

Timo Mikkilä

POHJANMAAN PATRIOOTTI

Artturi Leinonen eteläpohjalaisena
vaikuttajana ennen talvisotaa

Timo Mikkilä

Pohjanmaan patriootti

Artturi Leinonen eteläpohjalaisena
vaikuttajana ennen talvisotaa

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historican salissa H320
toukokuun 26. päivänä 2000 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2000

Pohjanmaan patriootti

Artturi Leinonen eteläpohjalaisena
vaikuttajana ennen talvisotaa

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 59

Timo Mikkilä

Pohjanmaan patriootti

Artturi Leinonen eteläpohjalaisena
vaikuttajana ennen talvisotaa

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2000

Editors

Toivo Nygård

Department of History, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

URN: ISBN: 978-951-39-8266-9

ISBN 978-951-39-8266-9 (PDF)

ISSN 0081-6523

ISBN 951-39-0697-3

ISSN 0081-6523

Copyright © 2000, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House,
Jyväskylä and ER-Paino Ky, Lievestuore 2000

ABSTRACT

Mikkilä, Timo

The Ostrobothnian Patriot. Artturi Leinonen and the Formation of Public Opinion in the 1930s.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2000, 206 p.

(Studia Historica Jyväskyläensia,

ISSN 0081-6523; 59)

ISBN 951-39-0697-3

Diss.

The focus of this study is the activity of Artturi Leinonen (1888-1963), an Ostrobothnian editor-in-chief, author and representative of the Agrarian Party, in the formation of public opinion during the 1930's.

The research deals with phases of Leinonen's life from the 1910's until the outbreak of the World War II. A thorough study of the available source material makes it possible to throw light on the life-work of a so-called second class manipulator of public opinion whose importance Finnish historical research has almost totally neglected. Important records are, however, still unavailable.

Leinonen's career is reconstructed and understood as part of the socio-political activity of his time. The corpus of Leinonen's writings, seen as a whole, and the above-mentioned goals form the matter of the research.

Leinonen's greatest achievement was his significant role in stopping the rightist Lapua movement in Ostrobothnia where the movement began at the end of 1929. It was paradoxical, however, that Leinonen at first promoted the movement because of his clearly anticommunist goals but soon he became a very important opponent of the movement in his home province. Leinonen was one of the so-called activists who had been found guilty of treason against the Russian regime in 1916, and was sentenced to imprisonment in Siberia. Because of this hard experiences he strongly stuck to legal actions only in his older age. On the contrary, the Lapua movement accepted even illegal actions against communism and for the defence of the achievements of the Civil War in 1918.

Leinonen's achievement is not only in his activity as a lonely fighter in Ostrobothnia but also in his vital role in the process in which the Agrarian Party formed its attitude to the movement. Leinonen supported Prime Minister Kyösti Kallio, who roundly condemned the movement when its representatives vandalized the machinery of the printing house of the communist newspaper "Työn Ääni" in Vaasa in 1930.

Leinonen's activity is a good example of how even a provincial opinion leader in a given historical situation may influence a process which deeply affects the destiny of an entire nation, and in this particular case even from within the region where the political process started.

Key words: ostrobothnian patriot, activists, provincial opinion leader, rightist Lapua movement, second class manipulator of public opinion, anticommunist goals.

Authors' address Timo Mikkilä
Kivijatie 13 B 24
00940 HELSINKI

Supervisor Professor Toivo Nygård
Department of History
University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

Reviewers Emeritus Professor Päiviö Tommila
University of Helsinki, Helsinki, Finland

Docent Lasse Kangas
Department of History
University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

Opponent Professor Raimo Salokangas
Department of Communication
University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

SAATTEEKSI

Kun emeritusprofessori Päiviö Tommila johdatteli minut vuonna 1974 Suomen sanomalehdistön historiaprojektin yhteydessä Turun Yliopistossa tutkimaan eteläpohjalaisen Artturi Leinosen sanomalehtityötä, en voinut aavistaa, että Artturista tulisi minulle lähes ”elämäntehtävä”. Sen jälkeen Artturi onkin kulkenut luontevasti mukanaani jo pari vuosikymmentä. Tämän tutkimuksen Tommila otti ohjattavakseen vaiheessa, jolloin oma uskoni tehtävästä selviytymiseen horjui. Sitä ennen professori Juha Siltala oli opastanut luottamaan omaan tyyliin ja perusteltuun tehtävänasetteluun. Kaksi aiempaa opinnäytettäni olivat selväpiirteisesti lehtihistoriallisia. Elämäkerrallinen tutkimus Leinosesta tuntui kerta toisensa jälkeen kompastuvan materiaalin laajuuteen. Tommilan rohkaisevat kommentit käsikirjoitukseni eri versioista olivat ratkaisevia työni valmistumisen kannalta, mistä lausun hänelle lämpimät kiitokset.

Professori Toivo Nygårdia kiitän hänen käsikirjoitukseeni antamista hyödyllisistä ohjeista ja neuvoista. Toista esitarkastajaani Lasse Kangasta kiitän perustelluista muutosehdotuksista. Vuosien varrella monet Suomen historian tutkijat ja asiantuntijat ovat tuuppineet työtäni eteenpäin. Osoitan kiitokseni professori Heikki Ylikankaalle, professori Markku Kuismalle, dosentti Kari Selenille, dosentti Maria Lähteenmäelle, dosentti Jukka Tervoselle ja Ilkan päätoimittajalle, tohtori Kari Hokkaselle.

Kiitos kuuluu myös Artturi Leinosen omaisille, joista Kalevi Leinonen ja Kaarina Vasarla ovat auliisti luovuttaneet isänsä kirjallista materiaalia käyttööni. Kiitän vanhempiani, jotka vuosien varrella ovat jaksaneet yhä uudelleen kysyä, miten tutkimus edistyy. Tutkimustani ovat taloudellisesti tukeneet Suomen kulttuurirahaston Etelä-Pohjanmaan rahasto, Suomen Kulttuurirahaston Keski-Pohjanmaan rahasto, Suomen Journalistiliitto ja Maaseudun Kukkasrahasto.

Omistan tämän tutkimuksen vaimolleni viestintäpäällikkö Päivi Mononen-Mikkilälle.

Helsingin Kivikossa 6. huhtikuuta 2000

Timo Mikkilä

SISÄLLYS

ABSTRACT

SAATTEEKSI

TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	11
Artturi Leinonen - katsaus aiempaan tutkimukseen	11
Tutkimustehtävä ja lähteistö.....	12

I

ELÄMÄNTIE POLVEILEE	17
Suku, vanhemmat ja lapsuus	17
Nuorisoseura kutsuu.....	19
Jyväskylän seminaariin	20
Töysän kautta kotiin	22
Pyrkijä lähentää Santeri Alkioon	24
Värvärin tie vie Siperiaan	27
Vapaussodan pyörteissä	31
Aktivisti passivoituu	37
Suojeluskuntaselkkaus kuumentaa tunteita	43
Suojeluskuntapiirin valistusohjaaja	46
Arvostelijat hiljaisiksi	49
Aapo Apilamäen nimimerkillä	53
Halu kirjailijaksi ei hellitä	54
Helsinki-keskeisyys kismittää	57
Velvollisuus ja kriisi vievät Ilkkaan	59

II

LEINOSEN NÄYTTÄMÖ, POLIITTINEN ETELÄ-POHJANMAA	63
LEINOSEN TYÖVÄLINE ILKKA 1920- JA 1930-LUVUILLA	66
Alkion ohjauksessa	66
Leinosen lehtenä	68
PAKINAT – ARTTURI LEINOSEN ALTER EGO	70

III

LAPUANLIIKETTÄ ALOITTAMASSA - JA LOPETTAMASSA 1930-1933	73
Kommunisminvastaisen liikkeen veturiksi	73
Suvantovaiheesta Lapuan toiseen kokoukseen	79
Työn Äänen moukarointi havahduttaa	84
Leinosella selkä seinää vasten	87
Mielialat vaihtelevat	90
Luottamus "suoran käden toimintaan on loppu nyt..."	96
Kallion puolesta ja lopulta Svinhufvudin	99
Huolenaiheena yhteiskuntarauha	102
Kyydityksistä salanimellä	104

Mäntsälän kapinan jarrumies	106
Pro Patria et Lege	109
Valtakirja pois lapuanliikkeeltä	112
Leinosen puhdistautumisriitti	115
Historiallisen romaanin puolesta	116
IV	
SISÄPOLITIikka RAUHOITTAMASSA 1933-1938	120
IKL:n politiikka arveluttaa	120
Lakkauttaminen ei innosta	123
Suhtautuminen SDP:hen	124
Vaikkeasti tasoitettava juopa	125
"Aktiivinen demokratia" aktivoi keskustelun	126
"Rajankävijä" edistää yhteistyötä	128
Leinosen hillitty kielipolitiikka	130
Pohjoismainen yhteistyö kytkeytyy mukaan	134
Paasikivi neuvoo Tukholmasta	137
IKL:n aktivistit kimpussa	138
Virkkunen haastaa oikeuteen	139
Hiljainen valtiopäivämies	140
Uusia aluevaltauksia	142
V	
LÄHESTYVÄN RAJUILMAN OUNASTELIJA	145
Kansainliiton arvostelija	145
"Tulevaa suursotaa ei voi välttää"	147
Valtapelin kuvaaja	150
"Sanat ovat savua"	153
"Tulen ja veren läpi täytyy kulkea"	154
EPILOGI	157
LYHENTEET	164
LÄHDEVIITTEET	165
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	191
HENKILÖHAKEMISTO	203

TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Artturi Leinonen – katsaus aiempaan tutkimukseen

Eteläpohjalaisen Artturi Leinosen (1888-1963) nimi ei ehkä sano monellekaan nykyajan ihmiselle kovin paljon. Tämä alunperin ylihärmäläinen kansakoulunopettaja oli tuottelias kirjailija, sanomalehtimies ja poliittinen vaikuttaja. Leinonen vaikutti elämässään kansakunnan kohtaloihin, joten hänen elämäntyönsä tieteellinen tutkiminen on perusteltua. Leinonen jatkoi Maalaisliiton perustajan Santeri Alkion työtä tämän perustamassa Ilkka-lehdessä. Päällisin puolin Leinosen useissa elämäntöissä näkyy toimiminen agraaripuolueen vaikuttajana. Tämä on vain osatotuus, sillä Leinonen toimi ennen politisoitumistaan vuosisadan alkupuolella nuorisoseuraliikkeessä kotimaakunnassaan Etelä-Pohjanmaalla. Hän osallistui myös jääkäriliikkeeseen värvärinä ja joutui vankilaan, lopulta Siperiaan asti.

Leinonen osallistui vapaussotaan¹ valkoisten joukkojen esikunnassa kotimaakunnassaan. Sodan jälkeen Leinonen toimi jonkin aikaa Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin päällikkönä ja oli yksi niistä sadoista aktivisteista, jotka hajaantuivat 1918 vapaussodan jälkeen edellisvuoden lopulla itsenäistyneeseen Suomeen. Aktivisteilla tarkoitetaan tässä yhteydessä jääkäriliikkeen ja suojeluskuntien perustamisen yhteydessä toimineita suomalaisia miehiä.² Osa aktivisteista jäi kuvaannollisesti entisiin taisteluhautoihinsa, mutta suuri osa heistä arvioi tilanteen uudelleen ja ankkuroitui ammatin ja yhteiskunnallisen harrastuneisuuden kautta vähitellen uudelta pohjalta yhteiskuntaan. Leinonen oli vapaussodan jälkeen tällaisessa tilanteessa. Tosin vielä vuoden 1921 suojeluskuntaselkkauksessa Leinosella oli oma roolinsa.

Luonnollinen jatke Leinosen aktivistivuosille oli se, että tämä aloitti vuonna 1924 Etelä-Pohjanmaan suojelukuntapiirin valistusohjaajana. Tässä osapäivätehtävässä Leinonen jatkoi aina vuoteen 1929 saakka, jolloin hän siirtyi Ilkkaan.

Ei ollut yllätys, että Leinonen oli mukana lapuanliikkeen alkuvaiheissa, koska liike oli monille vapaussodan voittajille sodan saavutusten viemistä loppuun. Leinonen vetäytyi kuitenkin toiminnasta melko pian. Lapuanliike kärsi arvovaltatappion mutta jatkoi vielä toimintaansa, joka huipentui vuonna 1932 Mäntsälän kapinaan. Kaikkia näitä vaiheita Leinonen tarkkaili maalaisliittolai-

senä lehtimiehenä ja vaikuttajana. Suomen sisäpolitiikan rauhoittuessa Leinonen kirjoitti 1930-luvulla lukuisia romaaneja ja näytelmiä lehtimiestyön ohessa. Varsinkin historialliset romaanit olivat hänen mieleensä. Vuonna 1936 Leinonen valittiin kansanedustajaksi. Hän jäi vuoden 1938 vaaleissa ensimmäiseksi varamieheksi, mutta tuli sodan aikana niin sanottuun pitkään parlamenttiin. Sodan jälkeen Leinonen ei enää ollut eduskunnan jäsen. Presidentin valitsijamiehenä hän oli vuosina 1931 ja 1937. Ilkan päätoimittajana Leinonen jatkoi vuoteen 1958 saakka. Ennen kuolemaansa hän kirjoitti kolmiosaiset muistelmat.

Tämä väitöskirja jatkaa aiempia tutkimuksiani Artturi Leinosesta. Pro gradussa (Turun yliopisto 1977) ja liseniaattityössä (Helsingin yliopisto 1991) pääpaino oli Leinosen lehtimiestyön sisällöllisessä ja määrällisessä selvittelyssä. Käsillä oleva tutkimus vie pois lehtihistoriallisesta tutkimustyyppistä ja syventää aiempien opinnäytteitteni välittämää kuvaa Leinosesta. Väitöskirja nostaa aiempia tutkimuksiani enemmän ja monipuolisemmin esille Leinosen nuoruus-, seminaari- ja aktivistivuodet sekä vapaussodan jälkeisen ajan 1920-luvun alkupuolelle saakka. Selvittelen myös Leinosen työskentelyä suojeluskuntaliikkeessä 1920-luvulla sekä toimintaa lapuanliikettä ja äärioikeistolaisuutta vastaan vuosina 1930-1934 perusteellisemmin kuin aiemmissa tutkimuksissani.

Leinoseen kohdistuvaa tutkimusta löytyy niukasti yliopistojen opinnäytteistä. Maija Jokela on selvittänyt kotimaisen kirjallisuuden pro gradussaan (Helsingin Yliopisto 1961), miten Artturi Leinonen kuvaa romaaneissaan eteläpohjalaista kansanelämää. Jokela tarkastelee myös eräitä Leinosen romaanien henkilökuvia. Tapani Holma on tehnyt kotimaisen kirjallisuuden alaan kuuluvan liseniaattityön Artturi Leinosesta kirjailijana (Jyväskylän yliopisto 1980). Holma kuvaa Leinosen tuotantoa teos teokselta, kirjailijanlaatua, suhdetta uskontoon ja herännäisyyteen sekä tämän elämäntutkimusta. Leinosen suhteella uskontoon on teoksessa suuri osuus, koska - kuten tekijä katsoo - uskonto ja herännäisyys muodostavat merkittävän kasvupohjan Leinosen tuotannossa. Holman tavoitteena on myös määritellä Leinosen persoonallisuuden piirteitä ja suhdetta eteläpohjalaisuuteen.

Leinosta on käsitelty myös eräissä populaariesityksissä. Tässä yhteydessä on mainittava Artturi Leinosen elämäntöitä käsittelevä kirja Isänmaan asialla (1976). Siinä yhdeksän eri kirjoittajaa tarkastelee Leinosen elämäntöiden, toiminnan ja persoonallisuuden piirteitä. Osansa saavat Leinosen kirjailija-, nuorisoseura- ja lehtimiestyö. Sen sijaan esimerkiksi hänen aktivisti- ja suojeluskuntavuotensa ovat jääneet esittelemättä.

Tutkimustehtävä ja lähteistö

Tässä väitöskirjassa tutkitaan Artturi Leinosta eteläpohjalaisena vaikuttajana. Tehtävään kuuluu selvittää Leinosen elämänvaiheet, toiminta, kirjoittelu ja vaikuttajan rooli 1910-luvulta 1930-luvun loppuun. Keskeisin jännite ja problematiikka liittyy Leinosen toimintaan kommunisminvastaisessa kansanliikkeessä, jonka alkuvaiheissa entisellä aktivistilla oli tärkeä rooli. Huomio kohdentuu kirjoitteluun ja laillisuustoimintaan, joilla Ilkan palvelukseen siirtynyt Leinonen pyrki pitämään lehden levikkialueen rauhallisena. Tämän tutkimuksen tehtävänä on arvioida, miksi Leinonen otti ehdottoman laillisuuskannan suhteessa

kommunisminvastaiseen toimintaan Etelä-Pohjanmaalla, joka oli lapuanliikkeen ydinaluetta. Leinosen kommunisminvastaisen toiminnan lisäksi tutkimukseni selvittää vastavuoroisesti tämän laillisuustaistelua oikeistoradikalismia vastaan.

Olen valinnut osaelämäkerran ja rajannut tutkimuksen kohteeksi Artturi Leinosen aktiivisimmat elämänvaiheet vuosisadan alkupuolelta vuoteen 1939 kahdesta syystä. Ensinnäkin Leinonen suuntautui 1910- ja 1920-luvuilla moniin asioihin, kuten nuorisoseuratyöhön, aktivisti- ja suojeluskuntatoimintaan. Tällöin Leinosen mielipiteet ja aatteelliset ratkaisut kypsyivät, joten tämän ajanjakso kuuluu oleellisesti tutkimukseni piiriin. Toiseksi Leinosen monista elämäntöistä työskentely lehtimiehenä oli tärkein. Ilkka oli suomalaisen lehtikentän ja Leinonen poliittisen lehdistön tärkeä vaikuttaja 1930-luvulla. Leinosen merkitys poliittisena vaikuttajana oli suurimmillaan juuri 1930-luvulla.

Tutkimuksen pääteipistettä, vuotta 1939 voi perustella myös toisin. Sotavuodet ja niitä seuranneet ajat muodostivat siksi poikkeuksellisen ajanjakson ongelmiseen, että tutkimuksen ulottaminen näihin vuosiin olisi pirstonut työtä liiksi. Jos Leinonen olisi tehnyt elämäntyönsä pääasiallisesti esimerkiksi suojeluskuntamiehenä, olisi ollut perusteltua ulottaa tutkimus vuoden 1944 väli- rauhaan, jolloin suojeluskuntajärjestö lakkautettiin.

Artturi Leinonen suuntautui elämässään moneen. Jos Leinonen olisi voinut toteuttaa itselleen kaikkein mieluisimman vaihtoehdon, hän olisi ilmeisesti ryhtynyt kokopäivätoimimiseksi kirjailijaksi, mutta hän ei missään vaiheessa uskaltanut riskeerata omaa ja perheensä toimeentuloa heittäytymällä kirjailijanuran epävarmuuteen. Leinonen oli ammatillinen moniottelija päätyen lopulta kokopäivätoimimiseksi sanomalehtimieheksi. Kirjailijanurakin kuitenkin jatkui 1920- ja 1930-luvuilla. Leinosen oli vaikeaa kieltäytyä uusista haasteista ja tehtävistä, ja tämä ominaisuus vaikutti hänen elämäänsä ja toimintaansa.

Tämä tutkimus tuo oman lisänsä vähemmän tunnettujen vaikuttajien tutkimusperinteeseen, ja heidän tutkimisensa kautta tarkentuvat poliittisen kulttuurimme ja sen käytännön kuva.³ Leinonen oli selkeästi maakunnallinen vaikuttaja. Suomen kaltaisissa pienissä maissa henkilöhistoriallisella tutkimuksella on ollut toisaalta mahdollisuus löytää yllättäviä ja hyvinkin ratkaisevia ajanjaksoja Suomen historiasta juuri eliitin vähälukuisuuden vuoksi. Ulkoapäin syrjäisiltäkin vaikuttaneet poliitikot ovat voineet vaikuttaa merkittävästi tapahtumien muotoutumiseen, koska harvalukuisuuden takia eliitin saavutettavuus on ollut hyvä. Yksilönäkökulma antaa mahdollisuuden tuoda uusia vivahduksia yleiskuvaan, jonka puitteet historiantutkimuksessamme jo toki hyvin pitkälle tunnetaan.⁴

Vaikka kyseessä ei olekaan varsinainen elämäkerta, metodisena lähtökohtana on elämäkerrallisen tutkimuksen perustehtävä eli se, että tutkittavan henkilön lisäksi tärkeää on myös tätä ympäröivän taustan selvittely eli yksilön ja hänen yhteisönsä muodostaman vuorovaikutuksen rakentaminen.⁵ Tämä on ollut elämäkerrallisen tutkimusperinteen keskeisin tavoite 1900-luvun alusta lähtien. Jo vuonna 1905 Gunnar Palander (Suolahti) pohti Porthan-tutkimuksen jälkeen ”nykyaikaisen elämäkertakuvauksen ansiokkainta muotoa”. Suolahden mielestä henkilö ei voi olla ”yksin merkillisenä, miellyttävänä romanisankarina”, vaan ”aikansa väräjävästä elämästä yhtenä sirpaleena”.⁶ Suolahden ohje on

mielestäni kestänyt hyvin vuosikymmenten aikana. Elämäkerrassa päähenkilö, tässä tapauksessa Artturi Leinonen, on kuvattava ympäristönsä tuotteena, ja tämä merkitsee Pentti Renvallin ohjeen mukaan henkilöä ympäröineen menneisyyden melko laajaa rekonstruoimista.⁷ Elämäkerran on oltava yhtenä historian tutkimuksen tyyppinä probleemitutkimusta, yksilön ja hänen ympäristönsä vuorovaikutuksen tutkimista.⁸

Valitsemani osaelämäkertatyyppin ongelmista Jaakko Paavolainen on varoittanut korostamalla, että tutkittavan henkilön eri toiminta-alueiden vuorovaikutukseen ei siinä ole mahdollisuutta kiinnittää tarpeeksi huomiota. Tässä osaelämäkerrassa ei yritetäkään kartoittaa Leinosen toiminnan kaikkia eri osa-alueita systemaattisesti, mutta sanomalehtimiestyön ja kirjailijan roolin vuorovaikutukseen kiinnitetään huomiota. Tärkeintä kuitenkin on, kuten Paavolainen on todennut, että tutkija löytää kohteensa parhaimman elämänalueen.⁹ Renvall on puolestaan korostanut tutkittavan henkilön eri vaiheiden tarkkaa esiinnostamista.¹⁰

Tutkimus jakaantuu viiteen osaan. Ensimmäinen osa kattaa vuodet 1906-1929, ja siinä tarkastelen nuoren Leinosen nuorisoseuratyötä, opiskelua Jyväskylän seminaarissa, toimintaa jääkärivärinä ja kiinnijoutumista sekä kokemuksia Venäjän vankiloista. Luvussa tarkastelen myös Leinosen vapaussotaa ja hänen toimintansa suuntautumista siitä eteenpäin aina vuoteen 1929 saakka. Toisessa osassa esittelen taustaksi hieman tarkemmin Leinosen toimintaympäristöä, poliittista Etelä-Pohjanmaata ja hänen pääfooruminsa, sanomalehti Ilkan kehitystä. Jälkimmäisessä luvussa peilautuu myös Leinosen luonne edeltäjänsä Alkioon verrattuna. Tarkennan myös kuvaa Leinosesta kirjoittajana selvittelemällä lyhyesti hänen lehtityönsä yhtä keskeistä osa-alueita 1930-luvulla eli pakinointia.

Kolmas osa kattaa vuodet 1930-1933. Siinä kirjailijankin nimeä saanut entinen aktivisti ja suojeluskuntamies Leinonen aloittaa työnsä maalaisliittolaisessa Ilkassa ja joutuu keskelle lapuanliikkeen melskeitä toimintaan, jossa oli paljon mukana hänen entisiä aktivistitovereitaan. Leinonen asettuu lopulta liikettä vastaan saaden entisiä hengenheimolaisiaan vastaan. Luvussa kuvaan Leinosen toimintaa vuoden 1931 presidentinvaalien yhteydessä, Mäntsälän kapinaviikolla ja oikeistovastaisessa Pro Patria et Lege -järjestössä. Osissa I ja III arvioin lyhyesti Leinosen kirjailijantyötä osana tämän toimintaa poliittisena vaikuttajana ja yhteiskunnallisena ajattelijana.

Neljäs osa kattaa vuodet 1933-1937, ja siinä tarkastelen oikeistolaisuuden puhureista selvinnyttä Leinosta Ilkan päätoimittajana. Leinonen tuo esille omaa ja Maalaisliiton suhtautumista lapualaisuuden jatkeeseen, Isänmaalliseen Kansanliikkeeseen sekä pohtii edustamansa puolueen yhteistyömahdollisuuksia SDP:n kanssa. Luvussa selvittelen myös Leinosen suhtautumista kielikysymykseen ja pohjoismaiseen yhteistyöhön, kaikki keskeisiä kysymyksiä 1930-luvun Suomessa. Tässä osassa selvittelen myös eräitä riitoja, joihin Leinonen joutui poliittisella rintamalla. Lisäksi arvioin Leinosen ensimmäistä kansanedustajakautta ja kirjailijatyön jatkumista.

Viidennen osan punaisena lankana on kansainvälisen tilanteen kiristymisen 1930-luvun alkupuolelta vuoteen 1939. Leinonen tarkkailee tilannetta lehtimiehenä itsekin matkustellen jonkin verran Euroopassa. Tarkastelu avaa yh-

den lisänäkökulman Leinosen aatteellisiin käsityksiin. Luku päättyy talvisodan syttymiseen, mikä on ajallisesti tämän tutkimuksen päätepiste.

Osissa IV ja V tarkastelun painopiste siirtyy aiempia osia enemmän Leinosen mielipiteiden, poliittisten ja yhteiskunnallisten näkemysten sekä niiden vaihteluiden tarkasteluun. Näin siksi, että Leinonen ei enää vuodesta 1933 eteenpäin vaikuta niinkään asioihin osallistumalla ja aktiivisesti toimintaan heittäytymällä. Sen sijaan vaikuttamisen foorumiksi tulee entistä korostetummin sanomalehti Ilkka. Kun vielä otetaan huomioon Leinosen laaja kirjallinen tuotanto, hänen työnsä 1932-1939 oli suurimmaksi osaksi kirjoittamista. Tarkastelun painopisteen muuttaminen on perusteltua myös siksi, että näiltä vuosilta ei ole säilynyt juurikaan esimerkiksi Leinosen kirjeenvaihtoa, joten tutkimuskohteen mielenliikahduksia ja näkemyksiä ajankohtaisista teemoista on pakko etsiä hänen kirjoittelustaan.

Kun Artturi Leinonen teki elämäntyönsä pääasiassa kirjoittamalla, on luonnollista, että tutkimuksen perusmateriaali koostuu hänen eri julkaisuissa - erityisesti Ilkassa - 1910- ja 1930-luvuilla olleista pääkirjoituksistaan ja pakinoistaan. Yksityisarkistot ja erilaiset asiakirjat ovat avainasemassa, kun olen hahmotellut Leinosen toiminnan ja ympäröivän yhteisön suhdetta. Leinosen laajentunut yksityisarkisto Vaasan maakunta-arkistossa on ollut käytettävissä. Sitä täydentää Leinosen pojan, Kalevi Leinosen hallussa oleva materiaali. Myös Leinosen tyttären Kaarina Vasarlan hallussa olevat kirjeet ovat olleet hyödyllisiä.

Paavolaisen mukaan lähteiden merkittävyys riippuu siitä kysymyksenasettelusta, joka on tutkimuksen runkona.¹¹ Paavolainen myös korostaa, että tutkijan on tutustuttava kaikkeen, mitä kohde on sanonut tai tehnyt, koska kaikella on tarkoitus ja mielekkyys kokonaiskuvassa.¹² Ari Uinon mukaan lähderyhmiä käyttökelpoisuutta punnittaessa arvokkaimpia ovat henkilön omat kirjoitukset, kuten päiväkirjat, kirjeet, lehtikirjoitukset ja omaelämäkerrat.¹³ Tämän työn lähdevalintoja on ohjannut edellä asetettu tutkimustehtävä, eli pyrkimys selvittää Leinosen elämänvaiheita, toimintaa, kirjoittelua ja vaikuttajan roolia 1910-luvulta 1930-luvun loppuun. Ensimmäisessä osassa, jossa tarkastelen Leinosen opiskelu- ja vankilakautta, kirjemateriaalia oli muihin osiin verrattuna käytettävissä melko paljon.

Joitakin hajanaisia merkintöjä lukuun ottamatta Leinonen ei pitänyt säännöllisesti päiväkirjaa, mutta yksi suppea vihkonen sentään löytyi. Ylihärman nuorisoseuran tulipalossa säilyneet paperit antavat jotakin tietoa Leinosen nuoruusvuosien toiminnasta aloittelevana kirjoittajana ja kasvattajana kotipitäjäänsä nuorisoseurassa, jossa nahkurinpoika aloitti yhteiskunnallisen nousunsa.

Sota-arkiston kokoelmat valaisevat Leinosen toimintaa vuoden 1918 vapaussodassa kenraali Mannerheimin esikunnassa Vaasassa ja myöhemmin suojeluskunta- ja maanpuolustustyössä.

Yksityisarkistoista tärkeitä ovat Kyösti Kallion, Santeri Alkion ja Kai Donnerin arkistot. Lukuisat henkilöhaastattelut täsmentävät monia Leinosen toimintaan liittyviä kysymyksiä. Erityisesti on mainittava Paavo Tuomari, joka työskenteli Ilkassa ensin Santeri Alkion aikana 1920-luvun lopussa ja sen jälkeen Leinosen kaudella 1930-luvun puolen välin jälkeen. Tuomari kirjoitti

vuonna 1950 kirjan¹⁴ Santeri Alkion yhteiskunnallisista aatteista, ja hänen tie-doistaan ja muistikuvistaan on ollut tutkimuksen eri vaiheissa paljon hyötyä.

Leinosen sijoittamista aikaan ja paikkaan ovat ratkaisevasti auttaneet monet tutkimukset, joissa on kartoitettu vuosisadan alkupuolen poliittisia tapahtumia Suomessa. Näissä tutkimuksissa ei ole kovinkaan paljon Leinosesta, mutta ne ovat olleet tärkeitä tämän tutkimuksen maamerkkejä. Kun tämän väitöskirjan alkupuolen yhtenä painopistealueena on Leinosen toiminta vapaussodassa ja sen jälkeisissä jälkiaktivismin kuvioissa, esimerkiksi Martti Ahdin oikeistoradikalismia ja hyökkäävää idänpolitiikkaa selvittelyä tutkimus Salaliiton ääriviivat (1987) on mainittava. Myös Ahdin suojeluskuntaselkkausta 1921 yhtenä teemanaan käsittelevä teos (1990) selvittää hyvin sitä vaihetta, jossa Leinonenkin aktivoitui. Ahdin teokset ovat antaneet tälle työlle vankkaa taustaa hahmotellessani Leinosen jälkiaktivismia vapaussodan jälkeisessä Suomessa.

Juha Siltalan väitöskirja Lapuanliike ja kyyditykset (1985) on työni kannalta perusteellisuudessaan tärkeä luotaus lapuanliikkeen vaiheisiin juuri sinä vuonna, jolloin Leinonen aloitti kommunisminvastaisen kansanliikkeen veturina sanoutuakseen liikkeestä sitten melko nopeasti irti. Siltalan teos on perusselvitys lapuanliikkeen vaiheista ”hulluna vuotena” 1930. Siltala antaa kokonaiskuvan liikkeestä, sen yhteydestä aktivistisukupolveen ja vuoden 1918 sotaan, kyydityksistä ja siitä poliittisesta prosessista, jossa Leinonen toimi.

Taustojen hahmotelussa olen saanut paljon virikkeitä tuoreesta henkilöhistoriallisesta tutkimuksesta. Pekka Kakkuri on tutkinut väitöskirjassaan (1999) Leinosen aikalaista, 1920- ja 1930-lukujen politiikan raskassarjalaista lapualaista Jalo Lahdensuota. Maalaisliittolainen kansanedustaja ja moninkertainen ministeri Lahdensuo oli Leinosen tapaan eteläpohjalaisia vaikuttajia, ja hänen elämänsä huippuhetket osuivat Suomen itsenäisyystaistelun ja Mäntsälän kapinan väliselle ajanjaksolle. Myös Leinosen aktiivisimmat elämänvaiheet osuivat suunnilleen samaan aikajänteeseen. Kaarle Sulamaan väitöskirja Lapuan yhteiskoulun rehtorista, lapuanliikkeen ja IKL:n vaikuttajasta Hilja Riipisestä (1995) tuo joiltakin osin lisävalaistusta Leinosen asemaan ja rooliin kommunisminvastaisen kansanliikkeen käynnistysvaiheissa vuoden 1930 alkupuolella. Riipinenkään ei kuulunut politiikan ykkösvaikuttajien joukkoon, joten siinä mielessä hän on vertailukelpoinen Leinosen kanssa. Mutta siihen yhtäläisyydet sitten päättyvätkin, ja melko pian Leinonen ja Riipinen olivat eri puolilla barrikadia.

Tässä yhteydessä on mainittava myös Tapio Turpeisen Tapaus Into Auer -teos (1997) unohdetusta kalterijääkäristä ja majurista. Teos antoi näkökulmaa tälle tutkimukselle sikäli, että Auer liikkui elämässään hieman samoilla alueilla kuin Leinonenkin. Sotilasuransa päättymisen jälkeen Helsingin Sanomien toimittajanakin vaikuttanut Auer työskenteli runsaat puoli vuotta 1930-luvun alkupuolella pääsihteerinä Isänmaan ja Lain puolesta -yhdistyksessä. Järjestö oli salainen, eräässä mielessä Etsivän Keskuspoliisin (EK) rinnakkaisjärjestö. ILP:n perustamisen taustalla oli huoli oikeistolaisuuden noususta, vaikka lapuanliike olikin menettänyt vaikutusvaltansa. Myös Leinonen oli maalaisliittolaisena vaikuttajana ohimenevästi yhteydessä ILP:n toimintaan. Auer oli aktivistitaustansa johdosta Leinosen hengenheimolaisia, ja Turpeinen selvittelee samaa ajanjaksoa ja eräitä tapahtumia, joita väitöskirjanikin käsittelee.

I

ELÄMÄNTIE POLVEILEE 1888-1929

Suku, vanhemmat ja lapsuus¹

Artturi Leinosen isä, oman nahkurinverstaan omistajaksi pyrkivä kainuulainen Jaakko Aleksanteri Leinonen oli päätynyt 1880-luvulla oppi- ja vaellusvuosiensa päätteeksi Etelä-Pohjanmaalle Ylihärmään, jossa hän avioitui nurmolaisen Serafiina Perälän kanssa. Avioitumisen jälkeen elämän lähtökohdat eivät olleet yltäkylläiset mutta eivät huonotkaan, sillä aviomiehellä oli työ ja kaksi tervettä kättä. Jaakko Aleksanteri oli aikalaiskuvausten mukaan pitkä, komea, yritteliäs ja tunnollinen perheenpää ja ammattimies, joka menestyi nahkurinliikkeineen. Jaakko tuli hyvin toimeen ylihärmäläisten ja palvelusväkensä kanssa. Jaakko oli valveutunut kansalainen, hän tilasi sanomalehtiä ja lainasi nuorisoseurasta kirjoja. Nahkurintyön ohessa hän harjoitti maanviljelystä.

Artturi Leinosen äiti, Serafiina, oli käynyt Seinäjoella kansakoulun, mikä oli 1880-luvulla tytöille vielä harvinaista. Äiti lauloi mielellään ja kirjoitti esimerkiksi "Amerikan leskien" ja muidenkin puolesta kirjeitä siirtolaisille. Kirjoitustaito ei ollut tuohon aikaan maaseudulla vielä kovin yleistä.

Serafiina ja Aleksanteri Leinoselle syntyi seitsemän lasta: esikoinen Artturi (1888), Lydia Wilhelmiina (1891), Hilja Maria (1893), Matti Ilmari (1896), Selma Serafiina (1901) sekä kaksoset Alli Susanna ja Aino (1905).

Lydia Wilhelmiina Leinonen avioitui Kustaa Sillanpään kanssa ja he pitivät kauppaa mm. Kurikassa ja Oulussa. Hilja Maria Leinonen avioitui lapualaisen liikemiehen ja kauppiaan Ernst Leskelän kanssa. Jäätyään leskeksi melko nuorena Hilja Maria muutti Riihimäelle, jossa hän piti kirjakauppaa. Matti Ilmari Leinonen oli jääkäri ja vapaussodan jälkeen hän oli komppanianpäällikkönä Suomesta Itä-Karjalan Aunukseen suuntautuneella valloitusretkellä. Matti Ilmarissa oli seikkailijaa, sillä hän muutti 1920-luvun alussa Australiaan, jossa hän piti omaa maatilaa. Vuosikymmenen loppupuolella Matti Ilmari katosi salaperäisesti, eikä hänestä etsinnöistä huolimatta saatu mitään tietoa. Selma Serafiina Leinonen teki elämäntyönsä opettajana mm. Karijoella ja Kalajoella. Alli Susanna Leinonen hoiti vanhempiaan näiden tullessa vanhoiksi. Kaksossiskonsa Aino Leinonen valmistui opettajaksi ja avioitui opettaja Kalle Kivistön kanssa. Yhdessä he olivat opettajina aluksi Peräseinäjoella ja sitten Vaasassa.

Artturilla oli ilmeisen onnellinen lapsuus. Kun nahkurin talossa kävi monenlaista väkeä, lapsuudenympäristö oli sosiaalisesti monipuolinen. Lapsena Artturi seurusteli tavallista enemmän aikuisten ihmisten kanssa kuunnellen heidän kertomuksiaan ja rakennellen niistä lapsen mielikuvituksella uusia muunnelmia. Karvari Jaakko Leinosen talossa vierailleet kisällit, kaupustelijat, körttiläiset ja suutarit pitivät huolen vilkkaan esikoispojan mielikuvituksen kehittymisestä. Monet karvarin liikkeessä piipahtaneet miehet puhuivat ruokotomiakin juttuja, ja Serafiina-äiti joutui tavan takaa antamaan äijille ”satikutia” näiden siivottoman käyttäytymisen takia.

Artturin lapsuutta Ylihärmässä ympäröi kaksi kilpailevaa elämäntapaa, puukkojunkkariperinne ja herännäisyys. Ylihärmällä oli pitkään väkivaltaisen puukkojunkkaripitäjän maine, ja ennen Artturin syntymää esimerkiksi vuosina 1823-1850 pitäjässä oli kuollut 23 ihmistä puukkomiesten mellasteluissa. Pahoihin vammoihin johtaneiden tappeluiden määräkin oli huomattava. Vuosisadan loppupuolella puukkojunkkarius väheni, osittain Kauhavan-Härmän nimismiespiirin perustamisen ja kahden järjestysvirkamiehen nimittämisen seurauksena. Erityisen tärkeää oli nimismies Adolf Hägglundin, ”Kauhavan herran”, panos.²

Leinosen kotipitäjässä oli taisteltu viime vuosisadalla pahuutta vastaan uskonnollisin asein, ja seurakunta oli kutsunut pahimpia puukkojunkkareita nuhdeltavikseen estäen uusien tappelijoiden muutot paikkakunnalle. Artturi kuuli lapsena usein tarinoita puukkojunkkareista. Perinteet elivät vahvoina, ja vielä vuonna 1912 kuntakokouksessa oltiin sitä mieltä, että ”jokaisella miehisellä miehellä” piti olla puukko vyöllä.³

Leinosen lapsuudessa Ylihärmässä vaikuttivat 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa hengelliset herätysliikkeet. Paikkakunnalta oli lähtenyt liikkeelle 1700-luvun loppupuolella Jaakko Wallenbergin mukaan nimetty wallenbergiläinen herätysliike, josta Leinonen sai myöhemmin 1920-luvulla aiheen uskonnolliseen romaaniinsa. Ylihärnä vastaanotti 1830-luvulla ensimmäisten paikkakuntien joukossa herännäisyyden eli körttiläisyyden. Puukkojunkkariuden riivaaman pitäjän papiksi tuli körttiläinen Frans Oskar Durchmann. Varsinainen herätysaalto pyyhkäisi yli, kun N.G. Malmberg valittiin Lapuan kappalaiseksi. Malmbergin saarnatessa Ylihärmän kirkossa häntä saapui kuulemaan sankka joukko ihmisiä. Malmbergin kuoleman jälkeen herännäisyys vaikutti erityisesti syrjäkylissä. Uskonnon ja kirkon mahtiaika paikkakunnalla päättyi vasta vuoden 1910 tienoilla. Heilahdus puukkojunkkarikaudesta herätysliikkeisiin oli suuri, ja herännäisyys merkitsi ”häjyjen” mahtia horjuttavia ”murtavia voimia”.⁴

Vaihtoehtoa väkivallalle, juoppoudelle ja huonoille tavoille etsittiin myös nuorisoseuran toiminnasta. Nuorisoseura aloitti Ylihärmässä neljä vuotta ennen Artturi Leinosen syntymää 1884. Toiminnan sieluksi tuli Vaasassa lukiota käyvä, ylihärmäläinen Esa Eetu Takala, jonka ansiosta paikkakunnalla sai ensi iltansa Minnan Canthin näytelmä Murtoavarkaus, ja keväällä 1891 nuorisoseurantalolla näyteltiin Roinilan talossa. Seuraavana vuonna Takalan johtama Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseura järjesti Ylihärmässä kesäjuhlan, ja elokuussa 1892 allekirjoitettiin nuorisoseuran perustamisasiakirja. Nuorisoseura menestyi hyvin, ja vuonna 1895 seurassa oli jo 225 jäsentä. Nuorisoseuran toiminnassa ilta-

mat ja itsekasvatustyö nousivat etualalla, eikä seura ollut hempeä yhdessäoloyhdistys vaan paikkakunnalla ilmenneiden aiempien raakalaisuuksien vuoksi sivistystä viriteltiin ihmisten mieliin toden teolla. Päätettiin, että nuorisoseuran iltamissa piti lukea tai lausua jokin ”kappale”. Myös juoppoutta vastaan taisteltiin, ja moni nuorisoseuran jäsen erotettiin väkijuomien väärinkäytön vuoksi. Vähitellen tavat siistiytyivät. Pappien ja ”työväenkysymyksen” mukaantulo nuorisoseuratoimintaan aiheutti jonkin verran keskustelua.⁵

Artturin lapsuusvuosia sävyttivät nämä kolme erilaista perinnettä, joista kaikista hänellä oli mahdollisuus imeä lapsena ja nuorena vaikutteita elämäänsä. Puukkojunkkareiden temmellyksistä Leinonen kuuli kertomuksia, herännäisyydestä hän teki itse huomioita, ja nuorisoseuraan hän liittyi jo nuorena.

Nuorisoseura kutsuu

Nuori Artturi oli sukulaisten ja kyläläisten mielestä lahjakas. Hän oppi lukemaan aikaisin ja pääsi kansakouluun muita nuorempana. Artturi oli muistelmiensa mukaan etevä kaikissa aineissa, ja vain käsitöiden teko kangerteli. Ei siis ollut yllätys, että vilkas nahkurinpoika liittyi Ylihärman nuorisoseuraan jo 15-vuotiaana, jolloin hän pääsi ripille. Leinosen toimelias varhaiskypsyys ohjasi häntä nuorisoseuratyön kaikille alueille. Kirjojen lukeminen oli hänelle jokapäiväistä hengenravintoa, ja nuorisoseuran kirjasto sijaitsi useita vuosia Leinosen kotona. Kirjoja pitelevä käsi tarttui pian itsekin kynään, ajatusten ja mielialojen kuvailuun. Toisaalta ulkonaiset olosuhteet väkevästi tuoksuvan parkkiammeen äärellä eivät olleet parhaat mahdolliset kirjalliseen työskentelyyn. Nuorisoseurassa Artturi osoittautui henkisesti vireäksi, näytelmissä hyvämuistiseksi, ja hän oli perinyt dramatiikan tajua kuunnellessaan lapsena äitinsä lukemia kertomuksia.⁶

Ensimmäisiä kosketuksiaan nuorisoseuratyöhön Leinonen kuvaili 1950-luvulla Pyrkijässä, jolloin hän muisteli, mistä hänen kohdallaan oli kyse, kun hän oli 15-vuotiaana liittynyt nuorisoseuraan. Valinta seuran tilaisuuksien järjestysmieheksi velvoitti laaja-alaiseen toimintaan itsensä kehittämiseksi. Näyteltyään ensin 16-vuotiaana Minna Canthin Kovan onnen lapsia -näytelmässä Leinonen valittiin kaksi vuotta myöhemmin 1907 vain 18-vuotiaana seuran puheenjohtajaksi. Karvarin pojän nousu vanhoillismielisessä herännäispitäjässä nuorisoseuran johtoon ei nostattanut soraääniä. Paavo Tuomari on arvioinut, että ajan aalto nosti Leinosen kaltaista, vireää nuorukaista. Leinoselle riittikin nuorisoseurassa työtä ja vastuuta seuran jäsenten rakentaessa uutta toimitaloa, jonka tupaantuliaisissa lausuttiin nuoren puheenjohtajan sepittämä juhlaruno.⁷

Jo ennen Leinosen puheenjohtajuutta Ylihärman nuorisoseura toimi vapaamielisesti, mikä ilmeni nuorisoseuralaisten hyvinä suhteina paikkakunnan työväenliikkeen jäseniin. Pitäjän tilaton maatalousväestö kokoontui tammi-kuussa 1906 Kallionpään torpassa, ja keväällä perustettiin työväenyhdistys, joka toimi nuorisoseuran suojissa. Vaasan sosialidemokraattisen piirin agitaattori vieraili nuorisoseuralla elokuussa 1906. Orastava työväenliike ja nuorisoseura kulkivat tässä vaiheessa käsi kädessä. Elokuussa 1906 nuorisoseura päätti tilata kirjastoonsa runsaasti sosialistista kirjallisuutta, mm. Kommunistisen Manifestin. SDP:n Vaasassa ilmestynyt Vapaa Sana -lehti kiittelikin Ylihärman nuorisoseuraa.

seuraa sen vapaamielisyydestä.⁸ Myös Leinonen kirjoitti vuonna 1906 Vapaa Sana -lehteen.⁹

Leinosen kirjoittelu Vapaa Sana -lehteen ei ollut yllätys, sillä nuorisoseurojen ja työväenyhdistysten yhteistyö toimi vielä tässä vaiheessa. Esimerkiksi ennen suurlakkoa talvella 1906 syntyi Laihian Työväenyhdistys, jossa Santeri Alkio oli keskeinen henkilö. Alkio oli vuosisadan vaihteeseen mennessä kehittynyt radikaaliksi nuorsuomalaiseksi, jolla oli läheiset yhteydet suuntaansa haakevaan työväenliikkeeseen. Wrightiläisessä työväenliikkeessä Alkio oli radikaalimpien joukossa, ja hän tunsu kiinnostusta sosialismia kohtaan ja sosialistit häntä kohtaan. Työväenliikettä kiinnostivat vastavuoroisesti nuorisoseurat ja niiden kasvatustyö.¹⁰

Leinosella ei ollut tärkeää roolia Ylihärman työväenyhdistyksessä, vaan hän keskittyi nuorisoseuraan kirjoittaen ahkerasti Säde-lehteen. Lehti oli käsin kirjoitettu ja esimerkiksi vuonna 1908 toimituksen osoite "ainakin toistaiseksi" oli Rannanjärvi. Leinosta kiinnosti historia, ja hänen ensimmäinen runonsa lehdessä käsitteli kuningas Kaarle XII:n elämää.¹¹

Jyväskylän seminaariin

Nuorta Leinosta ajoi eteenpäin pyrkimys korkeammalle, pois nahkurinverstaasta ja Ylihärmästä. Hän suunnitteli monien eteläpohjalaisten tapaan muuttoa Amerikkaan, mutta hanke kaatui vanhempien vastustukseen. Alakuloisia tunnelmiaan hän kuvaili Vapaa Sana-lehden Kyntömies-kirjoituksessaan loppuvuodesta 1906. Amerikan siirtolaisuus oli Etelä-Pohjanmaalla hyvin merkittävä ajan ilmiö ja kiinnosti Leinostakin.¹²

Leinonen pyrki Jyväskylän seminaariin pääsykokeen kautta ja aloitti opettajanopinnot vuonna 1907. Vanhemmat hyväksyivät esikoispoikansa ratkaisun. Pääsy seminaariin oli suuri muutos ja ratkaiseva askel elämässä. Maa-seudun lapsilla ja nuorilla oli vielä tämän vuosisadan alussa varsin huonot mahdollisuudet koulunkäyntiin. Jo kansakoulun oppimäärän suorittaminen oli melkoinen saavutus, ja moni jäi tyystin vaille koulusivistystä tai joutui tyytymään kiertokouluun.¹³

Jyväskylän seminaarin toiminta perustajansa Uno Cygnaeuksen hengessä oli eräs kansallisen liikkeen tärkeitä tukipilareita. Työtä leimasi vakava, isänmaallinen ja sosiaalinen elämäkatsomus. Sieltä valmistuvat opettajat saivat monipuolisen esivalmennuksen kulttuurityön paikallisjohtajan tehtäviin. He saivat valmennusta esimerkiksi musiikki- ja kuoro toimintaan, voimisteluun sekä kirjalliseen työhön. Vuosisadan alkupuolelta lähtien seminaarin toveritoiminta oli vilkastunut ja tarjosi mahdollisuuksia erilaisiin harrasteisiin.¹⁴

Leinonen oli tavallaan jo saanut Ylihärman nuorisoseuran puheenjohtajana peruskokemusta kulttuurityön paikallisjohtajan tehtävistä, ja Jyväskylän seminaari lisäsi valmiuksia. Hän löysi helposti paikkansa myös oppilaskunnan harrastustoiminnassa. Leinonen edistyi opinnoissaan, harrasti mm. voimistelua, kilpaili Einari Vuorelan ja Urho Karhumäen kanssa kirjoituskilpailuissa ja teksitti runoja seminaarin perustajan Uno Cygnaeuksen syntymän 100-vuotispäivän kunniaksi lokakuussa 1910.¹⁵

Leinonen oli koko seminaariajan kirjoilla Ylihärmässä. Suomalaisuusliike oli pitäjässä voimissaan, ja ensimmäisissä eduskuntavaaleissa vuonna 1907 Vanhasuomalainen Puolue korjasi siellä ylivoimaisen voiton. Toiseksi tuli juuri perustettu Maalaisliitto ja kolmanneksi SDP. Vuoden 1908 eduskuntavaaleissa Suomalaisen Puolueen potti oli 71 prosenttia annetuista äänistä, sosialistit saivat 20 ja Maalaisliitto 14 prosenttia. Nuorsuomalaiset saivat vuoden 1909 vaaleissa Ylihärmässä vain yhden äänen. Seminaariin siirtynyt Leinonen oli liittynyt nuorsuomalaisiin, mutta hänellä ei 20-vuotiaana vielä tällä kertaa ollut äänioikeutta.¹⁶

Seminaarivuosina Leinonen palasi aina kesäkausiksi Ylihärmään, ja paluu elvytti talvikausiksi nukahtaneen nuorisoseuratoiminnan. Kantaesityksenä esitettiin esimerkiksi hänen seminaarissa kirjoittamansa näytelmä Kansalaiskokous, joka sai hyvän vastaanoton.¹⁷ Leinosen siteitä kotipitäjäänsä lisäsi myös se, että hän oli ihastunut talollisen tyttäreeseen Aliina Kivimäkeen. Nuorten kirjeenvaihto vuosina 1907-11 oli kiinteää ja kertoo hyvin Artturin mielenliikahteluista Jyväskylässä.

Marraskuussa 1907 Aliina kirjoitti Artturille siitä, että juoppous oli Ylihärmässä lisääntynyt ja että juoponeita oli "seurahuoneella ja muualla", eikä kukaan puuttanut heidän tekemisiinsä.¹⁸ Artturi ei kuvailut seminaariopetuksen yksityiskohtia mutta sitäkin enemmän vapaa-ajanviettoa. Artturi oli milloin torvisoittokunnan mukana esiintymässä Jyväskylän naapurikunnissa, milloin teatterissa tai esimerkiksi tapaamassa hevospäiville kaupunkiin tulleita eteläpohjalaisia.¹⁹ Leinonen viihtyi kaupungilla myös Nuorten Liiton johtokunnassa, kotiseutuyhdistyksessä tai monessa muussa riennossa niin ahkerasti, että hän valitti "sivutoimia" olevan jopa liikaa.²⁰

Hieman alle kaksikymppinen seminaarilainen Leinonen oli riehakas. Esimerkiksi 1907 hän kirjoitti tulevalle vaimolleen:

"Minä olen nyt ankaran reippaalla tuulella. Teimme pienen kävelyretken muutamain tovereiden kanssa, ja kun me oikein Vasikkalammen rannalla kajautimme että isäni rikast, äitini rakast, ja itse mä tahdon kaunist, niin oikein kalliot humahdella..."²¹

Neljä talvea Jyväskylän seminaarissa vähensivät Leinosen riehakkuutta, sillä opiskelujen loppupuolella hän jo valitteli Aliinalle, että "opettajantoimi tekee mielen vakavaksi ja syvämietteiseksi", eikä hän enää tuntenut omien sanojensa mukaan "sellaista poikamaisuutta", jota hänessä oli ollut aikaisemmin.²² Seminaariajan loppupuolella Leinonen tunsu haikeutta. "Tuntuu niin omituiselta ajatella, että tämä huoleton kouluelämä on pian lopussa ja täytyy ryhtyä ajattelemaan vakavampia asioita", hän kirjoitti toukokuussa 1911 jatkaen: "Aina on täällä sentään jotain uutta, jotain enemmän kuin jossain, kukaties kuinkakin syrjäisellä maaseudulla, jonne tulee siirryttäväksi. Mutta olethan siellä sentään sinä korvauksena kyllin suurena, jos jotain menettäisin."²³

Kovin palavaa innostusta Artturi Leinonen ei saanut kansakoulunopettajan työhön Jyväskylän seminaarista, ja tunnelma hänen kirjeissään oli päinvastoin melko apea, jopa masentunut. Oli myös epäselvää, minne päin Suomea hän asettuisi seminaariajan jälkeen. Apeus ei ehkä johtunut kokonaan seminaarista, vaan paluu Pohjanmaalle ei jostakin syystä nostanut mielialaa. Tämä kertoo siitä, että nuorella Leinosella oli tässä elämänsä vaiheessa jonkinlainen kriisi. "Luultavasti minusta sitten tulee härmäläinen, kun Perälä antaa ylös toimensa..."

Näkyvät Etelä-Pohjanmaalla olevat paikkoja, muttei ainakaan yhtään selaista, johon kannattaisi hakea”, Leinonen kirjoitti toukokuussa 1911.²⁴ Heikki Perälä oli kansakoulunopettajana Ylihärmän kirkonkylän kansakoululla, ja Leinonen pohdiskeli mahdollisuuksia siirtyä hänen seuraajakseen. Hän haikaili jonnekin, mutta ei ollut varma, mitä halusi ja minne asettuisi. Aliina näytti kirjeenvaihdon perusteella olleen kuitenkin nuoren Leinosen elämän tärkein kiin-topiste.

Töysän kautta kotiin

Opettajan paikka ei sitten auennutkaan kotipitäjästä Ylihärmästä, vaan Leinonen aloitti syksyllä 1911 ”kansankynttilänä” eteläpohjalaisessa Töysän kunnassa. Sitä ennen hän kihlautui Aliinansa kanssa. Kihlajaiskahvit juotiin Kivimäen tuvassa sukulaisten ja tuttujen läsnäollessa. Aliina jäi asumaan Ylihärmään, ja nuoret kirjoittivat edelleen intensiivisesti toisilleen. Aliina tunsu olonsa Ylihärmässä yksinäiseksi, ja hän muutti väliaikaisesti Tampereelle käydäkseen Lindelfelt-Lehtisen käsityökoulun.²⁵ Leinosen siirtyessä Töysään hänen kunniaukseen järjestettiin Ylihärmässä juhla, jossa emäntä Selma Kangas kehui nuoren opettajan ansioita nuorisoseuran kehittämisessä. Leinonen vastasi kiitospuheella korostaen nuorisoseurojen merkitystä.²⁶

Muutettuaan Töysään Leinonen ryhtyi heti elvyttämään taidoillaan paikallisen nuorisoseuran toimintaa. Ei aikaakaan kun hän jo harjoitutti nuorisoseuran ohjelmaryhmää, jolle hän asetti selkeät ja korkeat tavoitteet. Aliinalle Leinonen totesi olevansa ”siksi kunnianhimoinen, etten voi iltamayleisölle tarjota muuta kuin parhainta mahdollista.”²⁷ Leinosen ohjelmaryhmä esiintyiikin eri puolilla Etelä-Pohjanmaata. Esimerkiksi helmikuussa 1912 hän oli ryhmänsä kanssa esiintymässä Laihian nuorisoseuralla. Matkan aikana Leinonen tapasi myös Maalaisliiton johtomiehen, kirjailija Santeri Alkion, jonka kanssa hän keskusteli ”melkein koko maanantaipäivän.”²⁸ Yhteistyötäkin virisi heidän välilleen, sillä Leinonen keräsi Töysästä Alkiolle salapolttotilastoa eduskuntatyötä varten.²⁹

Leinosen ohjelmaryhmä esiintyi usein Töysän naapurikunnissa. Esimerkiksi toukokuussa 1912 Leinonen esiintyi ryhmineen Alajärven Kurejoen nuorisoseuralla ja samalla matkalla Kuortaneen Ylijoella Alavuden piirin nuorisoseuran kokouksessa, jossa hän puhui kirjallisuudesta.³⁰ Kansanvalistaja, nuorisoseuramies näytti pääsevän uudessakin ympäristössä heti vauhtiin.

Leinonen ei osallistunut Töysässä muuhun kuin nuorisoseuratoimintaan opettajan työn lisäksi. Jonkin verran hän kyllä kävi kirkossa, ja tämä johtui siitä, että hän piti seurakunnan pastoria ”hyvänä ja miellyttävänä pappina”, joka ei esiintynyt ”saarnaavaan sävyyn” ja oli myös ”mitä hauskin seuramies”.³¹ Nuorten kanssa Leinonen ystävystyi helposti, olihan hän itsekin vasta 23-vuotias. Turhaan Leinonen oli ollut Jyväskylässä huolissaan vakavoitumisestaan, sillä Töysässä hän osoittautui nuorten kanssa toimiessaan jälleen hyvinkin riehakkaaksi. Tammikuussa 1912 hän kertoi Aliinalle kulkeneensa ”Mannerin ja Murtomäen” kanssa ja telmineensä ”kuin pahaiset pojat”. Leinonen jatkoi: ”Ei muuta kuin toisiaan kinokseen niin paljon kuin ehdittiin. Vallankin Murtomäki

oli toisinaan, ettei näkynyt kuin hiukan kantapäitä hankipöykystä. Täytyyhän sitä meilläkin olla jotain huvituksia.”³²

Leinosen toiminnan ansiosta Töysään perustettiin kirjasto ja paikallinen voimisteluseura Visa elpyi vuosina 1912-1913.³³ Leinonen ja Aliina Kivimäki vihittiin avioliittoon kesällä 1912, ja kun opettajan paikka avautui samana vuonna kotipitäjästä, Artturi ei epäröinyt ottaa tehtävää vastaan. Ensimmäinen kierros ”maailmalla” oli päättynyt, ja Leinonen palasi kotiin ottaen uudelleen johtopaikan paikallisen nuorisoseuran toiminnassa. Opettajatyön ohessa Leinonen oli mukana jälleen Säde-lehden toimittamisessa, näytelmien esittäjänä, kirjoittajana ja ohjaajana. Hän toteutti nyt aiempaa kokeneempana kansakoulunopettajan ja nuorisoseura-aktiivin työn ihannetta kotipitäjässään.

Ylihärman nuorisoseuran 20-vuotisjuhlaulkaisuun Leinonen kirjoitti urheiluseura Ylihärman Junkkareitten juhlarassin ja eteläpohjalaisuutta ihanoivan kirjoituksen. Siinä hän kuvasi eteläpohjalaisten ”tapaperinnön” vilkkautta ja luonteenladun rajuutta, jonka hän katsoi saavan alkunsa maakunnan maisemasta, ”aukeilla kun oli tuulten helppo puhalttaa.” Etelä-Pohjanmaalla tarvittiin Leinosen mielestä ”terästä”, mikäli siellä halusi ”tulla nähdyksi” ja saada jotakin aikaan. Hän toivoi, että pohjalainen tarmo suuntautuisi ”sydämen, hengenvainion viljelyyn, ja nouskoon laiho yhtä tähkäisiä ja täysi kuin laajat leipämeret.” Nuori Leinonen hehkutti:

”Pysykäämme edelleen ensimmäisten rivissä, käyttäkäämme isäin jättämä voiman ja ponneen veriperintö paremmin kuin he itse osasivat käyttää ja kättemme työn, miellemme hehkun ja sydämemme sykkivän hellyyden saakoon aina Pohjanmaa, tämä Pohjanmaa, tämä Pohjolan pontevin maa!”³⁴

Kirjoitus henki 23-vuotiaan nuorukaisen innostusta ja patrioottisuutta. Poissa oli myös se seminaariajan lopun haluttomuus palata lakeuksille, ja Leinosen elämä näytti asettuvan uomiinsa. Edessä olisi kymmeniä vuosia ylihärmläisten lasten opettajana, mikäli Leinonen niin halusi.

Leinonen kirjoitti Säde-lehden juhlanumeroon kotikylänsä yritteliästä Jaakkolan liikasta. Samassa lehdessä Aliina-vaimo pohti, ”miten nuorisoseurat voisivat parhaiten vaikuttaa nuorison siveelliseen elämään.”³⁵ Säde-lehteen Artturi kirjoitti vuonna 1913 myös kaksiosaisen vuoropuhelun Korpijunkkarit.³⁶

Leinonen kehitti nyt itseään määrätietoisesti kirjoittajana. Lokakuussa 1914 Ylihärman nuorisoseura esitti Leinosen kirjoittaman näytelmän – ”Puhrepakinaa Ahopellossa” - kuten Säde-lehti kertoi. Kyseessä oli samana vuonna Suomen Nuorison Liiton esitelmissä julkaistu vuoropuhelukeskustelu ”Puhdepakinaa Ahopellossa”. Pohjanmaan murteessa r ja d ovat aina menneet helposti sekaisin ja näin oli käynyt myös Säde-lehden puhtaaksikirjoittajalle. Leinosen tekstin keskeinen sanoma oli se, että itsensä kehittäminen esimerkiksi lukemalla oli tärkeää myös viljelijälle.³⁷

Tutun nuorisoseuran tilaisuuksissa opettaja Leinonen sivisti ylihärmläisiä pitämällä luentoja muun muassa kirjallisuudesta. Marraskuussa 1914 nuorisoseuran talolla laulettiin, ja Leinonen kertoi tunnetusta kirjailijasta Johannes Linnankoskesta mainiten ”hänen syntyneen köyhänä, kuten kaikki toisetkin etevät kirjailijamme.” Joulukuussa näyteltiin ensimmäistä kertaa hänen kirjoittamansa kolminäytöksinen näytelmä Vanha Härmä ”erittäin onnistuneesti.” Suuresta suosiosta kertoi se, että ”tekijä huudettiin esille” näytelmän päätty-

tyä.³⁸ Tämä puukkojunkkariutta ja körttiläisyyttä 1860-luvulla kuvaava näytelmä ilmestyi vuonna 1920 Edistysseurojen näytelmäkirjaston kustantamana, mutta se jäi aiemmin ilmestyneen eteläpohjalaiskirjailija Artturi Järviluoman Pohjalaisia-näytelmän varjoon, koska näytelmät käsittelivät samaa teemaa.³⁹

Leinosen tiivis mukanaolo Ylihärmän nuorisoseuratyössä jatkui vuonna 1915, jolloin hän oli järjestelemässä kotiopintojen käynnistämistä. Leinonen esitelmöi huhtikuussa aiheesta ”henkistä ainesta voimailijan ohjelmaan”. Toukokuussa pidettiin Ilmajoen kansanopiston hyväksi iltamat, joissa Leinonen esitti ”leikkisän runon”.⁴⁰ Hän myös näytteli, ja esimerkiksi toukokuussa 1915 pidetyissä iltamissa nuorisoseuralaiset esittivät ”Osmand Des Rousseuren kirjoittaman yksinäytöksisen irtailun Hiiri”, jossa opettaja Leinosella oli asianajaja Robert D. Albinosin rooli.⁴¹ Toiminta oli vilkasta, ja heinäkuussa nuorisoseuran jäsenille jaettiin Leinosen kirjoittamaa Etelä-Pohjanmaan laulua eli ”henkistä ainesta voimailijain ohjelmaan”. Syyskuussa nuorisoseuran näyttelijät vierailivat Ylistarossa esittäen Leinosen edellämainitun näytelmän Vanha Härmä, joka sai ”sanomattoman vilkkaat suosionosoitukset.”⁴²

Leinonen toteutti nuorisoseuratyössään tunnontarkasti Jyväskylän seminaarin entisen johtajan Uno Cygnaeuksen ihannetta, jonka mukaan kansakoulunopettajan piti pyrkiä olemaan ihmisten sivistäjä. Vuonna 1916 Leinonen selvitteli voimistelun ja urheilun syntyä, kehitystä ja niiden tuottamaa hyvinvointia. Joulukuussa edellisenä vuonna Leinonen oli näytellyt nuorisoseuralla Teuvo Pakkalan näytelmässä Tukkijoella. Seuraavana vuonna hän vieraili Alahärmän Ylipään seurahuoneella kuoron kanssa pitäen tällä kertaa esitelmän osuustoiminnasta. Leinonen suositteli kuulijoilleen ”paremman minän kasvatamisen välttämättömyyttä”. Leinosen kasvatuksellinen tavoite oli selkeä hänen verratessa itsekasvattajan työtä ”lyhdyn kanssa kulkevaan mieheen”, joka ”etsii ihmistä omasta itsestään”⁴³

Paitsi Ylihärmässä Leinonen oli käytettävissä ”koko Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran alueella ehdolla että matkakulut korvataan”. Hän kuului mm. nuorisoseurajärjestön puhujarenkaaseen sitoutuen pitämään puheita eri paikkakunnilla. Myös nuorisoseurain keskusjärjestö tilasi Leinosen kirjoittamia näytelmiä järjestämiinsä tilaisuuksiin, ja järjestön kesäjuhlilla 1913 Vetelissä Ylihärmän nuorisoseuran jäsenet näyttelivät hänen kirjoittamansa näytelmän Kapituliherra. Myöhemmin näytelmä ilmestyi WSOY:n kustantamana vuonna 1914.⁴⁴ Kaikki näytti olevan valmista rauhalliseen, kirjalliseen ja kultturelliin kansanvalistajan elämään.

Pyrkijä lähentää Santeri Alkioon

Santeri Alkion toimittamasta nuorisoseurajärjestön päälehdessä Pyrkijästä tuli vuosina 1912-1914 tärkeä foorumi Leinoselle. Pyrkijässä julkaistut kirjoitukset nimittäin osoittivat hänen edistymistään runojen kirjoittajana ja nuorisoseuratyön tavoitteiden hahmottelijana. Myös Alkion ja Leinosen ystävyydelle luotiin näinä vuosina pohja. Leinonen oli tässä vaiheessa jo myös Maalaisliiton toimijoita Ylihärmässä, jossa hän esimerkiksi syksyllä 1912 keräsi rahaa Ilkalle myymällä lehden osuuksia pitäjäläisille. Maalaisliitto ja nuorisoseurat olivat Etelä-Pohjanmaalla läheisessä yhteistyössä, olihan molempien liikkeitten oppi-isäkin

sama eli Santeri Alkio. Puhujat saattoivat esimerkiksi kiertää kuukausia selostan välillä puolueen, välillä nuorisoseuran asioita.⁴⁵ Leinonen oli tässä vaiheessa kuitenkin korostetusti nuorisoseuramies.

Pyrkijä ilmensi tyylipuhtaasti Alkion ajatuksia ja kasvatuksellisia aatteita. Alkio oli perustanut lehden vuonna 1890, ja jo lehden vinjetti – ”nuorison rientojen kannattaja” -kiteytti julkaisun sisällön. Pyrkijästä vastasi Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura vuoteen 1917 saakka, jolloin Alkio luovutti lehden Laihialta Helsinkiin. Samalla toteutui etelä- ja itäsuomalaisten toive saada nuorisoseuraliikkeen pää-äänenkannattaja Helsinkiin. Pyrkijässä Alkio omisti osan elämäntyöstään Suomen nuorisolle, ja lehti vaikutti laajasti siihen sukupolveen, joka otti vastuun maaseutuväestön henkisestä johtamisesta vuosisadan alussa. Alkio vastasi lehden taloudesta niin, että se pysyi kannattavana hänen kirjallisten ja taloudellisten kykyjensä ansiosta. Pyrkijä oli Alkion perheyrittys, sillä vaikka lehti painettiin Vaasassa, se sidottiin Alkion kotona Laihialla. Alkio hoiti Pyrkijän kirjanpidon, ja jos hän ei ehtinyt hoitaa lehden juoksevia asioita, niistä vastasi hänen vaimonsa Anni Alkio. Pyrkijä palveli Alkion suuntaviivojen mukaisesti nuorison kehitystarpeita, eikä Alkio hyväksynyt lehdelle puoluepäämääriä.⁴⁶

Leinosen lisäksi Pyrkijästä saivat nostetta kirjalliselle uralleen erimerkiksi K.R.Kares, Pekka ja Mikko Puhakka, Arvo Inkilä, Juhani Ahtiluoto, Kustaa Hautamäki, Iivo Härkönen, Ilmari Kianto ja Maila Talvio. Pyrkijään kirjoittaneita oli huomattavasti enemmänkin kuten Leinonen muisteli vuonna 1929:

”Niin keitä siellä olikaan? Kauppi-Heikki kertoili savolaisittain, yritteliä joskus, jollen väärin muista, jollakin pienellä näytelmäkatkelmallakin... Erkko kirjoitti idyllejään.. Monet sittemmin tavalla tai toisella tunnetuksi tulleet nimet ottivat näihin aikoihin ensimmäisiä askeleitaan julkisuudessa Pyrkijän palstoilla. Lauri Soini ja Niilo Mantere ovat jo vanhoja tekijöitä, runouden aloilla molemmat... Vuosisadan vaihteessa käväisee Pyrkijän palstoilla Joel Lehtonenkin vapaarytmisine runoineen...Sinne sitä tietysti piti pyrkiä, suurten seuraan!”⁴⁷

”Suurten seuraan” ylihärmäläinen Leinonenkin halusi. Erityisesti vuosina 1912-1914 hän avusti Pyrkijää runoillaan aktiivisemmin kuin muina aikoina.⁴⁸ Samoihin vuosiin osui Leinosen aktiivinen kausi Ylihärmän nuorisoseurassa. Hän lähestyi lokakuussa 1912 Alkiota ja lupasi lähettää ”jotakin hauskahkoa suorasaanaista talvella silloin tällöin”. Leinonen kertoi Alkiolle olevansa ylpeä ”Härmästäni” ja jatkoi: ”...sillä härmäläinen minä aina ja erin perältäni tulen olemaan, minne sitten kohtalo kuljettaakin...” Hän pyysi Alkiolta anteeksi sitä, että oli sinutellut tätä kirjeessä mutta lisäsi: ”Teitittely haiskahtaa liian herraskaiselle.”⁴⁹ Ystävyys syveni.

Runojen lisäksi Leinonen kirjoitti Pyrkijään muutamia nuorisokasvatukseen liittyviä artikkeleita. Vuonna 1912 hän vaati lehdessä tanssi- ja iltamaseuroiksi muuttuneita nuorisoseuroja palaamaan kohti ”nuorisoseuraliikkeen alkuunpanijain viitoittamia syviä selkävesiä.” Leinonen korosti mm. itsekasvatuksen tärkeyttä ja nosti esille kirjallisuuden ja kirjastot, jotka olivat hänen mielestään tärkeimpiä ”valistuksen valtateitä”.⁵⁰ Alkio hyväksyi tekstin, sisälsihän se hänelle niin tärkeän ajatuksen herättää kansan laajoissa piireissä valtiollista ja yhteiskunnallista sivistyskaipuuta.⁵¹ Leinonen palasi Pyrkijässäkin kirjallisuuden harrastamisen tärkeyteen:

”Lukemiseen on meidän päivinäme jokaisella sekä aikaa että tilaisuutta, kun vain tahdomme niitä käyttää. Jos astumme talvi-iltana melkein mihin maalaiskauppa-puttiin tahansa, niin seisoksii ja joutavia jaarittelee siellä huone täynnä nuoria miehiä. He koettavat tällä tavoin kuluttaa pitkää puhdetta. Ja edelleen: talvi-iltoina ja kesäisinä sunnuntaina, mistä tapaamme nuoria miehiä? Milloin mistäkin nurkkapuolesta, jossa kortti nousee, ja kirosana kajahtaa. He ”tappavat aikaa”, kuten sanotaan, koska eivät ole muutakaan parempaa ajankulua keksineet. Ja usein tapaamme tällaisissa miehiä, joista jonkun vuoden kuluttua tulee seutunsa kunnallisen ja taloudellisen elämän johtohenkilöitä. Kuinka paljon paremmin he voisivatkaan tähän tehtäväänsä valmistautua käyttämällä vapaa-ajat oikealla tavalla. Lukemisella, nimittäin oikealla lukemisella, on arvaamattoman suuri merkitys tietojen tuojana, siveellisistä vaaroista varjelijana ja yleensä koko ihmisen persoonallisuuden muodostajana...”⁵²

Kansanvalistaja Leinonen kehoitti lukemaan kriittisesti sanomalehtiä, kaunokirjallisuutta ja erityisesti historiallisia romaaneja sekä matkakertomuksia, kansanelämän kuvailuja ja ”kriittisesti seikkailu- ja huvikirjallisuutta”.⁵³ Leinosella oli selkeä näkemys nuorisoseuralehtien merkityksestä. Hänen mielestään ”seuralehtien merkitys on siinä, että ne ovat tärkeinä kasvatusvälineinä jokaiselle, joka haluaa niitä hyväkseen käyttää, samalla kun ne tuovat yhden ohjelmanumeron lisää seurain tilaisuuksiin.” Hän antoi konkreettisia ohjeita, miten seuralehtiä pitäisi toimittaa, miten lehdet saataisiin arvokkaiksi ja min-kälaista sisältöä niissä voisi olla.⁵⁴

Leinonen kirjoitti Pyrkijään vuosien 1910-1917 kaikkiaan 29 runoa ja 17 muuta kirjoitusta tai artikkelia.⁵⁵ Leinosen runot olivat isänmaallisia ja talonpoikaisuutta ihannoivia⁵⁶ ja sopivat hyvin Pyrkijän keskeisiin kasvatustavoitteisiin. Runoissaan hän esimerkiksi kuvaili Suomen karua luontoa yhdistettynä senhetkiseen poliittiseen tilanteeseen, nuorisoseuramies Matti Sippolaa tai tunnelmaa maalaistalossa illan suussa.⁵⁷ Runossa Peltomiesten marssi oli Leinoselle tyypillistä talonpoikaisuuden ihailua.⁵⁸ Iskevän patrioottisiin runoihin kuului esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan marssi.⁵⁹ Käsi käteen, rinta rintaan -runo oli puolestaan omistettu Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kesäjuhille Ylihärmässä, ja se sisälsi innostusta oman maakunnan asemasta ”Pohjan porttivahtina”.⁶⁰

Leinosesta ei kuitenkaan tullut Alkion tapaan nuorisoseuratyön aatteellista johtajaa ja suunnannäyttäjää, ja liikkeen vaikutusvaltaisinkin kausikin oli jo ohi 1910-luvulla. Leinosen merkitys Pyrkijän kirjoittajanakin oli loppujen lopuksi suhteellisen vähäinen. Leinosta kiinnosti nuorisoseuratyössä selvästi sen kasvatuksellinen puoli, ja hän sai siitä itsekin runsaasti eväitä omaan elämäänsä, kuten jo edellä on käynyt ilmi. Nuorisoseuratyö valmensi Leinosta uusiin tehtäviin ja haasteisiin.

Leinosen ura nuorisoseuramiehenä huipentui Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran vuosikokouksessa vapaussodan aattona tammikuussa 1918, jolloin hänet valittiin piirin puheenjohtajaksi Alkion jälkeen. Kokouksen suunnitelmassa kesän 1918 suvijuhlien pitopaikkoja havaittiin, että lähes jokaisella nuorisoseurantalolla oli venäläisiä joukkoja. Leinonen korosti puheessaan tilanteen vakavuutta, ja hän oli sitä mieltä, että Suomen nuorisoseurat eivät milloinkaan enää juhlisi, mikäli tilanne pysyisi samanlaisena kesään saakka. Kirjeessään Alkiolle Leinonen totesi tuntevansa ”raskaan velvoituksen ja edesvastuun tunteen” tarttuessaan hänen jälkeensä ”auran sarviin”.⁶¹ Ennen tätä valintaa oli kuitenkin ehtinyt tapahtua paljon, ja tasainen meno Leinosen elämässäkin oli välillä päättynyt.

Värvärin tie vie Siperiaan

Uusi vaihe Leinosen elämässä oli alkanut loppukesästä 1915, kun tämä lähti polkupyörällä kotoaan Ylihärmästä Lapualle Hissan kirjakauppaan ja tapasi Nurmonjoen yli johtavalla sillalla kaksi tuttua ylioppilasta. Ensin vaihdettiin tavanomaiset kuulumiset, sitten nuoret pyysivät Leinosta Lapuan kirkon pihaan ja kertoivat tiedon, jonka mukaan Suomesta oli matkustanut salaa Saksaan ylioppilaita aseelliseen koulutukseen. Tavoitteena oli aseellinen vapaustaistelu ja irtautuminen Venäjältä. Nuorukaiset kertoivat, että Saksaan lähetettäisiin pian muitakin kuin ylioppilaita. He kertoivat Leinoselle aikoneensa jo aiemmin ottaa häneen yhteyttä ja kysyivät nyt, halusiko tämä tulla mukaan lähtijöitten värväystoimintaan. Leinonen lupasi harkita asiaa ja ilmoitti melko pian suostuvansa salaiseen tehtävään.⁶²

Näin jääkäriliike tuli opettaja Leinosen rauhallisiin uomiinsa asettuneeseen elämään. Jääkäriliike oli saanut alkunsa Helsingin ylioppilasmaailmasta, josta se levisi muualle maahan. Ensimmäinen maailmansota oli syttynyt, ja mielialat olivat suppean ylioppilasaktivistijoukon keskuudessa epävarmat. Kiinnijoutuminen toiminnasta luokiteltaisiin maanpetturuudeksi. Uuden aktivistisen vastarintaliikkeen perustamiskokous oli pidetty Helsingin Ostrobotnian kassahuoneessa, ja keskeisiksi tavoitteiksi asetettiin itsenäisyyden saavuttamisen lisäksi passiivisesta vastarinnasta luopuminen ja voimien yhdistäminen Venäjää vastaan.⁶³

Tammi-helmikuussa 1915 oli syntynyt aktivistien suppeampi keskuskomitea, jonka oli määrä edustaa puolueita, ei osakuntia. Keskuskomitean jäsenet järjestivät värväystoimintaa, jonka tarkoituksena oli saada suomalaisia sotilaalliseen koulutukseen. Operaatio pohjasi olettamukseen, että Saksa antaisi sotilaallista koulutusta. Helmikuun lopussa Saksaan lähetettiin jo 129 miestä, ja ylioppilasaktivistit ottivat vastuun laajentuneesta värväystoiminnasta.⁶⁴

Miksi Leinonen sitten ryhtyi tähän uhkarohkeaan toimintaan? Hän oli avioitunut pari vuotta aikaisemmin ja perheeseen oli syntynyt jo ensimmäinen lapsi, Kaarina, syyskuussa 1913. Olisi luullut Leinosen jo perhesyihin vedoten torjuvan ehdotuksen. Hän teki kuitenkin päätöksensä itsenäisesti ja kävi sen jälkeen tapaamassa Santeri Alkiota, joka epäili värväystoiminnan ja koko hankkeen onnistumista.⁶⁵ Leinonen joutui ikään kuin suuren virran viemäksi, ja hän lähti mukaan Suomen itsenäisyystaisteluun, kun siihen tarjoutui mahdollisuus.

Tapahtumiin liittyy suuria poliittisia ja taloudellisia intressejä, sillä suomalainen rahamaailma ja teollisuuspiirit suhtautuivat joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta aktivisteihin kylmäkiskoisesti, koska Venäjän sotavarustelut merkitsivät suuria ja tuottoisia tilauksia.⁶⁶ Länsimarkkinoiden sulkeutuminen maailmansodan seurauksena merkitsi ahdinkoa Suomen teollisuudelle, eikä kauppataseen vajetta nostaisi edes vilkas vienti Venäjälle. Ilman teollisuuden Venäjän kauppaa Suomi olisi nopeasti ajautunut taloudelliseen kurimukseen, ja tämä vaikutti suurliike-elämän asennoitumiseen aktivisteja kohtaan.⁶⁷

Jääkäriliikkeen tavoitteena oli aseellinen vapaustaistelu ja sitä ennen sotilaallinen koulutus Saksassa. Leinonen liittyi jääkäriliikkeeseen värväriksi hetkellä, jolloin jo noin kaksisataa nuorukaista sai sotilaallista koulutusta Saksassa. ”Jääkäripataljoonan isä”, tuomari Fritz Wetterhof ja ”partiolaisjohtaja”, majuri

Maximilian Bayer olivat saaneet Saksan korkeimmalta sodanjohdolta luvan kurssien pidentämiseen ja pataljoonan muodostamiseen. Suomesta tarvittiin lisää miehiä Lockstedtiin, josta lähetettiin värväystoiminnan organisoijia Helsinkiin.⁶⁸ Leinosesta tuli 26-vuotiaana maakunnallinen, eteläpohjalainen jääkärivärväri.

Värväys ulottui Suomen kaikkiin yhteiskuntaryhmiin, ja Saksaan lähtijät olivat sekä syntyperänsä, siviiliammattinsa että koulusivistyksensä puolesta sangen kirjavaa joukkoa. Helmikuusta 1915 helmikuuhun 1918 palvelleeseen suomalaiseseen vapaaehtoisjoukkoon kuului 1886 miestä. Jääkäreistä maalaiskotioiden pojat olivat suurin ryhmä, 648 miestä, mikä oli runsas kolmannes joukosta.⁶⁹

Talvella 1916 Merenkurkku jäätynä, ja uusi etappitie avattiin Uumajaan. Leinosen kotiseudusta, Härmästä, tuli tärkeä värväystoiminnan keskus. Kaikkialta maasta saapui nuoria miehiä Lapualle ja Härmään odottamaan suotuisaa ajankohtaa Pohjanlahden ylittämiseen. Leinosen elämässä alkoi täysin uusi vaihe ja hänen tehtäväkseen tuli värväämisen lisäksi kyytihevosten ja suksien hankkiminen Saksaan lähtijöille. Päivisin Leinonen opetti lapsia ja iltaisin ja öisin hän liikkui ”salaisilla asioillaan”.⁷⁰ Värvääjien suurin ongelma oli keskitien löytäminen varovaisuuden ja uhkarohkeuden välillä. Kun värvääjästä levisi huhu, puheille pyrki ventovieraitakin miehiä kyselemään kyytiä Saksaan, jolloin mahdollisuus jäädä kiinni kasvoi moninkertaiseksi.⁷¹

Mitä voimakkaammin värvärit ymmärsivät ajamansa asian oikeutuksen, sen historiallisen ja eettisen arvon, sitä raskaammalta heistä tuntui elää ikään kuin etsintäkuulutettuina omassa kodissaan ja odottaa, että joku lähipiirissä ilmiantaa heidät santarmeille.⁷² Tällaista elämä oli opettaja Leinosenkin perheessä, eikä koskaan voinut tietää, milloin ilmianto tapahtuisi. Värvääjä hoiti tehtäviään pääasiassa leipätyön ohessa kotipaikkakunnallaan, jossa hänet tunnettiin arvossapidettyinä kansalaisena. Värväreitten ja aktivistien vaarallisimman vihollisen muodosti venäläinen sotilaspoliisi, santarmisto, joka oli kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin ajoista lähtien ollut Suomessa venäläistämispoliittikan näkyvimpiä ja vihatuimpia edustajia.⁷³

Ryhtyessään työskentelemään jääkäriliikkeen hyväksi Leinosestakin tuli aktivisti ja puuhaa riitti yllin kyllin. Jääkäriliike rekrytoi Saksaan lähtijöitä Leinosen kotimaakunnasta Etelä-Pohjanmaalta runsaasti, etenkin maakunnan pohjoisosista. Suhteessa väkilukuun pieni Korttesjärven pitjä luovutti eniten, 39 nuorukaista, Alahärmä 43, Lapua 20, Kauhava 18, Vimpeli 14, Lappajärvi 14 ja Leinosen kotikunta Ylihärmä 13 nuorukaista. Leinonen jatkoi Ylihärmässä Erkki Viitasalon jo aloittamaa värväystoimintaa ja liikkui ”asioilla” ainakin Töyssässä, Alavudella ja Kauhavalla.⁷⁴

Leinosen kotimaakunnasta tuli jääkäriliikkeen tärkein tukialue. Haitta-puoleksi tuli se, että laajuutensa ja intensiteettinsä vuoksi Etelä-Pohjanmaan jääkärivärväys herätti verrattain nopeasti viranomaisten huomion.⁷⁵ Tammihelmikuussa 1916 Merenkurkun yli hiihti jo satoja miehiä, mutta maaliskuun alusta tilanne vaikeutui etappiteiden tukkeutuessa huonon sään johdosta. Myös santarmien valppaus kasvoi, ja moni värväri jäi kiinni. Alkupalvesta näin kävi lapualaiselle Vihtori Kosolalle. Oravaisten etappitiekin katkesi, mutta Jepualta yritettiin aikaansaada uutta reittiä, mikä sekin tuli urkkijoitten tietoon. Verkko

kiristyi myös Ylihärmässä Leinosen ympärillä, ja hän joutui ilmiannon seurauksena santarmien vangiksi toukokuussa 1916 kotonaan Ylihärmässä ja hänet kuljetettiin Vaasan lääninvankilaan. Dramatiikkaakaan ei tapahtumista puuttunut, sillä Seinäjoen asemalla Leinonen yritti karata junanvaunusta, mutta pakoyritys epäonnistui. Kevättalvella ja keväällä vangittiin noin viisikymmentä aktivistia. Jonkin verran suurempi joukko pakeni Ruotsiin, josta monet jatkoivat Saksaan.⁷⁶ Leinosen pidätys osui tähän ajankohtaan.

Leinosen tie näytti olevan tukossa. Joutuminen vankilaan oli hänelle kova koettelemus, ja se lamaannutti hänet ensimmäisten viikkojen ajaksi. Oloaan Leinonen yritti lieventää tekemällä puutöitä vankilan verstaassa. Valmistamansa yöpöydän sisällä hänen onnistui lähettää salaa Aliinalle kirjelappusia.⁷⁷ Leinonen oli shokissa ja valitteli Aliinalle sitä, että hänellä ei ollut vaimolle ja pienokaisille muuta turvaa kuin ”vähäinen työkykyni”. Syyskuussa 1913 syntyneen Kaarinan lisäksi perhe kasvoi toukokuussa 1916, kun myöhemmin Ahdiksi kastettu poika syntyi. Leinonen kirjoitti murheellisena vaimolleen, että hän olisi halunnut kasvattaa lapsiaan ja ”työskennellä ympäristönsä hyväksi”. Hän muisteli ”onnenhetkiä”, joita oli saanut kokea vaimonsa kanssa. Vankeus toi Leinosen mieleen myös uskonasiat, kun hän totesi olevansa ”hapuilija”. Leinonen arveli kestävänsä vankeuden paremmin, jos uskoisi Jumalaan. Leinonen tiesi syyllistyneensä maanpetokseen, ja hän varautui jo pahimman varalle. Siksi hän halusi tehdä Aliinan kanssa myöhemmin taloudellisia järjestelyjä.⁷⁸

Myös Aliina oli masentunut kotona Ylihärmässä, jossa hän kahden lapsen hoitamisen lisäksi vastasi nyt kodista, karjasta ja maataloudesta. Eniten Aliina oli huolissaan miehensä terveydestä. Artturia puolestaan huolestutti se, kestäkö Aliina ”moninaisten huolien alla”. Heinäkuussa Artturin mieliala kuitenkin koheni selvästi, ja hän antoi ohjeita vaimolleen maatalousasioissa.⁷⁹

Perheenpään taistelutahto palasi lähes ennalleen marraskuuhun mennessä. Aliina kirjoitti riipaisevia kirjeitä miehelleen: ”Niin ikävää, niin ikävää, en osaa sitä sanoa! Kun osaisin kirjoittaa sinulle jotain sellaista, josta sinulle olisi edes vähäsen iloa, mutta mitäpä osaisin.”⁸⁰ Artturi oli jo oma itsensä. ”Koetan elää retostella päivästä toiseen. Luottakaa sielläkin vain siihen, että kaikkeen tottuu, kun täytyy. Jos kaikkea tätä rupeaa ajattelemaan, miksi ja minkä vuoksi, niin sekaisin menee. Syleilen teitä, oi rakkaat!”⁸¹ Leinosen mieliala nousi osittain siksi, että Aliina oli saanut miehelleen sijaisen Ylihärmän kirkonkylän kansakoululle. Artturi kertoi ryhtyvänsä kirjoittamaan, vaikka mieliala ei ollutkaan paras mahdollinen.⁸²

Joulukuussa 1916 Leinosen olo kävi Vaasan, eli silloisen Nikolainkaupungin, lääninvankilassa uudelleen tukalaksi. Hän oli toivonut voivansa aluksi hankkia kirjoittamalla rahaa perheelleen, mutta suunnitelmat kariutuivat. Syytä oli se, että vankilasta ei saanutkaan lähettää minkäänlaista tekstiä painettavaksi. Leinosta harmitti myös se, että suurin osa hänen opettajan palkastaan meni viransijaiselle.⁸³ Aliina ehdotti, että Artturin näytelmää Vanha Härmä tarjottaisiin Otavan kustannettavaksi. Artturi torjui ajatuksen, koska halusi kirjoittaa näytelmän kokonaan uudelleen. Hän myös epäili, kustantaisiko Otava näytelmää.⁸⁴

Vuoden 1917 alussa Leinonen sai tietää, että hän joutuisi Venäjälle. Hän otti tiedon vastaan vapautuneesti toivoen, että Aliinakin suhtautuisi samalla

tavalla. ”Ota asia kylmästi, niin teen minäkin. Onhan totta, että sinnepäin on paljon jälkiä, sieltä takaisin vähän, mutta aina minä voin tehdä yhdet lisää”, Artturi kirjoitti. Hän toivoi karkoitusta ja sanoi lähtevänsä Venäjälle ”terveenä ja reippaana”. Hän pyysi, että Aliina olisi iloisella mielellä:

”...Mutta kenties kaikki tämä on tarpeellista, emme vain sitä ymmärrä. Kenties joskus siunaamme näitä kärsimyksiä, sillä onhan niillä elämänarvoa usein enemmän kuin onnella, elämänarvoa, katsottuna, ei hetken, vaan ikuisuuden näkökulmasta.”⁸⁵

Leinonen suunnitteli perheensä tulevaisuutta myös siltä varalta, että ei enää palaisikaan hengissä kotiin. Hän halusi pitää perheen henkivakuutukset kunnossa ja neuvoi Aliinaa, että ”talopahanen” kannattaisi myydä vasta seuraavana kesänä, jos hän ei palaisikaan takaisin. Leinonen jätti Ilkan toimitussuhteeri Antti Haapalalle kaksi vankilassa laatimaansa käsikirjoitusta, ”jos jotkut hyvät ystävät koettaisivat niitä kaupata kustantajalle.” Artturi neuvoi Aliinaa hankkimaan koululle sijaisen myös seuraavaksi vuodeksi, tosin ”hieman suotuisemmilla” palkkaehdoilla.⁸⁶

Leinonen virui Pietarin Pereshilnajan ”etappivankilassa” yhdessä Keski-Pohjanmaalta kotoisin olevien eläinlääkäri Karl Laurellin ja apteekkari Karl Rislän (Roos) kanssa tammikuun loppuun asti 1917. Leinosen optimismi säilyi, vaikka kova kuume verotti voimia. Kumppanukset odottivat epätietoisina karkoitusta jonnekin päin Venäjää.⁸⁷ Laurellin lanko, tuomari Bernd Lindelöf, kävi tapaamassa heitä ja ilmoitti Aliinalle Ylihärmään, että Artturi voi hyvin.⁸⁸ Kuumeesta Lindelöf ei maininnut mitään, koska ei halunnut ilmeisesti herättää Aliinassa levottomuutta.

Leinonen, Laurell ja Rislä joutuivat odottamaan Pietarissa karkoituspäättä aina helmikuun puoleen väliin asti, jolloin heidät kuljetettiin venäläisessä vankivaunussa yhdessä kiinalaisten kanssa⁸⁹ kohti uusia kohtaloita. Pahimpia koettelemuksia matkan aikana olivat pitkät marssit rautatieasemilta vankiloihin ja takaisin juniin matkan jatkuessa. Ongelmia aiheuttivat puutteellinen ravinto sekä luteet ja täit. Erityisesti matkasta Wjatkaan tuli hyvin raastava koettelemus, kun ravintonaikin tarjottiin päivittäin vain 300 grammaa leipää ja kuumaa vettä.⁹⁰

Lopulta Leinonen saapui tovereineen Siperiaan Ohanskin kaupunkiin maaliskuussa 1917, eikä vapautumisesta ollut minkäänlaista tietoa huolimatta siitä, että maaliskuun vallankumous oli muuttanut Venäjän sisäpoliittisia aselelmia. Oli ilmoitettu, että vangitseminen kestää sodan loppuun asti, ja että heidät vangittaisiin uudelleen, mikäli he liikkuisivat luvatta kaupungilla. Leinonen toivoi nyt apua Suomesta.⁹¹ Aliina sai Ylihärmään jälleen tietoa miehensä voinnista tuomari Lindelöfin välityksellä.⁹² Leinonen pyysi ystävänsä Santeri Alkiota anomaan vapautusta, mikäli Lindelöf ei toimisi asian puolesta.⁹³ Alkion apua ei loppujen lopuksi kuitenkaan tarvittu, sillä Leinonen vapautettiin maaliskuun vallankumouksen jälkeen. Kokemuksiaan Leinonen tilitti tuoreeltaan Alkiolle Ilkkaan, jossa ne julkaistiin myöhemmin vapautumisen jälkeen.. Esi-merkiksi vankilan ruokaa Leinonen kuvaili kutakuinkin karskilla huumorilla:

”Sen piti olla silakkasoppaa, mutta se olikin kirkasta buljonkia, suoraan Volgasta pumpattua, hiukan heitetty suolaa sekaan ja muutamia keltaisia mäntinpalasia. En liioittele vähäkään sanoessani, että se maistui vain tavalliselle astianpesvedelle, ei millekään muulle. Eräänä päivänä löysimme liemestä yh-

den perunan, mutta äkkiä se hajosi alkutekijöihinsä kahdeksan lusikan ahdistamana. Verestyipähän kuitenkin muistiimme perunan ulkonäkö.”⁹⁴

Leinonen tunsi tukevasti Ylihärmän maaperän jalkojensa alla ensimmäisen pääsiäispäivän aamuna 9.4.1917. Tieto Leinosen kotiinpaluusta oli kiirinyt lakeuksille niin, että aamulla Härmän asemalla oli Leinosta vastassa ”puolentoista kymmentä hevosta” kyytiläisineen. Kun hän nousi vaunusta, sotilaat hurrasivat, kansanjoukko huusi eläköötä ja samassa junassa matkustanut vaasalainen laulukuoro kajautti laulujaan. Leinonen istutettiin rekeen, ja matka alkoi kohti Ylihärmää, jossa tutut pitäjäläiset kokoontuivat kansakoululle tapaamaan kaivattua opettajaansa. Jälleennäkemisen riemu oli suuri puolin ja toisin. Juhlassa ”laulettiin ja maisteltiin” kahvia, ja Leinonen kertoi vallankumouksen uhrien hautauksesta Pietarissa, mikä oli ollut hänen elämänsä ”valtavin näky”.⁹⁵ Vapaustaistelijan sädekehän saanut Leinonen oli palannut hengissä omiensa luo.

Vaikka matka oli ollut hyvin raskas, Leinonen kirjoitti melko pian ystävänsä Alkion päätoimittamaan Ilkkaan lisää kokemuksistaan Venäjällä. Leinonen lupasi Alkiolle kirjoittavansa jatkossakin ”yhtä ja toista pientä” lehteen, mutta sitä ennen kesän aikana hän ei tehnyt minkäänlaista henkistä työtä, vaan lepäsi, koska Siperian vankilat olivat verottaneet voimia. Alkiolle hän kiteytti tulevaisuuttaan: ”On hauska seurata sanomalehdistä, miten uutta Suomea nyt aletaan rakentaa ryttistää.”⁹⁶ Leinonen oli elänyt lähes vuoden ilman sanomalehtiä eikä tiennyt vapauduttuaan maailman menosta juuri mitään.⁹⁷

Leinonen sairastui toukokuussa 1917 ja sai lievän verensyöksynkin. Leinonen oli kuitenkin mielissään siitä, että koulutyö loppui, ja hän pääsi käsiksi pikkutilansa töihin.⁹⁸ Paluu Siperiasta jätti Leinoseen lähtemättömät jäljet. Hän ei milloinkaan ihaillut Venäjän oloja tai sosialistista järjestelmää. Asia konkretisoitui kuusi vuotta myöhemmin Vaasan Sanomalehtimiesyhdistyksen kevätkulkaisussa Nuijamieheissä. Lehti esitteli piirroksin ja lyhyin tekstein eteläpohjalaisia merkkimiehiä ja arvioi tapahtumat huomioon ottaen osuvasti kansakoulunopettaja Leinosta:

”Ylihärmäläinen...Aktivist. Tutkinut Siperian leipä- ja asunto-oloja, mutta ei havainnut niitä hyviksi, joten tuli pois. Sanalla sanoen: reiru mies.”⁹⁹

Jyväskylän ja Töysän kierrosten jälkeen Leinonen oli tehnyt ensimmäisen ”ulkomaanmatkansa” Venäjälle poikkeuksellisissa oloissa. Kokemustensa perusteella Leinonen kuului ”kalterijääkäreihin”. He olivat jääkäri liikkeen hyväksittyjä toimineita henkilöitä, jotka venäläinen virkavalta oli pidättänyt ja kuljettanut Pietarin tutkintovankilaan, Spalernajaan. Leinonen ei viettänyt vankilakauttaan Spalernajassa, mutta kalterijääkäreiksi on kutsuttu myös niitä, jotka karkoitettiin Siperiaan. Heistä juuri Leinonen oli tunnetuin. Tilastotietoja kalterijääkäreistä ei ole, mutta heitä on ollut vähintään 150.¹⁰⁰

Vapaussodan pyörteissä

Vapauden tuonut maaliskuun vallankumous vei Leinosen opettajatyön lisäksi kuvaannollisesti sanoen ”joelle, jolta ei ollut paluuta” - uusien, historiallisten tapahtumien pyörteeseen. Venäjän väliaikainen hallitus palautti Suomelle perustuslailliset oikeudet, ja hallitukseksi muodostettiin Oskari Tokoin johtama

senaatti, jossa paikat jaettiin tasan SDP:n ja porvareiden kesken. Eduskunnan kokoontuessa 4.4.1917 pitkän tauon jälkeen SDP esitti eduskunnalle uuden valtalakiehdotuksen, jonka mukaan eduskunta julistautuisi korkeimman vallan haltijaksi Suomessa. SDP:tä ilahdutti se, että Venäjän bolshevikit rohkaisivat Suomea vaatimaan laajempia oikeuksia ja jopa eroa Venäjästä, koska puolue halusi heikentää väliaikaisen hallituksen asemaa. Eduskunta hyväksyi 18.7.1917 valtalain, jonka mukaan se päättäisi ja vahvistaisi yksin kaikki Suomea koskevat lait, mutta sotilaalliset ja ulkopoliittiset asiat eivät ulottuisi eduskunnan päätösvaltaan. Venäjällä oli samaan aikaan tapahtunut bolshevikkien vallankaappausyritys, jonka Kerenski taltutti. Hänen johtamansa väliaikainen hallitus määräsi eduskunnan hajotettavaksi ja uudet vaalit lokakuulle.¹⁰¹

Leinonen alkoi suuntautua yhteiskunnallisessa katsannossaan entistä selvemmin Maalaisliittoon, ja hän asettui ensimmäistä kertaa puolueen kansanedustajaehdokkaaksi Vaasan läänin pohjoisessa vaalipiirissä. Kovin ahkerasti Leinonen ei puhujamatkoilla käynyt, ja tästä johtuen kansanedustajan tehtävät eivät hänelle avautuneet.

Ennen vuoden 1917 eduskuntavaaleja Suomessa käytiin kovaa vaalikampanjaa sekasortoisissa oloissa. Alkion laatima Maalaisliiton vaalijulistus vaati Suomea "irti Venäjästä" ja toivoi myös rauhaa maahan varoittaen SDP:n ylivallan seurauksista. Vaaleissa SDP sai 92, Suomalainen puolue 32, ML 26, Nuorsuomalainen Puolue 24, RKP 21 ja Kansanpuolue 5 edustajapaikkaa. SDP menetti 9 ja ML voitti 9 paikkaa verrattuna vuoden 1906 vaalitulokseen. Kysymys korkeimman vallan haltijasta oli edelleen auki SDP pitäessä kiinni valtaista.¹⁰²

Leinonen työskenteli maakunnallisena vaikuttajana aktivistiriennöissä Vaasassa ja eri puolilla Etelä-Pohjanmaata toukokuun alkupuolelta 1917 elokuuhun asti. Aktivistien entistä selvemmäksi tavoitteeksi tuli nyt Suomen irrottaminen Venäjän yhteydestä aseellisella kansannousulla ja Saksan tuella.¹⁰³ Alkio työskenteli kesällä 1917 tiiviisti poliittisissa tehtävissä Helsingissä. Tämän vuoksi Leinonen siirtyi Alkion pyynnöstä Ilkkaan, ei sentään "vara-Alkioksi" vaan kesätoimittajaksi ja selviytyi tehtävästä muutamasta "klohnusta"¹⁰⁴ huolimatta hyvin pitäen omaa palstaakin lehdessä.¹⁰⁵ Kaikki tapahtui jälleen nopeasti, ja Ilkan toimittaminen oli vain ohikiitävä vaihe Leinosen elämässä kesällä 1917. Aktivistiriennöistä mainittakoon kuuluisa Lapuan kokous, jota Leinonenkin oli valmistelemaan kirjoittaen tilaisuuteen runon Marathonin mies. Siinä hän korosti läsnäolevien työn merkitystä Suomen itsenäisyydelle ja senhetkisen historiallisen tilanteen ainutkertaisuutta. Kokouksessa esitettiin vaatimus itsenäisestä Suomesta. Leinonen kuului myös niihin Etelä-Pohjanmaan aktivisteihin, jotka kaksi viikkoa Lapuan jälkeen kokoontuivat Ylistarossa. Siellä suunniteltiin ns. palokuntien perustamista.¹⁰⁶ Opettaja Leinosella näytti olevan niin paljon puuhaa, että Maalaisliiton puolueuutisiin ja politikointiin ei aikaa ja innostusta enää riittänyt.

Leinonen valittiin paikalliset olot hyvin tuntevana kenraali Paul von Gerichin adjutantiksi. von Gerich oli saanut kokemuksensa Venäjän armeijassa ja jätettyään tehtävät siellä hän saapui lokakuussa 1917 Suomeen ja ryhtyi elvyttämään Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntien toimintaa. Leinonen yritti hoitaa opettajantehtävänsä, eikä hänellä ollut mahdollisuutta irrottautua aktivisti-

toimintojen keskukseen Helsinkiin. Kuitenkin esimerkiksi lokakuussa 1917 jääkäriaktivistien asioita pääkaupungissa hoitava maisteri E.E.Kaila pyysi häntä "Uuteen Metsätoimistoon" saamaan tietoja ja selostamaan Etelä-Pohjanmaan tilannetta. Leinoselle kerrottiin Saksasta tulevasta aselaivasta, jonka lasti puretettiin Vaasan saaristossa. Leinonen saikin marraskuussa tehtäväkseen tämän aselähetysten salaiset jakelutehtävät, ja samoihin aikoihin hän aloitti myös von Gerichin palveluksessa. Aseista suurehko osa jäi Pohjanmaalle.¹⁰⁷

Porvarilliset puolueet ja erityisesti Maalaisliitto ajoivat Alkion johdolla Suomen itsenäisyyttä. Kun senaatti hyväksyi marraskuussa itsenäisyysjulistuksen, ainoa hankaluus oli tapa, jolla itsenäisyys annettaisiin. Porvarilliset ryhmät uskoivat itsenäisyyden esittämiseen tapahtuneena tosiasiana, kun taas SDP kannatti neuvotteluja Leninin kanssa. Pehr Edvin Svinhufvudin johtamassa senaatissa laadittu esitys maan itsenäistymistä koskevaksi päätöslauselmaksi hyväksyttiin 6.12.1917 eduskunnassa porvarillisten puolueiden äänin 100-88, ja bolshevikkien hallitsema Venäjä tunnusti Suomen itsenäisyyden vuoden viimeisenä päivänä.¹⁰⁸

Suomi kävi vuodenvaihteessa rauhattomaksi, ja itsenäistymisen jälkeen keskeiseksi kysymykseksi nousi venäläisten joukkojen poistuminen maasta. Aktivistit pitivät asiaa Suomen riippumattomuuden edellytyksenä ja olivat kansannousun kannalla. Neuvostohallitus ei kiirehtinyt, koska Suomi oli osa Pietarin puolustusjärjestelmää. Maan tyhjentäminen venäläisistä olisi merkinnyt - sodan jatkuessa Saksaa vastaan - huomattavaa muutosta Pietarin asemaan. Myös Suomen vasemmiston vallankumouksellinen toiminta vaati joukkojen pysyttämistä paikoillaan. Vuoden 1917 lopulla esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalta lähti satoja venäläisiä sotilasta, mutta jo tammikuussa heitä palasi takaisin.¹⁰⁹ Suomesta oli kulkenut jo joulukuussa Venäjälle kolmisenkymmentä sotilasjuna, kun samaan aikaan Venäjältä tuli Suomeen vain yksi miehitetty sotilasjuna. On arvioitu, että kotiuttamisista huolimatta Suomessa oli vuodenvaihteessa vielä 40.000 venäläistä sotilasta.¹¹⁰

Vasemmiston vallankaappauksen pelossa senaatti turvautui järjestystä valvoessaan suojeluskuntiin.¹¹¹ Etelä-Pohjanmaalle alkoi suojeluskuntia syntyä loppuvuodesta 1917. Ensimmäinen perustettiin Lapualle, ja sen jälkeen marraskuun suurlakon ja vapaussodan syttymisen jälkeen perustettiin 14 kunnallista suojeluskuntaa. Ylihärmässä perustettiin suojeluskuntaosasto lokakuun lopulla paikallisen Maamiesseuran toimesta. Sen johtoon valittiin Leinonen, joka toimi myös Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntien keskushallinnossa. Marraskuun lopulla Ylihärmän suojeluskunta kunnallistettiin Lapuan tapaan.¹¹²

Tammikuussa 1918 tapahtumat vyöryivät kohti aseellista yhteenottoa, ja eduskunta määräsi 12.1.1918 senaattia toimimaan lujan järjestysvallan aikaansaamiseksi. SDP:n johto luisui 19.1. pidetyssä kokouksessa jyrkkien aineiden käsiin, ja viisi päivää myöhemmin punakaarteille annettiin käsky olla taisteluvalmiina. Senaatin otettua suojeluskunnat määräysvaltaansa vasemmisto tulkitsee sen oikeistokaappauksen uhkaksi, ja punakaartit nousivat kapinaan. Osa SDP:n parlamentaarisen linjan kannattajista sanoutui irti sodasta, ja osa asettui kapinallisten puolelle. P. E. Svinhufvudin johtama senaatti oli jo ennen sodan puhkeamista määrännyt joukkojen ylipäälliköksi Venäjältä palanneen Carl Gustaf Mannerheimin,¹¹³ joka saapui Vaasaan 19.1. kootakseen Etelä-

Pohjanmaan suojeluskunnan järjestyksen palauttavaksi armeijaksi. Venäläisiä joukkoja vastaan suunnattujen sotatoimien aloituspaikaksi valittiin Etelä-Pohjanmaa, koska jääkäri- ja aktivistiperinteet olivat tehneet siitä suojeluskuntaliikkeen kehittyneimmän seudun. Maakunnassa ryhdyttiin riisumaan venäläisiä joukkoja aseista, ja alkanut toiminta oli eteläpohjalaisille korostetusti vapausotaa.¹¹⁴

Leinonen oli nyt tapahtumien keskipisteessä, kun juuri itsenäistyneen maan sisäiset kouristukset alkoivat. Hän oli mukana riisumassa venäläisiä aseista Lapualla, Vaasassa, Laihialla, Ylistarossa ja Ilmajoella. Valtaustoimia johti kenraali von Gerich. Etelä-Pohjanmaalle sijoitettujen venäläisten joukkosastojen riisuminen aseista sujui melko vähin uhrein.¹¹⁵ Venäläisten aseista-riisunnan jälkeen Leinonen siirtyi kenraali Mannerheimin esikuntaan, joka työskenteli ensin Ylihärmässä ja sitten Vaasassa sekä Seinäjoella. Vaasa oli alkuvuodesta 1918 Suomen hallinnollisen ja poliittisen elämän keskus, jonne senaatin jäsenten lisäksi saapui myös venäläisiä ja ruotsalaisia upseereita. Seinäjoen aseman merkitys oli keskeinen, ja sieltä vyöryivät miehistönkuljetusjunat etelään ja itään.¹¹⁶

Kun Mannerheimin esikunta siirtyi helmikuun alussa 1918 Seinäjoelle, Leinonen jäi työskentelemään Vaasan keskusesikuntaan sihteerin nimikkeellä. Leinonen oli perustamassa ylipäällikön neuvottelukuntaa. Ajatus neuvottelukunnasta syntyi Vaasassa Esplanadikahvilan takahuoneessa, ja hankkeen tarkoituksena oli parantaa päämajan yhteyksiä suojeluskuntiin. Näissä epävirallisissa keskusteluissa olivat mukana Leinosen lisäksi senaattori Eero Pehkonen, Vaasaan siirtyneitä kansanedustajia ja Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntain keskushallituksen puheenjohtaja Jalo Lahdensuo. Leinonen ja Lahdensuo valtuutettiin neuvottelemaan neuvottelukunnan perustamisesta hallituksen jäsenten kanssa. Hanke eteni, ja senaattori Heikki Renvall neuvotteli asiasta Mannerheimin kanssa Seinäjoella. Aluksi Mannerheim vastusti neuvottelukunnan perustamista, mutta antoi lopulta periksi. Helmikuun 16. päivänä kokoontui Seinäjoella kahdeksanmiehinen ylipäällikön neuvottelukunta, jonka puheenjohtajaksi tuli Jalo Lahdensuo.¹¹⁷ Leinonen ei kuulunut neuvottelukuntaan.

Vapausotansa Leinonen koki kotimaakunnassaan ”kuumeisena mylläkänä” ja ”yhtämittäisenä syöksymisenä asiasta toiseen”. Hän koki olevansa ”kuin potkupallo, jota lennätettiin milloin minnekin.” Esikuntatehtävien ohessa hän osallistui propagandalehti Valkoisen Suomen perustamiseen. Lehti ilmestyi 6.3.-30.4.1918, ja toimituksessa työskentelivät Kyösti Wilkuna, Knut Sarlin, Onni Tolvanen ja Jalo Ansa. Jääkäreiden Vaasaan tulon jälkeen Leinosen toimialue siirtyi kokonaan kaupungin ulkopuolelle.¹¹⁸

Leinonen koki Saksasta Vaasaan palanneiden jääkärien kotiinpaluun ja mairinnousun 25.2.1918 erityisen sykähdyttävänä tapahtumana. Kotiinpaluuta seuranneena yönä ei Vaasassa paljon nukuttu, sillä puhumista riitti. Illalla Leinonen sai idean, josta hän kertoi Jalo Lahdensuon veljelle maisteri Jalmari Lahdensuolle. Leinonen halusi kirjoittaa runon jääkäreitten kotiintulosta esitettäväksi seuraavana päivänä tapahtuvassa paraatissa. Aamulla runo olikin valmis, ja Leinonen antoi tekstin Lahdensuolle. Kylmän ilman takia paraatiohjelma jouduttiin kuitenkin keskeyttämään ennen aikojaan, ja suuri osa ohjelmaa - myös Lahdensuolle merkitty runoesitys - peruutettiin.¹¹⁹

Leinonen oli vapaussodan esikuntatehtävissä edelleen paljolti käytännön asioiden järjestelijä. Helmikuussa Vaasan keskus-esikunta valtuutti Leinosen "vastaanottamaan ja luetteloimaan rintamalle menevät suojeluskuntajoukot kaikilla piiriin kuuluvilla asemilla". Käytännössä komennus merkitsi Leinoselle väliaikaista siirtoa Seinäjoen esikuntaan hoitamaan suojeluskuntien erilaisia kuljetuksia rintamille. Samalla esimies vaihtui, sillä kenraali von Gerich siirrettiin toisiin tehtäviin, ja tilalle tuli parin viikon kuluessa kenraali Rudolf Walden. Leinosen työhuone oli Seinäjoen asemahotellissa. Tehtävä vaati alinomaista liikkumista, miesten luetteloimista, junien ja vaunujen varaamista, yhteydenpitoa suojeluskuntien esikuntiin, muonan hankkimista ja toimittamista rintamalle. Yöt kuuluivat milloin missäkin, usein asemain odotushuoneissa penkillä nukkuen. Walden nimitettiin armeijan etappipäälliköksi, jonka alaisuuteen Leinonen siirtyi.¹²⁰

Vapauduttuaan kuljetusten organisoimisesta Leinosen asema hierarkiassa nousi, kun hänet komennettiin jatkamaan Seinäjoella suojeluskuntien Etelä-Pohjanmaan piirin päällikkönä. Komennus oli seurausta siitä, että Vaasan keskus-esikunta jaettiin Etelä-Pohjanmaan piiriin lisäksi Vaasan ja Suupohjan piireihin. Piiripäällikkönä Leinonen vastasi mm. siltojen ja tärkeiden laitosten suojelemisesta, huolehti miehistöstä, vangeista ja haavoittuneista. Leinosen oli myös tarpeen vaatiessa "puhdistettava piiri punakaartilaisista" ja valvottava, että posti-, puhelin- ja lennätinsensuuria noudatettiin.¹²¹ Helmikuussa 1918 Leinonen lähestyi kotipitäjänsä suojeluskuntaa toivoen miehiä "ihan heti" Vöyrin sotakouluun. Mukaan oli otettava "wiltti, tyyny ja sukset". Piiriesikunnassa oli Leinosen mukaan "tavaton kiire".¹²² Helmikuun lopulta lähtien "Etelä-Pohjanmaan piirihallitus" työskenteli Seinäjoella, jonne Leinonen toivoi lähetettäväksi suojeluskuntia koskevat kirjeet ja tiedustelut. Hän toivoi suojeluskunnilta tietoa mm. kunnissa tavatuista "ryssistä", ja joskus "ylin sotaajohto" oli "automobiilirenkaiden" tai "gummikenkien" tarpeessa. Leinonen neuvoi suojeluskuntia, miten vankeja käytettiin maanviljelystöissä, miten oli toimittava vartiopalvelussa ja minkälaiset muut varovaisuustoimenpiteet olivat tarpeen.¹²³

Leinonen alkoi jostakin syystä saada tarpeekseen esikuntatehtävistä, ja sotatapahtumien painopisteen siirtyessä Etelä-Suomeen hän kyllästyneenä rintamantakaisiin tehtäviin tahtoi mukaan taisteluihin. Miksi Leinonen halusi rintamalle? Erään arvion mukaan siksi, koska hän kyllästyi tehtäviensä alinomaiseen vaihtumiseen. On esitetty toinenkin arvio, jonka mukaan Leinonen olisi riitaantunut Mannerheimin esikunnassa työskennelleiden ruotsalaisten upseerien kanssa. Hän osallistui taisteluihin Tampereen valtauksessa, palasi takaisin toimipaikkaansa Seinäjoelle ja osallistui sen jälkeen kotipitäjääläistensä kanssa myös Viipurin taisteluihin.¹²⁴

Leinonen tiesi niistä kauheuksista, joita tapahtui sodan loppuvaiheissa valkoisten vallattua Tampereen ja varsinkin sodan jälkeen. Muistelmiensa mukaan Leinonen löysi juuri tässä vaiheessa vuoden 1918 sotaan vapaussodasta poikkeavan tulkinnan. Hän nimittäin toteaa vakuuttuneensa Tampereella siitä, että vapaussota oli muuttunut kansalaissodaksi, eli "veli veljeä, ehkäpä isä poikaakin vastassa":

"Mutta taistelu oli vietävä loppuun, kaikesta huolimatta, sellaisena miksi se oli kansakuntain kohtaloita ohjailevain voimain julman oikun johdosta muodostunut. So-

dan verenkärvinen tulenpatsas oli nyt se ainoa soihtu, joka johti orjuuden alhoista vapauden aurinkomaille. Tie oli armottoman raskas, mutta se oli käytävä loppuun, vaikka 'jokainen jyvä hiekan olisi tutkain miekan'."¹²⁵

Valkoisten valloitettua Viipurin Leinonen oli mukana voitonjuhliissa. Valkoisen armeijan voittoa juhlivat humalaiset upseerit, ja sotilaat tekivät sen mitä voittajat yleensä tekevät, eli kostivat pikatuomioilla hävinneille eli punaisille. Leinonen näki Viipurissa, kuinka "väärää äkkituomioita annettiin". Hän tapasi Viipurissa myös muita kalterijääkäreitä, mutta ei pitänyt väkivallasta eikä koston, sillä "missä viinavirrat vuotavat, siellä helposti järjen ja inhimillisyyden lähteensilmät kuivuvat." Katseltuaan Viipurin suuren sotilasparaatin Leinonen astui junaan ja lähti kohti Pohjanmaata.¹²⁶

Kesän 1918 tullessa vapaussoturi Leinonen oli ollut kotoa enimmäkseen poissa yli kaksi vuotta, ensin vankina Vaasassa ja Venäjällä, sen jälkeen kesän Vaasassa monenlaisissa puuhissa ja vuodenvaihteesta 1917-1918 lähtien vapaussodassa. Näissä melskeissä Leinosen perheeseen syntyi toinenkin poika, Kalevi. Nyt Leinonen toivoi pääsevänsä omaistensa luo Ylihärmään, mutta toisin kävi, kun hänet komennettiin hoitamaan edelleen Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin aluepäällikön tehtäviä.¹²⁷

Palattuaan kotiin Leinonen yritti suojeluskuntapiirin päällikkönä huolehtia siitä, ettei Seinäjoen vankileirillä olevia punaisia tapettaisi mielivaltaisesti.¹²⁸ Miten hyvin Leinonen onnistui estämään voittajien toteuttamat mielivaltaiset teloitukset? On mainittava tapaus, jossa hän ei kyennyt estämään ylihärmäläistä Esa Eliel Näsiä joutumasta teloituskompanian eteen Seinäjoen vankileirillä.

Näsin nopea vangitseminen ja teloittaminen osuivat em. ajankohtaan, jolloin Leinonen oli poissa Etelä-Pohjanmaalta. Päätös teloituksesta tehtiin ilmeisesti Leinosen selän takana. Professori Heikki Ylikangas on tutkinut perusteellisesti Näsin teloitusta osana prosessia, jossa hänen isoisänsä, ylihärmäläinen Matti Takala pelastui teloitukselta mutta Näsi ei.

Ylikangas epäilee oikeutetusti 28.4.1918 päivätyä, Leinosen allekirjoittamaa ja Ahto Sippolan varmentamaa käskyä vangita Näsi ja kuljettaa kuulusteluihin Seinäjoelle. Ensinnäkin Leinonen oli tuolloin Viipurissa. Toisekseen kirjeen erityisen kömpelö kieliasu epäilyttää, olihan Leinonen jo harjaantunut kirjoittaja. Yhdyn Ylikankaan arvioon, että Leinonen ei ole laatinut käskyä, vaan se on ehkä annettu hänen nimissään. Näkemyksensä tueksi Ylikangas on pyytänyt lausunnon keskusrikospoliisin käsialatutkijalta, joka todistaa, että käsialaverailujen perusteella Leinonen ei ollut käskyn allekirjoittaja. Kysyttiinkö asiaa Leinoselta puhelimesta? Ottaen huomioon 1918 sotaolot ja puhelintekniikan, tältäkin vaihtoehdolta putoaa pohja. Sitäpaitsi miksi Leinonen olisi yhtäkkiä vaatinut Näsin pikaista vangitsemista, kuulustelemista ja teloittamista, kun hän ei aiemmin vaatinut. Huomionarvoista on myös se, että vaikka Näsi oli ilmiantanut värvääjiä vuonna 1916 Ylihärmässä, hän ei ollut ilmiantanut Leinosta, joten kostoteoriakin ontuu. Mikään lähde ei osoita, että tapaus olisi vaivannut Leinosta myöhemmin. Muistelmissaan hän mainitsee Näsin värvääjien ilmiantajana, mutta ei kerro mitään tämän teloitukseen johtaneista vaiheista.¹²⁹ Mitä todennäköisimmin Leinonen oli syytön Näsin teloittamiseen, ja koska muut olivat siitä vastuussa, hän jätti tapauksen pois muistelmistaan. Leinonen ilmeisesti katsoi, että valkoisesta terrorista oli syytä vaieta.

Leinonen hoiti suojeluskuntapiirin päällikön tehtävää aluksi Seinäjoella. Elokuussa Etelä-Pohjanmaan alue-esikunnan toiminta loppui "valtion kannattamana laitoksena", vaikka asioiden hoito jatkuikin toistaiseksi entiseen tapaan. Piiripäällikön sivutointa Leinonen hoiti tämän jälkeen kotoaan Ylihärmästä, jonne tehtävään liittyvät kirjeet ja muut lähetykset ohjattiin.¹³⁰

Aktivisti passivoituu

Vain pari kuukautta vapaussodan päättymisen jälkeen suojeluskuntapiirin päällikkö Leinonen kokosi jo täyttä päätä eteläpohjalaisten vapaussotakokemuksia. Kirjanen, jonka alaotsakkeena oli "eteläpohjalaisten sota-albumi", sai nuijasotaan viittaavan nimen Ilkan ja Poutun pojat. Leinonen oli sitä mieltä, että vuoden 1918 sodassa oli ollut kyse nimenomaan vapaussodasta, koska se oli alkanut venäläisten aseistariisumisella Etelä-Pohjanmaalla. Lopulta sitten koko maa oli vapautettu venäläisistä. Muilla sodan syillä, esimerkiksi yhteiskunnallisilla epäkohdilla, Leinonen ei spekuloinut. Kirjasen johdannossa Leinonen toteusi, että kyseessä ei ollut "mikään sotahistoria", vaan "vaatimaton yritys kertoilla yhtä ja toista Etelä-Pohjanmaan miesten ja naisten toiminnasta *vapaussodassa*".¹³¹

Leinosen kirjanen oli omistettu eteläpohjalaisille jääkäreille, ja sen henki oli hyvin isänmaallinen alkaen 5.2.1918 Einari Vuorelan kirjoittamasta Vapaustaisteluun-runosta¹³² päätyen luetteloon maakunnan jääkäreistä ja kahteen karttaan.¹³³ Teoksessa oli myös edellä mainittu Leinosen jääkäreiden Vaasaan tulojuhlaan kirjoittama runo, joka Jalmari Lahdensuon oli määrää esittä.¹³⁴ Teoksen kirjoituksissa ei ollut signeerausta, mutta tyylin perusteella voi päätellä, että ainakin yksi oli Leinosen laatima. Tässä kirjoituksessa hän selvitteli maakunnan naisten toimintaa valkoisten rintamilla. Leinonen ihaili valkoisten joukkojen keskuudessa työskennelleitä naisia ja arvosti heidän panostaan. Naisten rohkeus sai häneltä kiitosta: "Eivät peljänneet tyttömme tarttua verisimpäänkään haavotettuun, eivät kammonneet kuolevain korinaa, eivätkä houraillevain huutoja. Yötä päivää olivat he puuhassa taisteluitten aikana, itse usein yhtä verisinä kuin sidottavansakin..."¹³⁵

Leinonen katseli vakavia asioita myös humoristin silmin. "Entäpä te komppanian keittäjättäret, 'Lotta Svärdit' kenttäkeittiöittenne kupeilla! Kuinka monesti saittekaan matkoilla osaksenne sarvekkaita sanoja ja töykeää kohtelua. Milloin oli muka suolaista puuro, milloin leipäannos vajaamittainen, milloin mitään puuttui. Mutta te kulitte mukana kuitenkin kaikitenkin, kulitte usein yli kuulia turpuavain aukeain..."¹³⁶ Kirjoituksen yhteydessä oli kuva Isonkyrön "Lotta Svärdeistä" ja Vaasan rykmentin upseereista. Kolmas kuva oli Helsingin suurkirkon edestä 16.5.1918, jolloin kenraali Mannerheim tervehti eduskunnan puhemiehiä, Santeri Alkiota ja Otto Lundsonia valkoisen armeijan marssittua Helsinkiin.

Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin päällikkönä Leinonen jatkoi vuoden 1918 loppuun saakka, jolloin hänellä olisi ollut mahdollisuus jatkaa tehtävässä edelleen. Leinonen kuitenkin kieltäytyi piiripäällikön toimesta vedoten siihen, että häneltä puuttui upseerin arvo, mitä hän piti piiripäällikölle välttämättömänä.¹³⁷ Ehkä tämä oli ainakin osittain tekosyy, sillä Leinonen halusi vetäytyä "asevelvollisuudestaan" toisiin tehtäviin. Leinonen ehkä katsoi, että hän

oli nyt työnsä tehnyt, kun maan itsenäisyyskin oli turvattu. Aktivistit Leinonen passivoitui selvästi seuraavina vuosina.

Yksi piirre alkoi näkyä Leinosessa jo vapaussodassa ja välittömästi sen jälkeen. Hän kirjoitti mielellään sodassa kokemastaan ja näkemästään. Ilkan ja Poutun pojat on hyvä esimerkki kokija ja näkijä -Leinosen nousemisesta esiin. Sodan vielä riehussa Leinonen oli kirjoittanut runon Seinäjoelle haudatuille tuntemattomille kaatuneille näiden siunaustilaisuuteen. Samoin muistosäkeet Viipurissa surmansa saaneelle eteläpohjalaisväeltäjä Toivo Kuulalle lähtivät Leinosen kynästä.¹³⁸ Käyty sota oli Leinoselle, kuten jo aiemmin oli todettu, vapaussotaa, ja hän alkoi korostaa taistelujen tauottua voittajille, valkoisille, voiton tuonutta henkeä. Ja juuri siksi hän alkoi eri yhteyksissä myös tuoda esille, että "valkoisten muistojen" kirjaaminen ja säilyttäminen oli tärkeää.

Kun vapaussota oli sodittu, aktivistien ja jääkäreiden yhteinen vihollinen katosi vankileireille, rajan taakse ja hautoihin. Samoin aktivistit ja jääkärit Leinosen tapaan palasivat rauhan töihin. Pietarin ja Aunuksen suunta alkoi nyt kiehtoa eräitä entisiä aktivisteja, ja jääkäriliitto piti helmikuussa 1919 Tauno Sihvon johdolla kokouksen, joka sujui aito- ja suursuomalaisissa tunnelmissa. Kokouksessa päätettiin perustaa Suomen Jääkäriliitto, jonka tehtäväksi tuli "kaikkien Suomen jääkärien kokoaminen aktiiviseen ja aatteelliseen toimintaan Suur-Suomen toteuttamiseksi säännöissä lähemmin määritellyllä tavalla."¹³⁹

Leinonen alkoi ottaa tietoisesti etäisyyttä tapahtumiin ja vetäytyi mieluusti opettajan tehtäviin, kaunokirjallisiin puuhiin ja perheensä pariin Ylihärmään. Suojeluskuntamiehenä Leinonen vaikutti tästä eteenpäin pääasiassa Etelä-Pohjanmaalla, ja vain harvoin hän vieraili kotimaakuntansa ulkopuolella. Leinosen toimintojen pääsuunta ei aluksi muutama vuoteen edes ollut suojeluskunnissa. Suojeluskuntia koskeva neuvottelu oli pidetty vapaussodan voittoparaatin yhteydessä 16.5.1918. Seuraava kokous pidettiin Jyväskylässä 4.7.1918, ja siinä oli mukana edustajia lähes 200 suojeluskunnasta. Kokouksessa laadittiin sääntöehdotus, joka oli pohjana sille asetukselle, jonka valtiolta antoi elokuussa. Suojeluskunnissa elettiin kesällä 1918 hiljaiseloa, ja toiminta herpaantui päättyneen sodan seurauksena myös Leinosen kotimaakunnassa Etelä-Pohjanmaalla. Huhuja suojeluskuntien lakkauttamisestakin liikkui, ja esimerkiksi Vimpelin suojeluskunta lakkautettiin lokakuussa 1918.¹⁴⁰

Senaatti, joka muuttui marraskuussa 1918 valtioneuvostoksi, antoi 2.8.1918 asetuksen suojeluskunnista, joiden tehtäväksi tuli mm. sotilaallisen kasvatuksen antaminen suojeluskuntalaisille ja toimiminen tarvittaessa armeijan tukena.¹⁴¹ Suojeluskuntia ja niiden toimintaa elvytettiin uudelleen, ja valtionhoitaja Mannerheim kutsui suojeluskuntien ylintä johtoa neuvotteluihin tammikuussa 1919. Suojeluskuntajärjestön perustajia olivat mm. johtaja Isak Kaitera Oulusta, hovi-oikeudenneuvos Harald Boucht Vaasasta, Leinosen appi maanviljelijä Juho Kivimäki Ylihärmästä, insinööri Sulo Heiniö Tampereelta ja tunnettu aktivisti, filosofian kandidaatti E.E. Kaila Helsingistä.¹⁴² Leinonen ei ollut joukossa mukana. Suojeluskuntatyössä päästiin uudelleen vauhtiin alkuvuodesta 1919. Leinosen pitäytyminen maakunnallisen patriootin rooliin näkyi siinä, että kun Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiiri järjestäytyi 12. huhtikuuta Seinäjoen edustajakokouksessa, hänet valittiin piiriesikunnan jäseneksi.¹⁴³

Mihin suuntaan kulkivat Leinosen ajatukset ja teot vuonna 1919, aikana, jonka historiantutkimus on leimannut ”dramaattisen idänpolitiikan” ajaksi?¹⁴⁴ Aktivismin toinen vaihe oli ohitettu, mutta tuli vielä kolmaskin vaihe, Lauri Hyvämäen ilmaisua käyttäakseni ”vuoden 1919 aktivistien” vaihe.¹⁴⁵ Siitä, mikä oli Leinosen osuus aktivismin tässä vaiheessa on syytä tarkastella hieman yksityiskohtaisemmin.

Saksalaissuuntauksen romahdettua alkoi intensiivinen toiminnan jakso, jonka kuluessa jälkiaktivistit palasivat keinoissaan ja toimintastrategioissaan vuosien 1914-1918 opetuksiin. Mihin sitten pyrittiin, ja keitä nämä jälkiaktivistit olivat? Taustalla oli valtionhoitajaksi joulukuussa kutsuttu Mannerheim ja hänen idänpolitiikkansa vuosina 1918-1919. Mannerheim halusi esittää Venäjän bolshevismmin kukistajan osaa, ja siinä hän tarvitsi aiempien vuosien aktivisteja. Tässä yhteydessä heistä on puhuttu esimerkiksi ”sotapuolueen” ja ”valkoisten aktivistien” nimikkeillä. Tavoitteeksi muotoutui valloitusretken tekeminen Vieroon ja Aunukseen sekä suurellisesti myös Pietarin valloitus. Keinoiksi otettiin äärimmäisen salaiset menetelmät, suora toiminta ohi virallisen Suomen. Tämä aktivismille vuosisadan alussa tyypillinen piirre alkoi leimata jälleen aktivistien ydinjoukon toimintaa. Leinonen otti tarkoituksellisesti etäisyyttä tähän ryhmään, sillä jälkiaktivistien oikeistoradikaaliseen toimintaan¹⁴⁶ hänellä ei ollut aikaa. Leinonen ei siis missään vaiheessa liittynyt hyökkäävän idänpolitiikan konspiraattoreihin, kuten tunnetut aktivistit Kai Donner, Yrjö Oskari Ruutu, Elmo E. Kaila, Kyösti Wilkuna ja Martti Pihkala.¹⁴⁷

Leinonen oli kyllä tekemisissä johtavien jälkiaktivistien kanssa satunnaisesti, ikään kuin varovaisessa kannatusmielessä. Ilmeisesti hän kuitenkin tiesi esimerkiksi ”sotapuolueesta”, toimintamuodoista ja tavoitteista. Leinonen kulki kuitenkin omia teitään. Hänellä oli satunnaisia yhteyksiä 1918-1919 ainakin Elmo E. Kailaan, josta tuli mm. armeijan puhdistusoperaation primus motor. Kaila toimi vanhan, vuodelta 1917 peräisin olevan aktivistien maakuntasiamiesverkoston avulla. Hankkeissaan hän matkusti ympäri Suomea, myös Etelä-Pohjanmaalla. Esimerkiksi heinäkuussa 1919 Kaila oli mukana Kai Donnerin kanssa Etelä-Pohjanmaan aktivistien kokouksessa Lapualla. Tällä kertaa esillä oli värväystoiminnan jatkaminen joukkojen lähettämiseksi Aunukseen. Kaila oli mobilisoinut verkostonsa kautta vapaaehtoisen värväyksen kehottaen aktivisteja asettumaan odottavalle kannalle. Tämänsuuntainen päätös tehtiin myös Lapuan kokouksessa, jossa ”Etelä-Pohjanmaan aktivistien” puolesta valittiin valtuutetuiksi Vihtori Kosola ja Antti Ekola sekä varalle Leinonen.¹⁴⁸

Leinonen pysytteli taustalla eikä ryhtynyt enää värväyspuuhiin. Ingmanin hallitus oli jo aiemmin kevättalvella päättänyt, että Aunukseen lähetetään aseita bolshevikkien vastaiseen taisteluun. Hallitus lupasi huolehtia myös retkikunnan aseista, ammuksista ja varusteista, kunhan perustettu Karjalan komitea hankkisi rahaa. Täsmennysten jälkeen lisättiin, että vapaaehtoisia saatiin värvätä korkeintaan 1000 miestä, ja että yritys oli toteutettava ”Aunuksen kansan nousun muodossa”. Pian hallitus kuitenkin kielsi Aunuksen toimikuntaa toteuttamasta suunnitelmaa. Värväystoiminta oli jo ehditty käynnistää, ja Kaila oli ollut Etelä-Pohjanmaalla värväyspuuhissa. Heinäkuussa Kaila ilmoitti luopuvansa värväystoiminnasta, koska aktivistit ja hänen hankkimansa värvärit oli syrjäytetty Aunuksen asioiden hoidossa. Lisäksi hallitus oli siirtänyt itselleen

vastuun ja vaati ehdottomasti, että Aunukseen oli lähetettävä vakinaisia joukkoja.¹⁴⁹ Eräs Aunuksen retken puuhailijoita oli Leinosen entinen eteläpohjalainen aktivistitoveri Vihtori Kosola Lapualta.¹⁵⁰

Vaikka Leinonen ei innostunutkaan näistä jälkiaktivistien uusista puuhista, hänen aiempi asemansa eteläpohjalaisena aktivisti- ja suojeluskuntavaikuttajana näkyy vapaussodan jälkeen esimerkiksi jääkäriliiton toimesta laaditussa ”tunnettujen aktivistien ja jääkäriliikkeen perustajien” luettelossa. Siinä edustivat Etelä-Pohjanmaata Leinosen lisäksi Antti Ekola, Juho Ekola ja Antti Isotalo Alahärmästä, Vihtori Kosola, Aukusti Antila ja Oskari Lahdensuo Lapualta, Ahto Sippola, Matti Malkamäki ja Vihtori Herttua Ylistarosta.¹⁵¹ Vapaussodan jälkeen he kaikki olivat entisen aktivistijoukon (1914-1916) maakunnallisia vaikuttajia.

Leinosen suunta oli nyt toinen kuin ”sotapuolueen”, mutta mikä oli Leinosen valitsema tie? Vapaussotansa jälkeen Leinonen yhdisti omat aiemmat aktivistikokemuksensa yhä enemmän esille nouseviin kirjallisiin harrastuksiin, joita käsitellään tutkimuksessa myöhemmin.

Leinonen haki uutta, eikä se uusi ollut jälkiaktivismia, hyökkävää idänpolitiikkaa. Usein tämän ”uhrautuvan jääkäriliikkeen esitaistelijan” tapaa esimerkiksi isänmaallisten runojen¹⁵² ja vapaussodassa kaatuneiden muistopatsashankkeiden puuhamiehenä¹⁵³, kuten jo aiemmin kävi ilmi. Leinonen ryhtyi vaalimaan sitä joukkohenkeä, joka oli syntynyt 1918 tammikuussa Etelä-Pohjanmaalla venäläisten joukkojen aseistariisunnassa. Leinonen vaali paljon mieluummin jääkäreiden ja aktivistien muistoa ja puuhasi patsaita kuin toimi jälkiaktivismin konspiratiivisessa vaiheessa esimerkiksi ryntäämällä itäänpäin. Hänen aktivismissaan tapahtui selvä uudelleenorientoituminen. Leinosen suunta oli suomalaisen yhteiskuntaan vaikuttaminen, ei jääminen vapaussodan jälkeisiin juoksuautoihin. Tässä kohden Leinosen elämässä tapahtui selvä käänne eli etäisyyden otto entiseen viiteryhmään, aktivisteihin. Leinosen aktivismi oli, jos niin halutaan sanoa, entisten aktivistimuistojen vaalimista ja 1918 sodan voittajille voiton tuoneen ”hengen” korostamista.

Mutta kun näköpiirissä oli esimerkiksi jokin Etelä-Pohjanmaahan tai eteläpohjalaisiin entisiin jääkäreihin tai aktivisteihin liittyvä hanke tai asia, Leinonen lähti patrioottina mieluusti liikkeelle. Esimerkiksi joulukuussa 1919 hän ja Vihtori Kosola lähettivät Seinäjoella pidetystä kokouksesta jääkäriliitolle kohteliaan kirjeen. Siinä he muistuttivat, että Etelä-Pohjanmaa oli se maakunta, joka oli ollut vapaussodassa alusta alkaen tarmokkaimmin mukana. Maakunnassa oli ihmetelty, miksi muutamat, kyvykkäät Etelä-Pohjanmaalta kotoisin olevat jääkärit ”ovat jääneet alempiinkin upseerinarvoihin korottamatta”. Lopussa oli luettelo entisistä jääkäreistä, joille toivottiin ylennyksiä. Eräs heistä oli tunnettu alahärmäläinen aktivisti Antti Isotalo, jolle toivottiin ylennystä jääkärikapteeniksi.¹⁵⁴

Leinonen toimi myös köyhimpien jääkäreiden aseman parantamiseksi, ja tässä hän hyödynsi vakiintunutta ystävyystään ML:n johtomieheen Santeri Alkioon. Alkion apu oli tarpeen esimerkiksi, kun Leinonen toimi jääkäreille vuosiksi 1918-1919 luvatus avustusrahan puolesta. Leinonen toimi Alkion kautta, joka vaikutti sotaministeri Rudolf Waldeniin ja valtiovarainministeri Kaarlo Castreniin niin, että jääkärit saivat avustuksensa. Vuonna 1920 Leinonen oli

itsekin avustuksen saaja, kun hänelle myönnettiin valtion varoista 5.000 markkaa "itsenäisyysliikkeen toiminnassa kärsineiden" avustuksena. Ainakin vanakilakaudella Leinosen perheen tulot olivat heikentyneet rajusti, joten avustus tuli tarpeeseen jälkikäteenkin. Avustusta saivat saman perustelun mukaisesti tunnetut aktivistit Yrjö Ruutu Helsingistä, Vihtori Kosola Lapualta ja Antti Ekola Härmästä.¹⁵⁵

Valtiomuototaistelun ollessa kuumimmillaan 1918 Leinonen kannatti, päinvastoin kuin monet aktivistitoverinsa, tasavaltaa, ja tämä saattoi olla myös yksi syy Leinosen vetäytymiseen entisestä viiteryhmästään. Siperiaan tai Pietarin Spalernajaan kuljetetuista kalterijääkäreistä osa kannatti tasavaltaa, ja osa kannatti kuninkaan valitsemista.¹⁵⁶ Tosin Leinonen ei tuonut tasavaltalaista kantaansa kovinkaan kiihkeästi esille.¹⁵⁷ Monarkian kannattajien mielestä vapaussota oli johtunut siitä, että demokraattinen kehitys oli vuoden 1917 kuluessa mennyt liian pitkälle eli eduskuntavaltaan ja anarkiaan. Tästä konservatiivisesta näkemyksestä jyrkästi poikkeavan suunnan johtoon asettui Kaarlo Juho Ståhlberg, joka korosti yhteiskunnallisia uudistuksia ja kansalliseen sovintoon tähtäävää politiikkaa sodan luomien haavojen umpeen saamiseksi. Ståhlbergin suunta korosti hallitusmuotokysymyksessä selkeästi tasavaltalaista vaihtoehtoa, jota myös Maalaisliitto Alkion johdolla ryhtyi puolustamaan.¹⁵⁸

Säilyneistä lähteistä ei löydy vastausta siihen, miksi Leinonen kannatti tasavaltaa. Ilmeisesti häneen vaikuttivat Maalaisliiton ja Alkion kannat. Monarkian ja tasavallan välinen taistelu muistutti vielä kesällä 1919 kiivaudessaan edellisen kevään tapahtumia, mutta sotaa käytiin nyt ilman aseita, ja toisiaan vastassa olivat vapaussodan voittajat. Monarkistit olivat tynkäeduskunnassa enemmistönä, ja vaikka esimerkiksi Alkio kirjoitti Ilkassa jyriseviä artikkeleita "oikeiston puuhia vastaan"¹⁵⁹, vaaka kääntyi kuninkaanvallan kannalle, ja Hesenin prinssi Friedrich Karl valittiin Suomen kuninkaaksi 9.8.1918 äänin 58-44.¹⁶⁰

Saksalaissuuntauksen airueina esiintyneet aktivistit löytyivät jo sodan aikana alkaneessa hallitusmuototaistelussa monarkistien eturivistä. Aktivistien ryhmittymistä monarkian kannalle johti em. Elmo Kaila Uuden Metsätoimiston johtajana. Hän mobilisoi monarkistista toimintaa yli maan ulottuvan asiamiesverkoston kautta. Uuden Metsätoimiston pääasiamiesten joukossakin oli maalaisliittolaisia. Leinosen ja Alkion kotimaakunnassa tasavaltalaisuus sai kuitenkin yleistä kannatusta. Leinosen aktivistitoveri Juho Ekola esimerkiksi kirjoitti toukokuussa 1918 tuskastuneena E.E. Kailalle Helsinkiin, että "kansa on täällä tasavaltalaisella pohjalla, eikä ole ihmekään, sillä niitä lehtiä, mitä täällä luetaan, nojaavat tasavaltalaista hallintomuotoa mitä räikeämmin." Leinosen lisäksi vain kaksi muuta eteläpohjalaista aktivistia oli tasavallan kannalla.¹⁶¹

Kuningashanke meni kansainvälisen politiikan suhdanteiden muuttuessa ohi, ja lopulta Friedrich Karl kieltäytyi tehtävästä. Valtionhoitaja Mannerheimin ja pääministeri Lauri Ingmanin hallituksen ulkoministeri Carl Enckellin tehtäväksi tuli ennen kaikkea tunnustuksen saaminen länsivalloilta maan itsenäisyydelle. Vuoden 1919 eduskuntavaalit olivat lopullinen niitti monarkiahaaveille, sillä uuden eduskunnan jäsenistä tasavaltalaisia oli kolme neljäosaa. Leinonen toi julki tasavaltalaisuutensa asettumalla toistamiseen Maalaisliiton kansanedustajaehdokkaaksi, tällä kertaa sekä Vaasan läänin itäisessä että pohjoisessa vaalipiirissä. Oikeiston yritys nostaa vaalien päätteeksi tilittäytymi-

nen sosialistien kapinaan epäonnistui. Alkio torjui Ilkassa vaalien alla varovaisetkin oikeistotunnustelut suomenkielisten porvaripuolueiden vaaliliitosta. Leinonen kiersi jonkin verran vaalitulaisuuksissa eri kunnissa ja torjui Ilkassa Alkion tapaan "monarkistien yritykset" saada aikaan vaaliliittoja Maalaisliiton kanssa. Leinonen ei tullut nytkään valituksi eduskuntaan, mutta Vaasan läänin pohjoisessa vaalipiirissä hän ylsi sentään toiseksi varamieheksi Jalo Lahden-suon jälkeen. Maalaisliitto sai vaaleissa suurvoiton lisäten kansanedustajiensa määrän 26:sta 42:een. Vaalit tekivät ML:sta myös suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan valtapuolueen.¹⁶²

Valtiomuototaistelusta tuli keskeinen "jakava tekijä" Leinosen uralla, ja hän ankkuroitui jälleen selkeästi Maalaisliittoon. Vaikka Leinonen ei kuulunutkaan esimerkiksi Pietarin valloitusta suunnitteleviin oikeistoaktivisteihin, hän otti kantaa julkisestikin retken puolesta. Oikeistolainen Uusi Suomi oli vihjannut Pietarin retken mahdollisuuteen huomauttaen, että "aina pitää maksaa, jos aikoo saada aikaan jotakin." Leinonen kirjoitti Ilkassa, että itsenäisen Suomen ei tarvitse maksaa mistään, koska se ei ollut kenellekään mitään velkaa. Hän toteusi, että "voihan tulla hetki, että Suomen miesten askeleet tärisyttävät Pietari Suuren kaupungin edustalla", mutta hän katsoi, että aika ei ollut vielä otollinen.¹⁶³ Tämäkin kannanotto oli yksittäinen tapaus.

"Jääkärihenki" tarvitsi Leinosen kaltaista puolustajaa myös toisaalla. Jääkäreiden ja Venäjän tsaarin armeijassa palvelleiden upseerien välinen ristiriita oli noussut esille jo kevään 1918 sotaoloissa, sillä Viipurin valloituksen jälkeen jääkäripölyllisyys harkitsi, kannattiko lainkaan palvelua "tsaarinpäälliköiden" eli "ryssien" alaisuudessa.¹⁶⁴ Armeijan puhdistamisen "ryssistä" otti tehtäväkseen Elmo Kaila, joka ryhtyi painostamaan poliittisia päätöksentekijöitä ja käytti hyväkseen asiaa ajaessaan erityisesti Santeri Alkiota ja Ilkkaa. Kailalle armeijan venäläisyys merkitsi jopa uutta vapaussotaa. Kiistaa käytiin vuoteen 1926 saakka.¹⁶⁵

Vaikka Leinosella ei ollut osaa ristiriidan vastakkainasettelussa, hän ei voinut taaskaan kokonaan välttyä ottamasta kysymykseen kantaa. Leinonen, Kosola ja Isotalo nimittäin vierailivat helmikuussa 1920 Helsingissä Kailan "jääkäriperjantaiseurassa", jossa tavoitteeksi asetettiin "ryssien" saaminen pois paikoiltaan. Jatkoa seurasi Kailan vieraillessa viikon päästä Etelä-Pohjanmaalla. Leinonen oli nyt puheenjohtajana 22.2.1920 Lapualla pidetyssä maakunnan aktivistien kokouksessa, jonne Kaila oli saapunut selvittämään skisman sisältöä. Ennen kokousta Leinonen pyysi Alkiolta ohjeita, miten "asiaa voisi auttaa".¹⁶⁶ Kokouksen avannut Kyösti Wilkuna korosti "aktivistien rikkaita muistoja" ja tuomitsi armeijassa valtaan päässeeseen "vanhan, epäkansallisen suunnan". Kailan mielestä aktivisteille ei "suoda lepoa ennen kuin kaikki tuo ryssäläinen aines ja hapatus on työnnetty maasta pois." Leinosen johdolla valmisteltiin ponnet, joissa vaadittiin otettavaksi huomioon "uusikansallinen suunta".¹⁶⁷

Leinonen pahoitteli pari päivää myöhemmin Ilkassa sitä, että suuri osa entisiä jääkäreitä oli eronnut armeijasta. Hän kysyi, oliko "jääkärihenki, tuo Suomen kunniakaartin väkevä suomalais-kansallinen isänmaallisuus", Suomen armeijaa hajottava voima. Leinonen toivoi, että "tämä kansallinen merkkipäivä" toisi aina "luottamusta omiin, kansallisiin voimiin ja lietsokoon kaikkivoitavaa tulevaisuudenuskkoa, joka vastukset murskaten rientää kerran asettamaansa

päämäärää kohti, päin nousevan Suomen rantaa, kuten Sampo lasteineen kaksi vuotta sitten.”¹⁶⁸ Tässäkin yksittäisessä kirjoituksessa näkyi Leinosen ”hengenpalvonta”, eli ”valkoisten” nimenomaan ”jäkärihengen” nostatuksen avulla saavutettu voitto vapaussodassa.

Kolme päivää myöhemmin aktivistien lähetystö Etelä-Pohjanmaalta saapui jälleen Helsinkiin. Mukana olivat Leinonen, Ekola, Viitala, Wilkuna, Kosola, Herttua ja Malkamäki. Lähetystö kävi tapaamassa presidentti K.J.Ståhlbergia ja pääministeri Lauri Ingmania, ja aiheena oli ”ryssäläisyys” armeijassa. Pohjalaiset päättivät myös kerätä puoli miljoonaa kiloa viljaa Vienan Karjalasta tulleele lähetystölle.¹⁶⁹

Suojeluskuntaselkkaus kuumentaa tunteita

Leinosella oli siis satunnaisia yhteyksiä Helsingin johtaviin jälkiaktivisteihin, mutta näkyvää, määrätietoisesti valtakunnan tasolla työskentelevää vaikuttajaa hänestä ei tullut, eikä hän edes pyrkinyt tällaiseen asemaan. Leinonen oli ja pysyi Ylihärmässä. Yksi poikkeus on kuitenkin syytä mainita, nimittäin ns. suojeluskuntaselkkaus, jonka yhteydessä Leinonenkin aktivoitui. Heinäkuussa 1921 suojeluskuntaedustajien kokous Helsingissä valitsi valtioneuvoston ehdotuksesta valtiokunnan, jonka tehtävänä oli valmistella 1919 annetun suojeluskunta-asetuksen muutosta. Valiokunnan työ kohtasi sisäisten erimielisyyksien vuoksi vaikeuksia, jotka ilmenivät kesällä ja syksyllä ns. suojeluskuntaselkkauksen yhteydessä. Niinpä valtioneuvosto asetti elokuussa valiokunnan työn pohjalta sekakomitean pohtimaan suojeluskunta-asetukseen tehtäviä muutoksia. Komiteaan valittiin suojeluskuntien edustajina suojeluskuntain ylipäällikön tointa väliaikaisesti hoitava jäkärimajuri Per Zilliacus, entinen valtionhoitaja P.E. Svinhufvud, kapteeni Eero Rydman suojeluskuntain yliesikunnasta ja Leinonen. Valtioneuvostoa ja armeijaa komiteassa edustivat eversti Arne Sihvo, kenraalimajuri Oscar Enckell ja kansanedustaja Arvi Kontu. Sekakomiteaan eivät tulleet valituiksi valiokunnassa olleet Sulo Heiniö, Väinö Ikonen ja Ernesti Suolahti. Varajäsenenä valiokunnassa olivat jyrkkää suuntausta edustavat Kai Donner ja Hannes Markkula.¹⁷⁰

Selkkaus alkoi, kun Helsingin suojeluskuntapiirin päällikkö, Leinosen vapaussodan aikainen esimies, Paul von Gerich kirjoitti 9.6.1921 nimimerkillä v.G. kirjoituksen Hufvudstadsbladetin yleisönosastoon. Hän arvosteli Ranskan ja Italian ”ryöväripolitiikkaa” ja selvitteli vaaroja, joita Suomelle koituisi, jos se liittyisi reunavaltioiden liittoon. Suojeluskuntain ylipäällikkö Georg Didrik von Essen kieltäytyi erottamasta Gerichiä, vaikka hallitus sitä vaati. Lopulta presidentti Ståhlberg vapautti von Essenin tehtävistään ja nimitti suojeluskuntain vt. ylipäälliköksi kenraalimajuri Karl Bergin, joka erotti von Gerichin. Bergia arvosteltiin voimakkaasti, ja tämä ampui itsensä. Suojeluskuntapiirien edustajat kokoontuivat von Essenin erottamisen jälkeen esittämään näkemyksiään uudesta ylipäälliköstä. Kokous toivoi, ettei tällainen näytelmä enää toistuisi. Tämän takia kokous katsoi, että suojeluskunta-asetusta pitäisi tarkentaa. Hallitus suostui ehdotukseen, ja suojeluskuntia tyydyttävä asetusta valmistui edellä mainitun komitean toimesta nopeasti.¹⁷¹

Leinonen seurasi kesällä 1921 tarkkaan selkkauksen yksityiskohtia, koska hän osallistui säännöllisesti suojeluskuntain edustajakokouksiin Helsingissä Etelä-Pohjanmaan piirin edustajana. Kokouksista ei pidetty tarkkoja pöytäkirjoja, joten niiden perusteella ei voi arvioida Leinosen toimintaa. Kuitenkin esimerkiksi kesäkuussa hän oli mukana Helsingissä kokouksissa, joissa yritettiin yhteistyössä hallituksen kanssa löytää uusi ylipäällikkö suojeluskunnille erotetun von Essenin tilalle. Hotelliravintola Fenniassa 23.6. pidetyssä kokouksessa suojeluskuntapiirien edustajat pohtivat kysymystä, oliko sotaministerillä oikeus käskä suojeluskuntain ylipäällikköä erottamaan suojeluskuntajärjestön piiripäällikkö, kuten oli tapahtunut. Kokous katsoi, että von Essen oli menetellyt oikein kieltäytyessään tehtävästä. Majuri Per Zilliacus johti lähetystä, joka vei kokouksen kantoja hallituksen tietoon. Tähän lähetystöön kuului myös Leinonen.¹⁷²

Kun pääministeri ilmoitti viikon kuluttua, että presidentti ei nimitä von Essenia uudelleen, hallitus ja suojeluskunnat joutuivat törmäyskurssille. Oikeistolehdistön äänenpainot jyrkkeneivät, ja Uusi Suomi esitti ratkaisuksi sitä, että suojeluskunnat muodostautuvat valtiovallasta irralliseksi yhdistykseksi, suojeluskuntaliitoksi. Pontta ratkaisulle antoi se, että suojeluskuntajärjestön yhdistysmuotoinen rinnakkaisjärjestö, Suomen Suojeluskuntain Liitto, oli saanut perustamisluvan Ingmanin hallitukselta vuonna 1919, joskaan sitä ei koskaan perustettu. Näissä tunnelmissa kutsuttiin suojeluskuntain edustajakokous Helsinkiin heinäkuun 2. päiväksi.¹⁷³

Kuvaavaa oli, että Leinonen jälleen piti ystävänsä Alkiota ajan tasalla. Kirjeessään Alkiolle Leinonen pelkäsi, että ”koko suojeluskuntalaitos menee hajalle”, mutta että ”minä, ja ehkä joku minuun yhtyen, tulemme kyllä taistelemaan sen säilyttämisen puolesta”. Hän oli hätäntynyt todeten, että monet pitivät suojeluskuntaliittoa ”ainoana mahdollisena”. Leinonen ei luottanut suojeluskuntaliittoon, koska hänen mielestään siitä tulisi laitos, ”joka jää jonkun ryhmäkunnan järjestöksi”. Hän ilmeisesti pelkäsi, että ilman napanuoraa valtioltaan suojeluskuntajärjestö saattaisi luisua esimerkiksi oikeiston käsiin. Leinonen kertoi Alkiolle puhutelleensa kokouksen edustajia ”mies mieheltä”. Varatuomari Markkula ehdotti, että ellei presidentti nimitä erotettua von Essenia uudelleen ylipäälliköksi, suojeluskuntien pitää vastata siihen julistautumalla suojeluskuntaliitoksi. Leinonen vastusti nyt valtiovallasta erillään olevaa suojeluskuntaliittoa, vaikka hän olikin ollut vuonna 1919 sitä perustamassa ”kaikkien mahdollisuuksien varalle” yhdessä Donnerin, Heiniön, Kailan ja Kaiteran kanssa. Leinonen ei ollut enää samaa mieltä, ja enemmistö kokouksessa olleista aktivisteistakin oli tullut toisiin aatoksiin. Markkulan ehdotus kaatui äänestyksessä selvästi äänin 27-12.¹⁷⁴

Presidentti Ståhlberg suhtautui suojeluskuntiin varovasti, ja hän halusi pitää ne valtiovallan kontrollissa. Suojeluskuntien edustajakokous asetti 16.9.1921 ylipäällikköehdokkaaksi Mannerheimin. Leinonen ja eräät muut aktivistit yrittivät saada aikaan keskustelua toisenlaisesta ratkaisusta, mutta huutoäänestyksessä heidät vaiennettiin.¹⁷⁵ Kun Donner, Svinhufvud, Leinonen, Heiniö, Ikonen ja Kaitera veivät kokouksen päätöksen sotaministeri Jalanderille, kävi ilmi, että tämä jo tiesi päätöksestä. Joku oli vuotanut. Jalander ilmoitti yksikantaan, että Ståhlberg ei hyväksyisi Mannerheimia. Suojeluskuntakokouk-

nessa suhtauduttiin hallituksen vastaukseen tyrmistyneesti. Donner kävi kii-vaan sanaharkan Leinosen kanssa syyttäen tätä vuotajaksi. Leinonen suuttui perusteellisesti Donnerin syytöksestä.¹⁷⁶ Aktivistit olivat myös keskenään tör-mäyskurssilla. Selkkaus laukesi moninaisten vaiheiden jälkeen siihen, että Ståhlberg nimitti suojeluskuntien ylipäälliköksi everstiluutnantti Lauri Malm-bergin.¹⁷⁷

Suojeluskuntien edustajakokous yritti syyskuun kokouksessaan saada von Essenä takaisin ylipäälliköksi, mutta Ståhlberg torjui yritykset. von Essen oles-keli jossain Uudenmaan rannikolla, ja kokous valitsi Leinosen ja insinööri Hei-niön viemään eronpyyntöä perille. Heiniö ja Leinonen löysivätkin lopulta von Essenin,¹⁷⁸ joka tulkitsi asian niin, että hallitus halusi päästä hänestä eroon ”henkilökohtaisista syistä”. Von Essenin mielestä häntä oli pidetty ”monarkistien palveluksessa olevana konspiraattorina”, ja että hän suojelus-kuntien ylipäällikkönä olisi valmis ”käyttämään suojeluskuntia monarkian voimaansaattamiseen”.¹⁷⁹

Suojeluskuntaselkkauksen jälkeen suojeluskuntien riippuvuus valtioval-lasta tuli vahvistetuksi, mikä oli ollut myös valtiovallan asettamassa komiteassa työskennelleen Leinosen toive. Komitea esitti syyskuussa 1921, että suojelus-kuntajärjestön ylin johto siirretään suoraan sotavoimien ylipäällikön eli tasa-vallan presidentin alaisuuteen. Sotaministerin valtaa suojeluskuntajärjestössä kavennettiin. Ehdotuksen mukaan sotaministeri tekisi esityksen suojeluskunta-järjestön menosäännöksi sekä esittelisi sotavoimien ylipäällikölle suojeluskun-tain päällystystä koskevat nimitysasiat. Piiripäälliköt nimittäisi, kuten ennenkin, suojeluskuntain ylipäällikkö.¹⁸⁰

Ahdin arvion mukaan selkkauksen seurauksena ”aktivistinen toimintako-heesio” alkoi hajota itsenäisessä Suomessa.¹⁸¹ Hajoamista oli tapahtunut käytän-nössä jo ennen suojeluskuntaselkkaustakin. Mannerheimista ei tullut suojelus-kuntain ylipäällikköä, ja se kaiversi häntä koko 1920-luvun, mutta myöhemmin hän katseli tapahtumasarjaa toisenlaisesta näkökulmasta.¹⁸² Myöhemmin Leino-nen oli sitä mieltä, että ratkaisu oli oikea ja että Mannerheimista ei olisi tullut kokoavaa ylipäällikköä. Leinosen mukaan suojeluskunnissa alkoi ratkaisun jäl-keen määrätietoinen työskentely, joka kehitti järjestöstä merkittävän maan-puolustustekijän.¹⁸³

Leinosen kotimaakunnassa suojeluskuntaselkkaus ei vaikuttanut toimin-taan. Vain aktivistien radikaaleihin kuuluneesta vaasalaisesta Harald Bouch-tista oli harmia. Hänen onnistui vuonna 1923 estää suomenkielisten suojelus-kuntien osallistuminen Vaasan vapautuksen muistojuhlaan. Sen sijaan ruotsin-kieliset suojeluskunnat olivat hyvin edustettuina tilaisuudessa. Lisäksi Vaasan suojeluskuntapiirin päällikkö Väinö Granlund ei halunnut kutsua ylipäällikkö Malmbergia tilaisuuteen. Kun Leinonen näki, mihin tilanne johti, hän kielsi pii-riesikunnan jäsenen ominaisuudessa suomenkielisiä osallistumasta tilaisuuteen. Leinosen perustelu oli se, että ”olisi kovin noloa muutaman sadan suomalaisen kulkea tuon ruotsalaisen armeijan hännässä ruotsiksi komennettuna.”¹⁸⁴

Kun Suojeluskuntalaisen Lehdessä esiteltiin kesäkuussa 1920 Etelä-Pohjanmaan piiriä ja sen aktivisteja, keskipohjalainen aktivisti, Leinosen hen-genheimolainen, Kyösti Wilkuna antoi Leinosesta ihailevan aikalaistodistuksen kuvaillen myös tämän luonteenpiirteitä:

”Niin on Leinonen monen muun aatetoverinsa kera saanut nähdä kauneimman unelmansa toteutuneena: Suomen vapaana ja itsenäisenä. Mutta lepoon ei silti ole joutanut, sillä tuon tuostakin on *aktivisteja* tarvittu liikkeelle ja aina on Artturi Leinonen nähty matkassa. Tuskin on sitä *aktivistien* lähetystä Pohjanmaalta Helsinkiin matkannut, jossa ei Leinonen olisi ollut myötä.

Sillä välin tämä vähän päälle kolmikymmenvuotias tasavallan kansalainen, joka ammattinsa voi merkitä kolmellakin eri nimellä: kansakoulunopettaja, kirjailija ja maanviljelijä, hoitelee yksityistehtäviään kotonaan Ylihärmässä. Talvet hoitaa hän opettajanvirkaansa, kesät viljelee maatalaansa ja kynää käyttää - etupäässä öisin.

Sellainen mies on lyhimmittäin esitettynä ylihärmäläinen *aktivisti* Artturi Leinonen. Hän on helposti syttyvä, vilkas, harvinaisen sanavalmis. Tilapäisruno, milloin leikkilinen, milloin vakava, syntyy häneltä kuin itsestään, pianon ääressä istuu hän kuin kotonaan ja puhujalavalla esiintyminen on hänelle vanha tuttu asia. Juhlapuhujana ja -runoilijana onkin Leinonen varsin kysytty mies.”¹⁸⁵

Wilkunan aikalaisarvio osoittaa selvästi, miten ja miksi Leinonen erkani aktivisteista. Leinonen oli kyllä aatteensa mukaisesti rivimiehenä mukana maakunnan lähetystöissä Helsingissä, silloin kun tarvittiin, mutta kuten Wilkunkin toteaa, hän oli moniottelija, opettaja, kirjailija ja maanviljelijä. Nämä toimet pitivät Leinosen tiukasti Ylihärmässä maakunnallisena vaikuttajana. Wilkunan arviossa toistuu sana aktivisti kolme kertaa, joten ei ole epäilystäkään Leinosen viiteryhmästä, vaikka hän ei ollutkaan enää täysillä mukana jälkiaktivismissä 1918-1920. Erkaantumiseen vaikutti, kuten edellä todettiin, myös Leinosen tasavaltalaisuus 1918-1919 aktivistien kannattaessa yleisesti monarkiaa.

Elmo Kaila yritti saada Etelä-Pohjanmaan aktivisteja ja Leinosta liikkeelle vuosina 1922-1923 myös Helsingin suojeluskuntapiirin kuohunnassa. Kun von Gerich oli erotettu suojeluskuntaselkkauksessa Helsingin piirin päällikkyydestä, tätä alettiin melko pian puuhata uudelleen kyseiseen tehtävään, ensin piirin edustajakokouksessa alkuvuodesta 1923. Suojeluskuntien ylipäällikkö Lauri Malmberg joutui hoitamaan asiaa varoen, koska tapaus olisi voinut aiheuttaa vakavia seurauksia koko suojeluskuntajärjestölle. Kaila puuttui tilanteeseen taistellen von Gerichia vastaan ja lähettäen kirjoituksia Alkiolle Ilkkaan asian johdosta.¹⁸⁶ Kaila kirjoitti Alkiolle ja vihjasi, että *Leinosen ja Kosolan pitäisi vaikuttaa asiaan kutsumalla aktivistien kokous koolle ja ”antaa helsinkiläisten kuulla, mitä maaseutu ajattelee”*.¹⁸⁷ Leinonen ei kuitenkaan pitänyt Kailan ehdotusta hyvänä, koska ei reagoinut siihen. Helsingin piirin päällikkökysymyksiin saatiin ratkaistuksi, kun tehtävään komennettiin ensin puolustuslaitoksesta jääkärieverstitiluutnantti Hugo Österman ja sen jälkeen jääkärimajuri Heikki Kekoni.¹⁸⁸

Leinonen oli mukana suojeluskuntien edustajakokouksissa Etelä-Pohjanmaan piirin edustajana aina vuoteen 1932 saakka, mutta vuoden 1921 kaltaista aktiivista vaihetta hänelle ei enää valtakunnan tasolla tullut.

Suojeluskuntapiirin valistusohjaaja

Artturi Leinosen rooli ”valkoisten muistojen” esilläpitäjänä näkyi myös suojeluskuntajärjestön ensimmäisessä valtakunnallisessa äänenkannattajassa Suojeluskuntalaisen Lehdessä. Leinonen korosti lehdessä suojeluskuntien aatteellisen työn tärkeyttä, jotta toiminnassa mukana olevat jaksaisivat toimia arkisissa askareissa. Hänen mielestään suojeluskuntajuhliin on saatava aatteellisuutta, ja niissä ”on osattava koskettaa *isänmaallisuuden herkkäsointuisia kieliä* niin, että

ihminen niistä palatessaan on rikkaampi kuin niihin mennessään.” Leinosen mielestä suojeluskuntien työskentely on ”suoranaista rakentamista suurten muistojen perustalle sen tulen vireilläpitämistä, joka taas tarvittaessa leimahtaa ilmoille voimakkaina tekoina.”¹⁸⁹ Leinonen halusi luoda suojeluskuntatyölle aatteellista pohjaa hehkuttamalla vapaussodan voittajien ”yhteistä tunnetta”.

Suomen Sotilas -lehdessä vuonna 1920 Leinonen havainnollisti niinkään tunteen merkitystä, eli kuinka Thermopylain ja Napuen taisteluiden kaltaiset historialliset tappiotkin olivat isänmaallisesti tärkeitä merkkipaaluja ”itsetunnon tuojiksi satojen vuosien ajoiksi”. Leinosen mielestä ”vapaussodan isänmaallisuuden joukkopsykyke” pelasti vuoden 1918 sodassa, mutta hän epäili, miten olisi asianlaita tulevaisuudessa. Siksi Leinonen vaati etsittäväksi keinoja puolustustahdon lisäämiseksi ja asetti toivonsa koulujen ja kotien kasvatustyöhön ja kirjallisuuteen.¹⁹⁰ Leinosen viesti oli melko selvä: suojeluskuntiin pitäisi saada organisoitua propagandatoimintaa. Oliko Leinonen pyrkimässä tällaiseen tehtävään suojeluskuntajärjestössä?

Leinosen ottaessa edelleen etäisyyttä vuosien 1917-1918 tapahtumiin, suojeluskuntapiireihin perustettiin vuonna 1924 osa-aikaiset valistusohjaajien toimet ja järjestön yliesikuntaan valistusosasto, jonka päälliköksi tuli maisteri Martti Kivilinna. Valistusosasto jakoi tällöin ensimmäistä kertaa rahaa piireille valistusohjaajien palkkaamiseen. Ottaen huomioon Leinosen aktivistitaustat ei ollut yllätys, että häntä pyydettiin Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin valistusohjaajaksi. Lisäksi Leinosen edellämainitut propagandakirjoitukset oli taausti huomattu suojeluskuntajärjestön johdossa. Leinonen suostui palaamaan aktiivisen suojeluskuntatyön pariin kuitenkin sillä ehdolla, että voisi hoitaa sen sivutoimisesti. Leinosen jälkiaktivismi oli jatkossa suojeluskuntapiirin propagandistin työtä. Kutsumuksesta kertoo esimerkiksi se, että Leinonen lahjoitti suuren osan valistusohjaajan palkastaan piirille. Tätä hyvinkin paljon aikaa vievää lisätehtävää Leinonen hoiti viisi vuotta 1929 kesään asti.¹⁹¹

Suojeluskuntajärjestö loi yhteiskuntaan 1920-luvulla jännitteen, sillä työväestö ei sitä hyväksynyt. Tätä Leinonen ei puolestaan ymmärtänyt lainkaan. Vapaussota merkitsi kuitenkin vakavien haavojen syntymistä kansalaisten kesken. Työväenliike oli lisäksi hajalla, koska useita tuhansia työläisten edustajia oli siirtynyt sodan loppukatastrofin yhteydessä Venäjälle välttämällä näin vangiksi joutumisen ja teloitettamisen.¹⁹² Vastakohtaisuus yhteiskunnassa vakiintui Venäjälle paenneiden punaisten johtajien perustaessa vuonna 1918 Suomen Kommunistisen Puolueen, joka ryhtyi lähettämään Suomen aatetovereille aseita uuden kapinan valmistelua varten. SKP rakensi toimintansa marxilais-leniniläisen ideologian pohjalle ja otti esikuvakseen bolshevikkivallankumouksen. SKP pyrki aseelliseen vallankumoukseen, ja puolueen ensimmäisten salaisten organisaattoreitten Suomeen tulon jälkeen ryhdyttiin perustamaan maanalaisia järjestöjä ns. kolmikkoperiaatteen mukaisesti. Järjestelmässä kolmijäseniset kolmikot muodostivat paikallisyhdistyksen, ja koko organisaatiota johti Suomen byroo Helsingissä.¹⁹³ Vasemmisto, kommunistit, olivat ”Valkoisen Suomen” ja ”suojeluskuntien Suomen” vastavoimana. Vapaussodan aikaisiin taisteluhautoihin mentiin tavallaan uudelleen.

Kun asiaa katsoo toisesta näkökulmasta, suojeluskuntia ei hajoitettu vapaussodan jälkeen, koska voittajien mielestä vakinainen sotaväki ei kykenisi ta-

kaamaan turvallisuutta. Varsinkin valkoisen armeijan valtaamalla alueilla suo-
 jeluskunnat keskittyivät olojen normalisoimiseen.¹⁹⁴ Työväenliikkeen kannalta
 katsoen suojeluskuntajärjestö oli vapaussodan voittajien organisaatio, ja va-
 semmisto suhtautui lahtarikaarteiksi kutsumiinsa suojeluskuntiin kielteisesti.
 Vähitellen jo 1920-luvulla joka kunnassa toimi suojeluskunta. Järjestön perus-
 tehtävänä oli reservien koulutuksen ohella liikekannallepano ja kotialueiden
 suojaus. Suojeluskuntien ylimpänä päällikkönä toimi tasavallan presidentti, ja
 toimintaa johti suojeluskuntien ylipäällikkö, vuodesta 1921 em. eversti Lauri
 Malmberg. Maanpuolustuksen ohella yhteiskuntarauhan turvaaminen oli kes-
 keinen suojeluskuntajärjestön tehtävä. Suojeluskunnat esimerkiksi avustivat
 viranomaisia kaiken sellaisen toiminnan tukahduttamisessa, joka tulkittiin yh-
 teiskunnanvastaiseksi ja vasemmistolaiseksi.¹⁹⁵

Myös sosiaalidemokraatit karttoivat suojeluskuntia, koska ne puolueen
 mielestä muodostuivat vuoden 1918 valkoisen armeijan ydinosasta. SKP omak-
 sui suojeluskuntiin jyrkän taisteluasenteen kutsuen järjestöä porvariston aseelli-
 seksi luokkajärjestöksi, jonka tarkoituksena oli kuristaa vallankumouksellista
 liikettä. Maanalaisen SKP:n sotilasjärjestö aloitti huhtikuussa 1920 "hurjan so-
 dan" suojeluskuntia vastaan. SKP:n kannalta oli tärkeää saada varsinainen so-
 taväki erilleen suojeluskunnista ja kääntämään aseensa niitä vastaan, ja siksi
 järjestö pyrki soluttautumaan armeijaan.¹⁹⁶

Leinonen ryhtyi suunnittelemaan ja toteuttamaan kotimaakuntansa suo-
 jeluskuntapiirin valistusohjaajan työtä jo aiemmin omaksumiensa aatteellisten
 näkemysten pohjalta. Suojeluskuntain Yliesikunnan ohjesääntö tuki Leinosen
 näkemyksiä asettaen valistusohjaajan työn keskeisiksi tavoitteiksi "kansalais-
 kunnan kohottamisen, luonteen kasvatuksen ja tekoihin velvoittavan isänmaal-
 lisen mielen ja lujan puolustustahdon luomisen." Valistusohjaaja valvoi suoje-
 luskuntajuhlien tasoa, ja hän järjesti kyläkunnittain neuvottelutilaisuuksia kos-
 kien järjestön päämääriä ja tehtäviä. Valistusohjaajien työn tavoitteina ei ollut
 ainoastaan "suojeluskuntatoiminnan vilkastuttaminen" - vaan myös "kansa-
 laiskunnan kehittäminen".¹⁹⁷ Tämä sopi hyvin Leinoselle. Valistusohjaajana hä-
 nen piti järjestää maakuntatasolla myös kursseja ja edustaa piiriään neuvottelu-
 päivillä tai muissa tilaisuuksissa. Hänen tuli järjestää piirilehden toimittamisen
 lisäksi juhlia, hankkia niihin puhujia ja olla yhteydessä lehdistöön sekä valvoa
 ja johtaa, ei ainoastaan omiin riveihin vaan myös suureen yleisöön kohdistu-
 nutta herätys- ja valistustyötä.¹⁹⁸

Aktivismin ja jääkärien perinne eli 1920-luvulla suojeluskuntajärjestössä,
 sen johdossa ja järjestön pää-äänenkannattajaksi tullessa Hakkapeliitta-
 lehdessä.¹⁹⁹ Valistusohjaajan työ vei Leinosen 1920-luvulla jatkuvasti eri puolille
 Etelä-Pohjanmaata toteuttamaan suojeluskuntien valistus- ja kasvatustavoittei-
 ta, ja keskimäärin hänellä oli kymmenkunta matkapäivää kuukaudessa. Esi-
 merkiksi vuonna 1925 hän oli 7.-8.2. Seinäjoella aluepäällikön kursseilla, 15.-
 16.2. neuvottelukokouksessa Seinäjoella, 20.-21.2. piirien edustajakokouksessa
 Seinäjoella, 22.-23.2. toimitustöissä Vaasassa ja 24.2. neuvottelukokouksessa La-
 pualla. Marraskuussa 1928 hänet komennettiin valistustyöhön Viipurin suoje-
 luskuntapiiriin, jolloin hän mm. piti esitelmän Ensossa, 12.11., 13.11. puheen
 Jääskessä ja samana päivänä esitelmän suojeluskunnan 10-vuotisjuhlassa Hii-
 tolassa.²⁰⁰

Erityisen kiirettä Leinosella oli alkuvuodesta 1928, jolloin vapaussodan syttymisestä oli kulunut 10 vuotta, ja tähän liittyviä tilaisuuksia pidettiin useita. Tammikuussa tapaamme Leinosen Vaasasta "hankkimassa kuvia ja kuvalaatoja" ja "järjestämässä piirilehden ilmoituksia". Vimpelissä hän oli kaksi päivää järjestämässä paikallisen suojeluskunnan 10-vuotisjuhlia. Pari päivää kului piirilehti Nuijasoturin toimittamisessa, ja 16.-19.2.1928 hän kävi suojeluskuntain yliesikunnassa Helsingissä.²⁰¹ Leinosen elämässä oli jälleen muutaman rauhallisemman vuoden jälkeen vauhtia ja toimintaa isänmaan asioiden kutsuessa.

Suojeluskuntajärjestön vuosikokoukset toivat Leinosen 1920-luvulla säännöllisesti myös Helsinkiin. Tammikuussa 1925 hän oli mukana valistusohjaajien neuvottelukokouksessa hotelli Fenniassa, jossa suojeluskuntain valistustoimiston apulaispäällikkö Sevon piti esitelmän valistusohjaajan työn johtavista periaatteista. Sevon korosti, että valistusohjaajan työn tavoitteena ei ole vain toiminnan vilkastuttaminen, vaan "puolustustahdon ja isänmaallisen mielialan lujittaminen sekä kansalaiskunnan kohottaminen". Samassa tilaisuudessa valistusohjaaja Korpilahti Jyväskylästä esitelmöi piirilehtien toimittamisesta suhtautuen "jossain määrin pessimistisesti koko piirilehtihommaan" ja saaden kokouksen osanottajilta kritiikkiä. Maaliskuussa 1926 tapaamme Leinosen valistusohjaajien kokouksesta Katajanokan upseerikerholla, jossa pastori Arvi Järventausta pohti esitelmässään juopaa punaisten ja valkoisten välillä. Hän korosti, että juopaa oli tasoitettava niin, että "heitäkin on kohdeltava kunnan kansalaisina, eikä ole puhuttava punaisista, vaan ryssistä." Näin saataisiin Järventauksen mielestä parhaiten "kasvatetuksi valkoista ainesta".²⁰² Leinonen ei pyrkinyt valistusohjaajien ykköseksi, sillä hän ei pitänyt ainuttakaan esitelmää propagandistien tapaamisissa.

Arvostelijat hiljaisiksi

Leinosella oli nyt hallussaan suojeluskuntatyöpropagandaan sopiva väline Nuijasoturi-lehti, joka ilmestyi 11 kertaa vuodessa. Toimitussihteeriys kuului valistusohjaajan tehtäviin. Lehden näytenumero ilmestyi kesäkuussa 1923, ja sen kannessa oli Matti Björklundin piirtämä vinjetti, jota hallitsi seisova, historiallinen nuijamies allaan mahtipontinen teksti: "Kuinka jos mahtava sortaja lie, Pohjolan porteilla poikki on tie." Teksti oli Leinosen sepittämästä Etelä-Pohjanmaan laulusta, joka oli esitetty ensimmäisen kerran Lapuan päivillä 24.7.1918.

Suojeluskunta- ja Lotta Svärd -järjestöjen lehtien merkitys valistus- ja propagandatyössä oli tärkeä. Järjestön ensimmäinen lehti oli jo aiemmin mainittu, Tampereella kesällä 1918 perustettu Suojeluskuntalaisen Lehti, jota kustansi yksityinen yhtiö. Päämääräkseen lehti ilmoitti mahtipontisesti "valkoisen Suomen verivirroin lunastetun vapauden ja itsenäisyyden" tukemisen.²⁰³ Suojeluskuntalaisen Lehti siirtyi syksyllä 1919 uudelle omistajalle Helsinkiin. Päätoimittajaksi tuli jo aiemmin usein mainittu E.E. Kaila ja hänen jälkeensä fil.tohtori Einar W. Juvelius (Juva). Suojeluskuntalaisen Lehti siirtyi suojeluskuntajärjestön omistukseen vuoden 1925 aikana, ja perustettu uusi viikkolehti sai nimekseen Hakkapeliitta. Päätoimittajaksi valittiin Aarno Karimo.²⁰⁴

Leinonenkin oli Hakkapeliitan avustaja ja toimitusneuvoston jäsen vuosina 1926-1932 eikä vaatimattomassa seurassa ollutkaan. Samaan aikaan toimitusneuvostossa vaikutti muitakin tunnettuja aktivisteja, nimittäin entinen valti-onhoitaja P.E. Svinhufvud, eversti P.W. Zilliacus ja suojeluskuntain ylipäällikö, eversti (myöhemmin kenraali) Lauri Malmberg.²⁰⁵

Leinosen jälkeen Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin päälliköksi valittu Nuijasoturin päätoimittaja Matti Laurila ei ollut kynämiehiä, joten lehden pääkirjoitukset ja pakinat jäivät suurelta osin valistusohjaaja Leinosen vastuulle. Muu aineisto, kuten artikkelit suojeluskuntatapahtumista ja urheilukilpailuista, tuli toimituksen ulkopuolelta. Leinonen laati vuosina 1924-1929 Nuijasoturini vajaan sata kirjoitusta.²⁰⁶ Lehti käsitteli puolustuslaitosta ja sen kehittämistä, ja se oli myös piiriesikunnan tiedonanto- ja käskylehti. Ennen suojeluskuntajärjestön pää-äänenkannattajan Hakkapeliitan perustamista piirilehdet sisälsivät paljon toiminnan aatteellista pohdiskelua, mutta myöhemmin ne tiedottivat pääasiasa piirin toiminnasta. Yksi keskeinen suojeluskuntalehtien tehtävä oli mielialojen tarkkaileminen ja vapaussodassa punaista puolta kannattaneiden lehtien seuraaminen. Nuijasoturissa Leinonen seurasi vasemmistolehtiä ja vastasi niiden maanpuolustusvastaisiin kirjoituksiin. Hakkapeliitta näytti piirilehdille mallia pyrkien lujittamaan suojeluskuntalaisten puolustustahtoa ja luomaan uskoa Leinosenkin vaalimaan vahvaan suojeluskuntahenkeen.²⁰⁷

Suojeluskuntahenki oli avainsana Leinosen kirjoituksissa Nuijasoturissa. Lehden pääkirjoituksissa hän selvitti lukijoille suojeluskuntatyön päämääriä ja vastasi toiminnan arvostelijoille. Kun esimerkiksi eräät sanomalehdet vihjailivat, että suojeluskunnissa juodaan viinaa, Leinonen varoitti tuomitsemasta koko järjestöä.²⁰⁸ Leinonen puolusti suojeluskuntia, ja hän pyrki karsimaan suojeluskuntatyöstä pois "kuivia oksia" eli miehiä, jotka ottivat suojeluskuntapuvun, mutta eivät ilmaantuneet harjoituksiin: "Kuivat oksat pois! Suomi on köyhä äiti, joka tarvitsee jokaisen poikansa taidon, sydämen ja käsivarren. Päälylysty, kuri käyntiin, oikea suojeluskuntakuri, joka ensi kädessä vetoaa miesten sanaan, annettuun vakuutukseen, kunnian- ja itsetuntoon! Ja jokainen suojeluskuntalainen, käsi sydämelle ja mieli, miksi olet liittynyt tähän järjestöön...?"²⁰⁹

Leinosen teksti oli suojeluskuntapropagandan mukaisesti innostavaa. Leinosen miesihanne oli ahkera ja uutterasti harjoituksiin osallistuva maanpuolustaja, joka ajatteli kansansa parasta. Leinonen korosti jatkuvasti esimerkiksi suojeluskuntalupauksen tärkeyttä.²¹⁰ Ajanpuute ei Leinoselle käynyt harjoituksista laistamisen syyksi. "Meillä on suunnattomasti aikaa, maalaisillakin, vaikka ei olekaan mitään kahdeksan tunnin työpäivää. Talvella vallankin lojumme monta iltapuhdetta pitkin penkkiä vaimoväen tiellä, sunnuntait haukottelemme iltaa odotellen, että pääsisi jonnekin lystinpitoon, ja tulkoonpa lähipaikoille mitkä tahansa kissanristiäiset; hevosnäyttelyt, huutokauppa, markkinat tai muut senkaltaiset, kyllä on silloin aikaa", Leinonen ripitti.²¹¹

Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin piiriesikunta aloitti toimintansa Vaasassa ja siirtyi vuonna 1926 Seinäjoelle. Leinonen organisoi taustalla keräyksiä, joiden tuotoilla Seinäjoelle rakennettiin piiriesikunnalle oma talo. Kun taloa rakennettiin, Leinonen vertasi sitä eteläpohjalaisen Isonkyrön keskiaikaiseen kirkkoon:

”Meidän talomme tuskin sellaisenaan seisoo niin monta vuosisataa. Mutta ne aatteet, joiden kestävyys ja voimakkuus meidän maakunnassamme tärkeältä osaltaan riippuvat siitä työstä, jota tuossa, juuri kohoamaan alkavassa talossa tullaan tekemään, ne kestävät, niiden täytyy kestää, vuosisatoja, vuosituhansia. Jos ne eivät kestä, ei kestä tämä kansakaan kansana, vaan painuu takaisin sinne, josta se kerran nousi.”²¹²

Leinonen uskoi suojeluskuntatyön säilymiseen itsenäisen maan puolustusvoimien tukena, ja hän hehkutti aatteen puolesta täysillä. Kun piiriesikunnan talo tuli valmiiksi helmikuussa 1926, Leinonen vaipui lähes euforiseen hurmioon:

”Se on valmis nyt. Sen juuret painuvat syvään Etelä-Pohjanmaan sitkeään saveen. Sen katto kohoaa rauhallisen laakeana kohdaten tuulta ja tuiskua. Harmaitten sarkatakien ja -takittarien harmaa linna. *Lukko lakeuden laidassa*. Tyynen rauhalliset, suoraviivaiset piirteet ilmaisevat tietoista voimaa. Ne näyttävät sanovan: Jos tähän asti, niin tästä ei! Ylpeä talo! Ylpeät sanat sinkoaa se sinulle, jos osaat kuunnella ja ymmärrät. Näin se sanoo: En seiso tässä minä tyhjänä ja yksin. Takanani on tuhansia, joiden voimakkaat käsivarret ovat minut tähän kohottaneet, ja joiden rohkeat ja taistovalmiit mielet ovat alttiit minä hetkenä tahansa puolustamaan minua henkeen ja vereen.. Koko maan, mutta ensi kädessä tasankojen kansan *puolustustahdon, kansallishengen ja uhrauksiin alttiin isänmaallisuuden symboli olen*.”²¹³

Leinonen kritisoi myös kommunisteja ja varoitti Venäjistä, koska se muodosti hänen mielestään uhan Suomen itsenäisyydelle. Venäjä, ensi askeliaan ottava Neuvostoliitto, nähtiin suojeluskuntajulkaisuissa Suomen perivihollisena. Ryssäviha oli syntynyt vuosisataisen sorron seurauksena, ja asennetta propagointiin, jotta maanpuolustusaate viriäisi mahdollisimman laajoihin piireihin. Samanlaista propagandaa esitettiin pääsääntöisesti kaikissa suojeluskuntajulkaisuissa.²¹⁴ Suojeluskuntalehdistä esimerkiksi Hakkapeliitan venäjänvastaisuus oli läheistä sukua Akateemisen Karjala-Seuran ideologialle, johon liittyivät ryssäviha, Suur-Suomi -haaveet, kansan eheyttämispyrkimykset sekä kommunismin vastustaminen.²¹⁵

Leinonen todisteli esimerkiksi venäläisten rodullista ja valtiollista kelvotomuutta ja alemmuutta. Hän korosti venäläisten raakuutta ja sotaisuutta historian esimerkeillä. Leinonen viittasi ”ryssäläisaikoihin”, jolloin ”kylät ja kaupungit paloivat, ja ihmiset menehtyivät puutteeseen piilopirteissä.” Leinonen katsoi, että ”sieltä ne ovat tulleet, sodat ja surmat, rokot ja rutot...Aasian porstuasta.” Leinosen mielestä Suomen oli jo aika jättää ”tuo hiivatinmoinen hienotunteisuus” ja osoittaa kaikissa asioissa ”isäntämieltä”. Patrioottinen uho kirjoitti Leinosen kynästä, kun hän ilmoitti, että ”me täällä kaukana Pohjanmaalla” olemme ko. isäntämieleen valmiita.²¹⁶ Historiaan viitaten Leinonen toivoi eduskunnassa maanpuolustusasioista päätettäessä ”asianomaista puhujaa muutamaksi tunniksi harppailemaan kasakan hevosen hännässä voidakseen siinä saada pienen havainto-opetuksen suunnattomasta asiantuntemuksesta!”²¹⁷ Leinosen mielestä Venäjä hyökkäisi Suomen kimppuun, jos maanpuolustus laiminlyötäisiin.²¹⁸ Leinonen piti kommunisteja ”naurettavina klovneina”, joille esimerkiksi työskentely eduskunnassa oli ”kulissia”, koska nämä pyrkivät muuttamaan Suomen yhteiskuntajärjestelmän. Satoja ihmisiä oli Leinosen havaintojen mukaan joka päivä työssä molemmin puolin rajaa tavoitteenaan kommunistinen Suomi. Vasemmistojulkaisujen maanpuolustus- ja suojeluskuntavastaiset kirjoitukset Leinonen asetti täysin omaan arvoonsa.²¹⁹

Raju propagandakirjoittelu oli tyypillistä kaikille suojeluskuntalehdille 1920-luvulla. On korostettava, että 1920-luvun ensimmäisinä vuosina juuri venäläisiin kohdistuvasta vihasta tuli aivan yleistä, ja se mytologisoitiin osaksi suomalaisuutta ja isänmaallisuutta. Leinonen ilmensi Nuijasoturissa juuri tätä puolta. Laajemmin venäläisvihaa tutkinut Outi Karemaa on päätenyt siihen, että vapaussodan aikana lietsotun ”ryssävihan” takana oli pääasiallisesti valkoisten halu tehdä venäläisistä tahallisesti sodan ja samalla kaiken muunkin pahan syntipukki. Sodan jälkeen aktivistit, jääkärit ja AKS:n aktiivit jatkoivat samalla linjalla haluten yhtenäisen ja yksimielisen ”ryssävihan” yhdistämään kansan, joka marssisi heidän lippujensa alla.²²⁰

Artturi Leinonen oli lähes koko 1920-luvun propagoimassa Nuijasoturissa tätä ”ryssävihaa” osana valistusohjaajan työtään. Hänen mielestään kommunistit olivat maanpettureita ja kansallisen kahtiajakautumisen perussyö, eikä hän yrittänyt hälventää vuoden 1918 sodassa syntyntä kuilua. Heinäkuussa 1928 Leinonen tosin noteerasi sen, että julkisessa sanassa puhuttiin paljon ”kuilusta, joka eroittaa puolueet ja piirit maassamme kahteen jyrkkään, toisilleen vihamieliseen leiriin.” ”Raja käy”, kuten Leinonen totesi, ”mm. puolustus-kysymyksen linjoja pitkin.” Leinonen jatkoi:

”Toisella puolen punaiset, toisella valkoiset. Toisella porvarit, toisella kommunistit ja sosialidemokraatit. Tai vieläkin selvemmin: toisella puolella suojeluskuntain kannattajat, toisella niiden vastustajat. Suojeluskuntalaitos, sehän se on ennen muuta tikkuna silmässä niillä, jotka ovat toisella puolen. Ja näinä viikkoina, kun on vietetty *vapaussodan* kymmenvuotisjuhlia, on punaisten lehdistöissä vierinyt katkera sappi ja sammumaton vihan ja koston henki suojeluskuntajärjestöä kohtaan. Ja erikoisesti on väitetty, että suojeluskuntalaitos on pahin ja vakavin este kansalaisten veljeytymiselle, eri yhteiskunta- ja harrastuspiirien yhteensulautumiselle ja yhteisisänmaallisen ajatuskannan muodostumiselle.”²²¹

Leinosen mukaan suojeluskuntiin kuului ”tuhansia työläisiä”, ja ainoa pääsyvaatimus oli ”isänmaallinen, maanpuolustukselle myönteinen katsantokanta sekä puhdas kansalaismaine”. Leinonen korosti, että suojeluskuntiin saattoi liittyä ”luokkatietoinenkin työläinen”, mutta kommunistit hän rajasi ulkopuolelle, koska ”heidän ja meidän välillämme on juopa, tosiasiallinen, eikä keinotekoinen, jota ei koskaan voida täyttää.” Leinosen mukaan suojeluskuntajärjestön ”luonnollisia vihollisia” ovat ”vain laillisen yhteiskuntajärjestyksen, valtakunnan itsenäisyyden ja rauhallisen elämänmenon viholliset.”²²²

Tämä Leinosen esittämä tavoite rajata kommunistit yhteisestä Suomesta oli yleistä 1920-luvulla, jolloin rajaa porvarien ja sosialistien välillä yritettiin siirtää kommunistien ja muiden kansalaispiirien välille. Ehtona oli se, että sosialidemokraatit tekisivät jyrkän eron kommunisteihin ja suhtautuisivat myönteisesti armeijan kehittämiseen. Rajalinja pyrittiin siirtämään niiden välille, joilla ei ollut isänmaata (kommunistit) ja niiden välille, joilla oli isänmaa (muut).²²³

Leinonen korosti yhtenäisen kansan merkitystä eli kansakunnan ollessa vaarassa jokaisen kansalaisen oli puolustettava maata ja seurattava ”vain yhtä lippua, johon on piirretty sanat: ”Tie kunnian ja vapauden/ain käydään kaikki uhraten.”²²⁴ Myöhemmin 1930-luvulla kansainvälisen tilanteen kiristyessä Leinonen otti esille eräänlaisen ”kansakunnan toimintakaavion”.²²⁵ Kansakunta oli, Leinonen korosti, ikään kuin organismi, yksilö, jolla oli luonteensa ja päämää-

ränsä, joita yksilöiden tuli toteuttaa. Ajatus ei ollut uusi, ja samaa ideologiaa ajoivat AKS ja jääkärisukupolvi, jonka kautta aatteet suodattuivat myös suoje-luskuntiin.²²⁶ Tämänasuuntaisia ajatuksia kehitti samaan aikaan myös Yrjö Ruu-tu, joka toivoi Suomelle kansallista yhtenäisyyttä.²²⁷

Kun vapaussodan voittajat muistelivat vuonna 1928 sodan syttymistä, Leinonen syytti jälleen vasemmistoa siitä, että kansakunta oli jakautunut. Kir-joitus ilmensi hyvin Leinosen vapaussotänäkemyttä: "Niiden haavojen, jotka *vapaussodassa* valkoinen mies oli pakotettu lyömään myöskin omaan veljeen, ei annettu parantua, vaan ne revittiin uudelleen ja uudelleen auki, niitä kaiveltiin ja tahdottiin nähdä verestävinä yhä vuodesta vuoteen. Ja sitä on jatkunut kym-menen vuotta. Kuka repi? Kuka kaiveli? Sinä Suomen punainen mies ja nainen. Sinä sen teit, säälimättä omiasi enempää kuin muitakaan. Sinä et ole näinä kymmenenä vuotena kantanut ainoata kortta sen maan rakennukseksi ja hy-vinvoinniksi, jossa elät ja olet... Et löydä kyllin rumia sanoja solvauksillesi. Ja *vapaussodasta* jonka kymmenvuotismuistoa parhaillaan vietämme, teet pelkän kansalaissodan, jonka tarkoituksena ei ollut muu kuin sortaa sorakuoppiin maan työtätekevä kansa... Mitään sellaista ei ole ollut. Oli vapaussota, jossa rys-sä ajettiin tästä maasta, koska ei ajamatta lähtenyt..."²²⁸

Aapo Apilamäen nimimerkillä

Tammikuussa 1922 Artturi Leinonen ihmetteli kirjeessään ystävälleen Santeri Alkiolle, miksi pakinasta oli tullut lukijoille "tärkeintä lehdissä". Leinonen ei vielä tässä vaiheessa erityisemmin innostunut pakinoista, koska totesi niiden olevan "omiaan turmelemaan makua".²²⁹ Millä tavalla turmelemaan, sitä Leino-nen ei tarkemmin selittänyt. Tämä ei kuitenkaan estänyt häntä myöhemmin aloittamasta pakinoitsijana Nuijasoturissa nimimerkillä Aapo Apilamäki. Eri-tyisesti Leinonen kritisoi pakinoissaan kommunisteja ja heidän lehtiensä maan-puolustus- ja suoje-luskuntavastaista kirjoittelua. Leinonen kehitti suoje-luskun-tien vastustajien irvailusta eräänlaisen taiteenlajin. Vuosien 1924-1929 pakinat olivat tarkoitushakuisia, ja Leinonen pyrki niillä pääkirjoitustensa tapaan vah-vistamaan suoje-luskuntalaisten uskoa toimintaan.

Kun esimerkiksi kommunistinen nuorisoliitto oli laatinut armeijanvastai-sia ponsia, joiden mukaan palveluaikaa oli lyhennettävä, päivärahaa korotetta-va ja asevelvollisille annettava kansalaisoikeudet kokoontumis- ja järjestymis-vapauksineen, Leinonen reagoi:

"Ja nauraa niille täytyy noille kommunistinulikoillekin, kun ne puhelevat ihan kuin aikuiset! Melkein vain kuin eduskunnassa. Ponsia niillä on hiat täynnä, hyvä ettei housunpultutkin. Lystiä lapsia. Ajatelkaapas vain: kahdeksantuntinen työpäivä so-dassa ja rauhassa!... Entäs sitten nuo komiteat, jotka ajavat "taloudellisia ja muita etuja?"... Pitäisi oikein perustaa yksi tuollainen kommunistinen kokeilukomppania.. Siinä komppaniassa olisi taattava siis sotilaille oikeus ottaa osaa järjestön kokouksiin, juhliin ja muuhun toimintaan. Sanotaanpa esimerkiksi kierteisiin, joissa ympäri maata esitettäisiin erinäisiä kuvaelmia, joissa huudettaisiin: "Hiekkaa koneisiin! Kuolema Suomelle! Eläköön Neuvostoliitto!"²³⁰

Vasemmistolainen Tiedonantaja-lehti oli syyttänyt armeijaa päällystön mielivallasta, huonoista asunnoista, puutteellisesta ravinnosta ja kehoista vaatteista. Lehden mielestä työläis- ja talonpoikaisnuorten puutteelliseen ase-

maan ei kiinnitetty armeijassa tarpeeksi huomiota. Vastatessaan lehden väitteisiin Leinonen käänsi asiat päälaelleen täydentäen huolestuneena listaa asevelvollisten puutteellisista oloista: "Heidän täytyy nousta kuudelta aamulla, ruokaa annetaan vain määräaikoina, heitä marssitetaan pitkin päivää, eikä ole edes sisäpiikaa, joka laittaisi vuoteet aamuin illoin. Vieläpä heidän koko ihmisarvonsa riistetään, koska heidät pakotetaan tervehtimään esimiehiään..."²³¹

Neuvostoliitto oli 1920-luvulla suomalaisille vielä suhteellisen tuntematon maa, eikä virallisia kosketuksia ollut naapurimaiden välillä varsinkaan vuosikymmenen alkupuolella. Suomessa lähinnä vasemmistolaisten mieli paloi päästä käymään nuorena Neuvostomaassa, ja vuonna 1927 joukko kommunisteja lähti matkalle. Matkan jälkeen kommunistijulkaisuihin ilmestyi Neuvostoliiton oloja ihailevia kirjoituksia. Leinonen kirjoitti:

"... Siellä sitä kelpasi olla! On suorastaan ihme, jos vähän ajan kuluttua on enää ainoatakaan ryssää muualla kuin vankilassa! Ajatelkaapas: Itse tirehtöörikin on aivan tavallinen vanki! Samoin kuin kaikki vartijat. Mikä veljellisyys! Sitten: heidän käytettävänään on lentokone! Joku typerä sielu voisi langeta ajattelemaan, että tuolla lentokoneella ehkä yrittäisi joku karata. Mitä hulluja, kuka paratiisista karkaisi! Siksi siellä aivan hyvin voi olla lentokonekin. On radio ja elokuvat, luonnollisesti. Kukapa viitsisi istua siellä kaukana pohjoisessa ilman elokuvia ja radiota. Luultavasti jo ensi kesänä rakennetaan uimahalli, ilmarata, ratsastusmaneesi, revyyteatteri ja kukkotappeluareena!"²³²

Leinonen kirjoitti propagandakirjoitusten vastapainoksi myös kuvauksia suojeleuskuntien tilaisuuksista, harjoituksista ja urheilukilpailuista.²³³ Leinonen osasi nauraa myös itselleen. Esimerkiksi vuonna 1929 julkaistiin Nuijasoturissa ilmeisesti kevennykseksi tarkoitettu valokuva, jossa piiripäällikkö Matti Laurila neuloi nappia valistusohjaaja Leinosen housuihin. Kuvateksti totesi:

"Mies, jonka housunnappeja neulotaan, on tietysti valistusohjaaja - surullisen kuuluisa pukunsa järjestyksen pitämisen suhteen. Tästä johtuvana onkin pidettävä sitä, ettei hän, yli 10-vuotisen sotilasuransa jälkeen, korkeillakin vakansseilla palvelleena, ole päässyt korpraalin arvoa ylemmäksi."²³⁴ Toisaalta voi kysyä, oliko tässä sittenkin päinvastoin kyse Leinosen katkeruudesta siksi, että hän oli 11 vuotta vapaussodan päättymisen jälkeen edelleen sotilasarvoltaan korpraali. Kokiko Leinonen niin, että hänen työtään valistusohjaajana ei arvostettu?

Halu kirjailijaksi ei hellitä

Kun Artturi Leinonen jätti vuoden 1918 lopulla Etelä-Pohjanmaan suojeleuskuntapiirin päällikön tehtävät, seurasi siis noin viiden vuoden jakso, jolloin hän haki etäisyyttä aiempaan toimintaansa aktivistina. Siirtyminen vuonna 1924 suojeleuskuntapiirin valistusohjaajaksi merkitsi jälleen tavallaan paluuta entiselle aktivismin rintamalle, nyt suojeleuskuntapropagandistin työhön. Mutta miksi vasta vuonna 1924? On paikallaan katsoa, mitä muuta Leinonen teki vuosina 1918-1924 ja mihin suuntaan ajatukset kulkivat hänen ottaessaan etäisyyttä aktivismiin.

Artturi Leinosen elämää tutkiessa havaitsee helposti kohteen rauhattoisuuden ja voimien hajottamisen moneen eri suuntaan. Erilaiset roolit ja tehtävät menivät Leinosen elämässä limittäin, ja vain yksi tehtävä tai työ ei näyttänyt

lainkaan sopivan hänen luonteelleen. Leinonen kävi esimerkiksi jatkuvaa taistelua siitä, pitäisikö hänen itse asiassa pyrkiä suuntaamaan tarmoaan kirjailijan työhön vai ei. Vastaus oli, että kyllä hänen piti. Leinosella oli lähes pakonomainen tarve kirjoittaa ja pyrkiä saamaan nimeä kirjailijana, ja jonkinlainen ura urkenikin vuosina 1919-1923.

Vaasan Lääninvankilasta 1917 tuli eräänlainen ”korkeakoulu” Leinosen tiellä kirjailijaksi. Vankisellin lattialla kirjallisia luomuksiaan kyhäävä jääkäri-värväri Leinonen on tavallaan legenda. Vankilakaudella Leinonen luonnosteli talonpoikaista elämänmuotoa ihailevan näytelmän Oikeaa maahenkeä, joka ilmestyi vuonna 1919. Näytelmässä Leinonen kuvasi Herralan talon isäntää, joka harrastaa kulttuurientoja silmänlumeeksi talon rappeutuessa samaan aikaan. Näytelmässä Jannelan talo menestyy hyvin isäntäväen harrastaessa rehellistä työtä ja ahkeraa opiskelua. Vankilassa Leinonen aloitti myös Kapinoitsijat- ja Merkitty mies -teosten (1919) kirjoittamisen. Edellisen aihe oli raamatullinen, ja jälkimmäinen käsitteli liike-elämän moraalialia. Vapaussotaa käsittelevästä Ilkan ja Poutun pojat -teoksesta oli aiemmin puhetta. Siinä aktivisti tallensi tuoreeltaan ja ihannoiden ”valkoisia muistoja” vapaussodasta. Näiden muistojen vaalimisesta tulikin Leinoselle sittemmin uusi osapäivätyö, kuten edellä kävi ilmi. Aiemmin mainittu näytelmä Vanha Härmä ilmestyi vuonna 1920, ja sitä oli Leinosen johdolla esitetty Ylihärman nuorisoseuralla jo vuodesta 1914 lähtien. Näytelmä käsitteli eteläpohjalaisia puukkojunnkkareita, joita Leinonen piti yhteiskunnan häirikköinä.²³⁵

Vuosi 1918 jakoi Suomen kansan kahtia, ja se merkitsi jakoa myös kirjallisuudessa. Ylikuumentuneita reaktioita nähtiin kirjallisuudessa sekä sotatapahutumien kestäessä että niiden jälkeen. Valkoisen Suomen tuntoja ilmensivät Ilmari Kianto, V.A. Koskenniemi, Maila Talvio ja Bertel Gripenberg, ja punaisia edusti vuoden 1918 sodan aikana murhattu Maiju Lassila. Kahtiajako vaikutti kulttuurielämässä talvisotaan asti.²³⁶ Myöhemmin 1920- ja 1930-luvuilla tunnetuiksi kirjailijoiksi kohoavat Ilmari Kianto ja Volter Kilpi olivat vuonna 1918 44-vuotiaita, ja Frans Emil Sillanpää oli 30-vuotias.²³⁷ Leinonen oli samanikäinen kuin Sillanpää.

Vapaussota-teemaan Leinonen ei sotaa seuranneina vuosina enää palannut kirjailijana. Hänen ensimmäinen romaaninsa Nuori Tuomaala (1919) käsitteli herännäispojan kasvua herännäisjohtajien viitoittamalta tieltä kohti uusia aatteita, kansallista herätystä, kansanvalistusta ja nuorisoseuratoimintaa. Leinonen kuvasi teoksessaan esimerkiksi talonpojan jokapäiväistä elämää. Vaiutteet romaanilleen hän oli saanut jo lapsuudessaan tarkkaillessaan heränneitten eli körttiläisten elämää Ylihärmässä.

Leinosen ottaessa etäisyyttä aktivistiaikoihinsa kirjallisia tuotteita alkoi syntyä tasaiseen tahtiin. Romaani Lakeuksien Lukko (1920) oli jo jonkinlainen menestys, ja se kuvasi Lohikosken ja Kantolan tilojen välistä taistelua. Ruotsista tullut patruuna Adler oli kehittänyt 1800-luvulla Lohikoskesta teollisuus-, maatalous- ja karjatalouskeskuksen, jossa hän kokeili uusia viljelymenetelmiä. Romaanissa Kantolan isäntä patoaa vastoin nimismiehen kieltoja valtaoijan, jonka patruuna oli kaivatuttanut läpi Kantolan omistaman suon, jotta jokavuotinen hallanuhka poistuisi. Tästä hahmottuu romaanin keskeisin jännite.

Leinonen kirjoitti 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa ahkerasti. Siinä mielessä tuntuu hieman oudolta, että hän valitti suojeluskuntaselkkauksen jälkeen tammiukuussa 1922 Alkiolle saamattomuuttaan kirjallisella saralla. Leinonen kertoi, ettei ollut koko kesänä ”kynää mustepulloon kastanut”, ja että vapaa-aika kului maanviljelyksen parissa. Edellisenä vuonna hän totesi yrittäneensä kirjoitella, mutta ”ei tullut mitään”, koska ajan veivät melko tarkkaan ”koulutyö ja verotuslautakunnat”. Leinonen valitti ajanpuutetta ja viittasi tekeillä olevaan näytelmään, joka ei edistynyt, koska ”on kuin kinnas kourassa kirjoittaisi”. Hän suunnitteli myös uutta romaania. Jonkinlaista selvyyttä urasuunnitelmiinkin oli tullut, sillä Leinonen kertoi Alkiolle, että *poliitikoksi* hän ei ryhtyisi, koska ”minulla ei ole sitä laatua taistelijaa tarpeeksi.”²³⁸

Romaani *Leipäpappi* ilmestyi vuonna 1922, ja siinä Leinonen kuvasi nuoren papin henkistä kamppailua oman itsensä löytämisessä. Tämänkin romaanin perusrakentelu oli tapahtunut aktivistikaudella vankilassa 1916-1917. Leinosen kirjoitustyö jatkui, ja vuonna 1923 ilmestyivät romaneista kertova romaani *Kati* ja ikään kuin tulevia aikoja ennakoiva näytelmä *Herra päätoimittaja*. *Kati* oli saanut alkunsa sekin vankilakaudella, ja Leinonen kuvasi siinä romanien elämää, tapoja, perinteitä, asenteita ja uskomuksia. *Kati* oli Suomessa ensimmäisiä romanikulttuurua kuvaavia romaaneja. Leinonen suhtautui romaneihin ymmärtämyksellä ja kuvasi päähenkilöitä näiden omista lähtökohdista. Alkio onnitteli kirjeessään Leinosta todeten, että tämä romaani oli ”ehjä, hyvin nähty ja esitetty”. Alkio ennusti romaanille menestystä, ja näin kävikin. Alkio neuvoi Leinosta isällisesti lepäämään, jotta tämä toipuisi sairastelustaan.²³⁹

Syyskuussa 1924 Alkio kysyi Leinoselta, miten tämän kirjalliset työt sujivat. Leinonen oli juuri palannut ”valkoiselle rintamalle” suojeluskuntapiirin valistusohjaajaksi, ja Alkio oli jättäytynyt pois aktiivipolitiikasta. Alkio vetäytyi yhteiskunnallisista ja muista tehtävistään, kun taas Leinonen keski-ikää lähestyksen työskenteli haasteiden ristipaineessa. Alkio valitteli 70-vuotismerkkipaalin saavutettuaan Leinoselle, ettei ”enää oikein kuulunut tähän nykyiseen sukupolveen”. Leinonen oli neuvonut Alkiota jättämään loputkin tehtävänsä, jotta aikaa jäisi kirjallisiin töihin. Alkio kertoi yrittäneensä noudattaa Leinosen neuvoa, mutta huonolla menestyksellä. Alkion mukaan ”sangen moni” pystyisi hoitamaan Ilkan päätoimittajuuden, ”mutta ei ole ketään mahdollista, joka samalla viitsisi tehtävän ottaa vastuulleen”, Alkio valitti.²⁴⁰

Leinonen vastasi Alkiolle, että ”hänen kirjallinen almanakkansa näytti hiukan epävarmaa”, ja että hän toivoi pääsevänsä irti ”vanhoista nahoistaan”. Leinonen uskoi, että jos ”kylmästi kömpisi tästä harrastusten, yhteiskunnallisten touhuamisten myllyntuutista” pois, saisi enemmän aikaa, mutta ”nyt vielä jauhetaan miestä liian monella kiviparilla:” Leinonen voi syyttää tässä vain itseään, koska oli juuri ottanut yhden tehtävän lisää, eli valistusohjaajan pestin. Leinonen kertoi valmistelevänsä joulumarkkinoille kirjaa.²⁴¹ Teos valmistui nimellä *Värväri*, ja se oli omaelämäkerrallinen perustuen kirjoittajansa värväys- ja vankilakokemuksiin. Teos sisälsi samanlaisia pohdintoja ja tuntemuksia, jotka näkyivät *Artturi* ja *Aliina* Leinosen kirjeenvaihdossa 1916-1917.

Helsinki-keskeisyys kismittää

Artturi Leinonen ei kuitenkaan ollut tyytyväinen voimia hajottavaan ammatilliseen kombinaatioonsa opettaja-suojeluskuntapiirin valistusohjaaja-kirjailija. Tyytymättömyys paistoi läpi ärtyneisyytenä syyskuussa 1924 Leinosen kirjeessä Alkiolle. Leinonen kertoi yrittäneensä ”sommitella jotain sentapaista, jolla voisi mennä taasen siihen sirkuspeliin, jota sanovat kirjallisiksi joulumarkkinoiksi.” Leinosta harmitti kirjallisuutemme Helsinki-keskeisyys:

”Vai eikö siinä ole sirkusta? Kuka osaa huikeimman ilmahypyn tehdä, tai Jönssenä ja Pellenä laskea leikkaavimman, oikein hemaisevasti kutittavimman ja lihallekäyvimmän rivouden... Ja meidän kirjallinen arvostelu on niin omituinen. *En puhu katkerana, sillä ei minulla ole siihen erikoista syytä, olen kyllä saanut ansioni mukaan*, mutta yleensä asiaa arvioiden ei voi olla nauramatta. Ajattelin tässä esimerkiksi Valtion Kirjallisuuslautakunnan johdonmukaisuutta. Toissavuonna se palkitsi eräitä helsinkiläisiä mitättömyyksiä, mutta oli kai hiukan tunnonvaivoissa itsekkin ja julkaisi ”perustelun”, jossa ilmoitti kansalle sen vuoksi näin tehneensä, että on katsottu etupäässä niiden täytyvän saada palkinnot, jotka kokonaan ovat antautuneet kirjalliseen työhön tai joihin sentapaista. Viime vuonna nähtävästi tahdottiin pitää eräänä perusteena palkintojen suhteellisuutta mies- ja naiskirjailijain välillä, koskapa palkittiin teos, josta minä en ainakaan löydä mitään taiteellista arvoa...”²⁴²

Leinosta harmitti myös se, että kirjallisuuden valtionpalkinnot jaettiin ”joitakuuta konjunktoureja noudatellen”. Leinonen viittasi kirjallisuudentutkija, Helsingin Sanomain kirjallisuusarvostelija Anna-Maria Tallgrenin (1886-1949) ”henkilökohtaisiin sympatioihin”. Leinosen mielestä esimerkiksi Aaro Hellaa-kosken romaani olisi edellisellä kerralla ”ansainnut kymmenen kertaa ennen valtion palkinnon kuin erään tohtorinnan osittain sangen alamittainen ja lapsellisen avuton novellikokoelma.”²⁴³

Leinonen ei pitänyt siitä, että kirjallisuuden keskeiset ratkaisut ja päätökset tehtiin Helsingissä. Leinonen oli katkera, toisin kuin edellä väitti, siitä että hänelle ei ollut herunut tunnustusta Helsingin kirjallisista piireistä. Rivien välistä näkyy, kuinka kiihkeästi Leinonen olisi halunnut saada arvostusta kirjailijana melko pian sen jälkeen, kun hän ylipäätänsä ryhtyi panostamaan kirjailijan työhön 1920-luvun alkupuolella.²⁴⁴

Toisaalta Leinonen ei viihtynyt Helsingin kirjallisissa piireissä, eikä tähän ollut oikeastaan aikaakaan. Jo välimatka oli este, sillä perheellisenä kansakoulunopettajana Ylihärmästä Leinonen ei voinut vieraila säännöllisesti pääkaupungissa, asia, jonka vuoksi Helsingin aktivistipiiritkin jäivät hänelle lopulta vieraksi. Kasvava perhe edellytti perheensä palkallista työntekoa, eivätkä irtiotot Helsingin kirjallisiin piireihin kuuluneet Leinosen tapoihin. Johtava kirjailijoiden ryhmä 1920-luvulla oli Tulenkantajien ryhmä, johon kuuluivat mm. Olavi Paavolainen, Yrjö Jylhä, Ilmari Pimiä, Elina Vaara, Katri Vala, Mika Waltari ja Lauri Viljanen. Ryhmä sai alkunsa vuonna 1924 Nuoren Voiman liiton Tulenkantajat-albumista, ja se pyrki avaamaan ikkunat Eurooppaan tunnuspiirteinään mm. koneromantiikka, hurmio ja kaukokaipuu.²⁴⁵ Leinonen kyllä tutustui Tulenkantajiin käymällä pari kertaa heidän tilaisuuksissaan, mutta tunsu itsensä niissä vieraaksi ja vaivaantuneeksi²⁴⁶, eikä ryhmän vasemmistolainen henki häntä kiehtonut. Myös Leinosen luona Ylihärmässä vieraili monia kirjailijoita. Heitä hän tapasi myös Helsingissä vuosien varrella mm. Suomen Näytelmäkirjailijaliiton tilaisuuksissa. Leinoselle läheisiksi tulivat mm. Ilmari

Kianto, Kyösti Wilkuna, Lauri Haarla, Uuno Kailas, Einari Vuorela, Martti Merenmaa, Heikki Toppila, Yrjö Jylhä, Eino Leino, Joel Lehtonen, Erkki Kivijärvi ja Konrad Lehtimäki.²⁴⁷

Kuriositeettina Leinosen ammatillisista kombinaatioista mainittakoon, että kirjallisten töiden parissa puurtava kansakoulunopettaja saattoi joskus lukea kansakouluoppilailleen katkelmia valmisteilla olevista teoksistaan.²⁴⁸ Ehkä hän myös valvoessaan oppilaittensa kokeita saattoi syventyä kirjojensa kehittelyyn. Alkio joka tapauksessa lisäsi Leinosen paineita kehottaen tätä luopumaan muista toimistaan, jotta aikaa jäisi kirjoittamiseen. *”Enkä tiedä Sinun olevankaan kiinni muissa kuin suojeluskunnissa... Näytä nyt itse hyvää esimerkkiä”*, Alkio vaati. Hän esitti Leinoselle myös oman näkemyksensä tämän esille ottamasta kirjallisuuden Helsinki-keskeisyydestä:

”Sinä moitit aikamme helsinkiläistä klikkivaltaa kirjallisessa maailmassa. Mutta oletko tullut ajatelleksi, mikä heidät on sellaisiksi kasvattanut? Aivan sama, mikä on tehnyt prelaateista pylväspyhimyksiä: itsekkyyks ja omien tietojensa ikuisena totuutena pitäminen. Vai eikö meidän helsinkiläisten kirjallijallemme ajatusmaailma haise tunkalta? He haukkovat ilmaa, ja luulevat sitä keuhkonpohjahengitykseksi. Uusia ajatuksia ei heillä ole. Sinä voitottelet, ettei Hellaakoski saanut valtionpalkintoa. No, minä pidän sitä tyypillisimpänä rikkaruohokirjallisuutena, mitä viime jouluksi ilmestyi... Minä olen sitä mieltä, että kirjallisuuden täytyy kyetä luomaan jotain sellaista, joka kumoo ammattiarvostelijain kykenemättömän lauman.”²⁴⁹

Leinosen romaani *Profeetta* ilmestyi vuonna 1926, jolloin hän oli hoitanut Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin valistusohjaajan tehtävääkin jo parisen vuotta. Teos oli Leinosen senhetkisessä tuotannossa mitä ilmeisimmin paras saavutus, ja siinä hän kuvasi maakunnassa vaikuttanutta hurmosliikettä ja sen johtajan tuhoutumista. Erityisesti romaanin joukkokuvaukset olivat asiantuntijoiden mielestä onnistuneita, ja siitä tuli kohtalainen myynti- ja arvostelumenestys. Romaani pohjautui tositahtumiin, ja idean siihen Leinonen sai Ylihärmän kirkkoherra Cleveltä. Myöhemmin romaanista muokattiin näytelmä, jota esitettiin ensin Tampereen Työväen teatterissa ja sen jälkeen Kansallisteatterissa.²⁵⁰

Sairasteleva Alkio piti yhteyttä Leinoseen, ja vuonna 1926 hän ehdotti, että he perustaisivat ”kirjallisen kerhon”. Alkion mielestä kerho olisi tarpeen, koska sekä hän että Leinonen liikkuvat ”jossain määrin samoin tunnuksin”. Alkio kaavaili ryhmästä mahdollisimman pientä, mutta ”sitä kiinteämpi se voisi olla.” Alkio toivoi, että ”toverillisen yhdessäolon” lisäksi ryhmä julkaisisi yhteisen albumin vuosittain.²⁵¹ Hiekka Alkion tiimalasissa oli hiljalleen kulumassa loppuun, ja hänen suunnittelemansa kirjallinen kerho ei koskaan nähnyt päivänvaloa.

Leinosen ongelma oli päättämättömyys. Maaliskuussa 1928 hän kertoi kirjeessään Alkiolle istuvansa kirjoituspöytänsä ääressä sunnuntaiamuna Ylihärmässä. Aliina kuunteli toisessa huoneessa radiosta saarnaa Johanneksen kirkosta, ja lapset olivat lähteneet hiihtämään. Leinonen tunsu tuskaa kirjoittamattomuudesta: *”Oikeastaan elämän pitäisi olla täyteläistä ja onnellista, mutta puuttuu jotakin. Aikaa siihen työhön, joka enimmäin miellyttää, kirjoittamiseen. Monenmoisten tehtävien langat kietovät ja vievät kuhunka en oikein tahdo.”*²⁵²

Leinonen ei ollut tyytyväinen aikaansaannoksiinsa kirjailijana. Tosin vuonna 1926 ilmestyi hänen historiallinen tekstinsä, näytelmä Nuijapäällikkö,

joka käsitteli nuijasotaa ja sen johtajan Jaakko Ilkan kohtaloa. Leinonen kirjoitti näytelmänsä suojeluskuntain yliesikunnan pyynnöstä, ja sitä oli tarkoitus esittää erityisesti suojeluskuntatilaisuuksissa.²⁵³

Romaanissaan Kolmanteen ja neljänten polveen (1928) Leinonen kuvasi perhettä, johon oli syntynyt kolme sokeaa lasta. Romaanin mies, Erkki uskoi olevansa syypää sokeisiin lapsiin, koska hänen äitinsä oli lapsena puhkaissut silmät kolmelta käärmeeltä. Lisäksi Erkki oli lapsena puhkaissut silmät kolmelta pääskyseltä. Rangaistus näytti seuraavan romaanissa kolmanteen ja neljänten sukupolveen asti. Lopulta koettelemusten jälkeen perheeseen syntyy näkevä lapsi. Leinonen sai aiheen tähänkin romaaniinsa tuttavapiiristä, jossa eräs rouva kertoi vastaavanlaisesta tapahtumasta Hämeessä.²⁵⁴

Leinonen joutui kirjoittamaan teoksensa pääasiassa öisin, viikonvaihteissa ja lomillaan varsinaisen leipätyön ohessa.²⁵⁵ Tämän takia teosten taso ei yltänyt niin korkealle, että niistä olisi tullut kansallisesti merkittäviä. Leinonen ei kerjännyt itselleen armopaloja esimerkiksi apurahojen muodossa, ja siksi hän halusi pitää itsensä ja perheensä leivässä turvallisen ammatin avulla. Ryhtyminen päätoimiseksi kirjailijaksi olisi merkinnyt suurta taloudellista riskiä, eikä Leinonen uskaltanut sitä ottaa. Kuvaavaa oli, että Alkio neuvoi vuonna 1928 sairastuoteellaan Leinosta jättämään kaikki ”vähemmän tärkeät sivutoimet”,²⁵⁶ jotta voisi omistautua entistä enemmän kirjoittamiseen. Leinonen ei toiminut neuvon mukaan vaan mieluummin hajotti edelleen itseään. Toisaalta voi kysyä, olisivatko Leinosen kyvyt riittäneet merkittäviin teoksiin, jos hän ei olisi hajottanut itseään. Vai oliko itsensä hajottaminen moniin tehtäviin ikään kuin pelastava tekijä, joka esti häntä leimaantumasta vain keskinkertaiseksi kirjailijaksi?

Velvollisuus ja kriisi vievät Ilkkaan

Leinonen oli 1920-luvulla pahasti puun ja kuoren välissä. Toisaalta häntä ajoi pakonomainen tarve saada arvostusta kirjailijana, mutta hän ei uskaltanut jättää leipätyötään kansakoulunopettajana. Toisaalta opettajan työ ja suojeluskuntapiirin valistusohjaajan tehtävät antoivat taloudellista varmuutta ja jatkuvuutta toimia kotimaakunnassa, mikä näytti olevan Leinoselle avainkysymys, sillä muutto muualle, esimerkiksi Helsinkiin ei houkutellut.

Santeri Alkion jäähyväiset eduskunnalle kesäkuussa 1922 merkitsivät Maalaisliiton eduskuntaryhmälle yhden aikakauden loppua ja toisen alkua. Mielel täytti lähdön haikeus ja kiitollisuus menneestä, sillä Alkion johdolla puolue oli kasvanut suureksi ja päässyt luomaan tasavallalle ja demokratialle pohjaa. Alkiolle jäi Ilkka ja paikka puolueen keskushallitukseen ja arvovaltainen asema. ”Poliittisesta asevelvollisuudesta” Etelä-Pohjanmaan ja Laihian rauhaan palannut Alkio ei näytä kaivanneenkaan enempää vaikutusvaltaa, ja käynnit ML:n keskushallituksen kokouksissakin harvenivat.²⁵⁷

Alkio jatkoi Ilkassa, ja hänen pääkirjoituksensa olivat edelleen tärkeitä puolueen suuntamerkkejä, joita luettiin poliittisissa piireissä tarkkaan. Vaasan-Laihian asemapaikastaan Alkio seurasi maan poliittisia tapahtumia ja oli hyvin perillä taustoista. Hän piti yhteyttä puolueen kansanedustajiin, etenkin etelä-pohjalaisiin Jalo Lahdensuohon, Juho Koivistoon ja E.M. Tarkkaseen. Frans

Kärki jopa toimitti Alkiolle keskustelupöytäkirjat ML:n eduskuntaryhmän kokouksista.²⁵⁸

Alkio halusi jättää Ilkan voidakseen omistautua kirjoittamiseen. Paradoksi oli siinä, että Alkio halusi vetäytyä syrjään, mutta toisaalta hän halusi vielä olla mukana yhteiskunnallisessa toiminnassa. Alkio oli koko 1920-luvun hyvin väsynyt ja välillä sairas, eikä hän haluistaan huolimatta jaksanut olla enää mukana miehuutensa täydellä voimalla. Hän kuitenkin edelleen elätteli kirjallisia suunnitelmia. Vetäytyminen kokonaan yhteiskunnallisesta toiminnasta ja vaikuttamisesta olisi merkinnyt Alkiolle henkistä kuolemaa. Siksi Alkio sinnitteli 1920-luvulla oman rajallisuutensa ja vaikuttamishalunsa tuskallisessa välimaastossa, ja siksi hänen elämänsä ehtoota leimasi jonkinlainen hapuilevuus ja ristiriitaisuus. Alkion oli vaikea luopua Ilkasta, koska lehdessä oli ”huomattavat taloudelliset arvot kysymyksessä”, ja ”monen kelpo miehen takaukset panttina.” Alkio katsoi olevansa ”kaikista omavelkaisessa edesvastuussa niin kauan kuin vieiä kykenen edes puoliittain asemassani tehtäväni täyttämään.” Alkio kysyi enteellisesti Leinoselta, miten hänen pitäisi menetellä Ilkan kanssa.²⁵⁹ Myöhemmin Alkio kirjoitti Leinoselle, että hänen oli hyvin vaikeaa jättää Ilkkaa, ”poikaansa”, kenen tahansa kasvatettavaksi.²⁶⁰ Toisaalta Ilkalla oli mennyt varsin hyvin, sillä se levisi koko Etelä-Pohjanmaalle ja osaksi muuallekin maahan. Varsinaisella levikkialueella sen kovin kilpailija oli kokoomuslainen Vaasa. Alkion asema Ilkassa oli ollut jatkuvasti vahva heijastellen hänen arvostustaan puolueessa.²⁶¹

Leinosta oli pyydetty jo vuonna 1917 kokkolalaisen Keski-Pohjanmaan päätoimittajaksi, mutta hän oli kieltäytynyt. Vastauskirjeessään²⁶² lehden johdolle Leinonen oli enteellisesti myöntänyt, että lehtimiehen ura sopisi hänelle paljon paremmin kuin opettajantyö.

Ilkan kilpailijan kokoomukselaisen Vaasa-lehden päätoimittaja Jaakko Ikola pyysi vuonna 1927 lapsuudenystävänsä Artturia siirtymään ”Vaasan mieheksi” ja poliittisesti samaan riviin. Ikolan mielestä Leinonen valittaisiin kokoomuksen kansanedustajaksi, mikäli suostuisi ehdokkaaksi. Ikola toivoi, että ”Arttu” astuisi ”kotimaakunnan ja sen itsetietoisen, isäntämielisen talonpoikaisen väen aseenkantajaksi.”²⁶³ Ikolan tarjous yllätti Leinosen, ja hän vastasi kieltävästi lyöden humoristisesti ehdotuksen leikiksi:

”Kas, Sinä laiskanpulskea jalli, jaksoit lykätä sellaisen summan sanaa! Kiitospa siitä... Ja tiedän senkin, että perinpohjaisissa selvittelyissä maailmanmenosta meidän ajatuksemme, Sinun ja minun, hyvin paljossa tangeeraavat toisiaan, vaikkakin näennäisesti olemme paljon polkeneet eri polkuja... Rupean olemaan nelikymmenvuotias, ja ajattelen itse. Pidän tällä hetkellä *kokoomuspuoluetta enemmän kuin mitään ehjimmän ja rehellisemmän eräitten sellaisten asiain eteenpäinviejänä ja ja kannattajana, jotka ovat sydäntäni lähellä. Mutta en kuulu siihen puolueeseen enempää kuin muuhunkaan, ja täysin poliittikan ulkopuolella olevana henkilönä on minulla oikeus olla kuulumatta.*”²⁶⁴

Tästä yksittäisestä, lapsuudenystävälle lähetetystä hauskaasta kirjeestä ei voi tehdä niin pitkälle menevää johtopäätöstä, että Artturi Leinonen olisi ollut tosissaan kiinnostunut Kansallisesta Kokoomuksesta, varsinkaan kun mitään muita todisteita asiasta ei ole. Leinonen oli selvästi ankkuroitunut Maalaisliittoon jo aktiivisen nuorisoseuratyön vuosinaan, ja ML:n kansanedustajaehdokkuus 1917 ja 1919 eduskuntavaaleissa osoitti kiistatta, mihin poliittiseen ryhmittymään hän lakeuksilla kuului.²⁶⁵ Kirjeestä voi päätellä Leinosen maalaisliit-

tolaisuudesta sen, että hän ei ollut yhtä tiukasti ja yksiselitteisesti puolue mies kuin oppi-isänsä Santeri Alkio. Leinonen myönsi avoimesti, että hän ja kokoomus olivat eräistä asioista samaa mieltä. Leinosen maalaisliittolaisuutta leimaa 1910- ja 1920-luvuilla tietynlainen väljyys ja avarakatseisuus, mikä saattoi johtua siitä, että hän työskenteli ja vaikutti niin monilla elämäalueilla. Poliitiikka, maalaisliittolaisuus ja sen julistaminen eivät olleet Leinosen elämässä tärkeintä. Leinonen ehkä hieman liioitteli kuvaillessaan itseään kirjeessä täysin politiikan ulkopuolella olevaksi henkilöksi. Arvioon saattoi vaikuttaa se, että Leinonen tässä vaiheessa elämäänsä oli korostetusti suojeluskuntamies hoitaessaan suojeluskuntapiirin valistusohjaajan sivutointa. Maalaisliiton puolueaktiiveihin Leinonen ei kuitenkaan missään vaiheessa 1920-luvulla lukeutunut.

Alkuvuodesta 1928 Alkio sairasteli jälleen vakavasti kaksi kuukautta. Alkio kirjoitti pääministeri Kalliolle haluavansa ”vetäytyä pois koko näyttämöltä olemasta tällaisena hännänhuippuna ilman mitään merkitystä.”²⁶⁶ Alkio ei ollut löytänyt sopivaa miestä seuraajakseen. Ilkan johtokunta vetosi mm. siihen, että Leinonen oli luvannut auttaa sairasta Alkiota Ilkan toimittamisessa.²⁶⁷ Alkion seuraaja kiinnosti myös ML:n johtoa. Kallio suri huhtikuussa 1929 junassa pohjalaisten kansanedustajien palatessa Helsingistä kotipuoleen sitä, että Alkio ei ollut kirjoittanut poliittisia muistelmiaan. Kallion mielestä tämä oli ”korvaamattomaksi vahingoksi maalaisliitolle”. Kansanedustaja Juho Koivisto kertoi tällöin Kalliolle, että Jalo Lahdensuo, Alkio ja hän, Koivisto, olivat suunnitelleet Leinosen palkkaamista Ilkkaan, jotta Alkio saisi aikaa kirjoitustöihin. Kallio piti suunnitelmaa erittäin hyvänä, mutta kaavaili melko pian Leinosta ML:n pääkaupunkilehden Suomenmaan toimittajaksi. Koivisto ei pitänyt lainkaan suunnitelmasta, vaan syytti Kalliota sekaantumisesta ”meidän valmistelun alaisena olevaan järjestelyyymme”. Koivisto kertoi näistä kaavailuista Leinoselle ja vaikutti tämän ”holhoojana” halunnutkaan asiassa toimia, korosti Ilkan parempaa asemaa Suomenmaahan verrattuna. Koivisto piti toki Leinosta parhaana mahdollisena vaihtoehtona Suomenmaahankin, mutta suositteli silti Ilkkaa.

”Mutta sittenkin. Suomenmaa on vasta alkava ja sijaitsee perässä ja ympäristössä, jossa poliittinen peli ja juonittelu on kaikki kaikessa. Ilkka on jo vanha ja taloudellisesti vakautunut ja sijaitsee ympäristössä, jossa kanta on kirkas ja suunta selvä. Siellä kirkas ja selkeä Etelä-Pohjanmaa, täällä sumuinen ja kiero Helsinki”, Koivisto perusteli puoluetoverilleen.²⁶⁸

Leinonen pohti asiaa, sillä Alkion saappaisiin astuminen ei ollut helppo tehtävä. Leinonen epäili myös luonteenlaatunsa sopivuutta puoluelehden päätoimittajan työhön.²⁶⁹ Lisäksi, kuten edellä kävi ilmi, Leinosen siteet Maalaisliittoon eivät olleet kovin tiukat. Kun Alkio sai uuden halvauskohtauksen, ja Ilkan johtokunta otti Leinosen yhteyttä, asian ratkaisi hänen velvollisuudentuntonsa. Leinonen tunsikin nyt nimittäin velvollisuudekseen suostua. Leinosen valinta Ilkan päätoimittajaksi ei ollut tavatonta, sillä Maalaisliiton sanomalehti- en päätoimittajissa oli muitakin opettajia.²⁷⁰ Kuopiolaisen Savon Sanomien päätoimittajalla Lassi Hiekkalalla oli sama koulutus kuin Leinosella. Alkio rekrytoi Ilkkaan vain hyvin tuntemiaan henkilöitä, joten Leinonen oli tässä mielessä mitä sopivin. Leinosen ohella laihialainen nuorisoseuramies Matti Eemeli Mäki, jota pidettiin ”päänsä” puolesta professorin arvoisena”, oli myös mainittu Alkion seuraajaehdokkana.²⁷¹

Leinonen siirtyi virallisesti Ilkkaan 1.7.1929. Päätoimittajana jatkoi edelleen Alkio.²⁷² Leinosen valinta rauhoitti Alkiota, joka kirjoitti Kalliolle laativansa tämän jälkeen Ilkkaan "vain muutamia artikkeleita". Alkio iloitsi siitä, että "minulla on nyt varma toveri, Artturi Leinonen, jonkalaista toimitustyössä ei minulla ole ennen ollut." Alkio uskoi, että "se voi pelastaa minulle vielä muutamana vuoden."²⁷³ Leinonen oli aloittanut Ilkan toimituksessa epävirallisesti jo hieman aikaisemmin, eli kesäkuun alussa.²⁷⁴ Leinosen kirje WSOY:n johtajalle Jalmari Jäntille osoittaa, että lopullisesti hänet kypsytti uranvaihtoon talveen 1929 osunut kriisi opettajantyössä:

"Mutta puolittainen pakko painoi asian menemään niinkuin ne nyt ovat. Olen 18 vuotta joka syksy alkanut opettaa kertolaskua ja kynän pitelyä peukalon ja etusormen raossa vieraitten ihmisten mukuloille. Luulin sitä joskus jonkinlaiseksi kutsu-mukseksikin. Viime talvena puuha tuli niin mahdottomaksi, että uskoin, etten saa itseäni millään vakuuttelulla enää valjastetuksi niiden vankkurien eteen. Jonnekin muualle täytyy. *Ilkka tarjosi leipää*, ja minä söin."²⁷⁵

Leinonen muutti perheineen Vaasan Rantakadulle Pietilän taloon. Historian siipien havinaa oli siinä, että talon vastakkaisella puolella oli Vaasan läänin-vankila, jonka kaltereitten läpi aktivisti Leinonen oli murheellisena ja perhetään kaivaten katsellut ulos kesällä ja syksyllä 1916 jouduttuaan santarmien vangiksi.

II

LEINOSEN NÄYTTÄMÖ, POLIITTINEN ETELÄ-POHJANMAA

Minkälainen sitten oli Leinosen kotimaakunta Etelä-Pohjanmaa, jonka "isäntämielisen talonpoikaisen väen aseenkantajaksi" tämä lopulta siirtyi maalaisliittolaiseen Ilkkaan eikä kokoomukselaiseen Vaasaan, kuten jälkimmäisen päätoimittaja Jaakko Ikola oli toivonut. Etelä-Pohjanmaa ei Reino Kallion mukaan vielä autonomian aikana muotoutunut selvärajaiseksi maakunnaksi. Esimerkiksi Järviseu tu ja Kristiinankaupungin ympäristö kulki vat muusta Etelä-Pohjanmaasta hieman erillään, eikä edellisen ja Keski-Pohjanmaan välillä voinut erottaa maakuntarajaa. Leinosen kotimaakunta on ollut koko tämän vuosisadan Suomen konservatiivisinta seutua, minkä taustaa on etsittävä alueen taloudellisesta ja sosiaalisesta rakenteesta. Maakunta poikkesi Etelä-Suomesta selvästi. Jo 1800-luvun lopulla alkanut metsäteollisuus ei löytänyt jalansijaa Etelä-Pohjanmaalla, koska alueella ei ollut puuta tarpeeksi. Pohjanmaa jäi maatalousalueeksi, eikä sinne muodostunut merkittävää teollisuustyöväestöä. Maanomistus jakautui tasaisemmin kuin Etelä-Suomessa, ja alueella oli vain harvoja suuria maatiloja, jotka tarvitsivat runsaammin maatyöväkeä. Tästä syystä maakunnassa ei syntynyt voimakkaita ristiriitoja, eikä sosialismikaan juurtunut alueelle. Sosiaalisten ja varallisuuserojen pienuus ehkäisi tyytymättömyyttä ja lisäsi konservatiivisuutta.¹

Etelä-Pohjanmaan tärkein elinkeino oli pitkään maanviljelys. Suurtiloja oli häviävän vähän, ja maatilat olivat itsenäisiä, enimmäkseen keskikokoisia. Torppia oli vähän ja niistäkin suurin osa Rasilan mukaan sukulaistorppia, joten niissä ei syntynyt eriarvoisuuden tunnetta ja alistussuhdetta, kuten kartano-seuduilla. Pitkälle viedyn yhdenvertaisuuden vuoksi myös paine muutoksiin oli Etelä-Pohjanmaalla pieni, ja toisaalta paine olojen säilyttämiseksi ennallaan suuri.²

Leinosen kotimaakunnan konservatiivisuus kieli toisaalta pelosta, jota ihmiset tunsivat muutoksia kohtaan.³ Voi sanoa, että Etelä-Pohjanmaalla vallitsi "konservatiivinen solidaarisuus" eli talonpoikaisen väestön eri ryhmittymien liittoutuminen ulkopuolisia vastaan. Suomalaiset teollisuuskeskukset syntyivät etelään, ja Pohjanmaa jäi sivuun taloudellisesta kehityksestä. Kolmannessa vaiheessa myös Pohjanmaa teollistui, mutta silloin se oli toissijaista etelään ver-

rattuna.⁴ Etelä-Pohjanmaa täytti vaatimukset homogeenisen alueen kulttuurin heräämisestä aktiiviseen oppositioon keskustaa, siis Helsinkiä, vastaan. Edellä on jo tutustuttu Leinosen voimakkaaseen kritiikkiin kirjallisuuden Helsinki-keskeisyyttä kohtaan 1920-luvulla. Etelä-Pohjanmaan sisäinen kommunikaatio oli suhteellisen vaivatonta, koska maakunta oli maantieteellisesti eristäytynyt ja sivussa muutoksesta säilyttäen perinteisen yhteisön.⁵ Tässä ympäristössä työskenteli ensin nuorisoseuramies Artturi Leinonen, sitten kansakoulunopettaja Leinonen, aktivisti Leinonen, kirjailija Leinonen ja lopulta maalaisliittolainen päätoimittaja Leinonen.

Poliittisesti eteläpohjalaisen yhteiskunnan ominaislaatuja edusti sosialidemokraattisen työväenliikkeen suhteellisen alhainen kannatus, jota uskonnolliset herätysliikkeetkin omalta osaltaan estivät. Toisaalta Santeri Alkioon henkilöityivät liikkeet, varsinkin nuorisoseuraliike ja myöhemmin hänen puolueensa Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalainen maalaisliitto. Alkio johdatti osan työväenliikkeen potentiaalista kannattajakuntaa poliittiseen keskustaan.⁶

Etelä-Pohjanmaahan vuoden 1918 sodasta lähtien liitetty oikeistolaisuus on suureksi osaksi nähtävä itse sodan seurauksena.⁷ Maalaisliitto ja kokoomus taistelivat Etelä-Pohjanmaalla poliittisesta vallasta 1920-luvulla. Itsenäisen Suomen ensimmäisiä vaaleja maaliskuussa 1919 hallitsi, kuten edellä selvitetiin, kiista Suomen hallitusmuodosta. Erityisesti kokoomusta rasitti epäonnistunut kuningashanke. Vaaleissa puolue romahti koko maassa ja Etelä-Pohjanmaalla. Vastaavasti Maalaisliiton kannatus kasvoi koko valtakunnan tasolla, ja puolue menestyi myös Etelä-Pohjanmaalla. Kokoomuksen heikko menestys johtui mm. siitä, että vapaussodassa murskautui illuusio koko kansan yhtenevästä eduista. Etelä-Pohjanmaan talonpoikaisto tukeutui siihen puolueeseen, jonka se näki ajavan talonpoikaiston etuja.⁸ Vapaussodan lopputulos jätti ML:n voittajien puolelle, ja tämä merkitsi edullista poliittista suhdannetta sosialisteihin nähden, joiden toiminta tukahdutettiin vuonna 1918.⁹

Leinosesta tuli Ilkassa Maalaisliiton "aseenkantaja". Maalaisliitto kasvoi autonomian aikana pienestä keskikokoiseksi puolueeksi ja paisui vuosien 1917-1919 murroksessa suurpuolueeksi. Vuoden 1919 eduskuntavaaleissa Maalaisliitto nosti paikkalukunsa 26:sta 42:een. Kannatuksen painopiste pysyi pohjoisessa ja idässä. Vuosina 1920-1929 Maalaisliiton kannatuspohja laajeni valtakunnalliseksi, ja liike kasvoi ulos lapsenkengistään.¹⁰ Erityisesti Vaasan läänin itäisessä, eteläisessä ja pohjoisessa vaalipiirissä ML kasvatti voimakkaasti kannatustaan. Kansan tuomio kuningashankkeelle oli ankara koko puolueen vanhalla kannatusalueella ns. valkoisessa Suomessa. Kuvaannollisesti sanoen talonpojat äänestivät jaloillaan ja päättivät äänestysuurnille mennessään, että he eivät olleet kukistaneet punakapinaa vierasmaalaisen ruhtinaan valtaan nostamiseksi.¹¹

Vuoden 1922 vaaleissa Maalaisliitto kuitenkin jo menetti hieman asemiaan Etelä-Pohjanmaalla, vaikka lisäikin kannatustaan koko maassa. Kokoomus käänsi ML:n kanssa Etelä-Pohjanmaalla käymänsä kilpailun voitoksi esimerkiksi Ylistarossa. Erityisesti heränneiden asuinalueella kokoomus menestyi.¹² Maalaisliiton ja kokoomuksen välillä oli 1920-luvulla Etelä-Pohjanmaalla kova kilpailu äänestäjistä, ja vaaleissa vaaka kallistui maakunnassa aina edellisen puolelle. Valtakunnallisesti vaaleissa mitattuna ML:n ja kokoomuksen edus-

kuntapaikkojen ero oli pienimmillään vuonna 1924, kuusi paikkaa. Enimmillään ero oli 32 paikkaa vuoden 1929 eduskuntavaaleissa.¹³

Itse asiassa kokoomuksella oli sivistyneistön, virkamiehistön, elinkeinoelämän ja varakkaiden puolueena vaikutusvaltaa enemmän kuin sen parlamentaarinen keskikokoisuus olisi edellyttänyt. Sillä oli kansanedustajia 1920-luvulla enimmillään 38 ja vähimmillään 28. Vasta kesän 1930 oikeistoaalto lisäsi sen kannatusta 42:een. Kokoomusta kannattava lehdistö oli suurempi kuin minkään muun puolueen ja vaikutusmahdollisuuksia lisäsi monien kokoomuslehtien johtava asema maakunnissaan.¹⁴

Leinosen siirtyessä Ilkkaan vuonna 1929 kokoomuksen kannatus oli koko maassa hiipunut, koska luokkapuolueiden etupyyteet määrittivät yhä enemmän politiikan sisältöä. Kansan kokonaisuuden menestystä ja turvallisuutta hellivä kokoomuslainen ajattelu ei purrut suuriin äänestäjäjoukkoihin. Kokoomus oli hyvää vauhtia joutumassa poliittiseen paitsioon ja kakkosluokan asemaan.¹⁵ Puolueen historiaa tutkinut Ari Uino on päätenyt arvioon, jonka mukaan kokoomusta ei auttanut sekään, että se yritti pysytellä Maalaisliiton järjestökoneiston kehittämisen perässä. Maalaisliiton etumatkaa kokoomus ei pystynyt kuroma umpeen.¹⁶

Vastaavasti Maalaisliitto saavutti vuoden 1929 eduskuntavaaleissa vaalivoiton (60 edustajapaikkaa). Kokoomukselle vaaleista tuli katastrofi, sillä se saavutti vain 28 kansanedustajaa menettäen yli 23.000 ääntä. Vaasan läänin kolmessa vaalipiirissäkin kokoomus hävisi yli 2000 ääntä ja menetti yhden paikan.¹⁷ Kun kokoomus sai Vaasan läänin kolmesta vaalipiiristä vain neljä paikkaa, ML sai yhdeksän paikkaa.¹⁸ Poliittinen hegemonia läänissä oli siirtynyt selvästi ML:lle, sillä kokoomus polki paikallaan. Etelä-Pohjanmaa oli jo ennestään vahvaa ML:n tukialuetta, ja tilallisväestön vankka enemmisyys loi sekä Etelä- että Keski-Pohjanmaalla sosiaalisen perustan puolueen poliittisen hegemonian säilymiselle,¹⁹ jopa pienoiselle vahvistumiselle. Muualla Suomessa kokoomuksen menetykset vuoden 1929 eduskuntavaaleissa olivat suuremmat kuin Pohjanmaalla.²⁰ Myös Ruotsalaisella Kansanpuolueella (RKP) oli Etelä-Pohjanmaalla vankka kannatus vuosisadan alusta lähtien, olihan maakunnan kaupungeissa ja rannikkoalueella runsaasti ruotsinkielistä väestöä. RKP:n kannatus Vaasan läänin eteläisen ja pohjoisen vaalipiirin alueella vuosina 1922-1929 liikkui korkealla, parhaimmillaan 40 prosentin tienoilla vaalipiirien kokonaisäänimääristä.²¹

Leinonen siirtyi uuden tehtävän myötä aiempia toimiaan ajatellen tyystin toisenlaiselle pelikentälle, kotimaakuntansa poliittisen vaikuttamisen keskiöön. Hän teki nyt työtä Maalaisliitolle tavoitteenaan esimerkiksi saada Ilkan avulla puolueen kannatus mahdollisimman korkealle kotimaakunnassaan.

LEINOSEN TYÖVÄLINE ILKKA 1920- JA 1930-LUVUILLA

Minkäläinen sitten oli maalaisliittolainen sanomalehti Ilkka, jonka palvelukseen Leinonen siirtyi kesällä 1929? Ilkan toimituksella oli Vaasanpuistikko 26:ssa käytössä kaksi huonetta, joista toisessa työskenteli päätoimittaja Santeri Alkio. Leinonen asettui aluksi vanhan ystävänsä Alkion kanssa samaan työhuoneeseen. Hänen kanssaan sovittiin siitä, että ”kiinteä huolehtiminen” Ilkasta jäi Leinosen tehtäväksi. Muistelmissaan Leinonen toteaa rehvakkaasti kääraisseensä hihansa ja ryhtyneensä töihin.¹

Ilkka oli kuudesti viikossa ilmestyvä iltapäivälehti, eikä sen niukoissa toimitusresursseissa ollut mitään tavatonta, jos niitä vertasi tuon ajan muihin suomalaisiin sanomalehtiin. Esimerkiksi vielä vuonna 1920 kolme kertaa viikossa ilmestyvissä sanomalehdissä oli vain pari toimittajaa, ja Ilkan kaltainen kuusi kertaa viikossa ilmestyvä lehti tuli toimeen 5-6 toimittajalla.²

Alkion ohjauksessa

Ennen Leinosen tuloa Ilkkaan lehti oli kokenut monenlaisia vaiheita. Jos lehden siihenastista taivalta kuvaa yhdellä sanalla, sitä voi kutsua vaikeaksi. Maalaisliittolaisen lehden toimitus oli saarrettuna ruotsalaisten, työläisten ja kokoomukselaisten Vaasassa, kun taas lehden talonpoikainen lukijakunta oli maakunnassa, pääasiassa eteläpohjalaisissa kunnissa ja kylissä.

Ilkan näytenumero ilmestyi 20.4.1906, ja Santeri Alkio näytteli lehden perustamisessa pääroolia.³ Alkio piti Ilkan toimitusta tiukassa otteessaan, ja hän oli lehden ehdoton auktoriteetti ja suunnannäyttävä, joka eduskunnan jäsenenäkin (1907-1922) johti lehteä Helsingistä puhelimitse ja käymällä tiivistä kirjeenvaihtoa toimituksen kanssa. Kuvaavaa oli, että ilman Alkiota Ilkassa ei tehty mitään päätöksiä.⁴ Alkio lupasi vuonna 1907 Ilkan ajavan taloudellisten, yhteiskunnallisten ja valtiollisten uudistusten asiaa maalaisten etua silmällä pitäen. Ilkka siirtyi valtakunnallisen Maalaisliiton rintamaan vuonna 1908 ja suuntasi poliittisen sanomansa maaseudun väestöön. Osuuskuntamuoto soi vähävaraisillekin mahdollisuuden osallistua rahallisesti lehden taloudelliseen tukemiseen, mutta vasta vuonna 1909 lehti pääsi tappioistaan. Ilkan levikki oli vuonna 1910 hieman yli neljä tuhatta. Alkion Ilkan vaikutusalueeksi muodostui melko nopeasti suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa ja vaikutusalueen reunoiksi Keski-Pohjanmaa ja Keski-Suomi. Erityisen vaikeaksi lehdelle osoittautui pääsy ilmoitusmarkkinoille. Myös levikkityö kangerteli, olihan varsinainen lukijakunta kaukana ilmestymispaikkakunnasta ja vaasalaisista liikeyrityksistä. Alkio valitti usein vaasalaisien liikkeiden vähäistä ilmoittelua Ilkassa, ja hän katsoi sen johduttavan tietoisesta boikotista.⁵

Maalaisliiton kasvun myötä sen lehdistö lisääntyi ja monipuolistui. Ilkan lisäksi ennen Suomen itsenäistymistä perustettiin yhdeksän uutta ML:n lehteä, mm. Liitto Ouluun (1906), Savon Sanomat Kuopioon (1908) ja Keski-Pohjanmaa Kookkolaan (1917). Vuosina 1918-1929 vauhti vain kiihtyi puolueen saadessa 15

uutta äänenkannattajaa.⁶ Alkion Ilkka oli maalaisliittolaisessa lehdistössä tärkeä uranuurtaja, jota arvostettiin puolueen piirissä. Ilkka oli esikuva mm. oululaiselle Liitolle.⁷

Alkio ei milloinkaan asunut Vaasassa, vaan kävi Ilkan toimituksessa Laihialta joka toinen päivä tuoden mukanaan kirjoituksia. Usein myös toimituksen puhelin soi, ja Alkio "antoi" pääkirjoituksia.⁸ Hän palasi Laihialle iltajunalla, joten kirjoitustyön Alkio suoritti pääasiassa kotonaan. Alkio oli vahva ideologi, ja tämä näkyi myös Ilkan sisällössä, jonka suhteen päätoimittaja oli hyvin tarkka. Alkio oli sitä mieltä, että "maan talonpoikaispuolueen kohtalo lepää sanomalehdistön harteilla." Hänen mielestään sen, joka antautuu maalaisliittolaisen lehdistön palvelukseen, on oltava mieleltään maalaisliittolainen. Tämä oli tärkein kriteeri, kun hän esimerkiksi palkkasi apulaisia ja kesätoimittajia lehteen. Ensin oli maalaisliittolaisuus ja sitten vasta muut toimittajan ominaisuudet.⁹ Alkio on kuvattu Ilkassa samanmielisten keskuudessa hyväntahtoiseksi, kannustavaksi, vaativaksi mutta oikeudenmukaiseksi.¹⁰

Toisaalta Alkio oli Ilkassa hyvin hallitseva hahmo, joka tukahdutti ilma-
piiriä. Teatteriohjaajana tunnetuksi tullut Eino Salmelainen työskenteli Ilkassa toimittajana puolitoista vuotta ja sai Alkiolta potkut osittain sen vuoksi, että ei ollut maalaisliittolainen. Salmelainen järjesti Alkion mielestä vapaa-aikoinaan liikaa lausuntailtoja eteläpohjalaisissa nuorisoseuroissa. Salmelaisen mukaan Ilkan asema perustui poliittisiin kannanottoihin, ja muu sisältö oli toisarvoinen. Paljon toimittajien aikaa kului "kyläkirjeenvaihtajien töherrysten korjailemiseen". Lehden jokaisen numeron tarkoitus oli "uskon vahvistaminen maalaisliittoon", ja usein "lehtimiesten on opittava sotimaan palkkasoturien tapaan." Salmelaisen mukaan Alkio ei juurikaan luonut viihtyvyyttä ja kodikkuutta ympärilleen, eikä hän osannut asettua toisen ihmisen kannalle. Salmelaisen kuvaus vuoden 1919 Ilkan toimituksen tunnelmasta ei ole erityisen kaunis:

"Enimmäkseen Alkio oli Helsingissä ja lähetti sieltä pääkirjoitukset. Jalaton, lattiaota pitkin kompuroiva taloudenhoitaja ja kuoleman leimaama vanhempi toimittaja antoivat perussävyn talolle..."¹¹

Ilkan taloudet pahimmat ajat osuivat 1906-1908, joiden jälkeen tilanne helppotui.¹² Useista kunnista oli järjestynyt erisuuruisia lainoja, tilausmäärä nousi, ja myös ilmoituksia alkoi tulla aiempaa runsaammin. Lehden omistama kirjapaino sai aiempaa enemmän tilauksia. Maaliskuussa 1908 Ilkka levisi jo 175 kaupunkiin ja maalaiskuntaan. Taloudellisesti Ilkan alkutaival kuvasi hyvin Maalaisliiton toiminnan vaikeuksia.

Vuodet 1912-1914 ensimmäiseen maailmansotaan asti olivat Ilkalle tasaisen kehityksen aikaa. Talouspuolella taisteltiin velkojen ja vekseleiden järjestyksessä. Tilausmäärä lisääntyi vuosi vuodelta jonkin verran.¹³ Vuonna 1915 Ilkan tilaajamäärä ylitti 7000. Ilkka vakiinnutti asemansa 1920-luvulla. Tilaaajamäärä lisääntyi vuonna 1925 toista tuhatta, mihin katsottiin presidentinvaaleilla olleen merkittävän osuuden. Ilkan 20-vuotispäivää juhlittiin heinäkuussa 1926 julkaisemalla lehti 22-sivuisena numerona. Vuosikymmenen lopulla Ilkan toimitiloissa tehtiin muutoksia toimiston ja konttorin osalta, mutta toimituksen osalta tilanahtaus oli "vieläkin sietämättömämpi".¹⁴ Leinosen uudessa toimintaympäristössä kokoomus ja Maalaisliitto kävivät poliittista taistelua Etelä-Pohjanmaan

hegemoniasta. Maalaisliittolaisen Ilkan pahin kilpailija oli luonnollisesti kokoomuksen Vaasa-lehti, jonka toimitus oli Ilkan tapaan Vaasassa.

Leinosen lehtenä

Leinosenkin kaudella Ilkka joutui heti 1930-luvun alussa taloudellisiin vaikeuksiin lamakauden seurauksena. Hallinnon 1930-luvun alkupuolen säilyneistä pöytäkirjoista näkyy, että talouslama vaikeutti lehden toimintaa. Esimerkiksi lehden 25-vuotista taivalta juhlittiin 4.7.1931 Vaasan Merenkylästä majalla laman puristaessa taloutta. Ilkan vuosikatsauksen mukaan ”kulunut vuosi on eletty yhä kiristyvän pula-ajan merkeissä.” Edelleen katsauksessa todettiin: ”Liike-elämän tyrehtyessä ovat sanomalehdet joutuneet merkitsemään tulo- puolelle huomattavia vähennyksiä ilmoitus ja painotyö puolella.” Ilkkakin oli vähentänyt kustannuksia, ”missä se suinkin on mahdollista.”¹⁵

Vielä pahempaa oli kuitenkin tulossa, sillä vuonna 1932 Ilkan taloudellinen tulos oli heikko, mikä johtui ilmoitustulojen huomattavasta vähentymisestä. ”Vallitseva taloudellinen lamakausi on koskenut erikoisen raskaasti sanomalehtitalouksiin. Liike-elämän tyrehtyessä ovat liikeilmoitukset supistuneet miltei olemattomiin. Suurliikkeet, joiden ilmoittelu nousi vuosittain miljooniin ja joista maaseutulehdetkin saivat osalleen huomattavia summia, ovat supistaneet ilmoitusmäärärahansa vain murto-osiin entisestä.” Rahaa oli tullut niukasti myös maaseudulta, sillä asiamiesten oli vaikeaa saada kokoon tilausmaksuja. Lisäksi monet asiamiehet olivat omissa talousvaikeuksissaan käyttäneet saamiin tilausmaksuihin tarkoituksiinsa eivätkä pystyneet tilittämään niitä.¹⁶

Ilkan levikki oli vuonna 1925 noin 14.000 kappaletta ja vuonna 1930 Leinosen ensimmäisenä päätoimittajavuotena jo 18.000, mutta vuoteen 1935 tultaessa levikki laski 16.000:een. Vuonna 1940 Ilkan levikki oli 21.000.¹⁷ Vertailun vuoksi todettakoon, että kilpailevan Vaasa-lehden levikki oli vuonna 1920 10.000 vuosikertaa ja vuonna 1939 21.000.¹⁸

Taloudellinen tilanne parani 1930-luvun jälkipuoliskolla, ja tämä näkyi myös Ilkan kehityksessä. Suomenmaan kaatumisen jälkeen Ilkka perusti vuonna 1936 levikkityötä varten toimiston Tampereelle. Talvisotaan mennessä Hämeen toimistolla oli jo varsin laaja asiakaskunta, sillä Ilkan tilausten määrä Hämeessä oli parhaimmillaan 3000 kappaletta. Levikki keskittyi Tampereen pohjois- ja länsipuolisiin pitäjiin, Ruovedelle, Orivedelle, Pohjaslahteen, Kuruun, Hämeenkyröön, Ikaalisiin, Teiskoon ja Aitolahdelle. Rinnan Hämeen toimistohankkeen kanssa Ilkka perusti vuonna 1937 maalaiskotien tarpeita varten Maalaiskoti-nimisen viikkolehden, jonka levikki oli suurempi kuin Ilkan ja lähenteli talvisodan edellä 1939 noin 30.000 kappaleen rajaa.¹⁹

Kun Santeri Alkio oli päätoimittajana ehdoton auktoriteetti ja jopa tukahduttava hahmo, millainen Leinonen oli päätoimittajana? Ilkkaan vakituiseksi toimittajaksi tulleen Paavo Tuomarin mukaan Leinonen oli ”hauska mies, ei mikään määräilevä, vaan pikemminkin ohjaileva”. Hän kirjoitti koko ajan omassa huoneessaan ahkerasti. Tuomarin mukaan hän oli 1930-luvun alussa vielä hyvissä voimissa, ”reipas otteissaan ja käännteissään”.²⁰ Leinonen oli Tuomarin mukaan toimituksessa kokoava voima ja piti huumorillaan toimittajansa iskuvalmiina. Tarpeen vaatiessa päätoimittajassa oli myös jämäkkyyttä. Joskus

1930-luvulla yhtiön toimitusjohtaja, ilmeisesti Salminen, ryhtyi availemaan myös toimitukseen tullutta postia. Kun Leinonen havaitsi sen, hän marssi kiukuisena konttorin puolelle ja ilmoitti tiukasti toimitusjohtajalle. ”Toimituksen kirjeitä ei avata. Minä olen isäntä toimituksessa ja vastaan sen asioista.” Tuomarin mukaan selväksi tuli.²¹

Ilkan asema oli 1930-luvun jälkipuoliskolla vakiintunut. Toimitusjohtajan tehtävästä luopuva Jalmari Kahra totesi Ilkan 30-vuotisjuhlanumerossa elokuussa 1936, että ”Ilkka on tullut yhä laajenevalle lukijakunnalleen jokapäiväiseksi leiväksi, minkä saamiseksi ahtaanakin aikana rahan täytyy riittää, siitä on selvänä todisteena, että pulavuosinakin jatkuvasti tilausmäärä kasvoi.” Kesäkuussa 1936 Ilkan painokseksi ilmoitettiin 17.250 kappaletta.²² Vaikeat pulavuodet oli vähitellen sivuutettu. Sitä ennen päätoimittaja Artturi Leinonen oli joutunut kokemaan monenlaisia vaiheita Ilkan päätoimittajana.

PAKINAT - ARTTURI LEINOSSEN ALTER EGO

Leinosen Alkiota rennompi taiteilijaluonne näkyi mielestäni erittäin selvästi siinä, että hän ryhtyi heti uudistamaan Ilkkaa kirjailijan vaistoillaan kirjoittamalla pakinoita usealla eri nimimerkillä. Alkio oli suosinut kaunokirjallisuutta pakinoiden sijaan 1920-luvun Ilkassa, ja hänen aikanaan lehden pakinat olivat pääasiassa poliittisia.¹ Alkio ei lämmennyt pakinoille, vaikka kilpailevassa Vaasa-lehdessä päätoimittaja Jaakko Ikolan murrepakinat hankkivat lehdelle paljon uusia tilaajia. Alkio ei kuitenkaan estänyt Leinosta, kun tämä ryhtyi keventämään lehden sisältöä aluksi runoilla ja sen jälkeen pakinoilla, jotka olivat koko 1930-luvun pääasiassa muita kuin poliittisia.²

Leinosen uuden toimintaympäristön taustaksi on syytä lyhyesti arvioida hänen pakinointiaan, tulihan siitä yksi keskeinen osa hänen työssään lehtimiehenä. Lisäksi runsaat pakinat mielestäni kertovat jotakin olennaista myös Leinosen luonteesta, ainakin sen, että hän mielellään hahmotti maailmaa ja tapahtumia pakinan keinoin. Pakinan nousukausi osuikin 1920- ja 1930-luvuille, ja näinä vuosina lehdissä nimimerkillä kirjoittaneiden määrä on laskettavissa sadoissa ja pakinoiden määrä kymmenissä tuhansissa. Tunnettuja poliittisia pakinoitsijoita mainituilla vuosikymmenillä oli paljon. Leinonen kirjoitti aluksi runoja viikon tapahtumista Unilukkarin nimimerkillä ja tarinoi viikkovirsissään eteläpohjalaisella murteella esimerkiksi vaaleista³, ulkomaan tapahtumista⁴ tai urheilusta.⁵ Unilukkari nukahti kuitenkin kokonaan jo vuonna 1930, ja sen jälkeen Leinonen kirjoitti runoja nimimerkillä Ritva Pihlaja.

Jusun pakinansa Leinonen aloitti heinäkuussa 1929 ja lopetti ne alkuvuodesta 1937. Pakinat julkaistiin kahden tai kolmen palstan mittaisina sivujen alaosissa. Pakinoiden tunnuksiksi tuli teksti "Mitä kuuluu?" ja vinjetiksi piirros kalju- ja silmälasipäisestä miehestä, joka istui pöydän ääressä puhelimen luuri korvassa. Jusun pakinoiden yhdeksi keskeiseksi sisällöksi tulivat hauskat tapaukset ulkomailta⁶, joita Leinonen seuloi lukemalla ulkomaisia lehtiä. Myös hauskat tapaukset kotimaassa olivat Jusun pakinoiden vakioaineistoa 1930-luvulla.⁷ Leinonen merkitsi muistiin kuulemiaan juttuja, luki niistä kotimaisista sanomalehdistä ja kertoi parhaimmat tarinat Ilkan lukijoille. Tapahtumien rytyttäminen pakinan muotoon oli Leinosen kirjailijantyön jatketta.

Kun Jusu oli tyylillisesti suojeluskuntalehti Nuijasoturista tutun Aapo Apilamäen henkinen jatke, olisi luullut, että venäläisvastaiset pakinat olisivat siirtyneet myös Ilkkaan. Tätä suojeluskuntalehdistä tuttua teemaansa Leinonen ei kuitenkaan nostanut esille muutamaa poikkeusta lukuunottamatta.⁸ Lisäksi Jusun jutuissa hänen venäläisvastaisten pakinoidensa sävy muuttui Nuijasoturin "ryssäkirjoituksista" huomattavasti lievemäksi.⁹

Leinosen tunnetuin pakinanimimerkki 1930-luvulla oli kuitenkin Karhuvainion Esa. Leinonen esitteli ensimmäisessä pakinassaan¹⁰ vuonna 1929 lukijoille Karhuvainion Esan "kyläkuntansa viisaimpana miehenä". Leinosen Karhuvainion Esa oli Ilkan vastaus kilpailevalle Vaasa-lehdelle ja sen päätoimittajan Jaakko Ikolan suosituille murrepakinoille. Kyse oli levikkitaistelusta, ja Leinonen laittoi alusta alkaen lusikkansa tähän soppaan. Kilpailutilanteeseen liittyi myös lehtikaupunki Vaasan kolmas yrittäjä, Vasabladet ja sen pakinoitsija Ne-

ger (Einar Hagman).¹¹ Ilkan keskivertolukijoiden, eteläpohjalaisten maanviljelijöiden, oli helppo samastua Karhuvainion Esaan. Lukijoille Esa oli samanarvoinen, koska hän puhui uskottavasti tuttua eteläpohjalaista murretta. Toisekseen Esa oli viljelijä, herastuomari tosin, mutta ei kuitenkaan herra, ja tämä oli eteläpohjalaisille tärkeää. Karhuvainion Esa oli lukijakuntansa eräänlainen prototyyppi.

Leinonen korosti pakinahahmonsaa maalaisuutta, ja niinpä maanviljely oli vuosina 1930-1931 alakertojen ylivoimaisesti suosituin aihe.¹² Alkuvaiheessa Leinonen opetti viljelijöille kriittisyyttä maatalousalan itsestäänselvyyksiä ja auktoriteetteja kohtaan, ja hän kyseenalaisti paikallisten asiantuntijoiden, esimerkiksi karjakoiden ja konsulenttien aseman. Karhuvainion Esan vinjetti eli piirros lihavasta, piippua polttelevasta, myhäilevän näköisestä herastuomarista näki päivänvalon heinäkuussa 1930.¹³ Oke Räisäsän piirtämä vinjetti lujitti Leinosen pakinahahmon asemaa Ilkan lukijoiden keskuudessa. Vinjetti oli kuin piste iin päällä, sillä se antoi Karhuvainion Esalle muodon ja olemuksen.

Leinonen pakinoi alkuvaiheessa paljon viljelijöiden arjesta, edustihan Ilkka Maalaisliittoa, jonka kannattajista valtaosa oli viljelijöitä. Toiseksi pitää muistaa, että vuonna 1930 kaikenkokoisten tilojen viljelijät olivat jo joutuneet kärsimään maatalouslamasta. Maidon hinnan romahtaminen samana vuonna koski eniten pienviljelijöitä. Vaikka Pohjanmaan tilojen keskimääräinen velka oli pienempi kuin koko maan tilojen vastaava velkamäärä, maakunnassa oli vähiten velattomia tiloja vuodenvaihteessa 1929-1930.¹⁴ Kun maatiloja meni jatkuvasti konkurssiin, Leinonen halusi pohjalaisena patrioottina rohkaista pakinoillaan eteläpohjalaisia viljelijöitä taistelemaan talousvaikeuksia vastaan. Tilojen ylivelkaantumisen taustalla oli vuoden 1928 kato. Etelä-Pohjanmaa kuului alueisiin, joille myönnettiin tuon kadon seurausten peittämiseksi eniten lainoja, jotka taas lankesivat maksettaviksi pahimpina pulavuosina.¹⁵

Melko pian Leinonen otti Karhuvainion Esan pakinoillaan kantaa päivänpolitiikkaan ja muihinkin kysymyksiin. Leinonen matkusteli 1930-luvulla kotimaassa sekä jonkin verran myös ulkomailla, ja näitä matkojaan hän selvitteli säännöllisesti alakerroissaan. Kilpailevassa lehdessä Vaasassa niinikään päätoimittaja Ikola pakinoi usein matkoistaan.¹⁶ Pääsääntöisesti Leinonen kuljetti alter egoaan, Karhuvainion Esaa, erilaisesta elämäntilanteesta toiseen. Leinonen oli mukana säännöllisesti Maalaisliiton puoluekokouksissa, joista hän lähes aina kirjoitti samaan Ilkan numeroon sekä pääkirjoituksen että Karhuvainion Esan alakerran.

Puoluekokouksissa käynnit ja kokousten kuvailut olivat 1930-luvulla¹⁷ alakerroissa toistuvaa vakioaineistoa. Leinonen kertoi lukijoilleen myös vierailuistaan eri tilaisuuksissa ja paikoissa.¹⁸

Leinonen käsitteli alakerroissaan myös historiallisia teemoja. Voi sanoa, että Leinonen harrasti Ilkassa historian popularisointia. Tämä ei ollut yllätys, sillä Leinonen oli viehätynyt historiasta. Leinonen haki 1930-luvulla senhetkiin ilmiöihin historiallisia taustoja, ja ollessaan liikkeellä hän katseli kotimaakuntansa ilmiöitä ja maisemia historian tutkijan ja ystävän silmin.¹⁹ Leinosen aktiivisuutta kirjoittajana osoittaa se, että hän 1930-luvun alussa pakinoi Jusun ja Karhuvainion Esan nimimerkkien lisäksi jonkin aikaa myös nimimerkillä Ee-

rikki. Jälkimmäinen oli kuitenkin verrattain ohimenevä pakinapalsta, sillä Leinonen lopetti sen jo helmikuussa 1933.

Aiheiden valinta lukuisiin pakinoihin ja itse kirjoittaminen olivat Leinoselle ilmeisen helppoa. Hän täytti tehokkaasti Ilkkaa, sen sivujen nurkkia ja alakertoja pakinoillaan, jotka olivat ikään kuin kirjailijatyön jatketta. Pakinat olivat siis Leinosen alter ego, ja hän tuli niissä esille tarinankertojana. Ehkä Leinonen runsaalla pakinoinnillaan helpotti sopeutumistaan lehtityöhön, koska - kuten jo aiemmin kävi ilmi - kaikkein eniten hänellä näytti olevan kunnianhimoa ja pyrkä kirjailijaksi. Pakinat olivat siis ikään kuin kirjailija Leinosen "sormiharjoituksia" lehtityössä. Leinonen yritti edelleen luonteensa mukaisesti jakaa itseään monien eri haasteiden paineessa, myös kirjoittajana.

III

LAPUANLIIKETTÄ ALOITTAMASSA – JA LOPETTAMASSA 1930-1933

Tuskin Artturi Leinonen oli ehtinyt tottua kunnolla kokopäivätoimiseen maalaisliittolaisuuteen Ilkassa, kun hän joutui keskelle lapuanliikettä, jonka lähtölaukaus ammuttiin kommunistinuorten kokoontuessa Lapualle 23.-24.11.1929 haastejuhliin. Kommunistien maanalainen, Neuvostoliitosta johdettu toiminta oli pitkään herättänyt oikeiston ja Maalaisliiton epäilyjä. Kommunistinuorten kokoontuminen tunnettuun herännäispitäjään punaisine paitoineen oli liikaa. Kokoontujat olivat SKP:n vireintä ja puhdasoppisinta osaa, nuorisoliikettä, joka ulotti vuonna 1929 Kominternin VI kongressin 10. täysistunnon suosituksesta toiminnan myös "valkoisen Suomen" ydinalueelle Etelä-Pohjanmaalle. Puna-paitoihin sonnustautuneet ja neuvostotunnuksin koristautuneet ryhmät suuntasivat Vaasasta, Pietarsaaresta ja Kokkolasta jääkäri liikkeen tyyssijaan ja lakonmurtajien tärkeimmälle värväysalueelle pilkaten Valkoisen Suomen perusarvoja, vapausotaa ja itsenäisyyttä. Eräät paikkakuntalaiset häiritsivät kokousta, ja joiltakin osanottajilta revittiin punaiset paidat.¹

Kommunisminvastaisen liikkeen veturiksi

Lapuan punapaitojen repimisistä oli sanomalehdissä lyhyet uutiset, ja Leinonen sai tapahtumista tarkat tiedot. Oli luontevaa, että Leinonen selvitti lukijoille Lapuan tapahtumia maakunnan murretta viljellen uuden pakinahahmonsa Karhuvainion Esan sanakääntein. Ei ollut yllätys, että entinen aktivisti ymmärsi väkivaltaa käyttäneitä, olihan hän itsekin vastustanut väkevästi kommunismia koko 1920-luvun Nuijasoturissa: "Oon jo kauan peljänny, että näin vielä käy...Siinä on pohjalla kova tosi: mikään laillinen keino ei näytä pidättävän kommunistien maanpetoksellisia puuhia. Ne kukkoilevat vain yhä röyhkiämin."²

Vierittääkseen vastuun koulupojilta lapualainen, entinen Vientirauhan piriiriamies Kustaa Tiitu otti yhteyttä Leinoseen, ja he päättivät kutsua Lapualle 1.12. kansalaiskokouksen, jonka ainoana tehtävänä oli päättää, mitä tehdä kommunistien kiihotukselle. Leinonen käynnisti tavallaan lapuanliikkeen laitiessaan Ilkkaan ja Vaasa-lehteen kokouskutsut. Päivää myöhemmin Kosola pyy-

si entistä aktivistitoveriaan Leinosta kokouksen puheenjohtajaksi. Kosola ja Leinonen kävivät yhdessä selvittelemässä kokouksen tarkoitusta Vaasan läänin maaherra Bruno Sarlinille, joka näytti tilaisuudelle vihreää valoa. Kokouksen järjestelyistä vastasi lapualaisten toimikunta, johon kuuluivat Leinosen lisäksi Tiitu, Kosola, lehtori Hilja Riipinen, kirkkoherra K.K. Kares ja varatuomari Lauri Halme.³

Lapuanliikkeeksi muuttuva toiminta oli näin sysätty liikkeelle. Tiitu otti yhteyttä, ja Leinonen sai idean kansalaiskokouksesta. Miksi hän reagoi heti? Eikö olisi ollut loogista katsoa ensin, saavatko Lapuan tapahtumat jatkoa? Leinonen näki Lapua kahakan taustalla vellovat mielialat, ja ehkä häntä huolestutti näiden mielialojen mahdollinen purkautuminen. Leinonen jos kuka vastusti itsekin kommunismia ja kommunisteja, ja hän halusi nostaa asian pohdittavaksi, varsinkin kun siihen tuli aiheita Lapuan kahakan muodossa. Lisäksi hän ehkä näki, että kommunismivaara saisi nyt helposti julkisuutta osakseen, joten ei ollut syytä asettaa tulppaa tapahtumien kehitykselle.

Loogiselta tuntui myös välitön jatko, eli Leinosen innostuminen asiasta. Mahtipontisesti hän haki alkaneelle toiminnalle oikeutusta ja vertailupohjaa historiasta 300 vuoden takaa, jolloin ”Etelä-Pohjanmaan miehet” kirjoittivat Ruotsi-Suomen kuninkaalle huovien laittomista toimista. Leinonen otti kirjoituksensa ytimeksi tuon kirjeen loppusanat: ”Se on yhteisen kansan tahto.” Leinonen päätyi vuoden 1917 tapahtumiin, jolloin ”laki ja oikeus olivat pistimessä, jonka kärjessä kiikkui punainen rääsä.” Tuolloin Leinosen mielestä talonpoika halusi vain ”rauhassa viljellä isiltä perittyjä peltoja”. Leinonen hehkutti: ”Mutta silloin kajahti kautta maakuntain mahtava huuto: ryssät pois! Se on yhteisen kansan tahto.”⁴

Leinosen tyyli muistutti hänen Nuijasoturi-lehden kirjoituksiaan, joissa hän oli hyökännyt kommunisteja vastaan. Leinonen oli innostunut koollekutsumastaan kokouksesta, ja aktivisti heräsi heti, sillä hän näki vuosien 1917-1918 taistelun alkaneen uudelleen. Leinonen näki toiminnan talonpojan taisteluna kommunistiuhkaa vastaan. Hän katsoi, että jälleen oltiin vapaussodan tiimelyksessä. Leinonen näki asian niin, että ”se punaisuus, joka kulkee sirppi ja vasara tunnusmerkkinä, on maassa muserrettava.” Hän huomautti, että ihmiset muualla Euroopassa saattoivat hymähtää kommunismivaaralle, mutta Suomessa vaara oli tosiasia. Heti ensimmäisessä kannanotossaan Leinonen kuitenkin vaati laillisia keinoja taistelussa kommunismia vastaan.⁵ Taistelu kommunismia vastaan oli entiselle aktivistille ja suojeluskuntatyön propagandistille ideologisesti tärkeää. Nyt päästäisiin tositoimiin. Hän koki alkaneen kommunisminvastaisen toiminnan oikeutettuna ja hyvänä ja arvioi myöhemmin, että vasta seuraavana vuonna alkoi ”paha lapuanliike”. Tätä myyttiä Leinonen vaali koko elämänsä ajan.⁶

Alkaneen oikeistoradikaalisen toiminnan taustalla on nähty talouslama, joka oli syventynyt vuonna 1928 ulkomaankaupan muuttuessa tuontivoittoiseksi. Sahateollisuus ajautui kustannuskriisiin viennin heikentyessä, ja huono sato pakotti hankkimaan peruselintarvikkeita ulkomailta. Vuoden 1929 New Yorkin pörssiromahduksesta alkanut maailmanpula tuli valmiiksi lamassa olevaan Suomeen. Vienti ja teollisuustuotanto supistuivat, ja metsätulot, työpaikat ja kantorahat romahtivat rakennustuotannon laskiessa vuoteen 1934 mennessä

kymmenenteen osaan vuoden 1928 tasosta. Tämä aiheutti joukkotyöttömyyttä ja vararikkoja, sillä maaseudun talolliset olivat noususuhdanteessa ottaneet paljon lainaa, ja elintarvikkeiden hintojen laskiessa ja metsätulojen vähentyessä pakkohuutokaupat yleistyivät.⁷

Poliittisesti Lapualla purkautuivat pitkään pinnan alla kyteneet tunteet. Kommunistien toiminta nähtiin räikeänä ja maanpetoksellisena oikeiston keskuudessa. Koko 1920-luvun ajan oli huhuttu, että Moskovasta johdetulla maanalaisella verkostolla oli käytössään huomattavia asevarastoja, ja että se harjoitti vakoilua Neuvostoliiton laskuun. Se, kuinka vakavasti otettavia kommunistien kapinasuunnitelmat olivat, on jäänyt epäselväksi. Kuitenkin esimerkiksi vuonna 1923 "virallisen" kommunistipuolueen vallankumouksellinen suuntaus oli katsottu riittäväksi syyksi vangita osa puoluevirkaillijoista. Myös puolueen eduskuntaryhmä vangittiin ja puolue kiellettiin, mutta jo seuraavana vuonna se oli mukana vaaleissa.⁸

Lapuanliikkeen syntyhistoriasta puhuttaessa ei voi sivuuttaa ns. lakonmurtajajärjestöjen toimintaa 1920-luvulla. Erityisesti työnantajilla oli syviä epäluuloja kommunistien aikeita kohtaan itsenäisyyden alkuvuosista lähtien. Ei ihme, että työnantajat alkoivat nähdä kumouksellista toimintaa puhjenneissa työtaisteluissa, esimerkiksi vuoden 1919 satamalakoissa. Tämän lakon seurauksena viennin häiriöt tuntuivat sahoilla ja paperitehtaissa. Kymi-yhtiön toimitusjohtaja Einar Ahlman ehdottikin, että työnantajat kokoaisivat eri puolille maata vapaaehtoisia, jotka voitaisiin lähettää työhön lakon kohdatessa yhteiskunnan toiminnan kannalta elintärkeitä aloja. Toimintaa johtaisi organisaatio, joka tekisi myös valkoista propagandaa punaisen vastapainoksi.⁹ Koko 1920-luvun lakonmurtajatoiminnasta vastasivat sellaiset järjestöt kuin Kansalais-Tietotoimisto, Vientirauha, Suomen Suojelusliitto sekä STK:n oma tiedotusosasto. Työtaistelut olivat katkeria yhteenottoja, joissa sovintoon pääseminen kesti viikkoja ja kuukausia. Työtaisteluissa huippu saavutettiin jo vuonna 1920, jolloin niitä oli 146.¹⁰

Lakonmurtajajärjestö Vientirauha perustettiin vuonna 1920. Hankkeen primus motorina toimi vuorineuvos Gösta Serlachius, joka oli tutustunut Yhdysvalloissa lakkojen murtamiseen. Järjestön vetäjäksi teollisuuspiirit kutsuivat jyväsyläläisen opettajan, entisen aktivistin Martti Pihkalan. Rahat toiminnan pyörittämiseen kerättiin niiltä elinkeinoilta, joille satamien työrauhan säilyminen oli tärkeää. Järjestelmä oli luonteeltaan tilapäinen, eivätkä työnantajat alun perinkään halunneet turvautua siihen muutoin kuin satunnaisesti. Juridisesti Vientirauhaa ei ollut milloinkaan olemassa, mutta sillä oli kuitenkin vahva organisaatio. Lakonmurtajien värväämiseksi maa oli jaettu piireihin, joiden johdossa olivat piiripäälliköt. Tunnetuin ja tehokkain Vientirauhan asiamies oli lapualainen entinen jääkärivärveri ja aktivisti Vihtori Kosola. Hän ryhtyi toimintaan, koska sillä voitaisiin toteuttaa "alusta alkaen unohtumaan joutunutta Vapaussodan testamenttia". Kosolan kotipitäjästä Lapuasta tuli myös Vientirauhan tärkein eteläpohjalainen keskus.¹¹

Suojeluskunnat tulivat nyt tiettyssä mielessä uudeksi viitekehykseksi kommunisminvastaiselle toiminnalle. Vientirauhan lakonmurtajat kuuluivat kotipaikkakunnillaan usein suojeluskuntiin, mutta eivät lakonmurtajien ominaisuudessa olleet liikkeellä suojeluskuntalaisina. Itse lakonmurtamisen kan-

nalta suojeluskunnat muodostivat tehokkaan verkoston, jonka avulla sai helposti nuoria miehiä järjestön tehtäviin suuriin kaupunkeihin.¹² Leinonen oli suojeluskuntien propagandatyössä ja piiriesikunnassa, joten hän varmasti tiesi suojeluskuntalaisten käytöstä lakonmurtajina. Hänellä tuskin oli mitään sitä vastaan, että suojeluskunnista värvättiin miehiä lakonmurtajiksi.

Itse asiassa kommunisminvastainen toiminta oli ollut käynnissä lakonalaisilla työmailla koko 1920-luvun. Kommunistien kasvava voimantunto ilmeni lisääntyneinä työtaisteluina, joista huomattavin oli seitsenkuukautiseen metallialan työsulkuun johtanut Crichton-Vulcanin lakko Turussa 1927 ja valtakunnallinen satamalakko 2.6.1928-16.4.1929. Jopa 34 000 henkilöön kasvaneen lakonmurtajakaartin jäsenet pitivät itseään mieluummin isänmaanpelastajina kuin työtätekevien elinehtojen heikentäjinä. Järjestäytyneen työväen ja omalla tavallaan järjestäytyneiden "valkoisten" lakonmurtajien yhteenotot estivät vapaussodan vastakohtaisuutta unohtumasta. Vaikka lakonmurtajatoiminnan menestymisen mahdollisti erityisesti maaseudun liikkaväestö, järjestöllä oli merkitystä "valkoisen Suomen" ideologian kantajana ja epävirallisen mobilisaatioverkoston ylläpitäjänä suojeluskuntapiirin sisällä.¹³

Leinonen viittasi ensimmäisissä kommenteissaan siihen, että vuosien 1917-1918 taistelu oli todellakin alkanut uudelleen. Lapuanliikettä ei voikaan käsitellä erillään vapaussodasta, jonka hävinnyt osapuoli mielsi päättyneenä luokkakamppailuna, ja voittajat, joihin myös Leinonen lukeutui, kansallisena vapaustaisteluna "itäistä perivihollista" vastaan. Lapuanliike oli vapaussodan jatko ja jälkinäytös, koska "valkoisen Suomen" ydinjoukko yritti siinä "valkaista isänmaan" ja siten saattaa vapaussotansa päätökseen.¹⁴

Selkeän kuvan siitä, että lapuanliike vapaussodan voittajien keskuudessa miellettiin tämän sodan jatkona, antaa entisen aktivistin, maisteri P.H. Norrmennin Svenska Dagbladetiin maaliskuussa 1932 Mäntsälän kapinaa puolustava kirjoitus. Siinä Norrmenn yhdisti vuoden 1918 ja vuoden 1929 marraskuun lopun tapahtumat Lapuan keskustassa toisiinsa. Hänen mukaansa Lapualla kommunistinuorten paitojen repimisessä purkautui "sama, kova talonpoikainen kiuku punaista tartuntaa kohtaan", kiukku, joka oli antanut voiman valkoiselle armeijalle sen kukistaessa kapinan ja ajaessa venäläiset joukot maasta.¹⁵

Tasavallan meno ei tyydyttänyt oikeistoa 1920-luvulla, ja se katsoi, että vuoden 1918 saavutukset olivat vaarassa. Vapaussodan päättymisen jälkeen aktivistien konspiratiivisen toiminnan johtoon tullut Uuden Metsätoimiston vetäjä Elmo E. Kaila viestitti esimerkiksi toukokuussa 1918 asiamiehilleen, että vapaussodan saavutukset ovat vaarassa, jos maahan tulee tasavalta ja siksi kaikkien asiamiesten piti maakunnissa toimia monarkian puolesta.¹⁶ Monet 1918 sodan voittajista olivat tyytymättömiä tasavaltaan, ja he näkivät omien aatteellisten tunnustensa tulleen syrjäytetyiksi. Tätä ryhmää harmitti vapaussodassa hävinneiden uusi asema, joka takasi heille toimintavapauden ja vaikutusvaltaa. Tämä ryhmä alkoi puhua "vapaussodan tavoitteiden viemisestä loppuun asti".¹⁷

"Ensimmäinen tasavalta" ei ollut syntyhetkellään valmis, vaan hallitusmuodosta kiisteltiin jatkuvasti. Itsenäinen Suomi ei ollut myöskään aktivistien ja sotasukupolven keskeisten vaikuttajien "valkoinen Suomi". Vuoden 1919 hallitusmuoto ei taannut "valkoisen Suomen" toivomaa lujaa hallitusvaltaa,

vaan osa vapaussotasukupolvesta katsoi, että vapaussota oli jäänyt kesken. "Valkoisen Suomen" kantajoukko, pieni osa vuosien 1916-1917 aktivistieliiitistä, oli yrittänyt viedä vapaussodan näkemystensä mukaiseen päätökseen ensin Saksaan tukeutuvalla monarkialla, Mannerheimin diktatuurilla ja Pietarin valtaamisella, mutta kansainväliset suhdanteet ja parlamentaarisen järjestelmän voitto johtivat lopulta demokraattiseen ratkaisuun. "Valkoisen Suomen" takaa-jaksi tasavallassa oli jäänyt suojeluskuntajärjestö, johon Leinonenkin sitoutui edellisissä luvuissa selvitettyllä tavalla. Poliittista demokratiaa ei voitu toteuttaa vallankumouksen kokeneessa maassa ilman porvarillista kansanmiliisiä. Aktivistien näkökulmasta jo keskustan ja vasemmiston yhteistyö vaaransi "valkoisen vallan", joka voitiin säilyttää vain suojeluskuntaliikkeen ulkoparlamentaarisen voiman turvin.¹⁸

Entinen aktivisti Leinonenkin oli kysynyt ennen Ilkkaan siirtymistään enteellisesti lehden pääkirjoituksessa 5.2.1929, että "missä on se mies?". Hän tarkoitti lujaoitteista johtajaa, jota tarvittaisiin selkiyttämään Suomen sisäpolitiikan takkuista vyyhteä. Presidentti Relander oli samaa mieltä kirjoittajan kanssa. Leinosen kirjoitusta luultiin pitkään päätoimittaja Alkion tekemäksi, ja oikeistossa se tulkittiin "johtavan maalaisliittolaisen tahon" tueksi omille näkemyksille.¹⁹ Tässä Leinosen mielipiteessä näkyi aktivistien henki eli se, että maa tarvitsi vahvan johtajan. Leinosen kirjoituksen taustalla näkyi tyytymättömyys hallitusten harjoittamaan varovaiseen konsensuspolitiikkaan. Huhtikuusta 1919 heinäkuuhun 1930 maassa oli 14 eri hallitusta, joista vain kaksi oli voinut jonkin aikaa tukeutua epävakaaseen eduskuntaenemmistöön. Vähemmistöhallitukset hakivat tukea milloin miltäkin suunnalta, joten niiden oli pakko karttaa ärsyttävien päätösten tekemistä.²⁰

Leinosen oli loppuvuodesta 1929 valittava, kumpako kuunnella enemmän, aktivistiminäänsä vai uuden työnantajan poliittishakuisia näkemyksiä? Joutuiko hän motiivien ristiriitaan? Tilanne oli päivänselvä, sillä Leinonen kuunteli valitsemansa viiteryhmän, Maalaisliiton ääntä, ja olihan hän jo vuosina 1918-1920 erkaantunut johtavien oikeistoaktivistien ajattelumallista ja toimintasuunnitelmista. Mutta miten Leinonen reagoi, kun hänen entiset hengenheimolaisensa ryhtyivät taistelemaan kommunisteja vastaan? Leinosen laillisuuskannan taustalla painoi ehkä ratkaisevasti Santeri Alkion mielipide. Alkio oli koko elämänsä kavahtanut kaikkea laittomuutta. Samoilla linjoilla oli myös Maalaisliitto, joka esimerkiksi vuoden 1921 puolueohjelmassaan julisti puolustavansa tasavaltalaista valtiomuotoa "kaikkia mahdollisia kumousyrityksiä vastaan". Sana "kaikkia" viittaa, ei vain punakapinan mahdollisuuteen vaan myös oikeistokaappauksen vaaraan, joka oli realisoitunut ML:lle useamminkin kerran vuosina 1918-1919²¹, jolloin aktivisti-konspiraattoreitten toiminta oli kiihkeimmillään vapaussodasta toipuneessa maassa.

Leinonen tunsu jännitystä marssiessaan 1.12.1929 Lapuan nuorisoseuratalon täpötäyteen juhlasaliin. Kustaa Tiitu avasi tilaisuuden syyttäen kommunisteja uskonnon häpäisemisestä, jumalanpilkasta ja yllytyksestä kapinaan.²² Leinonen ryhtyi puheenjohtajaksi Tiitun pyynnöstä, ja sihteeriksi valittiin Leinosen perhetuttu, vaasalainen tuomari Lauri Halme.

Leinonen halusi, että kokouksessa keskusteltaisiin vain kommunismin vastustamisesta. Isänmaallinen tunnelma nousi nuorisoseuratalon kattoon La-

puan sekakuoron laulaessa Nuijamiesten marssin ja isänmaallisia tunteja hivelevän Oi kallis Suomenmaa -laulun.²³ Tunnelma oli melkein sama kuin jossakin suojeluskunta- tai aktivistijuhlissa.

Leinonen täsmensi kokouksen tarkoitusta viitaten siihen, että Suomen perustuslailla vahvistettiin kokous- ja painovapaus. Hänen mukaansa tuskin kukaan uskoi tuolloin, että tämä perustuslaki, jolla oli tarkoitus "turvata olemassaoloamme vierasta sortajaa vastaan, voisi tulla siksi kilveksi, jonka suojassa perustuslaillista elämää ja yhteiskuntajärjestelmää yritetään hävittää maasta."²⁴ Leinosen puhe oli maltillinen, kun taas Kosola kiihotti kokousväkeä muistelemalla punaisen terrorin aikaa ennen vapaussotaa vaatien "sen surkean tilanteen lopettamista, että samat voimat, jotka julki ja salaa lakejamme repivät, ovat myös laatimassa ja päättämässä mm. maanpuolustuksesta." Kosolan mukaan haluttiin vain "voimakasta vastalauseita kommunistien yli rajojen menevää röyhkeyttä vastaan".²⁵

Kokoukseen osallistui kaikkien suomenkielisten porvarillisten puolueiden jäseniä, oli paikalla vasemmistolaisiakin, lähinnä tarkkailijoina. Tilaisuus sujui Leinosen laatimien piirustusten mukaan, ja hän joutui keskeyttämään vain muutamia asiattomia puheenvuoroja. Esimerkiksi saarijärveläinen Söderström suositteli kommunisteille - tunnettuun venäläiseen rangaistussiirtolaan viitaten - "Solovetskin helvettiä". Vasemmistoarvioiden mukaan kokouksen henki oli fasistinen, "kapinaan ja terroriin yllyttävä". SDP:n kansanedustaja Matti Lepistön muistikuvien mukaan sairasvuoteellaan oleva Alkio olisi Lapuan kokouksen jälkeen kutsunut Leinosen kotiinsa ripitettäväksi, koska tämä kävi niin kuumana.²⁶ Paljon mahdollista, sillä Leinosen innostuminen on voinut ilmetä myös "kuumentumisena", ja lisäksi Alkio pelkäsi, mihin kommunisminvastainen kansanliike johtaisi. Toisaalta eräät maalaisliittolaisetkin pelästyivät kokouksessa esitettyjä voimakkaita mielenilmaisuja. Kansanedustaja Uno Hannula vetosi joulukuussa 1929 Alkioon, jotta tämä tekisi Ilkassa kaikkensa rauhoittaakseen mielialoja. Hannula oli "syvästi huolissaan isänmaan kohtalosta", oli pa hän havainnut "fascistisia piirteitä" maalaisliittolaisten kansanedustajien mielipiteissä.²⁷

Leinonen valittiin puheenjohtajaksi kansalaislähetystöön, joka vei kokouksen ponnet valtioneuvoston, presidentin ja eduskuntaryhmien tietoon. Ponsissa, jotka olivat pääasiassa Leinosen käsialaa, vaadittiin "kommunistipuolueen ehdotonta ja lopullista lakkauttamista" sisällissodan vaaraan vedoten. Ponsien mukaan "mielet Etelä-Pohjanmaalla olivat järkkyneet", ja sen takia oli syntynyt "kuohumisliike". Ponsissa luvattiin kaikki tuki valtiolle, sen "välttämättömäksi käyneessä tehtävässä" kommunistisen puolueen toiminnan lakkauttamisessa. Oltiin myös huolissaan siitä, että "vapaussodan kalliisti maksetut saavutukset tallataan maahan". Ponsissa oli uhkauksen tuntua.²⁸

Kansalaislähetystö matkusti Leinosen johdolla Helsinkiin 6. joulukuuta. Matkaan oli lähtenyt Etelä-Pohjanmaalta myös muuta väkeä, ja tiedotusvälineet seurasivat tapahtumia. Helsingin asemalla oli vastassa tuhansia ihmisiä, ja AKS:n puheenjohtaja Vilho Helanen piti puheen, johon Leinonen vastasi.²⁹ Itsenäisyyspäivänä lähetystö tapasi Ostrobotnian salissa pidetyssä juhlassa etelä-pohjalaiset kansanedustajat. Leinonen keskusteli pääministeri Kallion kanssa, joka osallistui lähetystön kanssa AKS:n itsenäisyysjuhlaan Teknillisen Korkea-

koulun salissa. Tilaisuudessa AKS-aktivisti Martti Haavio kiteytti tavoitteeksi suomalaiskansallisen enemmistöhallituksen aikaansaamisen, jotta huliganismi loppuisi.³⁰

Itsenäisyyspäivän jälkeisenä päivänä Leinosen johtama lähetystö tapasi pääministerin ja muita hallituksen jäseniä. Leinonen luovutti Lapuan kansalaiskokouksen ponnet Kalliolle todeten puheessaan mm., että ”tiedämme hallituksen jo ryhtyneen eräisiin samaan suuntaan tähtääviin toimenpiteisiin, joihin Lapuan kokous kohdisti vaatimuksensa”.³¹

Kallio totesi hallituksen ymmärtävän huolestuneet mielialat ja sen, että kokousten tarkoituksena oli ”laillisin keinoin lainkäyttöä tehostamalla lopettaa kommunistien toiminta”. Kallion mielestä lähetystön tuomien ponsien toteuttaminen merkitsisi jyrkkiä muutoksia perustuslakeihin, ja hän kertoi hallituksen jättäneen eduskunnalle esitykset paino- ja yhdistyslain muutoksiksi. Kallion mukaan ”lait ja asetukset ovat hallituksen, kuten kansalaistenkin toiminnan ohjenuorana”, ja hän ilmoitti olevansa kansanliikkeen kannattaja, mikäli se noudattaisi lakeja. Leinonen luotsasi lähetystön myös presidentti Relanderin ja puolueiden eduskuntaryhmien luo.³²

Leinonen kävi yhdessä Hilja Riipisen ja Erward Björkenheimin kanssa tapaamassa myös vanhaa valtioneuvos Danielson-Kalmaria, joka oli Lapuan kokouksen jälkeen tervehtinyt sähköellä ”Pohjanmaan uljasta kansaa”. Leinonen halusi kiittää valtioneuvosta, joka pyysi eteläpohjalaisia jatkamaan työtä kommunismin kitkemiseksi. Danielson-Kalmari ajautui myöhemmin lähelle radikaalisoitunutta lapuanliikettä tuomiten kuitenkin jyrkästi sen piirissä esiintyneet laittomuudet. Hän tahtoi kommunistien lisäksi sulkea myös sosiaalidemokraatit yhteiskunnan ulkopuolelle.³³

Lapuan kokous käynnisti kansalaiskokousten sarjan eri puolilla maata. Valkoiset kokoontuivat satalukuisina mm. Joensuussa, Kemissä, Turussa, Porissa, Tampereella, Oulussa, Jyväskylässä, Viipurissa, Riihimäellä, Forssassa ja Mikkeliissä. Kokoukset lähettivät lähetystöt Helsinkiin, ja ponnet noudattelivat Lapuan kokouksen kaavaa, eli vaadittiin kommunismin kukistamista ja huolehtimista ”kansallisesta yhteisedusta puoluepelin asemasta”.³⁴ Leinonen oli jälleen ”valkoisessa rivistössä” monien entisten aktivistitovereidensa kanssa.

Suvantovaiheesta Lapuan toiseen kokoukseen

Leinonen sai nyt hengähdysaika, sillä Lapuan kokouksen jälkeen kommunisminvastaisessa toiminnassa seurasi suvantovaihe. Mitä mahtoi Leinonen ajatella näinä päivinä? Tilanne oli Leinoselle ainakin siinä mielessä haasteellinen, että hän pääsi heti jatkamaan korostetusti sitä kommunisminvastaista kirjoittelua, jota hän vain hieman aiemmin oli tehnyt kiihkeänä suojeluskuntapropagandistina Nuijasoturissa. Leinonen toi nyt esille pettymyksensä siitä, että SDP näytti lipeävän kommunisminvastaisesta rintamasta, vaikka puolue aluksi olikin hyväksynyt toiminnan.³⁵ Hän seurasi myös yhdistyslain etenemistä, ja kun hallituksen esitys hyväksyttiin eduskunnan toisessa käsittelyssä, hän uskoi, että kommunistien toimintaan voitaisiin puuttua lainsäädännön avulla.³⁶

Leinonen oli mielissään siitä, että kommunismia vastaan oli syntynyt peräti kansanliike, jolle hän antoi heti vain yhden päämäärän, kommunismin hei-

kentämisen ja hävittämisen maasta. Leinosen mielestä oli syntynyt "voimakas tahdonilmaisu puhtaasti kansallisen itsesuojeluvaiston merkeissä". Hän ihmetteli kokoomuksen Vaasa-lehteä, jonka mukaan hallitus ja eduskunta eivät pysyisi kitkemään kommunismia maasta. Leinonen muistutti, että kansanvaltaista valtioelämää oli sentään rakennettu 12 vuotta, eikä sitä saisi särkeä.³⁷

Leinonen kannatti uuden kommunisminvastaisen kokouksen pitämistä Lapualla, koska siellä "aloite oli ainakin puhtaasti isänmaallinen, ilman pienintäkään puoluevivahdusta, ja siellä se ehkä varmimmin saisi saman pohjan uudelleen." Leinonen valitteli Kai Donnerillekin sitä, että toiminnalle oli vaikea organisoida jatkoa.³⁸ Ehkä Leinonen pelkäsi, että näyttävästi alkanut toiminta - hänelle itselleen erityisen mieluisa "kansannousu" - tyrehtyisi heti alkuunsa.

Alkio ja Ilkan luottamushenkilöt eivät vastustaneet Leinosen toimintaa kommunisminvastaisessa liikkeessä, ja miksi olisivatkaan, olihan kommunismin vastustaminen kuulunut olennaisesti Maalaisliiton ja Ilkan ohjelmaan. Suomen Suojelusliiton sisärenkaaseen kuuluvat Donner ja varatuomari S.J. Pentti kutsuivat 28.12.1929 koolle kansalaiskokousten edustajat eri puolilta maata neuvottelemaan valtakunnallisen kommunisminvastaisen kokouksen järjestämisestä, mitä oli jo harkittu Seinäjoella kaksi päivää aiemmin pidetyssä Etelä-Pohjanmaan toimikunnan jatkokokouksessa. Uudella kokouksella oli tarkoitus jatkaa aktiivista toimintaa yli puoluerajojen sekä ylläpitää eduskuntakeskustelun aikana syntyntä porvaririntamaa. Edistysmieliset ja ML:n "vasemmistosiipi" pitivät uutta kokousta tarpeettomana, koska valtiolta oli jo saatu näkemään kommunistien räikeä toiminta. Kansalaiskokousten edustajat olivat toista mieltä, ja he halusivat kokouksen, joka tukisi ja painostaisi valtiota. Erimielisyyden ratkaisemiseksi valittiin ns. Donnerin toimikunta, johon kuuluivat Lapuan kokouksen järjestäjistä Leinonen, Kosola, Riipinen ja Halme. Kustaa Tiitun tilalle tuli pastori Martti Rantanen sekä kymmenen muuta jäsentä.³⁹

Leinonen oli jälleen onnistunut astumaan historiallisten tapahtumien virtaan tähytyspaikkanaan tällä kertaa maalaisliittolaisen Ilkan poliittinen tulenjohtokeskus Vaasassa. Leinonen korosti kansalaistoimintaa taistelussa kommunismia vastaan, ja tässä näkyi hänen entisen kansakoulunopettajan uskonsa valituksen voimaan. Toisaalta Leinosen ehdotus kieli varovaisuudesta ja mahdollisesta pelosta, mitä tapahtuu, jos kommunisminvastainen mieliala alkaisi nousta yli äyräiden. Leinonen vaati myös lainsäädännöllisiä toimia, mutta valistustyötä hän peräänkuulutti Donnerin toimikunnassakin. Leinosen kanssa samoilla linjoilla oli T.M. Kivimäki. Toimikunta hyväksyikin Leinosen korostaman valistustyön keinoksi kukistaa kommunismi.⁴⁰ Hilja Riipinen edusti kovempaa linjaa kuin muut toimikunnan jäsenet.⁴¹

Kommunisminvastaisen toiminnan ydinjoukkona olevilla entisillä aktivisteilla oli Donnerin toimikunnassakin runsas edustus. Leinosen, Donnerin ja Kosolan lisäksi entisiä aktivisteja toimikunnassa olivat esimerkiksi toimittaja Otto Kotonen, kaupunginjohtaja Harald Boucht, tehtailija Isak Kaitera, eversti Aimo Hallberg ja varatuomari S.J. Pentti. Donnerin toimikunta päätti pitää laajan kansalaiskokouksen Lapualla 15.-16.3.1930.⁴² Leinonen ei ollut keskeisiä vaikuttajia neuvotteluissa, joita Helsingissä Donnerin johdolla käytiin. Leinosta tarvittiin Ilkan poliittisessa tulenjohtossa, ja hän laatikin lehteen rajuja kom-

munisminvastaisia kirjoituksia, joiden tarkoitus oli selventää kommunistisen järjestelmän epäkohtia. Leinonen esimerkiksi arvioi, että ihmiset olivat kommunistisissa maissa pelinappuloita ja kollektivisointi oli aiheuttanut Neuvostoliitossakin monenlaisia ongelmia. Leinonen halusi osoittaa, että kommunistinen kollektivisointi oli lyhyesti sanottuna "joukkohulluutta".⁴³

Lapualle viikonvaihteeksi 15.-16.3.1930 kutsutun kansalaiskokousten edustajakokouksen puheenjohtajaksi valittiin Leinonen. Vapaussodan henki leijui kokouksen yllä, sillä ajankohta osui yksiin Länkipohjan taistelun ja Laurilain kaatumisen muistopäivän kanssa. Ensimmäisenä kokouspäivänä pidetty kansalaisjuhla loi tilaisuuteen voimakkaan isänmaallisen latauksen. Muistaen hyvin Lapuan ensimmäisen kokouksen asiattomat puheenvuorot Leinonen korosti alusta alkaen laillisuutta kommunisminvastaisessa taistelussa. Hän totesi, että Lapuan kokouksen ponnet sisälsivät peruslähtökohdan ja että ponsissa kuvastui "kansallinen itsesäilytysvaisto". Nyt oli Leinosen mukaan tarkoitus "vain ryhtyä taistelemaan kommunismia, maassamme uhkaavana esiintyvää sielunsairautta vastaan" - siinä kaikki. Maalaisliiton päämääriä Ilkassa ajava Leinonen myös halusi, että kommunisminvastainen toiminta pysyisi puolueitten ulkopuolella.⁴⁴

Lapuan toisen kokouksen aikoihin Maalaisliitolla ei vielä ollut ongelmia lapuanliikkeen kanssa, sillä laillisuutta vaadittiin melko yleisesti. Esimerkiksi eduskuntaryhmän puheenjohtaja Kalle Lohi oli vaatinut jo joulukuussa, että kansanvaltaa ei saisi vahingoittaa. Ryhmä asettui Lohen kannalle. Puolueen vasemmisto havahtui äärioikeistolaisesta liikehdinnästä kansanliikkeessä, ja Pohjolan Sanomat, Suomenmaa, Kainuun Sanomat ja Karjalan Maa ryhtyivät jo joulukuussa varoittelemaan fasismista. Tässä linjassa olivat myös muut ML:n johtavat lehdet. Ilkka ja Maakansa korostivat laillisuutta ja sitä, että kansanliikkeen on tuettava hallitusta eikä komenneltava sitä.⁴⁵

Maalaisliitto ja maalaisliittolaiset suhtautuivat kielteisesti kommunismiin. Vallassa oli Kyösti Kallion maalaisliittolainen vähemmistöhallitus, joten puolueen lehdistön pelko kansanliikkeen kääntymisestä hallitusvaltaa vastaan oli ymmärrettävää. Jo ennen Lapuan punapaitojen repimistä hallitus oli ryhtynyt toimiin kommunisminvastaisen lainsäädännön tehostamiseksi. Hallitus oli esittänyt painovapauslain ja sitä koskevan rikoslain säädöksen muuttamista niin, että "rikollinen kiihotus" voitaisiin estää. Esitykset kaatuivat eduskunnassa, joten niiden käsittely siirtyi vuoden 1930 puolelle. Parempi onni ei ollut yhdistyslain muutosesitykselläkään, jonka Kallion hallitus oli jättänyt eduskunnalle pian Lapuan mellakan jälkeen. Hallitus halusi panna pisteen kommunistien yhdistystoiminnalle. Valtiopäivien porvarivoimien 20.12.1929 hyväksymä muutos oli esitystä lievempi, mutta sekin jo helpotti "lakia ja hyviä tapoja vastaan" toimivien yhdistysten lakkauttamistoimia.⁴⁶

Maalaisliiton puoluejohto toivoi yhdistyslain muutoksen hyväksymisen jälkeen 1930 alussa rauhaa maakuntiin ja hallitukselle työrauhaa. Kaikki sujui hyvin tammi-helmikuussa, ja puoluejohto toivoi, että kommunisminvastaisesta liikkeestä muodostuisi hallitukselle lojaali ja laillisuutta noudattava ulkoparlamentaarinen tukitekijä. Liike oli vielä ennen Lapuan toista kokousta ML:lle avoin mahdollisuus. Toisaalta liikehdintä ei ollut enää pysäytettävissä eikä ohjattavissakaan.⁴⁷ Tämän oli vaistonnut myös Leinonen Ilkassa. Itse asiassa Lei-

nosen asema kansanliikkeen keulassa oli ML:lle tärkeä, sillä hän oli laillisuutta vaatiessaan ikään kuin puolueen "takuumies", jota voitaisiin käyttää.

Jo joulukuussa 1929 kommunistien Lapuan tapahtumia käsittelevässä välikysymyksenkeskustelussa ML:n edustajat Viljami Kalliokoski ja Vihtori Vesterinen olivat vakuuttaneet, että puolue taistelisi paitsi kommunismia myös mahdollisia äärioikeistolaisia puuhailuja vastaan. Eduskunnassa lapuanliikkeeksi ristitty liikehdintä aiheutti hämmennystä, sillä maalaisliittolaiset Antti Juutilainen ja Juho Koivisto puolestaan myötäilivät kansanliikettä ja käyttivät sitä hyväkseen eduskunnassa ilmenneen vastustuksen murtamiseksi. Keskustelu jo ilmensi orastavaa mielipiteiden jakautumista ML:ssa suhtautumisessa lapuanliikkeeseen.⁴⁸

Maalaisliiton johto pelkäsi alkuvuodesta 1930 kommunisminvastaisen toiminnan luisuvan jyrkän ulkoparlamentaarisisille raiteille. Tämän takia puoluejohto piti edusmiestensä mukanaoloa liikkeen johdossa tärkeänä. ML:n linja - sellaisena kuin se ilmeni Kallion hallituksen, eduskuntaryhmän enemmistön ja lehdistön kannanotoissa - muotoutui koko ajan. Suhteessa lapuanliikkeeseen ML:n linja merkitsi myötäilyä, varomista ja vartiointia.⁴⁹ Leinonen oli yhteydessä pääministeri Kallioon, joka suhtautui liikkeeseen puoluetovereitaan kriittisemmin. Ilmeisesti Leinonen sai pääministeriltä neuvoja siitä, miten kommunisminvastaiseen toimintaan piti suhtautua ML:n kannalta, ja mitä vaaroja tilanteeseen liittyi. Kallio ei nimittäin halunnut sitoa hallituksensa kohtaloa lapuanliikkeeseen, ja hänen strategiakseen tuli pian "myötäile, rauhoita ja tasapainoita, mutta älä alistu". ML:n oli varottava SDP:n välikysymystä, sillä sosiaalidemokraattien liittyminen kommunisteihin ja ruotsalaisiin olisi kaatanut hallituksen. Kallio turvautui myös Leinoseen, joka suostui yhteistyöhön. Kun Kallio rauhoitteli sosiaalidemokraatteja ja yritti jarruttaa kansanliikkeen etenemistä, Leinosen laillisuuspuheiden ja lojaalisuutta hallitusta kohtaan korostavien puheiden takaa alettiin Etelä-Pohjanmaalla nähdä pian "Helsingin henkeä", mikä vaikeutti hänen ja maalaisliittolaisten asemaa lapuanliikkeessä. Kun kommunistiset yhdistykset joutuivat yksi kerrallaan syytettyjen penkille ja lehdet tukahduttamistoimenpiteiden kohteeksi, Kallion hallitus lunasti tällä tavalla Leinosen johtamalle ja muille lähetystöille antamia lupauksia.⁵⁰

Painovapaus- ja rikoslain toisen luvun seitsemännen pykälän muuttaminen tyssäivät 14.3.1930 eduskunnassa ruotsalaisten ja vasemmiston vastustukseen. Kallio puolusti lakien muuttamista, ja äänestystuloksen jälkeen hän tiesi, että Lapuan toinen kokous syyttäisi hänen hallitustaan heikkoudesta. ML:n eduskuntaryhmä keskusteli asiasta tiukasti äänestystä edeltävänä päivänä. Kallio arvosteli lapuanliikettä torjuen niiden kansanedustajien näkemykset, joiden mukaan hallituksen olisi pitänyt kaatumisen uhallakin pakottaa eduskunta hyväksymään lait. Kallio näki lapuanliikkeeseen liittyvät vaarat, ja hänen mielestään hallitus valvoisi yhteiskuntarauhaa, kuten hallitusohjelmaan oli kirjoitettu.⁵¹

Leinosen johtaessa Lapuan toista kokousta Maalaisliitolla oli todella paljon pelissä. Leinonen toivoi kokouksen asettavan toiminnalle "selvät suunta-merkit", mutta havaitsi pian, että liike oli luisumassa "kovan linjan" miesten käsiin. Leinosen nuija paukkui yhä useammin hänen keskeyttäessään kiihkomielisiä kommunisminvastaisia puheenvuoroja.⁵² Toisena päivänä puheenjoh-

tajina toimivat johtajat Herman Koristo ja Iisakki Kaitera. Toimikunta oli Leinosen johdolla valmistellut koko yön ponsia. Kokous muuttui myrskyisäksi, ja kansanliikkeen historiassa oli tultu tienhaaraan, jota osoittivat erilaiset näkemykset toimintatavoista. Leinonen puhui vakaumuksesta ja toivoi rauhallista kansalaistoimintaa kommunismia vastaan. Taustalla olivat myös pääministerin antamat evästyksen poliittisen tilanteen vakavuudesta, jos "piru pääsee irti". Vihtori Herttuan kiihkeän puheenvuoron jälkeen Leinonen yritti muistuttaa, että kokouksessa oli tarkoitus aloittaa "vakava toiminta kommunismin hävittämiseksi". Hän nuhteli kiihkeimpiä, mutta meteli salissa yltyi niin, että hän joutui keskeyttämään puheenvuoronsa. Kiihkomieliset näkivät Ilkan päätoimittajassa "Kallion kätyrin", johon ei voinut kommunismintappajana enää luottaa. Leinosta masensi erityisesti se, että eräät kiihkomieliset, esimerkiksi Hilja Riipinen, Rafael Haarla ja Kustaa Latvala, pitivät kokouksiaan asemalla ja junassa. Leinosen tietojen mukaan jo näissä salakokouksissa syntyivät suunnitelmat Työn Ääni -lehden painokoneiden särkemisestä.⁵³

Leinonen ei palannut Lapualta täydellisesti lyötynä, sillä kokouksessa perustettiin Suomen Lukko, jonka tehtävänä olisi organisoida kommunisminvastaista toimintaa. Näin yksi Leinosen toive toteutui, sillä hänhän halusi rauhallista, tosin aikaa vievää kansalaistoimintaa, jotta ihmiset olisivat itse tajunneet ikään kuin omana oivalluksenaan - ryhtyä vastustamaan kommunismia ja kommunisteja. Tällainen asennoituminen näytti kiihkomielisistä kommunismintappajista vain pelkältä ajanpeluulta. Heidän mielestään kommunisteista oli päästävä eroon mahdollisimman nopeasti.

Leinonen halusi laillisuuden noudattamisen lisäksi myös sitä, että toiminnasta olisi pidetty puolueet erillään. Suomen Lukon valtuuskunnan jäsenistä 17 kuului kokoomukseen, 11 Maalaisliittoon ja neljän puoluekanta oli epäselvä. Vapaata Työväenpuoluetta edusti kaksi jäsentä. Valtuuskuntaan tulivat Leinosen lisäksi kenraali Rudolf Walden, johtaja Martti Pihkala, Vihtori Kosola, tuomari Lauri Halme, tehtailija R. Haarla sekä kansanedustajat Albin Manner, J.G. Ryytänen ja lehtori Hilja Riipinen.⁵⁴ Kokous herätti suurta huomiota poliittisissa piireissä ja lehdistössä, ja presidentti Relander kauhisteli lehtikirjoituksia. Erityisen hämmentäväksi koettiin kokouksen sähke, jossa lausuttiin uhkaavasti pettymys siitä, että hallituksen esitys painovapauslain muuttamiseksi oli hylätty. Kokous ilmoitti olevansa Lapuan ensimmäisen kokouksen ponsien takana ja vaati hallituksen eroa.⁵⁵

Erityisen hämmentynyt oli pääministeri Kallio, sillä liittolaisena esiintynyt ja yhä sellaisena esiintyvä liike uhkaili jo avoimesti. Presidentti Relander oli yhteydessä Kallioon, ja yhdessä nämä päättivät, ettei painovapauslaista kannattanut tehdä hallituskysymystä.⁵⁶ Ilmeisesti he pohtivat myös Leinosen mahdollisuuksia laillisten keinojen puolestapuhujana, sillä keskustelujen jälkeen Leinonen sai presidentiltä sähkeen, jossa tämä toivotti Suomen Lukolle menestystä ja toivoi sen pysyvän laillisuuden tiellä.⁵⁷

Kallio ei silitänyt Leinosen päätä, vaan kiitti häntä nuhtelevalla kirjeellä, jossa ihmetteli kokouksen menoa ja ponsia. Pääministeri kuitenkin toivoi, että Leinonen yrittäisi eteläpohjalaisten puoluetovereidensa kanssa hillitä liikehdintää. Kallio pyysi, että Leinonen tulisi Helsingissä käydessään selostamaan hänelle tarkemmin tilannetta.⁵⁸ Kallio pelkäsi nyt todella sisäpoliittista kriisiä,

eikä hän uskonut Suomen Lukon mahdollisuuksiin, minkä hän kertoi suoraan SDP:n puoluefoimikunnan lähetystöllekin. Kallio vakuutti tekevänsä parhaansa liikkeen pitämiseksi aisoissa.⁵⁹

Leinonenkin oli kirjoittanut jo "Lapuan hulinasta" pääministeri Kalliolle kirjeen, jonka mukaan hän halusi perustaa ainoastaan kommunisminvastaisen järjestön. Leinonen selitti taistelleensa "kaikkia lähetystöjä ja uhkavaatimuksia vastaan". Leinonen oli hermostunut tunnustaen Kalliolle halunneensa jo vetäytyä pois koko toiminnasta, mutta katsoi, ettei olisi tehnyt siinä tapauksessa velvollisuuttaan. Leinonen uskoi, että Suomen Lukko toimisi "aivan toisella tavalla kuin perustamishetkestä voisi päätellä".⁶⁰

Palatessaan työpöytänsä ääreen Ilkkaan Leinonen noudatti Kallion ohjetta kirjaimellisesti, eli ryhtyi hillitsemään liikehdintää, niin kuin se nyt enää sanan voimalla olisi ollut hillittävässä. Leinonen korosti roolinsa mukaisesti laillisin keinoin työskentelevän ja kommunismia vastustavan Suomen Lukon merkitystä. Hän selitti Lapuan kiihkeää kokoustakin parhain päin, koska siellä puhuttiin "tiimellyksen kuumuudessa". Näin Leinonen yritti kaunistella lehdistön kokouksesta antamaa kuvaa.⁶¹ Maalaisliiton propagandistin oli yritettävä väittää mustaa valkoiseksi.

Leinonen ei halunnut luonnollisestikaan muistella kokouksessa kokeemaansa pettymystä ja linjasi laillisuuden kommunisminvastaisen taistelun ohjenuoraksi. Selkänojan näkemyksilleen Leinonen sai Kalliolta, jota hänen oli pakko kuunnella. Leinonen otti avukseen tunnepitoisen kirjoitustyylin, jonka hän hallitsi. Mahtipontisessa pääkirjoituksessaan "Maa on lailla rakennettava" Leinonen selvitteli kommunisminvastaisen toiminnan aiempia vaiheita hyväksyen ne kommunistien kiihotustoimien takia. Leinonen uskoi, että suuri osa kansasta oli toiminnan takana. Näyttönä kommunisminvastaisen liikkeen voimasta Leinonen mainitsi Lapuan lähetystön valtiovallan tietoon viemät ponnet. Leinosen mukaan "tämän vakavan ja päättäväisen sanan edessä vavahti koko maa". "Sillä näissä sanoissa", Leinonen kirjoitti, "kajahti koko isänmaallisen kansainneksen vääjäämätön tahto." Leinonen korosti nytkin aatteellisen järjestötyön merkitystä kommunisminvastaisessa taistelussa. Hän vetosi ties kuinka monennen kerran kansan "terveeseen vaistoon", koska yhteiskuntajärjestys oli "pyhä". Leinonen syytti kommunisteja "kansallisen edesvastuuntunteen" hylkäämisestä. Leinosen mielestä Suomen Lukko oli "totinen ja voimakas ote kansanvaltaisuuden juuria kalvavan kommunismin murskaamiseksi".⁶²

Työn Äänen moukarointi havahduttaa

Leinosen aktivistituttu ja puoluetoveri Vihtori Kosola vihjaili maaliskuun lopulla, että joukko miehiä suunnitteli täyttä päätä Vaasassa ilmestyvän kommunistisen Työn Ääni -lehden painokoneiden särkemistä. Leinonen järkyttyi ja soitti välittömästi Alkiolle Laihialle ja kertoi, ettei pystynyt estämään tihutyötä, koska sen suunnittelijat olivat "väkevän hengen vallassa". Leinonen korosti, että hänen oma tavoitteensa oli ollut kommunismia vastustavan järjestön perustaminen. Se olisi päässyt nyt jaloilleen, jos kaikki hullut Suomessa vain olisivat hullujen huoneessa", Leinonen puuskahti Alkiolle. Kosola ja Kustaa Tiitu saivat miehet kaiketikin luopumaan suunnitelmasta ja siihen uskoon Leinonen-

kin jäi. Lupaus oli pelkkä harhautus, ja kulkiessaan 28.3. työpaikalleen Leinonen saattoi vain todeta, että tihutyö oli tehty edellisenä yönä. Teon yllyttäjinä olivat Etelä-Pohjanmaan Pankin johtaja Yrjö Nikula ja autoilija Kustaa Vannas. Teon yhtenä taustavaikuttimena oli painovapauslain muutosesityksen kaatuminen eduskunnassa. Tapaus nosti väkivallan kommunisminvastaisen toiminnan välineitten joukkoon. Tiitu vetäytyi tässä vaiheessa pois kansanliikkeen toiminnasta.⁶³

Ensimmäisenä rajuna terroritekona Vaasan tihutyö jakoi mielipiteitä, ja se teki pääministeri Kalliosta lapuanliikkeen leppymättömän vastustajan, ja hän vaati rangaistusta tekijöille, olivat nämä sitten keitä tahansa. Koko poliittisen uransa aikana hän oli ollut korostetusti laillisuuden ja yhtä korostetusti parlamentarismien kannattaja. Kallion suhde fasismiin ja oikeistoradikalismiin oli jyrkkä.⁶⁴ Kallion muodostamalla kannalla oli jatkossa tärkeä merkitys ML:n asennoitumiseen lapuanliikkeeseen. Leinonen ei voinut jäädä sivuun kommunisminvastaisesta liikkeestä, vaan hän selitti Ilkassa kirjapainon särkemisenkin parhain päin. Hän kertasi toiminnan aikaisemmat vaiheet ja selitti, että kirjapainon särkeminen oli vain ”yksittäinen tapaus”. Leinonen ymmärsi teon vaikuttimet, ja hänen mielestään tihutyön tekijöillä olikin ”mitä parhaat tarkoitukset”. Leinosen mielestä fasismilla ei ole maassa tulevaisuutta, ja hän vaati ehdotonta laillisuuden noudattamista ”koko Suomen kansan nimissä”.⁶⁵

Leinonen ja toiminnasta vetäytynyt Tiitu näkivät Siltalan osuvan arvion mukaan tilanteen ”irroittavan aktivistisen aineksen porvarillisen demokratian puitteista takaisin itsenäisyyden alkuvuosien vastakkainasetteluun”. Tämä oli epämiellyttävää henkilöille, jotka toisaalta tukeutuivat epäviralliseen valkoiseen Suomeen” ja toisaalta valtiovaltaan. Heidät kuitenkin pakotettiin pois kilpailevasta eliitistä, johon tunne veti heitä, ja siksi heidän oli valittava vakiintunut eliitti. Leinonenkin oli tiukasti ”sidottu” Maalaisliittoon. Leinosen rooliristiiriitä hahmottui hänen tajunnassaan ”laillisuuden puolustamisena”, mikä sittemmin järkeisti myös aikaisemmat vaiheet.⁶⁶

Vaikka Leinosen sydän oli tihutyöntekijöiden puolella, järki piti Maalaisliiton ja pääministeri Kallion viitoittamalla tiellä. Kallion omaksuma ”myötäile, varo ja vartioi” -taktiikka päättyi hänen osaltaan Työn Äänen kirjapainon moukarointiin, mutta jatkui Leinosen strategiana. Hänellä se näkyi Ilkassa myötäilyinä, laillisuuden korostamisena, liikkeen aiempien vaiheiden kertailuna, varoitteluna ja kritiikkinä.⁶⁷ Olisi tietysti ollut mahdollista, että Leinonen olisi riuhtaissut itsensä irti Ilkasta ja lähtenyt vapaana miehenä torvet soiden taisteluun kommunismia vastaan. Leinosen taustan huomioon ottaen tällainenkin mahdollisuus olisi toki ollut. Näin menetellessään Leinonen olisi säilyttänyt kasvonsa niiden aktivistitovereidensa silmissä, jotka lähtivät hurraata huutaen kommunisteja vastaan. Ratkaisu olisi kuitenkin edellyttänyt sitä, että Leinonen olisi luopunut periaatteistaan ja siinä sivussa menettänyt kasvonsa myös Alkion silmissä.

Työn Äänen moukaroinnin jälkeen Leinonen ja Lauri Halme matkustivat Vaasasta Lapuan Honkimäkeen ministeri Jalo Lahdensuon vieraksi. Paikalla oli myös Vihtori Kosola, jonka toivottiin saavan Työn Äänen särkeijät ilmoittautumaan viranomaisille. Jos näin kävisi, Halme, Lahdensuo ja Leinonen uskoivat, että tihutyöstä aiheutuneet sakot ja korvaukset saataisiin kokoon kerä-

yksellä. Kosola epäili, antautuisivatko moukaroijat, ja hän oli jo väkivaltaa kannattavan kommunisminvastaisen toiminnan lumoissa.⁶⁸ Kansanliike oli jakautumassa maltillisen ja kovan linjan kannattajiin. Kosola oli ollut aluksi maltillisten joukossa, mutta siirtyi suoran toiminnan kannattajiin erityisesti Hilja Riipisen ansiosta. Tämä oli koko ajan toivonutkin liikkeen luisuvan sille linjalle.⁶⁹

Leinonen uskoi voivansa rauhoittaa Suomen Lukon kautta jyrkentyneitä mielialoja. Riipisen kaltaisia jyrkän toiminnan kannattajia Suomen Lukon toiminta ei miellyttänyt. Riipisen mielestä toiminta seisoj Leinosen johdolla paikoillaan. Riipinen oli sanonut mielipiteensä jo Lapuan toisen kokouksen jälkeen suoraan Leinoselle, joka oli Riipisen mukaan vastannut: "Mutta sehän on tarkoituskin, että väin olemme. Muuta tehtävää meillä ei olekaan."⁷⁰ Jos Leinonen todella sanoi näin, silloinhan hän oli jo paikkansa valinnut tulevissa tapahtumissa, eli hän pyrki ohjaamaan mielialoja Ilkan komentosillalta niin hyvin kuin osaisi, tapahtuisi sitten mitä tahansa. Joka tapauksessa Lapuan Honkimäen neuvottelua seuraavana päivänä Leinonen matkusti Suomen Lukon järjestäytymiskokoukseen Helsinkiin. Huomattuaan, että Kosolan avulla kirjapainon särkejötä ei saataisi tunnustamaan tekoaan, Leinonen otti yhteyttä Tiituun ja kertoi keskustelleensa moukaroinnista monen henkilön, mm. P.E. Svinhufvudin kanssa. Kaikki olivat olleet sitä mieltä, että särkejöttien pitäisi ilmoittautua viranomaisille. Leinosen mukaan ilmoittautuminen antaisi "aivan toisen pohjan hallitukselle pidellä kommunisteja ja sosialisteja nyt tulevassa väläkysymyksessä", ja tämä antaisi "aivan toisen arvon pojille itselleen". Jos "pojat" tunnustaisivat tekonsa, jotta yhden ei tarvitsisi kantaa syyllisyyttä, Leinonen uskoi, että "koko maan myötätunto olisi heidän puolellaan". Tiitu kertoi maaherra Sarlinille tuntevansa painokoneiden särkejät, mutta nämä eivät suostuneet tunnustamaan.⁷¹

Suomen Lukko kokoontui 31.3.1930 Helsingissä, ja järjestön puheenjohtajaksi valittiin Kosolan ehdotuksesta Leinonen, jonka puheenjohtajuutta kannatti hänen vapaussodanaikainen esimiehensä, teollisuusjohtaja Rudolf Walden. Maalaisliitto uskoi säilyttävänsä otteen kansanliikkeeseen, eivätkä entiset aktivistit luopuneet helposti ML:n tarjoamasta joukkovoimanlisästä. Keskustalaiset antikommunistit tarjosivat ylipuolueellista kansalaisjärjestöä parlamentarismiin täydennykseksi, ei vaihtoehtoisen politiikanteon väyläksi. He tahtoivat kanavoida "valkoisen Suomen" osallistumisen päivänpolitiikkaan niin, ettei suojeluskuntalaisuus olisi päässyt siihen vaikuttamaan. Aktivistit puolestaan olivat odottaneet puoluerajat ylittävältä yhteenliittymältä juuri tätä. Kokous hyväksyi säännöt, joiden mukaan Suomen Lukko taisteli kommunismia vastaan laillisen valistustoiminnan avulla.⁷² Leinosen kynänjälki näkyi säännöissä, sillä hän oli koko ajan korostanut valistustoiminnan tärkeyttä.

Kommunisminvastainen kansanliike oli jakautumassa kahtia, ja Leinosta toivottiin Suomen Lukon puheenjohtajana kokoavaa voimaa. SL:n johtokunnan jäseniksi valittiin kansanedustaja Albin Manner, kauppaneuvos H. Koristo, maanviljelijä A. Eerola, Vihtori Kosola ja Lauri Halme sekä varalle toimittaja Otto Kotonen, johtaja Martti Pihkala, J.B. Jauhiainen, rehtori M.E. Huuromonen ja A. Jauho. Leinosen mielestä työhön, joka "tahtoo tehdä lopun valtio- ja maanpetoksellisesta toiminnasta Suomessa" olisi saatava kaikki isänmaalliset kansalaispiirit. SL taisteli myös valkoisiin työläisiin eri työmailla kohdistettua

työmaaterroria vastaan. Kansalaistoiminta nähtiin tärkeänä siksi, että "kommunistisen toiminnan aiheuttama mielenkuohu voi johtaa vakaviin ilmauksiin lainvastaisten tekojen muodossa."⁷³

Suomen Lukko ei selviytynyt tehtävästään, ja aloitteet siirtyivät radikaalisoituneen Kosolan ja muiden suoran toiminnan miesten käsiin. Vaikka SL:n viralliset kannanotot noudattelivat yleensä Leinosen ja järjestön suuntaviivoja, ne eivät kyenneet hillitsemään riehaantuneita joukkoja ja taustalla lymyäviä äärimmäisyysmiehiä. He muodostivat jo keväällä 1930 Suomen Lukon sisälle oman organisaationsa, jonka tukikohtana oli Kosolan talo Lapualla. ML:lle jäi lapuanliikkeestä vain kuori.⁷⁴ SL:sta piti tulla toiminnan katto-organisaatio, mutta järjestöä rasitti ristiriitainen pyrkimys sekä toimia laillisena yhdistyksenä että ylittää järjestösidonnaisuus. Järjestön puuhamiehet, kuten Leinonen, koettivat ohittaa puoluerajat rajaamalla ohjelman porvariin pienimpään yhteiseen nimittäjään. Järjestön oli määrä suojella "yhteiskuntajärjestystä" harjoittamalla "julkaisu-, esitelmä- ja muuta yleisen lain sallimaa toimintaa".⁷⁵

Leinonen jatkoi valitsemaansa linjaa ymmärtäen Työn Äänen moukaroijien vaikuttimet, koska ne kerran nousivat "isänmaallisesta sydäimestä". Leinonen muotoili kritiikkiään pehmeään pumpuliin, sillä hänen mielestään särkijöitten vaikuttimet "eivät ole päätöksiksi ja teoiksi kiteytyessään kulkeneet järjen jäädyttimen läpi". Leinonen antoi takuun siitä, että teko oli tarkoitettu "isänmaallisen innon ja tahdon ilmaukseksi", mutta siitä tulikin tapaus, joka "sai laajat kansankerrokset päätään pudistaen suhtautumaan myös varsinaiseen kansanliikkeeseen".⁷⁶

Eduskunnan enemmistö vaati hallitusta toimimaan järjestyksen ylläpitämiseksi. Kun kirjapainon särkijöitä oli vaadittu edesvastuuseen, Etelä-Pohjanmaan "lapualaiset" pitivät kokouksen ja ottivat kollektiivisen vastuun kirjapainon moukaroinnista. Huhtikuun 4. päivänä 1930 ilmoittautuikin 72 "syyllistä" maaherra Bruno Sarlinille. Leinonen kritisoi tällaista menettelyä, sillä hänen mielestään vain teon varsinaisten suorittajien ja suunnittelijoiden oli ilmoitettava.⁷⁷

Maalaisliiton patriarkka Santeri Alkiokin nousi sairasvuoteeltaan tukemaan Leinosta ja puoluettaan vaatimalla kansalaisilta uskollisuutta "isänmaan laeille" korostaen, että kommunismi on Suomessa "kansankirouksena", mutta jos "fascismi nousee sen rinnalle, kasvaa kirous kaksinkertaiseksi".⁷⁸ Leinonen suojeli Suomen Lukkoa kuin silmäteräänsä ja paalutti järjestön erilleen kirjapainon moukaroinnista. Hänen mielestään tihutyö oli vain "eräänlainen sivutuote". Leinonen asetti sanansa varovasti, koska hän halusi Suomen Lukon jatkavan "varsinaisena kansalaisliikkeenä". Hän asetti järjestölle suuren ja mahdotoman tehtävän, eli "laillisin keinoin valitukselliseen toimintaan turvautuen hävittää kommunismi maasta".⁷⁹

Leinosella selkä seinää vasten

Leinonen oli joutumassa Ilkassa myrskyn silmään lapuanliikkeen kotikentällä Etelä-Pohjanmaalla. Hän ei voinut vetäytyä vastuusta Santeri Alkion tai jonkun muun selän taakse. Tilanne oli Leinoselle hankala, sillä kuten jo aiemmin kävi ilmi, pääministeri Kallio ei alunperinkään uskonut Suomen Lukkoon.⁸⁰ Leino-

sen ei auttanut muu kuin yrittää pysyä rauhallisena ja rauhoittaa kiihtyneitä mielialoja. Toisaalta Leinonen ei voinut olla kritiikitön kansanliikkeessä mukanaolevia entisiä aktivistitovereita kohtaan, koska muuten meno olisi riistäytynyt käsistä.⁸¹

Leinosen tukena oli toisaalta ML, joka ajautui vuoden 1930 aikana aatteellisesti sovittamattomaan ristiriitaan lapuanliikkeen kanssa, mutta lopullista irtiottoa puolue ei pystynyt liikkeeseen nähden tekemään. Kallion hallitus ei puuttunut millään tavalla kesällä alkaneisiin ja lapuanliikkeen organisoimiin laittomuuksiin, joiden seurauksena liike voimistui. Lapuanliike vaati voimakkaita kommunisminvastaisia toimia sekä hallituksenvaihdosta. Liike tehosti vaatimuksiaan laajoilla terroritoimilla, joiden seurauksena kommunisteja ja kommunisteiksi epäiltyjä pahoinpideltiin ja kyyditettiin itärajalta. Kolme miestä menetti henkensä.⁸²

Leinosen siirtyminen suojeluskuntatyön propagoijasta maalaisliittolaiseksi lehtimieheksi ja suunnannäyttäjäksi keskelle lapuanliikkeen kuohuntaa ei sujunut ongelmitta. Lapuanliike oli myös "suojeluskuntahengen poliittinen johdannainen", ja suojeluskuntalaisia oli liikehinnässä mukana yksityishenkilöinä.⁸³ Suojeluskuntajärjestön ongelma lapualaisaikana selittyy melko pitkälle sillä, että kyseessä ei ollut yksioikoisesti "valkoisten" taistelu "punaisia" vastaan, "vaan samalla myös kaikkien muiden paitsi kommunistien yksimielisyyden säilyttäminen maanpuolustuksen periaatteesta... sisäistä vihollista vastaan."⁸⁴

Huhtikuussa Suomen Lukon varapuheenjohtaja Herman Koristo jätti paikkansa ilmoittaen syyksi toiminnan kahtiajaon. Leinonen selitti asian strategiansa mukaisesti parhain päin vakuuttaen, että Suomen Lukko ei luovuttaisi ja että "Vaasan tapaus" osoitti, kuinka voimakas kommunisminvastainen mieliala oli maakunnassa! Tällä kertaa Leinonen leimasi kirjapainon särkemisen "varoittavaksi esimerkiksi". Hän yritti vakuuttaa, että "Lapua ja Pohjanmaa loivat voimakkaan pohjan kommunisminvastaiselle toiminnalle" ja että "samoilta mailta nousivat ne voimat ja mielialat, jotka nyt ovat jonkin verran tätä pohjaa särkeneet."⁸⁵

Huhtikuussa 1930 kommunisminvastainen liike antoi Maalaisliiton puoluekokoukselle ja piirikokouksille paljon pohdittavaa. Leinonen korosti Ilkassa, että ML:n mukanaolo kommunisminvastaisessa taistelussa oli tärkeää. Ehdoksi Leinonen asetti kaikissa yhteyksissä korostamansa laillisuuden.⁸⁶ Puolueen kenttäväen keskuudessa liikkeeseen suhtauduttiin eri tavalla. Kansanedustaja E.M. Tarkkanen totesi ML:n piirikokouksessa 13.4.1930 Seinäjoella, että kommunismin kukistaminen oli puolueelle ja sen hallitukselle "tärkeä ja vaikea tehtävä". Hän peräänkuulutti maalaisliittolaista valistusta ja suojeluskuntatyötä, joka hänen mielestään olisi "kansanvallan ja lakipohjaisen yhteiskuntaelämän turva sekä kommunisti- että fascismivaaraa vastaan". Kokous kiitteli Ilkkaa sen "suuntaa viitoittavien lausuntojen johdosta".⁸⁷

Tampereen puoluekokouksessa 26.-28.4.1930 Maalaisliitto sitten sanoutui irti kommunisminvastaisen toiminnan "hämäristä puuhista". Kokouksen ponsissa todettiin "avoin, järjestäytynyt kansalaistoiminta" tärkeäksi taistelussa kommunismia vastaan. Leinonen vaikutti ponsien sanamuotoon, sillä hän oli mukana ponnit sorvanneessa toimikunnassa. Leinonen piti kokouksessa pu-

heen toivoen, että mahdollisimman moni saataisiin mukaan Suomen Lukon toimintaan.⁸⁸

Leinonen yritti pitää yhteyttä lapuanliikkeen johtajiin, esimerkiksi Vihtori Kosolaan, joka ei kuitenkaan halunnut keskustelua eikä vastannut yhteydenottoihin. Kosola ja Leinonen olivat olleet vuosikymmeniä läheisiä tovereita, jopa ystäviä. Leinonen oli arvostanut Kosolaa, mutta nyt miesten välit olivat viilentyneet. Erityisesti Leinonen pettyi siihen, että Kosola oli vielä hieman aiemmin yhdessä hänen kanssaan vastustanut kommunisminvastaisen kansanliikkeen väkivaltaisia suunnitelmia, mutta nyt hyväksyi ne.⁸⁹ Jonkinlaisen yhteyden Leinonen sai kuitenkin lapuanliikkeen sihteeriin, ilmajokelaiseen pankinjohtaja Iivari Koivistoon, mutta heidän mielipide-eronsa olivat ylitsepääsemättömät.⁹⁰

Leinonen käväisi Helsingissä 27.-28.5.1930 ja neuvotteli mm. entisen aktivistin ja valtionhoitajan P.E. Svinhufvudin kanssa. Svinhufvud tokaisi puolittaisena herjana Leinoselle lähettävänsä Etelä-Pohjanmaalle poliisivaltuuskunnan, mutta Leinonen torjui ajatuksen. Svinhufvud uhosi Leinoselle tämän päiväkirjamerkintöjen mukaan: "Jos siellä hullut rupeavat hommiin, niin minä tulen lentokoneella ja ruumiini yli saavat mennä." Samalla matkalla Leinonen neuvotteli lapuanliikkeestä Maalaisliiton kansanedustajien kanssa. Mukana olivat Antti Kukkonen, P.V. Heikkinen, Jalo Lahdensuo, Vihtori Vesterinen, E.M. Tarkkanen ja E.Y. Pehkonen.⁹¹

Työn Äänen kirjapainon särkeemiseen syyllisiksi ilmoittautuneiden oikeuskäsittely oli Vaasan raastuvanoikeudessa 4.6.1930. Liikkeen kannattajat pahoinpitelivät oikeustalon ulkopuolella kommunisteja ja riisuivat kirjapainon faktorilta housut. Lehden lainopillinen avustaja, tuomari Asser Salo muilutettiin maaseudulle. Leinonen seurasi istuntoa jonkin aikaa, ja hänellä oli mahdollisuus keskustella muutamien syytettyjenkin kanssa. Leinonen sai kokea olevansa kaikkea muuta kuin suosittu henkilö lapuanliikkeen kannattajien keskuudessa. Hän meni välillä Ilkkaan ja palasi illansuussa takaisin oikeuspaikalle. Tällöin hän näki omin silmin historiallisen tapahtuman, kun lapualaismieliset raahasivat Asser Salon väkivalloin autoon. Leinonen ymmärsi jostakin syystä lapuanliikkeen kannattajien väkivaltaisuuden, koska "monet isänmaalliset kansalaiset seisovat syytettynä maan vihollisten, kommunistien toimiessa päällekkäntä." Hän kuitenkin varoitti, että viha kommunismia kohtaan ei saa "tukahduttaa valtiollisen ja kansallisen yhteisvastuun tunnetta".⁹²

Kesäkuussa 1930 lapuanliike hallitsi kansalaisten mieliä ja julkista sanaa Suomessa. Maakuntien jyrkkien ainesten käsissä olevat kansalaiskokoukset lähettivät edustajansa Helsinkiin 11.-14.6.1930. Kesäkuun 10. päivänä pidetyssä kokouksessa tohtori Oskari Heikinheimo varoitti, että maa joutuu anarkian valtaan, mikäli ei saada "sulkua sille liikkeelle, joka voimakkaimpana ilmenee Etelä-Pohjanmaalla". Rakennusmestari Ahto Sippola, entinen aktivisti hänkin, totesi, että kokoukset olisivat hyödyllisiä, jos niistä löytyisi "mies, joka voisi ottaa pääministerin ohjekset käsiinsä ja johtaa hallitusta". Kesäkuun 14. päivänä kokouksessa mukana ollut entinen valtionhoitaja P.E. Svinhufvud kysyi, "kuinka herrat aikovat kommunisteja kohdella". Svinhufvud viittasi suunniteltuun marssiin, jonka hän ei uskonut saavan hallitusta eroamaan. Olkinuora esitti Svinhufvudia pääministeriksi, sillä "teihin katsoo koko Suomen kansa". Eversti Paavo Talvela oli sitä mieltä, että sotavoimat eivät olisi lapuanliikkeen

takana, vaan "se on vain Svinhufvudin käsissä". Svinhufvud lupasi tehdä selkoa hallitukselle ja presidentille tilanteesta, mutta uutta hallitusta hän ei ollut halukas muodostamaan. Jääkärimajuri, heimosoturi, laivanvarustaja Ragnar Nordström, joka tuki lapuanliikettä rahallisesti, valitteli sitä, että kommunisminvastaisella liikkeellä ei ollut mitään katto-organisaatiota. Kokous ei hänen mukaansa voinut päättää juuri mistään, koska "emme tiedä, mitä Pohjanmaalla tapahtuu, ja johto on Pohjanmaalla".⁹³

Svinhufvud kävi Etelä-Pohjanmaalla kesäkuun puoleessa välissä tarkoitukseensa estää lapuanliikkeen suunnittelema marssi Helsinkiin. Hän halusi myös tietää tarkemmin, mihin liike pyrki. Svinhufvud kävi Lapualla, Ylistarossa ja Isossakyrössä saamatta kuitenkaan kosketusta lapuanliikkeen johtomiehiin. Suomen Lukkoon kuuluvaa Leinosta Svinhufvud ei myöskään tavannut. Leinonen sai Vaasaan jatkuvasti tietoja siitä, että Suomen Lukon toiminta kangerтели tai lähti käyntiin lapuanliikkeen hengessä. Esimerkiksi Matti Holkko Lapualta ihmetteli kesäkuussa Leinoselle maakunnan kiihkeätä menoa, joka yllytti suoran käden toimintaan. Holkon mukaan pääasia ei enää ollutkaan taistelu kommunismia vastaan, vaan tarkoitus oli muuttaa maan yhteiskuntajärjestys ja saada tilalle diktatuuri. Sortavalalainen Suomen Lukon valtuuskunnan jäsen, maanviljelijä V. Mäkinen valitti Leinoselle järjestön hidasta liikkeellelähtöä. Mäkinen kertoi, että järjestön sihteeri M. Jaskari lähetti sääntöjä hyvin kitsaasti. Mäkinen toivoi, ettei kommunisminvastaista taistelua jätettäisi "oikeistolaisten ja tuulihattujen käsiin". Mäkinen toivoi tätä huolimatta siitä, että karjalainen kansanedustaja Helojärvi (ml.) ei hyväksynyt Maalaisliiton mukanaoloa "lapualaisuusliikkeessä".⁹⁴

Leinonen oli pantu paljon haltijaksi Etelä-Pohjanmaan maalaisliittolaisten mielialojen rauhoittamisessa. Ilkan ja kilpailevan Vaasa-lehden intresseissä oli saada rauha säilymään maakunnassa. Kokoomus tuki lapuanliikettä kesällä 1930 pontevammin kuin Maalaisliitto. Silti kokoomuksellekin oli tärkeää, että kommunismia vastaan taisteltaisiin laillisin keinoin. Vaasan päätoimittaja Ikola ja Ilkan Leinonen neuvottelivat Vaasan Suomalaisella klubilla 17.6.1930, ja epävirallisessa neuvonpidossa päätettiin, että "kurssi on suora" ja että yhteisistä tavoista neuvoteltaisiin jatkossakin.⁹⁵ Neuvottelut eivät johtaneet merkittäviin tuloksiin, sillä Ikola liputti lehdessään kokoomuksen näkemyksiä ja Leinonen Ilkassa Maalaisliiton näkemyksiä.

Maalaisliitto suhtautui epäillen lapuanliikkeen suunnitelmiin marssia heinäkuussa 1930 Helsinkiin. Leinonen, Lahdensuo, Tarkkanen ja Tiitu kokoontuivat 16.6.1930 Alkion kotiin neuvottelemaan tilanteesta. Tämä Maalaisliiton maakunnallinen vaikuttajaryhmä päätti estää talonpoikaismarssin ja kutsua Seinäjoelle kokouksen, jossa pysäytettäisiin lapuanliike. Liike kuitenkin torjui vallankaappaushuhut, ja Maalaisliitto luopui marssin vastustamisesta. Puolueen lisätty keskushallitus puolestaan torjui ulkoparlamentaaristen keinojen käytön kommunisminvastaisessa taistelussa.⁹⁶

Mielialat vaihtelevat

Leinonen jäi rakentavine ehdotuksineen entistä enemmän oppositioon ja sivuraiteelle. Suomi sai seurata kesällä 1930 Kosolan radikaalin lapuanliikkeen

edesottamuksia. Leinosen strategiaksi jäi myötäily, kansanliikkeen aikaisempien vaiheiden kertailu, varovainen kritiikki ja jälleen myötäily. Ahtaalla oli myös pääministeri Kallio. Kun lapuanliikkeen johtomiehiin kuuluva toimitusjohtaja Martti Pihkala pyysi Kalliota asettumaan kommunisminvastaisen toiminnan kärkeen, tämä kieltäytyi. Pihkala toivoi, että Kallio tukisi kaikin voimin Suomen Lukon maalaisliittolaisia johtajia Leinosta ja Albin Manneria. Pihkala tahtoi löytää puoluetoiminnasta poikkeavan ja sitä tehokkaamman kansalaistoiminnan muodon, johon keskustalaisetkin olisivat voineet tulla mukaan, eivätkä vain suvaita sitä. Pihkala oli sitä mieltä, että jos Kallio asettuisi kansanliikkeen johtoon, toiminta sujuisi yksimielisesti, ja kommunisminvastainen taistelu tuottaisi tulosta. Kallio ei uskonut, kuten jo aiemmin kävi ilmi, alun alkaenkaan Suomen Lukkoon ja torjui Pihkalan ehdotukset.⁹⁷

Olisiko Kallion asettuminen tässä vaiheessa kansanliikkeen kärkeen tukemaan Suomen Lukkoa ja Leinosta saanut liikkeen pysymään demokraattisena? Olisiko liike käyttänyt jatkossa Kallion johdolla vain laillisia keinoja? On vaikeaa kuvitella, että radikaaleja ja väkivaltaisia keinoja kannattavat olisivat totelleet Kalliota. Kalliolle tarjottiin diktaattorin virkaa, mutta suunnilleen samalla liike suunnitteli hänen murhaamistaan. Teon tekijätkin oli jo valittu.⁹⁸

Suomen Lukon kotipaikkana oli edelleen Lapua, ja käytännön asioiden vuoksi järjestö perusti toimiston myös Helsinkiin. Järjestön johdossa oli 32-henkinen valtuuskunta, joka valitsi viisihenkisen toimikunnan hoitamaan käytännön asioita. Järjestön organisaatio noudatteli suojeluskuntajärjestön piirijakoa.⁹⁹ Suomen Lukkoa edustavan Leinosen kirjoituksissa kriittisyys lisääntyi kesällä 1930 hetkellisesti. Hän huomautti, että lapuanliike ei taistellutkaan enää kommunismia vaan maalaisliittolaista hallitusta vastaan. Leinosen mielestä liikkeen toimissa oli vallankumouksellisuutta, ja se halusi tehdä vallankaappauksen käyttäen hyväkseen talonpoikien kommunimivihaa.¹⁰⁰ Leinonen vetosi myös Maalaisliiton lisätyn keskushallituksen lapuanliikettä koskevaan julkilausumaan, joka hänen mielestään oli selväsananainen.¹⁰¹

Talonpoikaismarssilla 7.7.1930 lapuanliike halusi vauhdittaa valtiovallan toimia kommunismin tukahduttamiseksi. Marssin järjestelyissä käytettiin sotilasviranomaisia ja suojeluskuntajärjestöä näkyvästi hyväksi. Virkapukuiset ja aseistetut suojeluskuntalaiset vartioivat esimerkiksi tiettyjä rataosia, asemia ja ylikäytäviä junien kulkiessa ohi kohti pääkaupunkia. Vartijoiksi määrättiin kokenutta päällystystä, ja vartiointi järjestettiin harjoituksen nimikkeellä.¹⁰² Marssin vastaanottotoimikuntaan kuului mm. everstiluutnantti Levälahti, joka oli Helsingin suojeluskuntapiirin päällikkö. Lisäksi eri puolilta maata Helsinkiin tulleet lotat huolehtivat marssilaisten muonituksesta, ja suojeluskuntalaisia oli myös ohjelman esittäjinä.¹⁰³ Mielipiteenmuokkaus suojeluskunnissa oli tehnyt niistä lapuanliikkeelle käyttökelpoisen joukon. Tämä harmitti Leinosta, joka ei voinut hyväksyä suojeluskuntalaisten mukanaoloa marssin järjestelyissä. Toisaalta suojeluskuntien käyttö vaikutti omalta osaltaan marssin rauhalliseen sujumiseen.

Leinonen ei osallistunut talonpoikaismarssiin, vaan järjesteli kahtena marssia edeltävänä päivänä Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunnan maakuntajuhlaa Isossakyrössä.¹⁰⁴ Muut henkilöt vetivät nyt toiminnan vankkureita. Lapuanliikkeen tukijan laivanvarustaja Ragnar Nordströmin toimesta pääkau-

punkilaisille heitettiin marssin aattona kymmeniätuhansia kopioita sanomalehti Östra Nylandissa olleesta kommunisminvastaisesta pääkirjoituksesta, jossa toivottiin ymmärtämystä ja sympatiaa lapuanliikkeen miehille huolimatta heidän tekemistään virheistä. Lentolehtisen tekstissä haukuttiin hallitus ja eduskunta siksi, että ne eivät olleet ajaneet aktiivisia kommunisteja pois maasta. ”On maamme häpeä, että vielä 12 vuotta todellisen kapinan jälkeen kommunismi saa avoimesti kukoistaa”, helsinkiläisiä opastettiin ennen marssia.¹⁰⁵

Tapahtuman järjestelyistä vastasi lapuanliikkeen oikeistoradikaali siipi, joka järjestäytyi ennen marssia erilleen Suomen Lukosta. Oikeistoaktivistit, oikeistolaiset ja eteläpohjalaiset oikeistoradikaalit Vihtori Kosola etunenässä valtasivat johtoasemat. ”Lapuan Liikkeen johto” ilmoitti Leinoselle, että hänen johtamansa Suomen Lukko oli vain liikkeen reserviä ja ”varaväkeä”. SL:n maalaisliittolainen johto oli sysätty sivuraiteelle itse asiassa jo maaliskuussa, ja jo seuraavina kuukausina se menetti lähes koko järjestön.¹⁰⁶

Talonpoikaismarssi oli suuri hetki Leinosen entiselle aktivistiverille Vihtori Kosolalle, joka otti vastaan joukot Helsingissä Suurkirkon edessä presidentin ja hallituksen vieressä. Myös Lapuan herännäiskirkkoherra K.R. Kares oli näkyvästi esillä, eikä ihme, sillä lapuanliike nostatti paitsi suojeluskunta-laisten myös heränneiden keskuudessa suuria toiveita siitä, että kommunismi kukistuisi.¹⁰⁷ Lapuanliikkeen nousu koettiin myös heränneiden keskuudessa vapaussodan jatkona¹⁰⁸ kuten porvarillisella puolella laajemminkin. Valkoinen Suomi lähti marssille kommunismia vastaan, ja oli yhdentekevää, minkälaisen valkoisten tunnusten alla marssittiin. Pääasia oli, että marssi yhdistäisi suuren osan kansaa yhteisten arvojen taakse.¹⁰⁹

Lapuanliike sai talonpoikaismarssista uutta puhtia. Eduskunta oli kutsuttu koolle jo ennen marssia, sillä kommunistien toiminnan kieltävä lainsäädäntö oli tarkoitus saada voimaan liikkeen painostuksesta. Valtioneuvoston päätöksellä kommunistien kirjapainot oli suljettu ja kommunistilehdet lakkautettu. Eduskunta hyväksyi toimenpiteet äänin 112-69. Myönnytykset eivät riittäneet lapualaisille, vaan nämä vaativat hallituksen eroa. Presidentti Relander painosti Kallion hallituksen eroamaan. J.K. Paasikivi kieltäytyi pääministerin tehtävästä, mutta lapualaisten kanssa neuvotellut Svinhufvud suostui lopulta. Ennen marssia lapualaisten Helsingin ääriyhmä kaappasi Kai Donnerin johdolla eduskunnan perustuslakivaliokunnan kokouksesta kommunistiedustajat Pekkalan ja Rötjön. Kaapatut luovutettiin Kosolan käskystä hallitukselle, joka määräsi pidättämään kaikki kommunistiset kansanedustajat. Asiaan vaikutti myös Svinhufvud, joka ilmoitti, että hän ei tule lähellekään marssijoita, jos Rötköä ja Pekkala ei vapauteta.¹¹⁰

Leinonen asetti sanansa talonpoikaismarssin jälkeenkin varovasti, jopa mitäänsanomattomasti toivoen ylimalkaisesti, että kommunisminvastaiseen taisteluun ei tuotaisi mitään siihen kuulumatonta. Hän oli huolissaan kommunistilakien kohtalosta eduskunnassa ja oli toki edelleen sitä mieltä, että kommunismi oli hävitettävä Suomesta.¹¹¹ Koko kesän ja alkusyksyn hän jatkoi puolitain myötäsukaista kirjoittelua lapuanliikkeestä. Hänellä ei ollut yhteyksiä kesäkuussa Lapualla valittuun lapuanliikkeen uuden ja jyrkän valtuuskunnan jäseniin. Kaikkiaan 31-miehisessä valtuuskunnassa olivat parhaiten edustettui-

na pankit viidellä johtajallaan, pappeja oli neljä, samoin upseereja. Erilaisten liikealojen edustajia, tuomareita ja tohtoreita oli kuusi, samoin viljelijöitä.¹¹²

Lapuan kokous merkitsi sitä, että aloite oli siirtynyt Suomen Lukolta Etelä-Pohjanmaan radikaaleille. "Suoran toiminnan" miehet olivat repäisseet itsensä periaatteellisesti eroon "helsinkiläisten" holhouksesta ja juridisista järjestömuodoista. Puheenjohtaja pastori Rantanen korosti, että "nyt lähdetään tielle, jolta ei ole paluuta". Juuri tässä kokouksessa oli päätetty marssia Helsinkiin, ja soraäänit oli hiljennetty. Valtuuskunta korosti alueellisella jakautumallaan ulkoparlamentaarisien painostusliikehännän valtakunnallisuutta. Valtuuskunnan jäsenistä peräti 14 oli aktivisteja. Leinosen johtamassa Suomen Lukon valtuuskunnassa oli kuusi aktivistia. Edellisten kokousten jyrkät puhujat tulivat nyt edustetuiksi valtuuskunnassa, ja kokoonpano merkitsi myös Etelä-Pohjanmaan ja oikeistoaktivistien johtoaseman sinetöimistä. Valtuuskunnalla ei ollut kovin suurta merkitystä, ja sen tehtäväksi tuli viime kädessä legitimoida paljon suppeamman, kontrolloimattoman ryhmän vallankäyttöä.¹¹³

Ilkan päätoimittaja Santeri Alkio kuoli 24.7.1930. Leinonen sai tiedon ystävänsä kuolemasta Jyväskylään. Alkion kuolema järkytti Leinosta, ja hänen kirjoittamansa muistoruno Ilkassa henki syvää kunnioitusta, samoin ensimmäiset muistosanat jo seuraavana päivänä.¹¹⁴ Alkion kuolema merkitsi sitä, että vastuu Ilkasta siirtyi kokonaan Leinosen harteille. Ennen kaikkea Leinosen oli otettava kantaa lapuanliikkeen väkivaltaisiin kyydityksiin, jotka olivat lisääntyneet ennen talonpoikaismarssia. Marssin jälkeen kyyditykset vähenivät, mutta lisääntyivät jälleen elokuussa. Leinosen kannanotot lapuanliikkeeseen jyrkkenivät elo-syyskuussa 1930, ja tämä uskalsi pitää kyydityksiäkin jo "huligaani-ilmiönä".¹¹⁵

Leinosen mitta lapuanliikettä kohtaan oli täynnä ja syyskuussa oli jo voimakkaan kritiikin vuoro. Leinosen mielestä lapuanliike oli kertakaikkiaan mennyt toimissaan liian pitkälle. Leinosen mukaan lapuanliikkeen "yleissuunta" ei luvannut hyvää, ja siksi Suomen Lukolla olisi käyttöä.¹¹⁶ Leinosen ajatukset olivat toiveajattelua, ja tuskin hän itsekään uskoi, että SL voisi nousta kommunisminvastaisen toiminnan johtavaksi järjestöksi. Leinosen taustalla ML:n sisäiset ryhmittymät suhtautuivat lapuanliikkeeseen eri tavalla. Vuoden 1930 kuluessa puolueen innostunut suhtautuminen muuttui kielteiseksi kyyditysten lisääntyessä. Suhtautumisen muuttumisella oli puolueessa etu- ja jälkijoukkonsa. Ensimmäisinä lapuanliikkeeseen suhtautuivat kielteisesti vasemmistoagraarit ja puolueen keskustaan lukeutuneet aktiiviset laillisuusmiehet, kuten Kyösti Kallio, Uno Hannula, K.A. Lohi, Viljami Kalliokoski, Vihtori Vesterinen ja Juhani Leppälä. Eduskunnan sosialidemokraattisen puhemies Väinö Hakkilan kyydityksen jälkeen Kallio asettui, jos mahdollista vielä aiempaakin selvemmin lapuanliikettä vastaan. ML:n lehdistössä kriittisesti suhtautuvien etujoukkoon kuuluivat Pohjolan Sanomat, Kainuun Sanomat, Karjalan Maa ja Suomenmaa.¹¹⁷

Leinonen kuului Maalaisliiton oikeistoagraareihin, jotka muuttivat suhtautumisestaan lapuanliikkeeseen hitaasti. He olivat myötäilijöitä, jotka vaativat pitäytymistä laillisissa keinoissa, jotta yhteisesiintyminen kommunismia vastaan olisi mahdollista. Myötäileviä ML:n sanomalehtiä olivat Leinosen Ilkan lisäksi kokemäkeläinen Lalli ja Viipurissa ilmestyvä Maakansa.¹¹⁸ Lapuanliik-

keen tekojen ymmärtäminen vaikutti Leinoseen turhauttavasti, mikä näkyi syyskuussa 1930. Neuvoteltuaan Suomen Lukon valtuuskunnan jäsenten kanssa Helsingissä Leinonen keskusteli erikseen teollisuusjohtaja Rudolf Waldenin kanssa. Leinonen kertoi vapaussodanaikaiselle esimiehelleen eroavansa valtuuskunnan puheenjohtajan tehtävästä. Walden ei hyväksynyt eroa, vaan tähdensi, että olisi edesvastuutonta jättää työ kesken, varsinkin kun lapuanliikkeen lainrikkomukset olivat hänen mielestään jo vähenemässä. Entisen esimiehen sana painoi, ja Leinonen suostui jatkamaan puheenjohtajana.¹¹⁹

Leinonen purki mieltään myös Suomen Lukon sihteerille Mikko Jaskarille valitellen järjestön alennustilaa. Leinonen kertoi halunneensa järjestöä käsittelevällä kirjoitussarjallaan "edes jossain määrin kohentaa Suomen Lukkoa siitä alennustilasta, johon sen nimi on vaipunut". Leinonen kertoi toivoneensa, että SL ryhtyisi paikallistasolla "alunperin sovittuun toimintaan".

Hän jatkoi:

"Olen katsonut valtuuskunnan puheenjohtajana velvollisuudekseni aina korostaa sitä, että Suomen Lukko toimii laillisuuden merkeissä rauhallisena järjestönä. Mutta tuosta mainitseminenkin alkaa jo olla vaikeaa, kun alati saa kuulla eri puolilta maata kaikkea muuta, joka aina asetetaan Suomen Lukon tilille."¹²⁰

Waldenin kannustavat sanat antoivat Leinoselle uutta voimaa, ja hän kritisoi Ilkassa lapuanliikettä pontevammin kuin aikaisemmin. Leinonen tilitti turhautunutta oloaan viitaten mm. lapuanliikkeen suunnalta saamaansa arvosteluun:

"Kuulen kyllä huudon jo monelta taholta: puhut kuin punikki! Olet kommunistien suosija! Olen kuullut sen jo ennenkin. Sanon vain: Olen käynyt kovemman kurssin oppiakseni tuntemaan kommunismin kurjuuden kuin monet teistä, jotka huutavat. Olen kuunnellut bolshevistista kiihotusta Venäjän vankikellareissa tautien, täiden ja kurjuuden keskellä ennen kuin tuo nimitys oli vielä meillä tunnettukaan ja saanut kammon sitä kohtaan vereeni. *Luulen myös yli 10-vuotisen työskentelyni kommunismin vastustamisen merkeissä suojeluskunnissa antaneen jonkinlaisen oikeutuksen puhua tästä asiasta.* Ja tämä on käsitykseni: Nyt kuljettu tie ei ole paras mahdollinen. On rakennettava oikealle pohjalle."¹²¹

Tämä oli Leinosen ensimmäinen, pelkästään kritiikkiä sisältänyt kirjoitus lapuanliikkeestä. Täydentääkseen sanomaansa hän kirjoitti samaan lehteen alakerran, jossa hän kritisoi Vihtori Kosolaa. Pakinassaan, joka oli ikään kuin kirje Kosolalle, Leinonen totesi tämän tuntevan hyvin kananhoidon ja salaojituksen, mutta valtiollisissa asioissa mies oli mennyt sekaisin, Leinonen myönsi ymmärtävänsä asian:

"Mutta kun ihminen panoo maata tavallisena suomalaasena miehenä ja yhtäkkiä huomaattookin suurena kuulisuusutena, niin ettei oikein tahdo hoksata, kuinka suuri herra onkaan, niin ei oo kumma, jos rupiaa ittekin luulemahan päätänsä suuremmaksi ja käsivarttansa pidemmäksi kuin se onkaan."¹²²

Pakina ei suinkaan herättänyt naurunpyrskähdyksiä lapuanliikkeen johtomiehissä, jotka vaativat Leinosta kirjoittamaan vain myönteisesti heitä koskevista asioista. Leinosen pää ei kuitenkaan ollut käännettävissä. Sen verran uhkaukset vaikuttivat Leinosten kotielämään, että ovikellon soidessa perhe varmisti näinä kuukausina tulijan ennen kuin ovi avattiin.¹²³ Leinonen näytti nyt koventavan kritiikkiään lapuanliikettä kohtaan. On kuitenkin yllättävää, että arvosteltuaan ensin voimakkaasti lapuanliikettä Leinonen vesitti kritiikkinsä

seuraavana päivänä selittäen, että häneltä jäi em. pääkirjoituksen pituuden vuoksi tärkein asia sanomatta:

”Eikö kaikki sittenkin ole käynyt suhteellisen onnellisesti? Omavaltaisuuksia, kyydityksiä, joitakin pahoinpitelyjä, muutama harva ihmishengen hukka? Ja näin suuria asioita on saatu aikaan... Jos niiden muutamien kuukausien laittomuuksien jälkeen päästään laillisuuteen, niin eihän kannata pitää suurta melua tällaisesta!”¹²⁴

Epätavallista oli se, että Leinonen teki ensin selvän pesäeron lapuanliikkeeseen, mutta perui sitten heti kritiikkinsä. Menettely ei ollut Leinoselle tyydyttävää. Tämä oli kuitenkin Leinosen tasapainoilun huippu: ensin perusteellinen lapuanliikkeen runtaus sekä pääkirjoituksessa että alakerrassa ja seuraavana päivänä arvostelun vesittäminen. Ilmeisesti Leinonen yön yli nukuttuaan arvioi tilanteen uudelleen tarjoten edelleen radikaalille lapuanliikkeelle yhteistyön kättä. Todennäköisesti lapuanliikkeen johtomiehet olivat uhkailleet Leinosta esimerkiksi puhelimitse, minkä seurauksena tämä olisi pelästynyt ja peräytynyt kritiikistään. Edellistä selitysmallia tukee pääkirjoituksen loppuosaa, jossa entinen aktivisti nousi jälleen korostetusti esille jopa selittämään parhain päin lapuanliikkeen tekoja:

”Mutta kommunismihan on hävitettävä? Se on hävitettävä ja hävitetään. Siitä ei tingitä tippaakaan. Mutta sen hävittämisessä ei enää panna vaaranalaiseksi mitään ensiluokkaisia arvoja... Kansanliikkeelle jää tehtäväksi pitää vain huoli siitä, ettei kommunistisia juuria enää nouse hakattujen runkojen ympärille... Se kokoaa ympärilleen ne, jotka sattuneiden sivutuotteiden takia ovat siirtyneet syrjään. *Erehdykset unohtuvat, säröt ehjenevät ja jäljelle jää vain kansanliikkeen alkuperäinen ydin.* Näin tämä merkittävä liikehtiminen on kokonaisuudessaan ollut sittenkin tervettä ja uutta elämää luovaa.”¹²⁵

Uskoiko Leinonen todella kirjoittamaansa, eli siihen, että ”säröt ehjenevät ja jäljelle jää vain kansanliikkeen alkuperäinen ydin?” Tuskin. Eduskuntavaalit olivat nimittäin lähestymässä, ja Maalaisliitolle oli elintärkeää se, että Svinhufvudin hallitus pysyisi pystyssä ja toteuttaisi ohjelmaansa. Kun kommunistien kannatus heikentyisi, lapuanliike menettäisi voimaansa. Näin ollen keskusta, erityisesti ML, joutui vaaleihin saakka seuraamaan kokoomusta ja rajoittamaan lapuanliikkeen vastustamisen periaatteelliseen arvosteluun, joka ei vaarantaisi hallituksen elämänlankaa ja politiikkaa. Liikkeen tekoja yritettiin ymmärtää, koska kokoomukselle ei haluttu antaa vaaleissa etulyöntiasemaa. ML taktikoi, eikä puolue sanoutunut kokonaan irti lapuanliikkeestä kannatuksellisista syistä.¹²⁶

Leinosen nopea täyskäännös lapuanliikkeen arvostelusta parhain päin selittelyyn on ymmärrettävissä myös tästä näkökulmasta. Jos hän olisi arvostellut lapuanliikettä voimakkaasti Ilkassa, se oli saattanut ratkaisevasti lisätä hallituksen paineita. Leinosen oli ajateltava myös Maalaisliiton etua ja asemaa hyvin tarkkaan. Näkikö Leinonen mahdollisesti niin, että jos kommunismin vaikutus hallituksen toimista heikkenee, ja radikaali lapuanliike menettää kasvupohjansa, jäljelle jäisi ”kansanliikkeen alkuperäinen ydin”, se kansanliike, jota hän lähti itse näkyvästi ohjaamaan loppuvuodesta 1929 Lapuan ensimmäisen kokouksen jälkeen? Leinosen oli ajateltava Etelä-Pohjanmaan rauhallisena pitämistä, koko Suomen tilannetta lapuanliikkeen takia ja ML:n tulevaisuutta, johon tulevien vaalien tulos loisi oman pohjansa. Oma näkemys ja puoluetaktiikka osuivat yhteen. Maalaisliitto ylsi vaaleissa kannatuksensa huipulle ja sai 27 pro-

senttia annetuista äänistä. Porvarilliset puolueet saivat enemmistön, joten kommunistilait voitiin säätää.¹²⁷

Luottamus ”suorankäden toimintaan on loppu nyt...”

Leinosen tasapainoilu lapuanliikkeen suhteen päättyi lokakuun 10. päivänä 1930, kun entinen presidentti K.J. Ståhlberg kyydittiin Helsingistä Joensuuhun. Kun kyyditsijät olivat ”lapualaisia”, teko merkitsi liikkeen romahdusta. Leinosen mielestä väkivallan tielle lähteneiltä puuttui ”kokonaiskansallinen edesvastuuntunne”, ja he ”näki isänmaan liian kapeana ja kansan vain ryhmäkuntana”. Leinonen korosti, että eduskunnalla oli nyt mahdollisuus ”hävittää kommunismi maasta”. Hänen mielestään ratkaisevaa oli ollut se, että viljelijäväestö hylkäsi vähitellen liikkeen havaitessaan, että tekeillä oli ”historiallinen petos”. Ståhlbergin kyyditystä Leinonen piti vain ”höyhenenä, joka katkaisi kamelin selän”.¹²⁸

Kirjeessään lapuanliikkeen valtuuskunnan jäsenelle Iivari Koivistolle Leinonen selvitti 23.10.1930, miksi hän ei mennyt mukaan liikkeeseen. Koivisto oli Leinosen vanha ystävä jo vapaussodan ajoilta. Kirje paljastaa Leinosen mielialoja ja hänen tekemiensä päätösten taustoja:

”Sanot minun joutuneen väärään seuraan. En oikeastaan ole ollut missään seurassa, vaan sangen yksinäni. Kaikkein vähimmin olen ollut jonkun sylissä tai luisumassakaan syliin. Luulen, että hyvin harva meillä on viime aikoina joutunut siksi yksin otteitansa ottamaan kuin minä. Tulevat ajat tuomitkoot, ovatko ne olleet oikeita tai vääriä. Olen tehnyt niin kuin olen katsonut oikeaksi, siinä kaikki. Jäin täsmälleen sille rintamalle, jolla alunperin olinkin. En voinut olla mukana sellaisessa, jota en hyväksy. Siksi jäin sivuun... Mitä voitettavaa on minulla ollut? Puolivuotinen häpeäpaalu, sillä kyllä kai olet hyvin selvillä, mikä maine minulla on ollut kuluneen kesän aikana, ja mitä olen saanut kuulla ja kokea niistä piireistä, joita lähellä olin ennen... Suomen kansan luottamus suorankäden toimintaan on loppu nyt... Yhdymme jälleen eräällä rauhallisen kansalaistoiminnan linjalla, jonka kehittäminen jäi aivan alkuasteelleen silloin kun toinen linja starttasi niin voimakkaasti... Näytelmä on ollut komea, suosionhuudot hurmaavia, vaikutus valtava, ja saavutuksetkin merkityksellisiä. Kaikki kunnia! Mutta politiikan taidossa ja elämisen taidossa on asia sama kuin näytelmässä: on tärkeää osata astua oikeaan aikaan näyttämölle, mutta yhtä tärkeää on osata oikeaan aikaan poistua.”¹²⁹

Marraskuussa 1930 uusi eduskunta hyväksyi valtiopäiväjärjestyksen ja vaalilakien muutoksen sekä väliaikaiseksi tarkoitettun tasavallan suojelulain. Kommunistilait hyväksyttiin eduskunnassa 24.10.1930. Näin lapuanliike oli saavuttanut yhden päämääränsä, kun kommunistien julkinen toiminta oli tukahdutettu.¹³⁰

Leinonen oli noudattanut johdonmukaisesti omaa taktiikkaansa Ilkassa, eikä hän voinut vaikuttaa tapahtumien kulkuun. Hänen mielestään nyt oli nähty, miten huonolla asioiden hoidolla suurikin asia pilataan. Leinonen putosi kuin kissa tassuilleen, eli hän otti tilanteen niin kuin se eteen tuli. Kommunisminvastainen toiminta oli hänen mielestään ”läpäissyt erään vaiheensa”, mutta nyt tarvittiin kansalaisten vapaaehtoista järjestötoimintaa. Leinonen asetti toivonsa suojeluskuntiin, koska siellä tehtävä työ oli ”teoiksi ja toiminnaksi kehitettyä isänmaallisuutta”. Myös nuorisoseurat, puolueet ja osuustoiminnalliset kansalaisjärjestöt sopisivat kommunisminvastaiseen toimintaan. Leinonen vaikuttu huojentuneelta:

”On kamppailtu, haavoja lyöty ja haavoja saatu. Niin tapahtuu aina nopeasti kiitävänä historiallisina ratkaisukohtina, ja niin täytyykin tapahtua.”¹³¹

Kun Ståhlbergin kyydityksen jäljet johtivat lapuanliikkeen johtoon, Maalaisliitto hylkäsi liikkeen. Kun kävi ilmi, että Suomen Lukon sihteeri Mikko Jaskari oli syyllisten joukossa, Leinonen erosi järjestön valtuuskunnan puheenjohtajan tehtävästä. Oikeistoradikaalit perustivat 22.11. - 23.11.1930 pidetyssä kokouksessa Lapuan Liike r.y:n ja Suomen Lukko lakkautettiin. Ilkka vaati ML:n ylimääräistä puoluekokousta koolle, ja se pidettiinkin 29.-30.11.1930. Siinä Maalaisliitto sanoutui lopullisesti irti lapuanliikkeestä.¹³² Leinonen perusteli Ilkassa ylimääräisen puoluekokouksen jälkeen, miksi ML luopui lapuanliikkeestä. Kyseessä oli tärkeä linjanveto, ja siksi hän selvitti ratkaisua perusteellisesti. Myös vuoden 1931 presidentinvaalit lähestyivät, joten linjanvetoon oli syytä.¹³³

Leinonen otti lapuanliikkeen romahdettua tiukasti puoluemiehen roolin. Hän viittasi Lapualla perustettuun Lapuan Liike r.y:hyn ja linjasi ML:n pois uudesta järjestöstä.¹³⁴ Leinonen katsoi, että kansanliikkeen ”alku ja pohja oli täysin puolueen ajatuskannan mukainen”, eikä ollut ”epäilystäkään siinä mukanaolossa”. Hän korosti, että kommunismin vastustaminen ja sen hävittäminen olivat kuuluneet ML:n ohjelmaan jo pitkään, mutta vastustus oli hoidettava ”valtiollisin toimenpitein”.¹³⁵

Maalaisliittolaisuus osoittautui lopulta vastustuskykyiseksi oikeistoradikalismiin nähden. Kun kommunisminvastaisen liikkeen joukkovoiman muodostivat viljelijät, Maalaisliiton hillitsemispyrkimykset ja lopulta torjuntataistelu olivat keskeinen voima oikeistoradikalismiin pysäyttämisessä. Suomessa, toisin kuin monissa muissa Euroopan maissa 1930-luvulla, oikeistoradikalismi ei saanut pysyvää eikä merkittävää jalansijaa talonpoikien keskuudessa. Tämä kävi ilmeiseksi vuodenvaihteessa 1930-31, jolloin lapualais-oikeistolainen akseli yritti hajottaa Maalaisliittoa. Itse asiassa ideologisen kamppailun kärki oli jo siirtymässä kommunisminvastaiselta äärioikeistolaiselle rintamalle.¹³⁶ Lapualaisuuden uusi ryhmittäminen, ns. pulaliikkeet ja Mäntsälän kapina 1932, ei saanut kasvuvalustaa Maalaisliitosta. Miksi?

Syitä täytyy hakea ensinnäkin lapuanliikkeen kannattajakunnasta. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla, josta liike alkoi, monet herännäispapit - mm. Lapuan ja Ylistaron kirkkoherrat K.R. Kares ja Arvi Malmivaara - tukivat sitä. Hengelliset johtajat toivat heränneitä mukaan lapuanliikkeeseen ja talonpoikaismarssiin, josta tuli heränneitten ja kokoomuslaisten marssi. Kokoomus, herännäisyys ja lapuanliike pitivät tärkeinä perinteisiä yhteiskunnallisia arvoja, kuten uskonnon asemaa ja isänmaallisuutta. Autoritaarinen asenne ja konservatiivisuus olivat ominaista kaikille kolmelle liikkeelle. Kommunismin nujertaminen oli ollut tunnusomaista sekä kokoomukselle että herännäisyydelle vaupussodasta lähtien, ja se oli myös lapuanliikkeen tavoite.¹³⁷

Maalaisliitolla oli toisenlainen kehityskaari. Puolue oli syntynyt Santeri Alkion toimesta siellä, mistä lapuanliike lähti eli Etelä-Pohjanmaalla vuosisadan alussa. Leinonen jatkoi Ilkassa Alkion poliittista työtä. ML ei ollut konservatiivinen tai oikeistoradikaalinen puolue, vaan se erosi ennen vuotta 1918 muista porvarillisista puolueista sosiaalisten uudistusvaatimusten, agraarisen perustan ja yläluokan vastaisen asenteen vuoksi. Vuonna 1919 valtiomuototaistelussa puolue oli ajanut tasavaltaa, kun taas monarkiaa kannattanut kokoomus ajoi

sen jälkeenkin vahvaa valtiota. ML vaati kommunistien toiminnan lopettamista, mutta edellytti sen tapahtuvan uudistusten kautta, yhteiskunnallisia vastakoh-
taisuuksia lieventämällä.¹³⁸

Periaatteesta, kommunismin hävittämisestä Maalaisliitto, kokoomus, la-
puanliike ja körttiläiset olivat samaa mieltä. ML korosti parlamentarismia, eli
eduskunnan ja hallituksen tuli päättää laillista tietä kommunistien sulkemisesta
pois poliittisesta toiminnasta. Lapuanliike ilmensi oikeistolaisuutta, joka pai-
nosti valtiovaltaa samaan tavoitteeseen. Kokoomus ja körttiläisyys eivät pitä-
neet parlamentarismia ja tasavaltaista järjestelmää samassa määrin arvossa kuin
Maalaisliitto, joka pelkäsi, että lapuanliikkeen tavoitteiden toteutuminen, de-
mokratian ja parlamentarismien kaventaminen, toimisikin heidän tavoitteitaan
vastaan. Näin Maalaisliitto ja SDP ajautuivat ”laillisuusrintamaan”, joka lopul-
lisesti koitui lapuanliikkeen tuhoksi.¹³⁹

Lapuanliikkeestä ei olisi tullut merkittävää poliittista tekijää, jollei se olisi
saanut niin laajaa yleisen mielipiteen tukea Pohjanmaan ulkopuolelta, ja jollei
sille olisi virrannut muuta tukea johdon, talouden ja organisaation suhteen. Tu-
en juuret ulottuivat korkeaan virkamiehistöön, suurteollisuuteen ja sitä kautta
maan ulkopuolelle muuttuneisiin poliittisiin suhteisiin Euroopassa. Kommu-
nisminvastainen ja kansallisia tunnuksia korostava liikehdintä oli lyömässä it-
seään läpi suurimmassa osassa Eurooppaa.¹⁴⁰

Tutkijoiden keskuudessa ei olla yksimielisiä, oliko lapuanliike fasistinen
liike vai ei, mutta yleensä se on yleisesityksissä luettu niihin fasistisiin tai oi-
keistoradikaaleihin ilmiöihin, joita esiintyi ympäri Eurooppaa.¹⁴¹ Kuitenkin
Suomen poliittiset olot ja sisäiset voimasuhteet sallivat vain kommunistien toi-
minnan lopettamisen, mihin toki ML:kin oli valmis. Pidemmälle menevät
muutosvaatimukset kaatuivat, kuten edellä jo mainittiin, ML:n ja SDP:n yhteis-
rintamaan, johon sitten kokoomuskin Mäntsälän kapinan jälkeen vuonna 1932
liittyi.¹⁴²

Järjestelmän perusteellisemmän muuttamisen esti viime kädessä Suomen
maatalouden pientilavaltaisuus, sillä SDP ei olisi yksin pystynyt puolustamaan
demokratiaa. Toisaalta SDP ja sen kannattajat muodostivat vankan lapuanliik-
keen vastaisen taustavoiman. Se voima pysyi kuitenkin enemmän potentiaali-
sena kuin toimivana, mutta juuri sellaisena se muodosti ratkaisevan tuen toimi-
ville porvarillisille lapuanliikkeen vastustajille. SDP:n keskeisenä taktiikkana oli
tukea ennen kaikkea Maalaisliittoa siltä osin kuin se oli valmis taistelemaan la-
puanliikettä vastaan. Ratkaisun avaimet olivat siis ML:lla ja sen asennoitumi-
sella, mikä taas nojautui pienten ja keskisuurten viljelijäin tukeen. Ja kuten jo
edellä todettiin ML näki vallitsevan järjestelmän tarjoavan itselleen parhaat
mahdollisuudet omien kannattajien edut takaavaan reformipolitiikkaan.¹⁴³

Yleensä unohdetaan, että vaikka lapuanliike syntyi Etelä-Pohjanmaalla,
niin myös sen vastavoima ja -voimat lähtivät samasta maakunnasta, ja tässä
työssä Leinosella oli keskeinen rooli. Leinosen toiminnallisen roolin taustalla
täytyy nähdä Maalaisliiton historiallinen ja poliittinen perinne, joka lähti lailli-
suudesta ja jota Leinonen Alkion seuraajana noudatti Ilkassa. Vaikka ML:n
johto, sanomalehdistö ja aktiivinen puolueväki saavuttivatkin vuoden 1930 lo-
pussa periaatteellisen yhtenäisyyden asennoitumisessa lapuanliikkeeseen ja

yleensä oikeistoradikaalisiin virtauksiin, monenlaisia mielipiteitä esiintyi kannattajakunnassa. Peruslinja oli kuitenkin entisestään selkiintynyt.¹⁴⁴

Kallion puolesta - lopulta Svinhufvudin

Leinonen oli vuoden 1931 presidentinvaaleissa Kyösti Kallion ehdokkuuden keskeisiä puolestapuhujia, vaikka tämän ehdokkuus Maalaisliitossa oli kaikkea muuta kuin selvä asia. Vaalit käytiin lapuanliikkeen ja taloudellisen ahdingon puristuksessa. Jo ehdokasasettelussa näkyi sisäpoliittisesti ylikuumentunut tilanne. ML:n oli vaikea päästä yksimielisyyteen ehdokkaasta, ja Edistyspuolue asetti ehdokkaakseen lapuanliikkeelle vastenmielisen Ståhlbergin.¹⁴⁵ Maalaisliitossa oli tyytymättömyyttä presidentti Relanderia kohtaan, joka oli yllättäen valittu presidentiksi vuonna 1925. Hän oli irtautunut ML:sta ja oli monissa kysymyksissä eri linjoilla entisen puolueensa kanssa. Kun lapuanliike nousi, Relander myötäili sitä tuomiten sentään väkivaltaisuudet. ML:ssa ryhdyttiin keskustelemaan myös muista presidenttiehdokkaista. Kannatusta saivat Kallio ja J.E. Sunila. Kokoomus pyysi ehdokkaakseen Svinhufvudia, mutta tämä ensin kieltäytyi suostuen sen jälkeen, kun ML asetti ylimääräisessä puoluekokouksessa 29.11.1930 ehdokkaakseen Kallion eikä Relanderia. Svinhufvud näki omat mahdollisuutensa Relanderia heikommiksi, ja kun tämä putosi, hän katsoi mahdollisuuksiensa parantuneen.¹⁴⁶

Puoluekokouksen alkamispäivänä Maalaisliiton lisätyn keskushallituksen kokous hankki - valtuuksia saamatta - Relanderin suostumuksen ehdokkuuteen, jos puoluekokous hänet nimeäisi. Lähetystö kääntyi tämän jälkeen Kallion puoleen ilmoittaen Relanderin suostuneen, jolloin Kallio kieltäytyi, koska ei halunnut kilpailla istuvan presidentin kanssa. Puoluekokousväki asetettiin sen tosiasian eteen, että Relander oli suostunut ja Kallio kieltäytynyt. Relanderin kannattajat epäonnistuivat, sillä Kallion kannattajat vaativat, että myös tältä oli vielä kysyttävä kantaa ehdokkuuteen. Puoluekokous asettui Kallion kannalle äänin 87-63, ja tämä suostui taivuttelun jälkeen ehdokkaaksi.¹⁴⁷

Maalaisliiton rasitteeksi tuli se, että puolueessa oli ennen ja jälkeen ehdokasasettelun kannatusta sekä Relanderilla että Kalliolla, eikä rivejä saatu yhtenäisiksi. Leinonen kuului puoluekokouksen lähetystöön, joka pyysi Kalliota ehdokkaaksi. Kallion kannalta presidentinvaalien asetelma oli mahdoton, eikä tämä kohonnut pääehdokkaiden joukkoon, johon lukeutuivat oikeiston ehdokas, pääministeri Svinhufvud ja Edistyspuolueen Ståhlberg.¹⁴⁸

Kallion asema oli loppuvuodesta 1930 vahva, vaikka lapuanliike oli arvostellut voimakkaasti häntä ja hänen hallitustaan keväällä 1930. Laillisuus nousi ML:n politiikassa tärkeälle sijalle. Ehdokkuuspäätös oli Kalliolle vaikea, ja hän epäili kykyjään samalla tavoin kuin vuonna 1925.¹⁴⁹ Kallio piti mahdollisuuksiaan nytkin heikkoina luonnehtien asemaansa ahdistavaksi. "Luottamuksenne vei minut tempppelin harjalle, vaikka toinen ääni huutamalla huusi, ettei ole kunnollista ottaa vastaan tehtävää, johon ei pysty", Kallio kirjoitti vuodenvaihteessa 1930 tukijalleen Leinoselle.¹⁵⁰

Leinonen ei pitänyt Relanderista, jolla oli kannatusta erityisesti kotimaakunnassaan Karjalassa. Etelä-Pohjanmaan maalaisliittoväki ei kuitenkaan tukenut yksimielisesti Kalliota. Ennen puoluekokousta Etelä-Pohjanmaan maalais-

liittolaiset kokoontuivat Seinäjoelle. Kokousta hallitsi keskustelu kommunistinvastaisesta toiminnasta, ja päätoimittaja Leinonen piti aiheesta esitelmän. Kokous vaati kommunismin "lopullisen hävittämisen" jatkamista, mutta edellytti, että hallitusta ei uhkailtaisi. Piiri ei nimennyt Kalliota ehdokkaaksi, mutta edellytti, että vaaleihin mentäisiin ilman vaaliliittoja oman ehdokkaan kera.¹⁵¹

Leinonen kirjoitti heti em. piirin kokouksesta tavalla, joka suututti Relanderin, koska kirjoittaja, Leinonen, kannatti Kalliota.¹⁵² Leinonen jätti toki puoluekokoukselle mahdollisuuden keskustella muistakin ehdokkaista.¹⁵³ Pakina oli punaisen vaatteen heilautus uudelleenalintaa toivovalle Relanderille, joka tulkitse kirjoituksen epäsuoraksi hyökkäykseksi. Relander kirjoitti päiväkirjaansa, että pakinan mukaan syy, miksi Kallio olisi valittava presidentiksi oli tämän suomalainen nimi. Relander soitti oitis eteläpohjalaiselle tukijalleen ministeri Juho Koivistolle, joka arveli, että Leinonen pakinassaan "ampui yli maalin".¹⁵⁴

Leinosen mielestä presidentin piti olla "mies, luonne ja persoonallisuus, joka omalta kannaltaan katselee asioita ja uskaltaa myöskin kannallaan seisoa." Presidentiksi ei sopisi "kaikille tuulille kumarteleva henkilö". Hän peräänkuulutti "tahdonlujuttua", kokemusta ja perehtyneisyyttä maan ja valtakunnan asioihin. Leinonen ennusti, että presidentti joutuisi ulkopoliittisesti vaikeampiin aikoihin "kuin on ollut tähän saakka". Leinosen mielestä tarvittiin presidentti, johon luotetaan ulkomailla. Edelleen presidentin oli oltava "isänmaallisessa mielessä täysin mitat täyttävä, sellainen, jonka menneisyydessä ei tässä mielessä ole tahraa".¹⁵⁵ Leinosen kannanotto suututti jälleen Relanderin. Tämä moitti puoluekokouksen jälkeen "sitä tapaa, jolla kalliolaiset agitaatiotaan harjoittavat", ja että hän olisi antanut periksi lapuanliikkeelle:

"Minä sanon vain sen johdosta, että miten olisi käynyt, jos olisin härkämäisesti asettanut pienet asiat suurten asiain edelle... En luule kumminkaan erehtyväni, jos sanon, että herra Leinosen antagonismi minua kohtaan johtuu siitä, että olen juuri seisonut kantillani. Mutta kun minun käsitykseni asioista on toinen kuin Leinosen, jonka mielestä minun olisi tullut olla peräänantavainen, vaikka kantani oli selvä ja asiallisesti perusteltu."¹⁵⁶

Kallion voitettua puoluekokouksessa Relanderin Leinonen aloitti näkyvän kampanjan Kallion puolesta. Leinonen lanseerasi lukijoille Kallion "Suomen ensimmäisenä talonpoikana".¹⁵⁷ Vihtori Varpio kirjoitti kokoomuslaiselle opetusministeri Paavo Virkkuselle, että Leinonen aikoo saada maalaisliittolaiset pysymään Kallion takana loppuun asti ja että Leinonen on katkera, kun oli syrjäytetty "kansanliikkeestä".¹⁵⁸ Leinonen viittasi Latviaan, jossa jo oli talonpoikainen presidentti. Hän myös analysoi ehdokkaat päätyen Kallioon.¹⁵⁹ Leinonen herkisti viljelijöiden tuntoja viitaten ikivanhaan talonpojan ohjeeseen, jonka mukaan "ei oikeutta maassa saa, jos itse sitä ei hanki". Hän ei tyytynyt Kallion kehumiseen vaan syytti Relanderia mm. siitä, että tämä esiintyi edelleen julkisuudessa ikään kuin Maalaisliiton presidenttiehdokkaana. Leinonen vaati, että puolueen valitsijamiesten oli äänestettävä Kalliota loppuun asti.¹⁶⁰

Relanderin kannattaja ministeri Koivisto soitti kirjoituksen johdosta Leinoselle ihmetellen tämän kannanottoja presidentinvaalista. Leinonen puolustautui sillä, ettei hän kirjoitushetkellä tiennyt valitsijamiesvaalien tulosta. Lisäksi Leinonen totesi Koivistolle, ettei tiennyt toisen äänestyksen ratkaisevasta merkityksestä presidentinvaaleissa. Kuultuaan tämän Relander huudahti: "Eikö

ole suurenmoinen esimerkki siitä, millä tavalla meillä politiikkaa tässä maassa hoidetaan.”¹⁶¹

Valitsijamiesvaaleissa Kallio sai 69, Tanner 90, P.E. Svinhufvud 64, Ståhlberg 50, ruotsalaiset 25 ja Suomen Pienviljelijäin Puolue 2 valitsijamiestä. Vaasan läänissä vaalitulokset olivat sikäli hyvät, että jokaisesta vaalipiiristä valittiin viisi Kallion valitsijamiestä. Leinosellekin heltäisi valitsijamiehen paikka Vaasan läänin eteläisestä vaalipiiristä.¹⁶²

Leinonen kirjoitti valitsijamiesvaalien jälkeen ministeri Koivistolle kirjeen, jossa hän totesi aivan toisin kuin mitä pääkirjoituksissaan rummutti, eli että Kallion mahdollisuudet presidentiksi olivat vähäiset. Leinonen totesi, ettei aio kirjoittaa Ilkassa kummankaan, siis Relanderin tai Kallion puolesta, ”ellen tule siihen suorastaan pakotetuksi”. Leinonen oli sitä mieltä, että kun omaa ehdokasta ei olisi mahdollisuus saada presidentiksi, pitäisi vakavasti pohtia ”oma mieskö, vaikka heikkokin vai joku muu”. Leinonen arvioi myös muita ehdokkaita ja toi esille jo tutun kielteisen käsityksensä Relanderista:

”Asia on vaikea, hyvin vaikea. Ståhlberg on ehdottomasti luja ja pystyvä. Mutta hänen nimensä on kekäle. Svinhufvud on hallintomiehenä heikko, en koskaan ole päässyt siitä käsityksestä, niin paljon kuin hänestä miehenä ja ihmisenä pidänkin. Lopullista kantaa asiassa etsin. En muilta vaan itseltäni... En jaksa uskoa, että Relander on se mies, joka näissä vaiheissa pystyy valtakuntaamme johtamaan. Hänelle sattui onnellinen kuusivuotiskausi, mutta toinen tuskin on yhtä onnellinen. Olen muodostanut hänestä käsitykseni hyvin monien tosiseikkojen perusteella, ja tämä käsitys on, että hän on liiaksi tuulien mies. Johtavat periaatteet puuttuvat.”¹⁶³

Leinonen selvitteli näkemyksiään myös jurvalaiselle Uuno Tarkkaselle, joka oli vaatinut kirjeessään Leinoselle, että ML:n pitäisi työskennellä Relanderin puolesta. Leinonen kirjoitti Tarkkaselle valitsijamiesvaalien jälkeen, että Kalliota ei voi enää sivuuttaa. Leinonen kertoi seuranneensa ”henkilökohtaisesti Relanderin poliittisia toimia, eikä pitänyt häntä itsenäisenä ja voimakkaana, ei edes valtiomiehenä. Leinosen mielestä Relander ei ollut maalaisliittolainen, koska ”ei tahtonut tai ymmärtänyt ottaa asioissa selvää suomalaista kantaa”. Leinosen mielestä esimerkiksi nimitysasioissa Relander oli suosinut ruotsinkielisiä. Leinosta harmittivat myös juorut, jotka liittyivät Relanderin yksityiselämään. Hän ennusti, että presidentinvaalien loppuratkaisu tulisi vaikeaksi. Leinonen kannatti nyt Ståhlbergia arvostaen tätä hallintomiehenä. Leinonen katsoi hänen olevan ”paljon edellä Svinhufvudia”. Leinonen korosti asian kokonaisuvaltaisuutta:

”Kysymys on koko kansasta, ei puolueista, eikä ryhmäkunnista. Ja tulokseen on lojalisti alistuttava, olipa se mikä tahansa, niin puolella kuin toisellakin. Jos siihen ei voi alistua, hän ei käsittäkseni ole isänmaallinen siinä mielessä kuin minä isänmaallisuuden käsitan.”¹⁶⁴

Maalaisliiton valitsijamiesryhmä kokoontui Helsinkiin päivää ennen vaalipahtumaa 14.2.1931 järjestäytymään ja suunnittelemaan taktiikkaa. Ryhmä valitsi puhemiehistön, jonka tehtävänä oli neuvotella muiden puolueiden valitsijamiesryhmien kanssa. Puhemiehistön merkitys oli keskeinen ja siihen valittiin puheenjohtajaksi yllättäen Leinonen sekä jäseniksi tunnetut poliitikot P.V. Heikkinen ja Juho Niukkanen. Leinonen ja Heikkinen olivat Kallion kannattajia, ja Niukkasen arveltiin menevän sille puolelle, joka mitä ilmeisimmin voittaisi.¹⁶⁵

Leinonen oli mukana Maalaisliiton neuvotteluissa muiden puolueiden valitsijamiesryhmien kanssa. Kun Kallion kannalle ei saatu muita ryhmiä, ML päätti, että häntä äänestettäisiin niin pitkälle kuin mahdollista. Leinonen oli ollut tätä mieltä jo vaalikamppailun aikana. Kallion kohtalo ratkesi heti ensimmäisessä äänestyksessä Tannerin saadessa 90 ääntä. Svinhufvud sai omien 64 äänen lisäksi ruotsalaisilta 19 ääntä ja viisi maalaisliittolaista, Relanderin kannattajiin kuuluvien ääntä. Kalliolle jäi 64 ääntä ja Ståhlbergille 58 ääntä. Asia ratkesi kolmannessa äänestyksessä, kun kolme eteläpohjalaista ML:n valitsijamiestä äänesti Niukkasen armottoman painostuksen ja Leinosen taitavan suostuttelun seurauksena Ståhlbergin sijasta Svinhufvudia. Jälkimmäinen tuli valituksi tasavallan presidentiksi.¹⁶⁶

Leinonen taisteli loppuun asti Kallion puolesta. Tosin Leinonen aavisti Kallion häviön, koska hän em. kirjeissäkin pohti, kumpi olisi paras lopullinen valinta, Svinhufvud vai Ståhlberg. Ulospäin Leinonen liputti Ilkassa Kallion puolesta. Kotimaakunnan ministeri Juho Koivistokaan ei pystynyt kääntämään Leinosta suopeaksi Relanderin ehdokkuudelle. Tosin suurin osa ML:n sanomalehdistä kirjoitti Leinosen lailla Kallion puolesta. Pääkaupunkiin perustettu Suomenmaa oli tosin aluksi Relanderin kannalla, ja Viipurissa ilmestyvä Maakansa tuki tiukasti Relanderia. ”Maakunnan ääni” pyrki laajemminkin ohjaamaan Leinosta Relanderin kannalle, mutta turhaan.¹⁶⁷ Hajaannuksen vuoksi Maalaisliitto hävisi presidentinvaalit. Ne olivat, kuten lapuanliike, puolueelle kova koettelemus.¹⁶⁸

Kun Kallio ei sitten saanut muiden puolueiden valitsijamiesryhmiä puolelleen, ja myös Ståhlberg tippui, Leinonen valitsi omasta mielestään kolmanneksi parhaimman vaihtoehdon eli Svinhufvudin. Myöhemmin hän katsoi jälkiviisaasti, että Svinhufvudin valinta kuudeksi vuodeksi tasavallan presidentiksi oli onneksi maalle.¹⁶⁹ Edellisenä vuonna alkanut Leinosen painoarvon kasvu Maalaisliitossa jatkui. Tästä oli osoituksena se, että hänet valittiin puolueen keskushallituksen jäseneksi.¹⁷⁰

Huolenaiheena yhteiskuntarauha

Vuoden 1930 jälkeen Leinosella ei ollut mitään tekemistä lapuanliikkeen kanssa. Kun liikkeen kannattajat sitten yrittivät tunkeutua ML:oon lapualaismaalaisliittolaisten ryhmänä, vastenmielisyys ”lapualaisuutta” kohtaan kasvoi puolueessa edelleen. Muutos näkyi ennen muuta Maalaisliiton eduskuntaryhmän asenteissa ja puolueen sanomalehtien kirjoittelussa.¹⁷¹ Lapuanliikkeen kannalta ML:n nujertaminen oli avainasemassa, koska se oli suurin puolue, ja sen lehdistö oli liikettä vastaan. Mikä pahinta lapuanliikkeen kannalta, maalaisliittolaiset muodostivat suojeluskuntajärjestössäkkin mahtavan voiman. Toisaalta ML kärsi presidentinvaaleissa tappion, ja sen oli edelleen kuunneltava lapuanliikkeen vaatimuksia. Puolueen omanarvontunto oli kärsinyt kolauksen, ja sen johdossa pelättiin joutumista kokoomuksen talutusnuoraan.¹⁷²

Leinonen ihmetteli lapuanliikkeen yrityksiä perustaa puolueeseen erityistä lapualais-maalaisliittolaista ryhmää. Tammikuussa 1931 Ilkkaan tuli muiden sanomalehtien tapaan kutsu saapua lapualais-maalaisliittolaisten perustamiskokoukseen Hankkijan talolle. Perusteluna oli ML:n sanomalehtien

”kylmän arvosteleva” suhtautuminen kansanliikkeeseen. Kokous kuitenkin kutistui vain propagandaeleeksi ja muutamaksi mahtipontiseksi pöytäkirjapykäläksi.¹⁷³ Lapualais-maalaisliittolaisuus ei saanut vuonna 1931 ML:ssa juuri minkäänlaista jalansijaa, ja Leinonen ampui alas hanketta Ilkassa.¹⁷⁴

Leinoselle tuli kiihkeän taisteluvuoden 1930 jälkeen kansalaissovun merkitys tärkeäksi teemaksi, ja hän pohti varsinkin valtion ja valtiokäsityksen merkitystä. Leinosen mielestä jokainen valtio tarvitse ”voimakkaan ja oikean valtiokäsityksen kasvamisen kansalaisissaan ennen kuin se voi kestää koettelemissa”. Jokaisen kansalaisen pitäisi lisäksi alistua itsekuriin.¹⁷⁵ Hän oli miellissään siitä, että sisäpolitiikan kehitys näytti kulkevan rauhallisempaan suuntaan.¹⁷⁶

Lapuanliikkeen järjestäytyttyä rekisteröidyksi yhdistykseksi Leinonen moitti liikettä siitä, että se ei ollut halunnut etsiä päämääriä, jotka yhdistäisivät eri ryhmiä. Leinonen syytti liikettä myös siitä, että se taktiikassaan paljasti erilaisia epäkohtia, joita se ei voisi kuitenkaan yksin ratkaista.¹⁷⁷ Leinonen kuului edelleen Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin esikuntaan, ja hän varoitti leivittämästä epäsopua suojeluskuntiin. Leinonen varoitti ryhtymästä mittaamaan suojeluskuntalaisten isänmaallisuutta lapualaisuudella. Hän toivoi, että suojeluskuntalaitos on jatkossakin ”yksinomaan hallituksen käskyjen alainen”.¹⁷⁸

Maalaisliitto juhli kesäkuussa 1931 25-vuotistaivaltaan Jyväskylässä. Leinonen korosti puolueensa kykyä olla ”vankkumattomana keskuksena pitämässä yhteiskunta- ja valtioelämässä tasapainoa silloinkin kun äärimmäisyysuunnat milloin vasemmalta ja milloin oikealta ovat yrittäneet asettaa maamme kohtalot arpapeliin.”¹⁷⁹ Leinosen asemaa puoluemiehenä osoitti se, että hän piti juhlakokouksessa puheen, jossa hän analysoi ML:n roolia lapuanliikkeessä. Kun liike poikkesi ”oikealta ladultaan”, ML ei Leinosen mielestä voinut lähteä mukaan.¹⁸⁰

Leinosen toiveet yhteiskuntarauhasta eivät täysin toteutuneet, sillä loppuvuodesta 1931 sisäpoliittinen tilanne kiristyi uudelleen. Rynnäkön epäonnistuttua vuonna 1930 lapuanliike pyrki esimerkiksi painostustoimin siihen suuntaan, että sille uskolliset ainekset saataisiin armeijan ja suojeluskuntalaitoksen eri portailla johtotehtäviin. Suojeluskunnissa oikeistoradikaalien näin käynnistämä valtataistelu kohdistui ennen kaikkea maalaisliittolaisia vastaan. Lapualaisten menetelmä oli sellainen, että suojeluskuntapiirien esikunnista heitettiin ”vastenmieliset ainekset” pois aina kuin se suinkin oli mahdollista. Kitkaa syntyi myös Etelä-Pohjanmaalla. Marraskuussa vuoti julkisuuteen tietoja lapuanliikkeen suunnitelmista tehdä vallankaappaus. Tarua vai totta, mutta Sunilan hallitukselle ja ML:lle huhutkin olivat varoittava signaali, johon oli suhtauduttava vakavasti. ML:n ryhmävaltuuskunta velvoitti puolueen edustajat vaatimaan puolustusministeriltä lapualaismielisten suojeluskuntaupseerien tarkkaa valvontaa. Leinonen tuomitsi suojeluskuntien käyttämisen poliittisiin päämääriin. ML havahtui siihen, että lapuanliike ei kaihtaisi edes vallankaappausta.¹⁸¹

Kyydityksistä salanimellä

Leinonen palasi vuonna 1931 yllättäen edellisen kesän lapualaistapahtumiin kirjoittamalla romaanin *Hauta rajan takana*. Kirjassa hän kuvasi mm. kahta kommunistikyyditystä ja otti tiukemmin kuin edellisellä vuonna Ilkassa kantaa lapuanliikettä vastaan. Turvallisuutensa vuoksi Leinonen kirjoitti romaanin Erkki Urpialan salanimellä, ja vasta neljä vuotta myöhemmin se ilmestyi hänen omalla nimellään. Kirja on - paitsi osoitus Leinosen eri rooleista - myös tekijänsä omakohtainen analyysi tapahtumista, joissa hän itse oli mukana ja joita hän seurasi läheltä kesällä 1930. Kirjan voi nähdä myös Leinosen puhdistautumisriittinä tapahtumista, jotka olivat jääneet häntä vaivaamaan. Matka lehtimiehestä ja poliittisesta vaikuttajasta kirjailijaan oli yhtä pitkä kuin matka Leinosen aivolohkosta toiseen.

Hauta rajan takana oli tavallaan jatkoa Leinosen kirjoille Ilkan ja Poutun pojat (1918) sekä *Värväri* (1924), jotka ovat olleet esillä jo aiemmin. Edellisessä Leinosen toimittamassa kirjassa aiheena oli vapaussota, ja jälkimmäisessä romaanissa Leinonen tilitti omia kokemuksiaan värväys- ja vankilavuosistaan. Kyse oli nytkin kirjoittajansa lähihistorian pikaisesta kirjoihinlaitosta, kuten em. kahdessa muussakin teoksessa. *Hauta rajan takana* - romaanin alussa kaksi Neuvostoliittoon vuoden 1918 sodan jälkeen siirtynyttä kommunistia suunnittelee palaavansa Suomeen. Leinonen kuvaa Neuvostoliiton olot surkeiksi. Päähenkilö ja Roope lähtevät Moskovaan päästäkseen kommunistien urkintamatkalle Suomeen, ja he vannovat tsekan virkailijoille valan, jossa he lupaavat palata takaisin. Heille kerrotaan, että "Pohjanmaalla ovat talonpojat saneet hurmion päällensä ja hyppivät oikeassa halleluja-hengessä."¹⁸²

Leinonen siirtää nopeasti päähenkilöt Vaasaan matkaavaan junaan, koska heillä on Vaasassa "lähetystehtäviä". Junassa puhutaan kommunisminvastaisesta liikkeestä ja kommunistien kurittamisen tärkeydestä.¹⁸³ Tapahtumat siirtyvät kommunistisen Työn Ääni -lehden painokoneiden särkeä oikoudenkäyntiin Vaasan raastuvanoikeuteen 5.6.1930. Leinonen oli seurannut, kuten aiemmin todettiin, oikeudenkäyntiä, joten hänen oli helppo kirjoittaa tapahtumasta romaani. Leinonen oli myös nähnyt kommunistien asianajajan Asser Salon pahoinpitelyn ja hänen kyydityksensä alkamisen.

Leinonen kuvaa, kuinka Venäjältä palanneen, henkilöllisyytensä salassa pitävän kommunistin oli pakko mukautua tilanteeseen ja kieltää aatteensa. Leinonen kirjasi romaanissaan vuonna 1930 kokemansa lapuanliikkeen ylilyönnit toisin kuin Ilkassa. Romaanissa Leinonen ei pyrkinyt ymmärtämään lapuanliikettä ja sen harjoittamaa väkivaltaa, kuten hän joutui tekemään Ilkassa. Leinonen kuvaa romaanissaan lapualaismielisten kiihkoa, jonka viemäksi myös Asser Salo joutuu. Teoksen päähenkilö joutuu saman kiihkon valtaan. Maaherran rauhoittavat sanat eivät vaikuttaneet, kun "väkijoukko vyörähti eteenpäin, hieman raskaasti kuin laava-aalto..."¹⁸⁴ Päähenkilö tempautuu mukaan kyydityksautoihin¹⁸⁵, ja Leinonen kuvaa tunnelmia Etelä-Pohjanmaalla kesällä 1930. Päähenkilö viehättyy kyyditsijöihin: "Minä suorastaan pidän hänestä, tuosta voiman, yksinkertaisen uskon ja vääjäämättömän, mutta itsetiedottoman vihan sekoituksesta."¹⁸⁶

Lapuanliikkeen johtajat eivät varmastikaan pitäneet tavasta, jolla Leinonen kuvasi kansanliikkeen paikallisia johtajia. Päähenkilön silmissä lapuanliikkeen puuhamiehet olivat "maan yksinkertaisia"¹⁸⁷ ja päässeet asemaansa sattumalta. Päähenkilö ajautuu muiluttamaan hengenheimolaisiaan, suomalaisia kommunisteja.¹⁸⁸ Lapuanliikkeen kannattajat ja johtajat eivät ole myöskään pitäneet siitä, että Leinonen paljasti muiluttajien olevan viinan "terästämiä". Hän kuvasi kommunisteja kodeistaan noutamaan tulleet lapuanliikkeen muiluttajat karkeiksi, yksinkertaisiksi ja väkivaltaisiksi.

Siitä, mihin Leinonen maalaisliittolaisena päätoimittajana päätyi arvostellessaan lapuanliikettä, hän jatkoi kirjailijana. Romaanissa Leinonen ihailee toisen kommunistin, Roopen poliittista vakaumusta, "tuota vanhaa miestä, joka on tehnyt ikänsä ankarasti töitä".¹⁸⁹ Leinoselle vakaumus oli tärkeä asia, ja hän ihaili Roopen aatteellista valinta, koska tämä oli päätyneet kommunistiksi omista lähtökohdistaan. Leinonen antoi arvoa kommunistille, joka laittoi tulevaisuutensa vaakalaudalle aatteensa vuoksi. Kommunismi oli Leinoselle mahdollon, mutta hän ihaili Roopen rehellisyyttä.

Leinonen osoitti, että synnyinmaahansa palanneilla kommunisteilla piti olla mahdollisuus aloittaa elämä alusta. Romaanin kommunistit arvostelivat voimakkaasti Venäjän oloja. Päähenkilö alkaa kotiutua Suomeen, ja hän polttaa salaiset paperit, joita hänen oli määrä luovuttaa suomalaisille kommunisteille.¹⁹⁰ Päähenkilö valmistautuu kärsimään rangaistuksensa ja päättää ilmoittautua viranomaisille, koska "porvarillisen sovinnaisuuden, valkoisen valtakomennon, tekohurskauden ja tekoisänmaallisuuden vapaalle ihmiselle antamat siteet eivät ole raskaammat kuin punaisen vallan niljaiset nuoratkaan."¹⁹¹ Leinonen kuvasi päähenkilön Roopeen verrattuna pinnalliseksi ja hairahtuneeksi kommunistiksi.¹⁹² Palattuaan kotiin päähenkilö saa tuskallisten vaiheiden jälkeen vanhemmiltaan hyväksynnän uusille suunnitelmilleen. Päähenkilö päättää hankkia itselleen maata ja suunnittelee uutta elämää.¹⁹³

Leinonen kuvaa, kuinka muilutuskesän 1930 kiihkeä henki tekee tyhjiksi päähenkilön aikeet palata synnyinmaahansa. Eräänä päivänä Roopen tytär, josta tulee päähenkilön mieltietty, kertoo, että muiluttajat veivät isän. Tästä käynnistyy romaanin hurja päätösjakso. Päähenkilö on tutustunut jo aiemmin muiluttajiin ja muilutuksiin ollen niissä itsekkin mukana. Leinonen kuvaa suomalaisen yhteiskunnan ja järjestyksenvalvojen voimattomuuden estää väkivaltaiset kyyditykset.

Hallitusvalta oli vuonna 1930 voimaton estämään lapuanliikkeen väkivallantekoja. Viranomaisia ei rohkaistu täyttämään lainmukaisia velvollisuuksia, ja kyyditsijät katsoivat saaneensa toimilleen valtiovallan hiljaisen siunauksen. Niinpä kaksi viidesosaa kesällä 1930 poliisin tiedossa olleista kyyditystapauksista ei johtanut mihinkään toimiin, ja kolme viidesosaa johti toimiin, jotka taas eivät johtaneet mihinkään. Toisaalta viranomaiset tiesivät yleensä piireissään sattuneista kyydityksistä, mutta viralliset ilmiannot eivät johtaneet mihinkään, eikä viranomaisilta herunut oma-aloitteista suojaa kyyditysten uhreille tai toimia tekijöiden saattamiseksi vastuuseen. Kyyditsijöiden kuulustelut, mikäli niitä tehtiin, olivat ylimalkaisia. Viranomaiset ja hallitus selittivät tutkimusten juuttumista paikoilleen lapualaisille suosiollisella kansalaismielialalla.¹⁹⁴

Leinonen tiesi näistä väkivallanteoista, mutta tasapainoillessaan Ilkassa laillisten keinojen puolesta laittomuuksia vastaan hän ei voinut paljastaa niitä lukijoille. Jos Leinonen olisi ne paljastanut, lapuanliikkeen vastustajat olisivat lyöneet hänet matalaksi, ja terrori Etelä-Pohjanmaalla olisi saattanut jopa yltyä. Leinonen oli Ilkassa ja Suomen Lukossa "laillisuuden vartija", ja siksi hänen piti ummistaa silmänsä.

Päähenkilö ajaa takaa kyyditsijöitä ja päätyy kahvilaan, josta hän soittaa nimismiehelle ja ilmoittaa väkivallanteosta. Nimismies miehineen saapuu paikalle ja ottaa kiinni päähenkilön. Leinonen vihjaa, että muilutuskesänä 1930 laillisuuden vartija, nimismies, avusti kommunistien muiluttamisessa. Päähenkilö onnistuu pakenemaan ja herää ladossa.¹⁹⁵ Romaanin loppu on masentava. Päähenkilön toveri, pikkutilallinen Roope Vähälä kuolee Karjalassa muilutuksessa saamiinsa vammoihin. Päähenkilö hautaa Roopen, jonka hautaristiin tulee teksti "Roope Vähälä, suomalainen". Leinosen mukaan Roope Vähälä teki sen, minkä hän koki velvollisuudekseen edustamaansa kansanosaa kohtaan. Leinosen mielestä Roope oli yhtä oikeassa kuin muiluttajansakin.¹⁹⁶ Viimeisinä sanoinaan Roope pyytää päähenkilöä lähtemään, mutta ei sano, mihin suuntaan, itään vai länteen. Päähenkilö sanoo halunneensa toiseksi kuin mitä hänestä tuli, ja hän palaa takaisin Neuvostoliittoon. Synnyinmaa ei ollut valmis vuonna 1930 ottamaan takaisin suomalaista kommunistia, joka katui omaksumaansa aatetta.

Leinosen romaani sisälsi myötätuntoa Neuvostoliitosta palanneita kommunisteja kohtaan. Hän osoitti, että kommunistien oli mahdotonta asettua Suomeen lapuanliikkeen kiihkeänä toimintavuonna. Leinonen tarkasteli tilannetta viileästi osoittaen Neuvostoliiton olojen ankeuden. Hän osoitti, että kommunistit Neuvostoliitossa olivat "onnetonta karjaa". Toisaalta Leinonen ymmärsi kommunistien aatteellista valintaa sen pohjautuessa vakaumukseen.

Kari Immosen mukaan Leinonen osoitti "Hauta rajan takana" -romaanillaan, että kommunismista ei voi seurata kenellekään mitään hyvää.¹⁹⁷ Immosen selitys on mielestäni yksipuolinen, sillä aivan selvästi Leinonen halusi "ymmärtää" kommunistin aatteellista valintaa. Hän osoitti, että kommunistit eivät olleet huonompia kuin kyyditsijätkään omassa poliittisessa kiihkossään. Leinosen romaanista ei tullut myyntimenestystä. Immonen¹⁹⁸ katsoo tämän johtuneen siitä, että "hyvin rajusti kommunismia vastaan hyökänneet teokset" eivät menestyneet vuosina 1919-1939. Tämä pitäneen paikkansa. Lisäksi Leinosen romaani on kuivahko, eikä sen juonessa ollut sykähdyttäviä jännitteitä. Tämänkin romaaninsa Leinonen kirjoitti, kuten suurimman osan teoksistaan, kovalla kiireellä Ilkan päätoimittajan työn ohessa, ikään kuin kirjailijan raskas työ olisi tarkoitettu vain jonkinlaiseksi ilta- tai viikonvaihdemuutukseksi. Ennen kaikkea näen ko. teoksen Leinosen kannanottona vuoden 1930 väkivaltaisiin kyydityksiin.

Mäntsälän kapinan jarrumies

Mäntsälän kapina sekoitti vajaan viikoksi Leinosen työrytmin. Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin piiriesikunnan jäsenenä Leinonen työskenteli osan ajasta esikunnassa Seinäjoella tehtävänäään estää eteläpohjalaisten suojeluskuntalaisten lähtö Mäntsälään. Tunnelma Seinäjoen aseman tienoilla oli jän-

nittynyt ja paineet Leinosella ja muilla esikunnassa työskennelleillä olivat kovat.¹⁹⁹

Lauantaina helmikuun 27. päivänä 1932 miesjoukko keskeytti sosiaalidemokraattien puhetilaisuuden Mäntsälässä. SDP:n kansanedustaja Mikko Erichin puhe Ohkolan työväentalolla päättyi sekasortoon ulkopuolella tapahtuneen ammuskelun vuoksi. Aseistetut joukot eivät totelleet nimismiehen haajantumiskehoituksia, vaan jäivät paikoilleen vaatien Erichiä käsiinsä. Piirittäjiä oli noin 400, ja monella oli suojeluskuntapuvut päällä. Uudenmaan läänin maaherra Bruno Jalander määräsi rauhanhäiritsijät pidätettäväksi, mutta nämä päättivät jäädä paikoilleen.²⁰⁰ Ei ole selvitetty, oliko tämä Mäntsälän kapinaksi suurellisesti nimitetty tapahtumasarja yllätys lapuanliikkeen johdolle vai peräti sen suunnittelema. Liikkeen johto selitti, että kyseessä oli työtaturma. Niin tai näin, siihen jäi improvisoidun uhkapelin piirteitä. Lapualaismielisistä suojeluskuntapiireistä yritettiin joka tapauksessa saada miehiä siirtymään Mäntsälään. Tulos oli laihanlainen, sillä paikalle saapui vain noin 400-500 miestä, pääasiassa Mäntsälästä, sen lähikunnista ja Helsingistä. Määrä oli prosentin luokkaa suojeluskuntien miesvahvuudesta.²⁰¹

Painetta Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin esikunnassa lievensi se, että helmikuun viimeisenä päivänä Laihialla pidettiin kansalaiskokous, jossa maakunnan suojeluskuntalaiset päättivät pysyä kapinan ulkopuolella. Leinonen toimi kurin ja järjestyksen puolesta pitämällä mielialoja rauhoittavan alustuksen. Piiripäällikkö Matti Laurila ilmoittikin 1.3. suojeluskuntain yliesikuntaan Helsinkiin, että Etelä-Pohjanmaalla oli "toistaiseksi rauhallista".²⁰²

Seinäjoella oli rauhallista vain toistaiseksi, sillä lapualaismieliset suojeluskuntalaiset valtasivat 2.3.1932 suojeluskuntapiirin esikunnan hetkellä, jolloin piiripäällikkö Laurila oli poissa Helsingissä suojeluskuntien yliesikunnassa. Laurila antoi puhelimitse Seinäjoen esikuntaan käskyn, joka edellytti miesten pysymistä paikoillaan. Valtaajat puolestaan lähettivät puhelimitse tai sähköillä maakunnan suojeluskunnille Mäntsälän lähtökäskyjä, joiden allekirjoittajina olivat kansliapäällikkö Vilho Koivisto ja pankinjohtaja Aukusti Luoma. Oli puhdas sattuma, että Leinonen yritti soittaa samanaikaisesti Ilkasta piiriesikuntaan ja kuuli erään käskypuhelun. Hän ryhtyi nopeasti kumoamaan Koiviston ja Luoman suojeluskunnille lähettämiä käskyjä. Päiväkirjassaan Leinonen epäili, että Laurila olisi myöntynyt lapualaisien painostukseen.²⁰³

Koivisto ilmoitti 2.3. "klo 12.12" suojeluskuntien yliesikunnan puhelinpäivystäjälle, että "laihialaiset lähtevät tänään liikkeelle". Lisäksi "Lapuan valtuuskunta" oli Koiviston mukaan "pakotettu miehittämään Seinäjoella oleva valtion keskus", joka ei välittänyt valtuuskunnan puheluja. Koivisto uhkaili, että he ovat "pakotetut kokoamaan joukkoja Seinäjoelle, ellei ratkaisuja pian tule". Hän pyysi lisää tietoja "piiriesikunnan kautta".²⁰⁴

Tilanne Etelä-Pohjanmaalla ja Seinäjoen piiriesikunnassa oli epäselvä ja kiireä ja kuumeni kuumenemistaan. Useita satoja miehiä kokoontui asemalle lähteäkseen Mäntsälään. Presidentti Svinhufvud antoi suojeluskunnille julistuksen, jonka mukaan Mäntsälään ei saa lähettää miehiä. Julistusta ei kuitenkaan lähetetty Seinäjoen piiriesikunnasta eteenpäin. Leinonen välitti puoluetovereilleen, eteläpohjalaiselle puolustusministeri Jalo Lahdensuolle puhelimitse kantansa, jonka mukaan tilanne vaatisi ehdottomasti Svinhufvudin puhetta radiossa.

Lahdensuo lupasi välittää ehdotuksen presidentille, joka pitikin 2. maaliskuuta tunnetun radiopuheensa. Svinhufvudin puhe oli ratkaiseva, sillä sen seurauksena joukot alkoivat monin paikoin hajaantua. Oikeusministeri T.M. Kivimäen kirjoittama puhe, jossa presidentti teki jokaisesta kapinallisesta henkilökohtaisen vihollisensa, oli tehokas.²⁰⁵

Vaikka presidentin puhe oli käännekohta, tilanne ei vielä lauennut.²⁰⁶ Leinosen kannalta erityisen jännittävä päivä oli 4.3., jolloin Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin esikunta kokoontui Seinäjoelle. Päivästä tulikin dramaattinen Leinoselle. Hän lähti Vaasasta kokoukseen asianajaja Lauri Halmeen kanssa. Kokouksessa Leinonen otti yhteen kiivaasti lapuanliikkeen vaikuttajiin kuuluneen Vihtori Herttuan kanssa piiriesikunnan valtaamisesta. Seinäjoen kiihkeissä tunnelmissa piiriesikunnan jäsen, Leinosen jälkeen valistusohjaajaksi valittu Kustaa Latvala teki itsemurhan, mikä kuumensi muutenkin jo räjähdysherkkää tilannetta. Kiihkeimmät lapualaiset syyttivät Leinosta Latvalan itsemurhasta. Kun Leinosen sana painoi maakunnassa, häntä painostettiin allekirjoittamaan julistus, jossa vaadittiin hallitusta eroamaan. Leinosen piti tehdä tämä ”Latvalan veren” nimissä, mutta hän kieltäytyi.²⁰⁷

Mäntsälän kapinaviikolla Leinosella oli kaksi roolia, suojeluskuntamiehen ja maalaisliittolaisen vaikuttajan. Hän oli puhelinyhteydessä puoluetoverinsa puolustusministeri Jalo Lahdensuohon pitkin viikkoa pitäen tätä ajan tasalla. Leinosen ensimmäiset kommentit päivä ennen lapualaismielisten Seinäjoen esikunnan valtausta osoittivat tyrmistystä.²⁰⁸ Hän oli pettynyt ja tulkitse maan olevan sisällissodan partaalla, koska vuoden 1918 sodan aiheuttama kahtiajako jatkui.²⁰⁹

Mäntsälän kapina epäonnistui, sillä presidentti Svinhufvud ja Sunilan hallitus eivät taipuneet kapinallisten vaatimuksiin. Huomattava osa joukoista oli lähtenyt liikkeelle valheellisten hälytysten perusteella, kuten Etelä-Pohjanmaalla. Itse kapinan kukistuminen tapahtui lopulta rauhallisesti. Sen sijaan kapinan jälkiselvittelyt muodostuivat vaikeiksi, kuten Maalaisliiton kansanedustaja Juho Niukkanen oli ennustanut puolueensa eduskuntaryhmän kokouksessa maaliskuun alussa.²¹⁰ Leinonen huokaisi helpotuksesta kapinan päättyessä verettömästi.²¹¹ Mäntsälän kapinan aikoihin Leinonen oli yhteydessä myös presidentti Svinhufvudiin. Hän tapasi presidentin henkilökohtaisesti kapinan jälkeisellä viikolla. Svinhufvud oli huolestunut erityisesti tilanteesta suojeluskunnissa. Presidentti oli kiinnostunut, mitä mieltä Leinonen oli suojeluskuntien esikuntien puhdistamisesta kapinaan yllyttäenistä aineksista. Leinonen kannatti pehmeää linjaa. Hän oli tässä asiassa toista mieltä kuin esimerkiksi ML:n eduskuntaryhmä ja Sunilan hallitus. Eduskuntaryhmässä erityisesti Juho Niukkanen, Uno Hannula ja Juhani Leppälä vaativat lapuanliikkeen lakkauttamista. Lisäksi Niukkanen vaati 10.3.1932 eduskuntaryhmässä suojeluskuntien puhdistamista.²¹²

Pehmeä linja tuli lopulta vallitsevaksi, sillä Svinhufvudin ja oikeiston painostuksesta suojeluskuntien perinpohjainen puhdistamissuunnitelma raukesi. Leinosen havaintojen mukaan Mäntsälän tapahtumien perusteella suojeluskunnissa oli ”sentään varsin pitkälle kehittynyt kuri”, ja siksi hän kannatti varovaisia otteita.²¹³ Leinonen tunsu lukkanirakkautta suojeluskuntia kohtaan ja halusi toimia mahdollisimman varovasti ja rakentavasti.

Leinosta itseään sovittelevat kirjoitukset eivät auttaneet, sillä vuonna 1933 lapualaismieliset jättivät valitsematta hänet Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin piiriesikuntaan "isänmaattomana". Vuosikokous äänesti asiasta ja tulos oli 30-11 "Mäntsälän hyväksi", kuten Leinonen kirjoitti päiväkirjaansa. Erityisen pettynyt Leinonen oli havaitessaan, että kokouksessa myös puoluetoveri, kansanedustaja Juho Koivisto hyväksyi erottamisen. Entinen aktivistitoveri Ahto Sippolakin kävi haukkumassa Leinosen todeten, että "ne, joilla on valta, ovat vetäneet ristin nimen yli".²¹⁴ Leinonen oli joutunut lapuanliikkeen tulilinjalle. Vaasan läänin maaherra Kaarlo Martonen sai jo maaliskuussa tietoonsa valtiollisen poliisin haltuun joutuneen nimilistan, jossa oli lapuanliikkeen tärkeimmät vastustajat. Mäntsälässä tehdyn suunnitelman mukaan tarkoitus oli surmata listassa olevat henkilöt, ja Leinonen oli listan alkupäässä. Martonen kutsui Leinosen listan vuoksi luokseen. Leinonen ei asiasta kuitenkaan huolestunut.²¹⁵

Mäntsälän tapahtumat aiheuttivat Etelä-Pohjanmaan suojeluskunnissa jälkiseurauksia ja jyrkkiä vastakohtaisuuksia, ja mm. kapinaan osallistuneille päällystön jäsenille langetettiin rangaistuksia. Esimerkiksi piiriesikunnan jäsen, entinen aktivisti ja em. lapuanliikkeen vaikuttaja Vihtori Herttua erotettiin suojeluskuntajärjestöstä puolentoista vuoden ajaksi. Piiritasolla Leinonen kannatti kurinpitotoimia²¹⁶, mutta muuten hän halusi sovittaa, jotta toimintaa voitaisiin jatkaa uudelta pohjalta.

Suurin ihmetyksen aihe kapinan jälkeen oli kysymys, mitä olisi tapahtunut, jos verta olisi vuodatettu ja aseet olisivat puhuneet. Lukuun ottamatta Ohkolan alkurytinää, Kustaa Latvalan itsemurhaa ja Minna Craucherin murhaa, kapinalliset eivät ampuneet.²¹⁷ Suojeluskuntien ylipäällikkö Lauri Malmberg piti kapinan aiheuttajana Mikko Erichia, jota pidettiin "valkoisen asian yliloikkarina" ja jota "liikehtijät eivät osanneet ottaa muuna kuin ärsytyksenä".²¹⁸ Leinosen toiminta vaikutti siihen, että Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiiri pysyi rauhallisena.

Pro Patria et Lege

Mäntsälän kapinan jälkeen Leinonen halusi edelleen työskennellä sisäpolitiikan rauhoittumisen puolesta. Kapina puhalsi myötätuuleen Isänmaan ja Lain Puolesta -järjestön, jonka toimintaan myös Leinonen osallistui. Moni oli luullut lapuanliikkeen sammuneen vuoden 1930 loppupuolella Ståhlbergin kyyditykseen. Lisäksi Svinhufvudin valinnan presidentiksi uskottiin rauhoittavan lapualaismieliset. Kun lapuanliike jatkoi yhdistyksenä, ja vuoden 1931 loppupuolella huhuttiin, kuten edellä oli puhetta, jopa vallankaappauksesta, Edistyspuolueen nuortasavaltalaisten keskuudessa syntyi aloite lapuanliikkeen vastaisen kansalaisjärjestön perustamisesta. Nämä puolueen vasemmistosiiven radikaalit edustivat tiukkaa laillisuuskantaa ja aikoivat pysäyttää lapuanliikkeen lopullisesti luomalla sen vastavoimaksi jopa 200.000 jäsentä käsittävän kansalaisjärjestön.²¹⁹

Näin syntyi järjestö Lain ja Tasavallan Turva, L.T.T. Edistyspuolueen tavoitteena oli julkisesti toimiva, valistustoimintaan keskittyvä kansalaisjärjestö. Jo vuodenvaihteessa 1930-31 järjestöidea ajankohtaistui lapuanliikkeen ryh-

dyttyä pelottelukampanjaan ennen presidentinvaaleja. Edistyspuolueen laillisuusmiehet puuhasivat salaista toimikuntaa, jonka tuli suunnitella vastatoimia lapuanliikkeen mahdollisen vallankaappauksen varalta. Mukaan kutsuttiin myös Maalaisliiton ja RKP:n edustajia. Puuhamiehenä oli edistysmielinen pankinjohtaja Eero Rydman, ja ML:sta tulivat mukaan Suomenmaan päätoimittaja K.T. Jutila, varatuomari Urho Kekkonen ja maisteri Johannes Tamminen. Edistyspuoluetta edusti Rydmanin lisäksi Vaasan läänin entinen maaherra Bruno Sarlin. Salaseuran nimeksi tuli Tasavallan suojelusvartio ja tunnukseksi Pro Patria et Lege eli Isänmaan ja Lain Puolesta, lyhennettynä ILP. Tästä tuli myöhemmin myös itse kansalaisjärjestön nimi.²²⁰

Jo ennen 1931 presidentinvaaleja toimikunta otti yhteyksiä eri puolille maata luodakseen "laillisuuden ja kansanvaltaisuuden puolustajien" kansalaisjärjestön. Toimikunta toivoi, että aloite järjestön perustamiseksi tulisi mieluummin maaseudun kansalaiskokousten kuin Helsingin johtopiirin kautta.²²¹ Maalaisliitto ei innostunut ILP:stä. Puuhan johtomiehet vetosivat puolueen laillisuusmiehiin, jotta valtakunnallinen laillisuusväen kokous ja järjestö saataisiin aikaan. Toimikunta laati luonnokset järjestön säännöiksi ja ryhtyi alkuvuodesta luomaan toimintaverkostoa. Marraskuun 1931 kriisi ja Mäntsälän kapina nopeuttivat järjestön perustamista, ja aiemmin tehdyt sääntö- ja järjestysmuotoluonnokset tulivat vain hyvin vähän muuttuneina ILP:n virallisiksi perusasiakirjoiksi.²²²

ILP:n säännöt korostivat laillisuutta, ja tarkoituksena oli "puolustaa ja vahvistaa isänmaan ja kansan vapautta tukemalla laillista valtiovaltaa ja laillista oikeus- ja yhteiskuntajärjestystä, taistelemalla valtio- ja maanpetoksellisuutta vastaan sen kaikissa ilmenemismuodoissa sekä tehostamalla maanpuolustusta". Järjestön ylimpänä elimenä oli Helsingin "keskusjohto", johon oli ML:lle varattu kolme ja muille porvarillisille puolueille kaksi paikkaa. Keskusjohto jakoi maan piireihin ja määräsi niille keskuspaikat ja piirijohdot.²²³ Vuoden 1931 loppupuolella ILP:n keskusjohdolle tuli paljon raportteja eri puolilta maata, ja järjestön organisointi jatkui. Kokouksien järjestämiseksi keskusjohto antoi piireille ohjeen ILP 1, jonka mukaisia kokouksia järjestettiin eri puolilla maata. Helsingissä järjestettiin 13.12.1931 laillisuusväen valtakunnallinen suurkokous.²²⁴

Leinonen torjui tasavaltaa turvaavan järjestön siksi, että maalaisliittolaiset voisivat hänen mielestään toimia asian puolesta parhaiten omassa puolueessaan tai muissa kansalaisjärjestöissä.²²⁵ Mäntsälän kapinan myötä ILP:n lyhyt kukoistus alkoi, ja järjestö masinoi valtakunnallisen laillisuusrintaman kokouksen Helsinkiin 16.3.1932. Toiminnassa oli jälleen entisiä Leinosen hengenheimolaisiakin. Keskuskomitean sihteerinä oli entinen jääkäriväriväri ja Spalernajan kävijä, majuri evp., toimittaja Into Auer, joka kutsui Leinosen mukaan.²²⁶ Kokous pidettiin Helsingin Seurahuoneella, ja sen avasi Rydman. Puheenjohtajaksi valittiin Leinonen, ja kansanedustaja E.M. Tarkkanen alusti "tasavaltalais-kansanvaltaisten porvarillisten piirien yhteistoiminnasta". Leinosen mukaan keskuskomitea oli asetettu "kokoamaan ja yhdistämään kansalaiset *laillisuusrintamaan*", ja hän toivoi, että tämän jälkeen "*väkevä kansalaistahto*" johtaisi maan asiat "oikeisiin uomiinsa" ja palauttaisi maahan "rauhallisen elämänmenon". Edellä mainitut ilmaisut olivat tyypillistä Leinosta.²²⁷

Kutsumalla Leinonen ILP-kokouksen puheenjohtajaksi ILP-aktivistit toivoivat toiminnan roihahhtavan käyntiin. Leinonen vaikutti vain lyhyen aikaa ILP:ssä, ja tämä on nähtävä loogisena jatkona hänen oikeistovastaiselle toiminnalleen. Leinonen halusi olla vahvistamassa suomalaista demokratiaa, mutta yhteistyötä ei syntynyt hänen ja esimerkiksi ILP:n puuhamiesten Eero Rydmanin ja Into Auerin kanssa. Leinonen kuului ILP:n piirijohtoon,²²⁸ ja Etelä-Pohjanmaalla toiminnassa olivat hänen lisäksi tuomari Lauri Halme ja Wasabladetin toimittaja Edvin Sundqvist. Keski-Pohjanmaata edusti maalaisliittolainen kansanedustaja Viljami Kalliokoski.²²⁹ Lehtimiehistä ILP:n piirijohtoon kuului mm. Turun Sanomien päätoimittaja Urho Toivola.²³⁰ Järjestön keskuskomiteaan valittiin 30 jäsentä, joista yhdeksän muodosti toimeenpanevan työvaliokunnan. ML:sta keskuselimeen valittiin K.T. Jutila, E.M. Tarkkanen, Toivo Helojärvi ja Herman Koristo. Keskuskomiteaan tulivat Leinonen ja mm. Uuno Hannula, T.N. Vilhula, J. Ruotsala, Kaarlo Hillilä, Eero Hiekkala, Erland Haapaniemi, P. Saarinen ja Juhani Leppälä. Kokous hyväksyi presidentille osoitetun julkilausuman, jossa vaadittiin puhdistusta suojeluskuntien johtoon ja järjestysviranomaisien keskuuteen sekä lapuanliikkeen toiminnan keskeyttämistä.²³¹

Kokouksen jälkeen Leinonen vaati puuttumista kansalaiskasvatukseen. Tuttua liturgiaa oli se, että hän kaipasi ”kansallista vastuuntuntoa, valtakunta-atteen ja maan lakien kunnioittamisen ihannetta”.²³² Leinosen ihanne oli edelleenkin ”kiinteä ja rauhallinen työ”, jossa ML ”aallonmurtajana” takaisi kehityksen suunnan.²³³ Viimeisen kerran ILP kukoisti keväällä 1933, jolloin huhuttiin uudelleen vallankaappaushankkeista. Huhut innostivat ILP-aktivisteja vastarintaan. Työvaliokunta laati kahdeksankohtaisen vastasuunnitelman. Sen mukaan armeija oli luotettava huolimatta siitä, että huomattava osa everstiluutnanteista oli lapualaisia. ILP luotti sotaväen päällikön lojaalisuuteen, mutta suojeluskuntien päällikkö Malmbergia pidettiin lapualaisena ja hänen eroaan vaadittiin.²³⁴

Tasavaltalaiskansanvaltaiset piirit antoivat 10.3.1933 hallitusta tukevan julkilausuman. Vallankaappausta ei tullut, mutta ILP suunnitteli pelottelevansa lapualaisia vuotamalla julkisuuteen tasavaltalaisten vallankaappausvastaisen suunnitelman. Kaksi päivää myöhemmin ILP asetti organisaationsa hälytysvalmiuteen, ja mm. suojeluskuntien asevarastoja vartioitiin ympäri vuorokauden. ILP ehdotti hallitukselle, että se lakkauttaisi vallankaappauksen alussa kaikki kokoomuslaiset ja lapualaiset sanomalehdet, jotta väärä tietojen levittäminen estettäisiin. Joko ILP:n ja valtiollan keinot tepsivät tai sitten mitään ei ollutkaan tekeillä.²³⁵

Leinonen ei ottanut enää kantaa ILP:n tavoitteisiin, mutta piti ML:n puoluekokouksessa 29.-30.4.1933 Turussa laillisuutta korostavan alustuksen, jonka pohjalta hyväksytty päätöslauselma lupasi, ettei ”isänmaallinen maalaisväestö” salli kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestyksen muuttamista, vaan tulee asettamaan sen puolustamiseksi tarvittaessa koko joukkovoimansa käyttöön. Leinosen sorvaamassa puoluekokouksen kannanotossa lausuttiin varoitus niille, jotka toimisivat laillista yhteiskuntajärjestyksestä vastaan. ILP hiipuikin vähitellen vuoden 1933 jälkeen samaan tahtiin kuin huhut oikeistokaappauksista. Vuoden 1933 vaalitappion jälkeen Maalaisliitolla oli järjestömurheita omasta takaa,²³⁶ ja Leinoselta ja puolueelta ei herunut mielenkiintoa järjestöä kohtaan.

Valtakirja pois lapuanliikkeeltä

Oikeastaan jo Mäntsälän kapinan selvittyä Leinosen tavoite tehdä lapuanliike vaarattomaksi oli melkein toteutunut. Vaikka pahin oli voitettu, Leinonen seurasi tarkkaan tilanteen kehitystä. Erityisesti keväällä 1932 Leinosella oli aiheita pohtia suomalaisen kansanluonteeseen ja valtiokäsitykseen liittyviä kysymyksiä. Leinonen peräänkuulutti "vastuuntuntoisia, kansallisia persoonallisuuksia". Leinosen mielestä kansa oli jakautunut erilaisiin ryhmiin, ja vanha aktivisti kaipasi itsenäisyyden alkuvuosien aikoja, jolloin "puhuttiin vain Suomen kansasta".²³⁷ Leinonen katsoi, että oli saatu kärsiä tarpeeksi "repiväin voimain aiheuttamaa tuhoa".²³⁸ Hän varoitti suojeluskuntien "vaarallisesta psykoosista" ja tiesi, että suojeluskunnissa taivuteltiin mieliä lapualaisuuteen.²³⁹ Leinosen mielestä "kiihko, ymmärtämättömyys ja puoluesokeus"²⁴⁰ eivät saisi rikkoa rauhaa suojeluskunnissa.

Mielenkiintoista on havaita, että kaikesta huolimatta Leinonen halusi kiillottaa entisten aktivistitovereidensa, lapuanliikkeessä mukana olleiden kilpeä korostaen heidän urhoollisuuttaan maan itsenäisyyden valmisteluissa ja vapaussodassa vuosina 1916-1918. Esimerkiksi toukokuussa 1932 Leinonen muisteli, kuinka oli osallistunut Vihtori Kosolan kanssa 1920-luvulla rintamamiesjuhliin Tampereella ainoina eteläpohjalaisina, jotka havaittuaan toiminnan poliittisesti sopimattomaksi maalaisliittolaisille poistuivat kokouspaikalta. Leinonen toivoi, että Kosolan kumppaneineen ollessa vankilassa heidät rikolliseen toimintaan johtaneet Etelä-Suomen "papit ja vapaaherrat" puolustaisivat heitä.²⁴¹ Tällä Leinonen tarkoitti lapuanliikkeen elinkeinoelämältä sekä virka- ja kirkonmiehiltä saamaa tukea.²⁴²

Leinonen kiitti Kosolaa ja monia muita lapuanliikkeessä olleita vanhojen näyttöjen perusteella "isänmaallisiksi" ja "kunnon kansalaisiksi". Vastaavasti Leinosen isänmaallisuus ei ollut näinä vuosina riittävän syvällistä lapuanliikkeen keulamiehille. Leinonen viittasi myös siihen, että monilla lapuanliikkeen pääkellokaista oli maalaisliittolainen tausta. Leinonen kertoi tavanneensa Kosolan ennen Mäntsälän kapinaa ja saaneensa varmuuden siitä, että tämä oli "alkujansa reirun talonpoikaan mies". Leinonen nosti myös aiemmin mainitun lapuanliikkeen vaikuttajan Iivari Koiviston, ystävänsä vuodelta 1917, mainetta samalla menetelmällä eli kehumalla tämän rohkeutta vapaussodassa.²⁴³ Leinonen tarjosi entisille hengenheimolaisilleen sovinnon kättä tilanteessa, jossa näitä syytettiin laittomuuksista.

Hämeenlinnassa kesäkuussa 1932 perustettua IKL:ää Leinonen ei luonnollisestikaan hyväksynyt. Sisäministeri lakkautti lapuanliikkeen heti Mäntsälän kapinan jälkeen toistaiseksi, ja virallisesti liike lakkautettiin Lapuan kihlakunnanoikeuden päätöksellä vuoden 1933 alussa. IKL:n perustamiskokouksessa johtavina hahmoina olivat Vilho Annala, Bruno Salmiala, Reino Ala-Kulju, Ilmari Talvitie ja Arne Somersalo. IKL:n perustaminen oli presidentti Svinhufvudin toivomusten mukainen.²⁴⁴ Leinonen suositteli maalaisliittolaisille luonnollisesti toimimista omassa puolueessaan.²⁴⁵

Yhtenäisyyttä Maalaisliitossa rikkoivat 1930-luvun alkupuolella jonkin verran myös ns. pulaliikkeet. Maatalouden lama leimasi ML:n puoluekokouksia 1930-32, mikä ei ole ihme, sillä viljelijöiden vararikot saavuttivat huippunsa jo

vuonna 1931. Puolueen pulaohjelman mukaan velka oli talouslamassa talonpojan suurin vihollinen. Ohjelmallaan puolue pyrki lievittämään kannattajiensa elämää. Maalaisliittolaisen J.E. Sunilan maaliskuussa 1931 muodostettuun hallitukseen kohdistuivat ML:n pulapolitiikan toiveet.²⁴⁶ Maalaisliittohan oli syntynyt autonomiakaudella pienviljelijöiden protestina ja kasvanut tyytymättömyydestä oloihin. Kun se neljännesvuosisata myöhemmin oli kiinteä osa tasavallan valtajärjestelmää, johtava hallituspuolue, siihen kanavoitui viljelijäväestön tyytymättömyys. Puolue joutui kohtaamaan pulaliikkeet, joista Loimaan ja Kalajokilaakson liikkeet olivat pahimmat. Jälkimmäinen huipentui Nivalan konikapinaan, josta tuli "pulaliikkeiden Mäntsälä" Mäntsälän jälkivaiheissa, aikana, jolloin esivalta kulki vielä nyrkki valmiina iskuun. ML ei ollut mukana Kalajokilaakson kapinassa, mutta ei pystynyt sitä lopettamaan.²⁴⁷

Leinonen korosti, että "terveitten kansalaisvoimien" olisi vihdoinkin huomattava, miten jälleen oltiin turvautumassa omankädenoikeuteen, kun monisatalukuinen joukko otti valtuudet omiin käsiinsä.²⁴⁸ Leinosen mielestä ML ei hyväksy enempää Mäntsälän kuin Nivalankaan liikehdintöjä.²⁴⁹ Leinonen varoitti kallistamasta korviaan lapuanliikkeen ja sen rinnalle syntyneiden sekavien pulaliikkeiden seireenilauluille.²⁵⁰ ML:n puoluekokous Viipurissa 22.-23.6.1932 tuomitsi äärimmäisyysliikkeiden toiminnan. Samalla vaadittiin talouden kohentamista. Julkilausumatoimikunta, johon Leinonen kuului, vaati nopeita toimia valtiovaltalta, Suomen Pankilta ja hallitukselta. Leinonen ilmoitautui jälleen alkuperäisen "hyvän" kommunisminvastaisen kansanliikkeen puolestapuhujaksi ja torjui "pahan" kansanliikkeen. Leinosen mielestä alkupe räinän kansanliike päättyi vuonna 1930. Hän surkutteli sitä, että suojeluskunnissa eivät asiat olleet kunnossa ja että lapuanliikkeen edustajat olivat yrittäneet estää perinteisen Lapuan päivän vietonkin Lapualla. "Valtava kansannousu" oli enää "äärettömän pieni".²⁵¹ Leinosta ärsytti, miksi lapuanliikkeellä oli edelleen vuonna 1929 saatu valtakirja toiminnalleen ja miksi jotkut uskoivat nyt IKL:n lupauksiin ja houkutuksiin.²⁵²

ILP:n toiminnassa olevat lähettivät mielialaraporttejaan eri puolilta Suomea järjestön keskustoimistoon Helsinkiin. Jännitystä lisäsi Mäntsälän kapinan alkukesästä jatkunut oikeuskäsittely. Ilkassa tiedettiin kertoa esimerkiksi, että lapuanliikkeen johto oli alusta lähtien kapinan takana ja että suojeluskuntajärjestöä ja armeijaa yritettiin saada mukaan kapinaan. Leinonen oli tyytyväinen, että tapahtumat tulivat julkisuuteen. Leinonen katseli asioita ML:n näkökulmasta ja totesi, että keskustasuuntaus, "ensi kädessä" Maalaisliitto, oli vastuussa "kansallisesta yhteisvastuuntunteesta".²⁵³

Lapuanliikkeen suunnalta tuli kuitenkin yllättävä hyökkäys. Puolustusministeri Jalo Lahdensuota oli uhkailtu, olihan hän Sunilan hallituksen puolustusministerinä työskennellyt Mäntsälän kapinan tukahduttamiseksi ja kannattanut ankaria otteita kapinallisia vastaan. Niinpä erät hänen ystävänsä, mm. Kustaa Tiitu, saapuivat mieluusti heinäkuisena lauantai-iltana ministerin henkivartijoiksi Honkimäelle. Yöpuulle mentiin rauhallisesti. Viiden maissa aamulla talon oveen koputettiin, ja rouva Lahdensuon tiedustellessa sisäänpyrkijöiden nimiä hänelle vastattiin, että olisi tärkeää asiaa ministerille. Keksityntuntuiset nimet eivät vakuuttaneet rouva Lahdensuota, ja yksi rauhanhäiritsijöistä ryntäsi väentupaan uhkailemaan pistoolilla erästä talonväkeen kuuluvaa.

Lopulta rouva avasi oven, ja neljä miestä ryntäsi sisään. Henkivartijatkin olivat jo heränneet, samoin ministeri. Ahtaassa eteisessä ammuttiin useita laukauksia mutta onneksi ohi. Puolustusministeri onnistui riisumaan aseensa eräältä rauhanhäiritsijältä, ja ammunnan jälkeen tilanne laukesi. Hyökkääjät olivat lapuanliikkeen kannattajia, jotka olivat sitä mieltä, että Lahdensuo oli vaikuttanut Mäntsälän kapinan johtajien vangitsemiseen. Siksi he päättivät kostaa Lahdensuolle.²⁵⁴

Leinosen mielestä tapahtuman jälkeen näytti selvästi siltä, että odottamalla rauha ei palaisi maahan, ja hän ehdotti, että joka pitäjässä ja kylässä ryhdyttäisiin toimenpiteisiin järjestyksen puolesta. Leinonen vaati hallitusta ja viranomaisia toimiin, jotta ”lakia kaikessa ankaruudessaan sovellettaisiin myös niihin, jotka yrittävät tehdä tästä maasta järjestöjen voimalla laittomuuden ja väkivallan tyyssijaa”. Hän kertoi myös vierailustaan Lapuan Honkimäellä välikohtauksen jälkeen.²⁵⁵

Lapuan välikohtaus, vaikkakin irrallinen tapahtuma, huolestutti Leinosta, ja hän mainosti Ilkassa Lapualla suunniteltua kansalaiskokousta, jossa oli tarkoitus pohtia, miten rauhattomuudet saataisiin loppumaan. Maalaisliitto päätti ottaa tapahtumasta kaiken propaganda-arvon irti, ja kyseessä oli puolueen varta vasten Honkimäen tapahtumien johdosta järjestämä vastalausekokous.²⁵⁶ Leinonen muistutti tässä yhteydessä, että kokoomuskin oli kytköksissä lapuanliikkeeseen.²⁵⁷ Kansalaiskokous pidettiin Lapualla 24.7.1932, ja Ilkan mukaan ”maakunnan ääni jymisi mahtavana”, ja kokous tuomitsi ”rikollisen kiihotuksen”. Kokouksessa puhuivat maaherra Martonen ja Kustaa Tiitu, ja monia muitakin puheenvuoroja pidettiin. Leinonen oli tapansa mukaan valmistelussa päätöslauselmaa, jossa ”päädettiin seisoa järkähtämättöminä Suomen lain, kotien rauhan ja maan vapauden” puolesta.²⁵⁸ Ennen päätöslauselmatoimikunnan kokoontumista Leinonen vaati ottamaan lapuanliikkeeltä pois valtakirja, joka sille oli kaksi vuotta sitten annettu. Hän esitti ponnet, jotka hyväksyttiin ”hyvähuudoin ja kättentaputuksin”. Leinonen oli ollut vuonna 1929 käynnistämässä kommunisminvastaista liikettä, ja nyt hän kuvaannollisesti lopetti sen:

”Täällä Lapualla annettiin yli kaksi vuotta sitten valtakirja, hyvin laajoilla valtuuksilla, kansanliikkeelle. Sitä valtakirjaa on käytetty osaksi oikein, mutta myös hyvin suuressa määrin väärin. Valtakirjan väärinkäyttö on rikos. Ja tämä kokous on tullut ottamaan tuota valtakirjaa takaisin. Julkisessa toiminnassa on viimeksikulunut aika ollut historiallisen opetuksen aikaa. Suomen kansa on taas kerran saanut sen opetuksen, että sen pahimmat tuhot nousevat sen omasta keskuudesta, sen omasta kansansielusta. Niin ennen, niin nyt.”²⁵⁹

Yksi kehityskaari oli näin tullut tiensä päähän. Leinonen jatkoi kasvatuksen korostamista lääkkeenä rauhattomuuksille. Hän myönsi taloudellisen kriisin vaikeuden, mutta ”uusia kansallisia ja yleisinhimillisiä suuntamerkkejä” tarvittiin kipeästi. Leinosen mielestä ei riittänyt, että ”yhteiskunnan pohjamudat, edesvastuuttomat ja rauhattomat ainekset painetaan pinnalta”, vaan työtä oli tehtävä myös ”kansansielun pohjamutien puhdistamiseksi”.²⁶⁰ Tämä oli tyyppilistä Leinosta. Hän korosti kaiken aikaa valtiollisen kasvatuksen tärkeyttä, jotta rauhattomuudet loppuisivat.

Leinosen puhdistautumisriitti

Leinosen suuret toiminnalliset haasteet ehtyivät vuoden 1932 loppupuolella, koska oikeistoradikalismilta oli taittunut selkä. Kokoomus oli Mäntsälän kapinan jälkeen joutunut vedenjakajalle suhteessaan Lapuan liike ry:hyn ja kesäkuun alussa perustettuun IKL:ään. Toukokuussa 1932 pidetyssä myrskyisässä kokouksen puoluekokouksessa hyväksyttiin ponsi, jossa todettiin kokouksen menetelleen oikein antaessaan liikkeelle tunnustusta sen kommunismia vastustavasta toiminnasta, pyrkimyksestä valtiollisen elämän tervehdyttämiseen sekä väkivaltaisuuksien ja laittomuuksien tuomitsemisesta. Puoluekokous toivoi laajaa porvarillista yhteisrintamaa. Marraskuussa 1932 kokouksen keskusliiton kokous joutui ottamaan kantaa uudelleen liikkeeseen. Syynä oli se, että Uuden Suomen päätoimittaja Yrjö Koskimies oli syrjäytetty hänen otettuaan jyrkän vastustavan kannan lapualaismielisiin. Koskimiehen tilalle nimitettiin lapualaismielinen S.J. Pentti. Keskusliitto hyväksyi ponnin, jonka mukaan puolueen suuri enemmistö on "tinkimättömästi IKL:n kannattajia", ja siksi puoluetta oli entistä selvemmin johdettava "kansanliikkeen hengessä".²⁶¹

Leinonen ihmetteli sitä, että Turun oikeudenkäynnissä lapuanliikkeen toiminnasta syytetyt kielsivät edelleen tosiasiat. Leinonen epäili, mahtavatko ihmiset lukea "tyydytyksellä sellaista sanaa - olkoon se sitten pääkirjoituksessa tai pakinassa esitettyä", sanaa, jossa Turun hovioikeudessa tuomiolla olevat "kapinan puuhaajat" esitellään "isänmaallisiksi kansalaisiksi".²⁶²

Vuoden 1932 loppupuolella Leinonen selvensi Ilkassa näkemyksiään ja kokemuksiaan kommunisminvastaisesta kansanliikkeestä ja sen muuttumisesta lapuanliikkeeksi. Kimmokkeen antoi IKL:ää edustavan Ajan Suunta -lehden päätoimittaja Arne Somersalo, joka tarkasteli kriittisesti kommunisminvastaisen kansanliikkeen muuttumista väkivaltaisiksi keinoiksi käyttäväksi lapuanliikkeeksi. Somersalon kritiikki yllätti Leinosen, joka ihmetteli, miksi Somersalo vasta lähes kolme vuotta myöhemmin myönsi asian.²⁶³ Leinonen kirjoitti liikkeen vaiheista ja omista kokemuksistaan laajan seitsemänosaisen alakerran. Leinonen sai näin tilaisuuden selvittää laillisuusmiehenä omien kokemustensa perusteella tapahtumien kulkua alkaen Lapualla 1929 kokoontuneiden kommunistinuorten punapaitojen repimisestä.²⁶⁴ Hän myös muisteli Lapuan ensimmäistä ja toista kokousta²⁶⁵ sekä Työn Äänen kirjapainon särkemistä ja siihen syyllistyneiden piileskelyä.²⁶⁶ Leinonen selvitti myös, miten Lapualla pidettiin huhtikuussa 1930 kolmas kokous, mikä merkitsi liikkeen radikalisoitumista ja Suomen Lukon joutumista toiminnalliseen paitsioon.²⁶⁷ Katsauksessaan Leinonen päätyi talonpoikaismarssiin, jonka jälkeen kommunisminvastainen toiminta muuttui väkivaltaiseksi.²⁶⁸

Kirjoitus oli selvästi Leinosen puhdistautumisriitti ja mitä suurimmassa määrin viesti entisille aktivistitovereille, jotka olivat olleet liikkeessä mukana: "Näin toimin minä, laillisuusmies Leinonen!" Kirjoitussarja on nähtävä myös eräänlaisena Leinosen omana loppuyhteenvetona toiminnastaan vuosina 1929-1932. Leinonen kuvasi lapuanliikkeen kehityskaarta omaa toimintaansa ja ratkaisujaan vasten eli sitä, kuinka hän ensin asettui "alkuperäisen" kommunisminvastaisen toiminnan veturiksi ja sen jälkeen "pahan" lapuanliikkeen vastustajaksi.

Leinosen ”puhdistautumiselle” oli kuvaavaa herkkä reagointi eri julkaisuissa osoitetulle myötätunnolle lapuanliikettä tai siihen liittyneitä ilmiöitä kohtaan. Tästä tyyppillisenä esimerkkinä mainittakoon, että hän otti kantaa Kotimaa-lehdessä olleeseen tohtori Yrjö Alasen kirjoitukseen, jossa tämä oli pohtinut pappien politikointia. Leinosella ei sinänsä ollut mitään pappien politikointia vastaan²⁶⁹, mutta hän tuomitsi nyt hanakasti ne tapaukset, joissa papit olivat siunanneet ”yöllisen väkivallanteon jotakuta seurakuntansa jäsentä kohtaan”.²⁷⁰ Kun sitten vielä professori V.A. Koskenniemi asetti Hakkapeliitta-juhlassa keskustan roolin moraalisesti kyseenalaiseksi, Leinonen ärähti. Hänen mielestään Koskenniemi väheksyi kansanosaa, joka asettui vastustamaan väkivaltaisesti kommunismia vastaan taistelevaa lapuanliikettä.²⁷¹

Kokoomuksessa oli siis tahoja, jotka hyväksyivät lapuanliikkeen jatkeen, IKL:n toiminnan ja niitä, jotka vastustivat. Kun oikeisto syytti eräitä lapuanliikkeen liepeillä työskennelleitä, jo kuolleita henkilöitä mm. puolustusministeri Lahdensuohon kohdistuneesta väkivallanteosta, Leinonen moitti yritystä asettaa vainajat vastuuseen.²⁷² Kokoomuksen ”räikeä kaksinpeli”²⁷³ suututti Leinosta. Hänen mielestään ”peli” näkyi selvästi, kun ministeri Lahdensuohon kohdistunutta hyökkäystä käsiteltiin oikeudessa Lapualla.

Historiallisen romaanin puolesta

Kirjailijan rooli ”kummittelee” Leinosen kaiken tekemisen taustalla myös kiihkeinä lapualaisvuosina: se on kuin ”salainen puutarha”, jonne Ilkan päätoimittaja pakenee poliittisista melskeistä rauhoittumaan. Leinosen muistelmat antavat jopa sen kuvan, että siirtyminen kirjailijaksi ei edes ollut hänelle vaikeaa raskaan työpäivän jälkeen. Se oli kuitenkin kuin pakkomielle, josta hän ei kerta kaikkiaan päässyt eroon. Leinonen olisi voinut tehdä valintoja monien haasteiden keskellä, mutta hän ei tehnyt, vaan tarttui lähes kaikkeen, minkä koki tärkeäksi, vaikka ei uskaltanutkaan ryhtyä kokopäivätoimiseksi kirjailijaksi. Valinta ilmeisesti tyydytti valinnan tekijää, sillä Leinosen lähipiiri, erityisesti perhe, ei joutunut kotona kohtaamaan milloinkaan uupunutta tai hermostunutta isää, päinvastoin leppoisuus säilyi perusluonteena.²⁷⁴

Tullessaan Ilkkaan Leinonen oli ollut itse asiassa aivan varma, että kirjailijan ura oli kutakuinkin ohi, kuten hän kirjoitti WSOY:n toimitusjohtaja Jalmari Jäntille.²⁷⁵ Maalaisliittolainen ”asevelvollisuus” ei selvästikään riittänyt Leinoselle. Kun hän siis ”joutui” ottamaan Ilkan vastuulleen, hän alitajunnassaan tunti pettymystä siitä, ettei voinut omistautua kokopäivätoimisesti kirjailijaksi, mikä oli ollut hänen suuri haaveensa. Leinonen oli kirjoittanut vuosina 1929-30 suojeluskuntajärjestön valtakunnalliseen Hakkapeliitta-lehteen jatkosarjaa nuijasodanaikaisista tapahtumista. Lehti lopetti jostakin syystä jatkosarjan julkaisemisen. Leinonen otti yhteyttä Jänttiin ja kysyi, kiinnostaisiko aihe kustantajaa. Jäntti näytti vihreää valoa²⁷⁶, ja suurelta osaltaan jo jatkosarjana Hakkapeliitassa julkaistu teksti ilmestyi vuoden 1930 joulumarkkinoille romaanina nimellä Maakunnan sinetti.²⁷⁷

Leinonen oli itse asiassa odottanut ennen Ilkkaan siirtymistään vuonna 1929 saavansa valtion kirjallisuuspalkinnon teoksestaan Kolmanteen ja neljanteen polveen, mutta näin ei tapahtunut. Hän kirjoitti pettyneenä Jäntille, että

”mitä huolellisemmin ja vakavammin yritän kaunokirjallisella alalla, sitä heikomman tuloksen saavutan arvosteluun ja menekkiin nähden”. Leinonen koki samaa ristiriitaa kuin 1920-luvullakin kirjallisissa pyrinnoissään, ja hänen mielestään kirjallisuuskriitikot eivät olleet tarpeeksi noteeranneet hänen em. teostaan. Leinonen kritisoi, kuten 1920-luvulla Santeri Alkiolle, sitä järjestelmää, jossa hänen olisi arvostusta saadakseen pitänyt kaveerata arvostelijoiden kanssa ja osoittaa heille nöyryyttä. Tällaisista ”kumarrusmatkoista” Leinonen kieltäytyi jyrkästi.²⁷⁸ Tässä näkyi selvästi Leinosen tietynlaista ylpeyttä.

Maakunnan sinetin tapahtumat alkavat Tukholmasta, jonne eteläpohjalaiset Jaakko Ilkka, Pentti Piri ja Pentti Pouttu ovat saapuneet maakunnan lähettämänä pyytämään vapautusta linnaleiristä. Nämä saivatkin Kaarle-herttualta tuon kuuluisan neuvon:...”auttakaa itse itseänne, onhan teillä miehiä ja metsissä puita. Hosukaa huovien kallot hajalle nuijin ja aidanseipäin.”²⁷⁹ Leinonen viljeli runsaasti dialogeja ja joukkokuvauksia, joista tuli yksi tyypillinen piirre hänen historiallisiin romaaneihinsa. Rakenteeltaan teos on kollektiiviromaani, sillä siinä ei ole yhtä, tiettyä päähenkilöä, vaan Leinonen kuvasi monia sekä päätöksentekijöitä että tavallisia tapahtumissa mukanaolevia.

Leinonen kuvasi nuijasodan kulun ja päättymisen huovien voittoon Ilmajoen ja Kurikan rajalla kohoavalla Santavuorella. Hän kuvasi myös eteläpohjalaisten talonpoikaisjohtajien veriset mestaukset. Leinonen teki romaanissaan Jaakko Ilkasta rohkean päällikön, jonka kohtaloksi koitui tottumattomuus hallita suuria joukkoja. Leinonen kuvasi, kuinka Ilkan joukot menettivät helposti identiteettinsä jouduttuaan kotimaakuntansa ulkopuolelle, ja tämä heijastui taitamattomuutena taistella yhtenäisenä sotajoukkona. Joukossa oli Leinosen mukaan myös petteureita, jotka jouduttivat nuijamiesten tappiota. Leinonen ei pitänyt Jaakko Ilkan pakoa pelkuruutena vaan välttämättömyytenä. Leinonen kuvasi onnistuneesti, miten joukkuehenki syntyy ja kasvaa mielettömäksi hulluudeksi eli miten yksi päähenkilöistä kiteytti ja pakotti samalla Ilkan pakenemaan.²⁸⁰ Kuvatessaan lohdutonta tunnelmaa ja näkymää Santavuorella Leinosen isänmaallisuus ja kyky nähdä historian suuria linjoja nousi selvästi esille:

”Niin jäivät kaikki muutkin Pohjanmaan miehet, jotka Santavuorelta hengissä palasivat, ja he nostivat kotiseutunsa tuhasta jälleen. Mutta kipunaa sielussaan eivät he sammuneet. Kerran, satojen vuosien kuluttua, se kipuna leimahti jälleen paloon ja Santavuoren miesten jälkeläiset sanoivat: - Nämä lakeudet ovat meidän. Ja niin ne ovat.”²⁸¹

Leinonen osoitti, että pohjalaisten ja suomalaisten pyrkimys itsenäisyyteen oli vanhaa perua. Hän sanoi rivien välissä sen, että itsenäisyyden saavuttaminen oli pitkäaikainen prosessi, joka oli saanut alkunsa satoja vuosia sitten käydystä taistelusta ja sen päättymisestä veriseen tappioon. Leinonen osoitti, että eteläpohjalainen halusi säilyttää lakeutensa vapaana sortajilta ja alistajilta. Maakunnan sinetistä tuli viisi lukua pidempi²⁸² kuin mitä jatkosarja oli ollut Hakkapeliitassa. Edellä oli jo puhetta Leinosen vuonna 1931 salanimellä kirjoittamasta romaanista Hauta rajan takana, joka oli kirjoittajansa tilinteko lapuanliikkeeseen ja sen harjoittamaan väkivaltaan. Uudenlaista jatkoa seurasi, sillä tohtori Yrjö Alanen, joka oli Leinosen perhetuttaja²⁸³, kehotti häntä kirjoittamaan romaanin kolmikymmenvuotisesta sodasta.²⁸⁴ Lapuanliikkeen pahimman kauden mentyä ohi Leinonen otti Alasen sanoista vaarin ja kirjoitti jo joulu-

kuussa 1931 Jäntille WSOY:hyn aloittaneensa suurehkoa historiallista romaania 30-vuotisen sodan ajoilta. Tammikuussa 1932 Leinonen päätti sitten lähteä pariiksi viikoksi Tukholmaan keräämään aineistoa. Samalla hän pyysi matkarahaa vuonna 1920 kirjoittamansa Lakeuksien lukon uusintapainoksen tuotosta.²⁸⁵ Pahimmista oikeistopuhureista selvittyään Leinonen siirtyi jälleen kaunokirjallisuuden pariin.

Leinonen heittäytyi rohkeasti historian tutkijaksi ja ryhtyi rakentamaan romaanilleen viitekehystä. Hän tutustui 30-vuotista sotaa käsittelevään lähdeaineistoon kotimaassa, vuoden 1932 alkupuolella Tukholmassa ja elokuussa 1933 taistelupaikoilla Saksassa. Teoksen ensimmäinen osa ilmestyi 1932, toinen osa vuoden 1933 loppupuolella²⁸⁶ ja kolmas osa 1934. Kustantaja tuli taloudellisesti Leinosta vastaan mm. aikaistamalla hänen aiempien teostensa uusintapainosten tekijäpalkkioita.²⁸⁷

Hakkapeliitat oli Leinosen 1930-luvun alkupuolen päätyö. Muille toiminoille ei Leinosella ollut vuosina 1931-33 juurikaan aikaa, ja esimerkiksi jo aiemmin mainittu ILP-järjestö sai jäädä osittain juuri kyseisen teoksen vuoksi. Heinäkuussa 1933 Leinonen ilmoittikin kustantajalleen jättävänsä politiikan ja lehtityön joksikin aikaa ja kertoi olevansa "jouluun saakka kirjailija".²⁸⁸

Kun Leinonen lehtimiehenä kirjoitti joukkojen toiminnan lähteestä, joukkopsyykkeestä, hän tarkoitti tällä positiivista voimaa, josta seurasi hyviä ja tärkeitä asioita. Lapuanliike toi hänen mukaansa joukkopsyyykkeen vuoksi mukanaan kielteisiä ilmiöitä, esimerkiksi kommunistien kyydityksiä. Hakkapeliitoissa hän kuvasi, kuinka joukkopsyyyke muutti sotajoukkojen yksittäiset jäsenet ryöstäviksi, tappaviksi ja raiskaaviksi joukoiksi ja nosti esille ihmisympäristön ja sairaan puolen. Leinosen historianäkäsitys lähti siitä, että joukot tekevät historiaa.²⁸⁹

Hakkapeliitat kuuluu mieshistoriallisen kirjallisuutemme sarjaan, jossa aatteen, kollektiivin ja julmuuden kuvaukset ovat keskeisesti esillä. Tämä tendenssi on jatkunut suomalaisen historiallisen romaanin perinteessä Topeliuksesta Mika Waltariin. Kyseinen historiallisen romaanin lajityyppi ei sietänyt yksilöä, ellei tämä ollut esimerkiksi joku hauska karjalaismies. Tähän romaani-perinteeseen kuuluu myös se, että naisten kuvaaminen oli hyvin vähäistä.²⁹⁰

Leinonen seurasi 1930-luvulla päivänpolitiikkaa, ajan ilmiöitä ja kansainvälistä politiikkaa kommentoiden tapahtumien valtavirtoja. Kirjailijan työ vei hänet toisenlaiseen, kuvitteelliseen maailmaan. Hakkapeliittojen kirjoittajana Leinonen pohdiskeli senhetkisiä tapahtumia osana aiempia historiallisia vaiheita. Leinoselle historiallisen romaanin kirjoittaminen oli suuri haaste. Saatuaan suururakkansa Hakkapeliitat valmiiksi hän perusteli Ilkassa historiallisen romaanin merkitystä. Leinosen mielestä "menneitten vuosisatain ja sukupolvien elämän esittämisellä" on "kansallinen merkityksensä". Leinosen mielestä historiallinen romaani "sitoo menneen ja olevan samaksi suureksi kokonaisuudeksi", toisin sanoen se oli menneisyyden ja nykyisyyden vuorovaikutusta:

"Se osoittaa aatteitten ja tekojen kestämisen tai kaatumisen sukupolvien tiimellyksessä. Se ei kerro vain mitä tapahtui, vaan miten ja miksi. Se näyttää, miten raskaat kamppailut on ennenkin jaksettu ja kestetty, kuinka on ihmisten majat nostettu tuhasta jälleen, ja metsittyneet pelot kynnetty. Mutta samalla se osoittaa, miten samanlainen ihminen samoin kuin maailma aina on ja todennäköisesti aina tulee olemaan, miten ihminen

on aivan yhtä suuri peto, iskipä hän toisen hengiltä kivinuijalla tai ampui seulaksi Maxim-konekiväärillä.”²⁹¹

Leinonen viittasi jälleen kollektiiviseen joukkopsyyykkeeseen. Hänen mielestään historiallinen romaani osoitti, miten ”*nälkä, uskonvimma tai kansalliskiihko*, kolme näennäisesti niin kaukana toisistaan olevaa mielentilaa, saavat kuitenkin aivan samat ilmennykset muuttuessaan joukkomielialan vimmassa suoritetuiksi.” Leinosen mielestä ihminen ymmärtää ”nykyhetken arvoa” paremmin, samoin ”taisteluitten ja vihan merkitystä ja alkujuuria” tarkastelemalla ”niitä rinnakkain jo hautaan vaipuneitten vuosisatain kanssa”.²⁹²

Menneisyys ja nykyisyys, 1600-luvun ja 1930-luvun tapahtumat, elivät Leinosen alitajunnassa rinnakkain vuosina 1930-1932. Leinosella oli näin ollen perspektiiviä tarkastella oman aikansa tapahtumia laajojen historiallisten kerrostien ja tapahtumien kautta ja vaikkapa sijoittaa omaa aikaa 1600-luvulle. Ja olihan Leinosella omakohtaisia kokemuksia historiallisista tapahtumista.

IV

SISÄPOLITIIKKAA RAUHOITTAMASSA 1933-1938

Artturi Leinosen toiminta rauhoittui vuoden 1933 tienoilla rinnan sisäpoliittisen tilanteen kanssa. Leinonen oli 1933-1937 korostetusti maalaisliittolaisena päätoimittajana mielipidevaikuttaja, jolloin säännölliset linjanvedot Ilkassa olivat hänen toimintansa näkyvintä osaa. Hänen elämässään ei ollut enää tästä eteenpäin sellaista sähinää ja poliittista taistelua kuin edellisinä vuosina. Kirjailijan ura jatkui edelleenkin yhtenä juonteena Leinosen elämässä. Sen sijaan esimerkiksi sisäpolitiikan suunnasta ja vaaroista Leinosen oli kaiken aikaa esitettävä näkemyksiään. Leinonen valittiin myös eduskuntaan. Oliko nyt siis poliittisten avausten vuoro?

IKL:n politiikka arveluttaa

Päivänpolitiikassa IKL nostatti Leinosessa 1933-37 samanlaista vastarintaa kuin lapuanliike 1930-31, ja toimihan IKL lapuanliikkeen hengessä.¹ Joulukuussa 1932 IKL julisti, että kansaa uhkasi "rikollinen puoluepeli" ja että IKL:n tehtävänä on jatkaa ja "täydentää lapuanliikkeen taistelua". Kun IKL lupautui kansakunnan eheyttäjäksi, Leinonen ihmetteli, kuinka ne, jotka syyllistyneet maan johdossa olevien "henkilökohtaiseen parjaukseen", voisivat olla eheyttäjiä.² Leinonen varoitti liittymästä IKL:ään, koska hänen mukaansa puolueen voimana oli edelleen "yhteiskunnallista vastuuntuntoa vailla olevia joukkoja".³

IKL lähti edustajakokouksensa kannan mukaisesti vuonna 1933 eduskuntavaaleihin tarkoituksenaan "laajan valkoisen rintaman luominen punaista vaaraa vastaan". Liike oli hyvin oikeistolainen, ja suurin osa sen kannattajista oli kokoomukselaisia. Vaalitaistelussa vasemmisto ja oikeisto iskivät yhteen. Sosialistit syyttivät oikeistoa rauhallisen yhteiskuntahengen häiritsijäksi. Oikeisto hyökkäsi marxilaisia oppeja vastaan, ja Kosola vaati jopa SDP:n lakkauttamista.⁴

Leinonen tyrmäsi IKL:n Maalaisliiton suuntaan heittämät vaaliverkot. Hän muistutti, että IKL:n edustama liike oli vuodesta 1930 lähtien yrittänyt heikentää "maalaisliittolaisia periaatteita".⁵ Uusi Suomi vastasi Leinoselle päätoimittajansa Samuel Pentin kynällä. Penttiä suututti se, että Leinonen piti kokoomusta epäluotettavana. Leinonen puolustautui toteamalla, että on tuonut esille vain tosiasioita, joita Pentti oli kutsunut parjaukseksi.⁶ Leinonen ärsyyntyi edelleen siitä, että IKL julistautui maan eheyttäjäksi, vaikka sen taustahistoria,

ts. lapuanliikkeen vaiheet, osoitti hänen mielestään aivan muuta. Leinosen mukaan Ilkka ei esimerkiksi ollut puuttunut enää moneen aikaan "helsinkiläisen lapualaislehden" kirjoitteluihin. Lehdellä Leinonen tarkoitti Ajan Suuntaa.⁷

Puolueet ryhtyivät huhtikuussa 1933 hiomaan taktiikkaa eduskuntavaaleja varten. Leinosen mielestä IKL:n vaalivalmisteluja sävytti epäjohdonmukaisuus sanojen ja tekojen kesken. Leinosta ihmetytti, miksi IKL tuomitsi puolueet, mutta oli menossa vaaleihin kokoomuksen kanssa. Leinonen kysyi ironisesti, eikö IKL uskalla esiintyä itsenäisenä.⁸ Leinonen lisäsi vaalihöyryä tarkkailemalla IKL:n ja kokoomuksen politiikkaa ja julkaisuja. Kuten aiemmassa puoluekokouspuheessaan Leinonen oli myös Ilkassa huolissaan, johtaako "valheisänmaallisin tunnuksin" toimivan IKL:n toiminta kohti oikeistolaista vallankaappausta. Leinonen oli havainnut, että IKL:n johtohenkilöt olivat närkästyneet, jos muiden puolueiden vaalitulaisuuksissa oli arvosteltu "heidän lapualaisaikojensa edesottamuksia". Leinonen varoitti, että myös IKL saattaisi turvautua väkivaltaan.⁹

Lapualla pidettiin kesäkuun lopulla jälleen laillisuuskokous, jossa Kustaa Tiitu totesi, että kansa alkaa kyllästyä "mustain puseroitien kiihotustoimintaan niin kuin se kyllästyi aikoinaan punaisiin puseroihin". Leinonen toi kokouksessa pitämässään esitelmässä esille "sen valheellisen pohjan, jolla poliittiseksi puolueeksi muodostunut lapuanliike nyt toimii". Leinonen seurasi myös Saksan sisäpolitiikan kehitystä ja Adolf Hitlerin valtaannousua ja ihmetteli, miksi oikeisto kelpuuttaa tämän poliittisen sanoman.¹⁰

Leinonen julisti, että Suomessa ei koskaan määräisi yksin "enempää punainen kuin mustakaan väkivaltaa". Leinosta harmitti, jos "harmaa asetakki" ei enää edustanutkaan isänmaallisuutta, johon hän oli suojeluskuntamiehenä tottunut. "Musta valta" pyrki Leinosen mielestä yhden puolueen määräävään asemaan. IKL:n kannattajien Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin piiritoimikunnasta pois potkima Leinonen linjasi: "Ja jos te yritätte tällä hetkellä asettaa vastakkain mustan ja harmaan, vallanjanonaisen joukon ja kansan syvät rivit, niin olkaa varmat siitä, että harmaa voittaa!"¹¹

Maalaisliitto ryynnisti vuoden 1933 heinäkuun eduskuntavaaleissa IKL:ää vastaan. Lähtökohdat olivat ML:lle huonot, ja lopputulos oli puolueelle ja Leinoselle pettymys. Vaaleissa ML koki raskaan tappion, ja eduskuntapaikat putosivat 59:stä 53:een. Suurin voittaja oli SDP, joka nosti edustajiensa määrän 66:sta 78:aan. Kokoomuksen ja IKL:n yhteinen vaaliliitto toi paikkoja 42. Oikeiston "kevätvirtojen" pysähtyminen antoi ML:lle kuitenkin jonkin verran lohtua.¹² ML:n häviö johtui puolueen heikentyneestä rahatilanteesta, järjestötoiminnan hiljaiselosta, kiristyneestä kilpailusta pienviljelijäin suosiosta sekä talouspulan ja pulaliikkeiden vaikutuksesta. Seuraavien vuosien sisä- ja ulkopoliittista kehitystä ajatellen vaalituloksia oli merkittävä, koska "Isänmaallinen vaaliliitto" -kokoomus ja IKL - kärsi murskatappion, ja "laillisuusrintama" - SDP, keski-puolueet, RKP - voitti. Laillisuusrintama pyrki oikeistoradikalismiin pysäyttämiseen ja parlamentaarisen elämän varmistamiseen.¹³

Matka Saksaan Hakkapeliitat -romaanin aineiston keruun vuoksi katkaisi vaalien jälkeen Leinosen päivänpolitiikan seurannan. Matkan jälkeen Leinonen tilitti havaintojaan ja oli sitä mieltä, että natsismilla oli Saksassa luonnollinen kasvupohjansa, mutta hänestä oli naurettavaa, että natsismia yritettiin matkia

toisenlaisissa olosuhteissa. Leinonen viittasi tässä IKL:ään ja puolueen kannattajien käyttämiin mustiin paitoihin.¹⁴ Leinonen tarkkaili myös IKL:n kansanedustajien toimintaa juuri valitussa eduskunnassa.¹⁵ Loppuvuodesta 1933 Leinonen kävi Saksassa myös suomalaisen lehtimiesdelegaation mukana. Leinonen selvitti lukijoille matkavaikutelmiaan laajasti.¹⁶ Joulukuussa hän irvaili sitä, että kunnallisvaaleissa oli Helsingissä otettu IKL:n listoille ”entisiä kantakirjakommunisteja”.¹⁷

Vuodesta 1934 eteenpäin sisäpolitiikka edelleen rauhoittui. Presidentti Svinhufvud, T.M. Kivimäen vähemmistöhallitus ja maltilliset oikeistovoimat näyttivät maalle suuntaa vuosina 1932-36. Leinosen tyydytykseksi laillisuus lujittui maassa ja parlamentarismi toimi. Maalaisliitto jättäytyi pitkän hallitusvastuun ja vuoden 1933 vaalitappion jälkeen pois hallituksesta. Leinonen piikitteli IKL:n poliitikkoja, jotka yrittivät syyttää hallitusta lapuanliikkeen tekemistä kyydityksistä.¹⁸ Leinonen pelkäsi IKL:ää, huolimatta sen pienestä parlamentaarisesta voimasta. Hän oli tyytyväinen hallituksen päättäessä toimituttaa tutkimuksia IKL:n tekemisistä.¹⁹

Vaikka missään ei näkynyt merkkejä IKL:n kaappausaikeista, Leinonen varoitti diktatuurista, jolle hän ei ennustanut menestystä Suomessa. Leinonen korosti, että *Suomi ei tarvitse diktatuuria, vaan ”aktiivista demokratiaa”, joka yhdistäisi ”kansan laajat kerrokset, talonpojat ja työläiset yhteistyöhön”*.²⁰ Tässä oli Leinosen kannanotto SDP:n ja ML:n yhteistyön suuntaan, jota käsitellen seuraavassa luvussa. IKI -kammo sai Leinosen tähyilemään SDP:n suuntaan.²¹

IKL:n yrittäessä monopolisoida Leinosellekin tärkeät vuoden 1918 ”kansalliset muistot” tämä kimpaantui, sillä hän piti röyhkeänä sitä, että IKL oli julistanut yhden viikon ”valkoiseksi viikoksi”.²² IKL teki propagandaa erityisesti lehdistönsä avulla. Leinosen mielestä IKL:n julkaisut olivat ”moskan kirjoittajien” tekemiä.²³ Leinosta harmitti IKL:n propagandassa myös se, että puolue yritti kääntää edelleen lapuanliikkeen väkivallanteot muiden kontolle. Tämä näkyi helmikuussa 1934, kun eduskunnan täysistunnossa käsiteltiin perustuslakivaliokunnan mietintöä vuoden 1932 tapahtumista. Eduskunta päätti, että Mäntsälässä tapahtui kapina, vaikka IKL:n ja kokoomuksen edustajat yrittivät todistella toisin. Leinosen mielestä IKL:n pitäisi myöntää, että kapinaa oli yritetty ja mahdollisesti yritettäisiin jatkossakin.²⁴ IKL:n lehti Ajan Suunta kimmastui Leinosen kirjoituksista ja syytti Ilkkaa IKL:n tekojen selittämisestä väärin. Leinonen oli kuitenkin taipumaton, sillä hänen mielestään IKL oli kieltänyt aikeensa ja tekonsa.²⁵

Poliittinen sanankäyttö oli puolin ja toisin tuimaa. Leinonen syytti IKL:ää siitä, että puolue yritti valloittaa suojeluskuntajärjestöä vaikuttamalla esikuntien vaaleihin ja yrittämällä ”saada ajojahteja laillisuuskannalla olevia alue- ja paikallispäälliköitä vastaan”. Jos IKL:n kaltainen puolue menestyy, Leinonen katsoi, että ”entinen Historian Jumala on torkahtanut”.²⁶ Leinonen kävi pitämässä talvella 1934 juhlapuheen Oulun kansalaiskokouksessa, jossa vaadittiin lopetettavaksi ”yhteiskunnan perusteita vastaan suunnattu kiihotus”. Kokouksen hyväksymissä ponsissa lähdettiin jälleen liikkeelle ”laillisen yhteiskuntajärjestyksen turvaamisesta”. Leinonen oli mielissään kokouksen hengestä.²⁷

IKL piti itseään kommunisminvastaisena kansaliikkeenä. Leinosen mielestä näin ei ollut asianlaita.²⁸ Kun Saksassa alkoi ilmetä ongelmia, Leinonen piti sitä hyvänä asiana, koska suomalainen oikeisto joutuisi käymään "ulkopoliittista rippikoulua".²⁹ Leinonen varoitti edelleen uskomasta natsismin mahdollisuuksiin Suomessa.³⁰ IKL:n lehdistö ehdotti, että kommunisminvastaisen kansannousun viisivuotisjuhlaa pitäisi viettää. Se toivoi mukaan myös Maalaisliittoa ja Leinosta, mutta tämä ei innostunut asiasta, vaikka myönsi, että kyseessä oli toki "jalo ajatus". Leinosen mukaan Etelä-Pohjanmaalla ei ollut syntynyt sellaista yhtenäisyyttä kommunisminvastaisessa toiminnassa mukana olleiden kesken, jotta voitaisiin järjestää juhla.³¹ Leinonen teroitti edelleen lukijoiden mieliin, että "alkuperäinen" ja "hyvä" kansanliike olisi saanut paljon aikaa, mutta "paha" kansanliike oli ollut mahdoton.³² Itsenäisyyspäivänä 1934 Leinonen muisteli johtamansa Lapuan kokouksen kommunisminvastaisen lähetystön matkaa viisi vuotta aikaisemmin Helsinkiin. Toiveikkaasti hän totesi, että eripuraisuus oli ratkaisevasti vähentynyt. Leinonen katsoi, että "tämä särmikäs Suomen kansakin löytää vähitellen jälleen itsensä".³³

Lakkauttaminen ei innosta

Leinonen ei kuitenkaan missään vaiheessa vaatinut IKL:n lakkauttamista, vaikka varoittikin puolueen turmiollisuudesta. Lakkauttamisyriytyksen primus motorina toimi vuoden 1933 eduskuntavaaleista lähtien ML:n nouseva poliitikko, tohtori Urho Kekkonen. Hän otti IKL:n vaaliteemakseen myös vuoden 1936 eduskuntavaaleissa. Leinonen piti IKL:ää niin pienenä, että ei nähnyt siinä vaaraa. Mäntsälän kapinan oikeistoradikalismien vastaiset mielialat olivat voimakkaimmillaan vuoden 1936 alkupuolella. Lisäksi Virossa oli joulukuussa 1935 paljastunut oikeistolainen vallankaappausyritys, jonka jäljet johtivat myös Suomeen ja IKL:n nuorisojärjestöön Sinimustiin. Hallitus kielsi tammikuussa 1936 järjestön toiminnan ja aloitti oikeustoimet sitä vastaan. Asiaa käsiteltiin myös eduskunnassa. Osa ML:n sanomalehdistöä kirjoitti aiheesta aktiivisesti, erityisesti Maakansa, joka kevään kuluessa vaati säännöllisesti IKL:n lakkauttamista. Kokoomus sanoutui irti IKL:stä lopullisesti vuoden 1935 puoluekokouksessa.³⁴

Kekkonen piti IKL-vastaisen alustuksen Viipurin puoluekokouksessa huhtikuussa 1936. Häntä huolestutti se, että kansanvallan kannattajien vähäinen tahto puolustaa demokratiaa oli yllyttänyt demokratian vastustajia. Hän vaati, että ML torjuisi kaikki kansanvallalle vihamieliset yritykset. Juho Niukkanen vaati kokousta asettumaan sille kannalle, että IKL olisi lakkautettava yhdistyslain perusteella. Asia ei edennyt, koska useat ML:n pohjalaisen siiven nimimiehet vastustivat näin jyrkkää kannanottoa. Kekkonen kokouksen toisena puheenjohtajana sai läpi päätöksen, jolla asia siirrettiin ponsivaliokuntaan. Seuraavana päivänä puoluekokous hyväksyi Niukkanen ja Kekkonen ajatuksia noudattelevan ponsilauselman.³⁵

Kun Kekkonen valittiin vuonna 1937 punamultahallitukseen sisäasiainministeriksi, hän jatkoi taisteluaan IKL:ää vastaan. Puolueen toiminnan lopettamisesta tuli Kekkoselle pakkomielle, ja hän ajoi hanketta herpaantumatta.³⁶ Sen sijaan eduskuntaan valittu Leinonen ei ollut samaa mieltä. Kekkonen pa-

konomaista toimintaa IKL:ää vastaan on selitetty sillä, että hän halusi parantaa kuvaansa arvostelijoidensa keskuudessa. Kentällä oli ihmetelty, miksi sisäministeri Kekkonen ei saa mitään aikaan, ja siksi hän haki itselleen ”poliittista voimatekoa”. Tosiasiassa Kekkonenkaan ei uskonut IKI.:stä enää olevan vaaraa.³⁷

IKL:n lakkauttamista vaativat puheet vähenivät Maalaisliitossa vuosina 1937-38. Vuoden 1936 puoluekokouksen päätöslauselmasta pidettiin kiinni, mutta enempään ei vaivauduttu.³⁸ Valtioneuvosto päätti 22.11.1938 IKL:n lakkauttamisesta, mutta Helsingin raastuvanoikeus kumosi sisäasiainministeriön tekemän päätöksen.³⁹ Kekkonen yritti sivuuttaa IKL:n lakkauttamisinnossaan oman eduskuntaryhmänsäkin, mistä hän sai moitteita varsinkin oikeuden päätöksen jälkeen. Leinonen ilmoitti ryhmässä, että hän ei hyväksy IKL:n lakkauttamista, koska puolue lakkaisi itsestäänkin. Hänen mukaansa ”järkevä osa Suomen kansaa” tuomitsi kommunistien toiminnan, koska nämä olivat maanpettureita. ”IKL:n laita ei ole sama”, Leinonen perusteli.⁴⁰ Enemmistö asettui tukemaan Kekosta, esimerkiksi Niukkanen, joka vaati, että Kekosta on tuettava, koska tämä oli vain toteuttanut puoluekokouksen päätöstä.⁴¹

Kun Helsingin raastuvanoikeus hylkäsi IKL:n, sen haaraosastojen ja jäsenyritysten lakkauttamisen marraskuun lopulla 1938, päätös oli Kekkoselle paha takaisku. Kekkonen ei lannistunut, vaan oli jatkossa valmis käyttämään kaikkia mahdollisia keinoja liikkeen kukistamiseksi. Leinonen jarrutti sisäministerin intoa 30.11.1938 MI:n eduskuntaryhmässä. Itse asiassa tähän IKL:n lakkauttamisprosessiin katkesi se ”onnen auvoinen aika”, jolloin Kekkonen oli ML:n eduskuntaryhmässä yleisesti arvostettu ja hyväksytty.⁴²

Joulukuussa 1938 Maalaisliiton oikeistolaiset arvostelivat Kekosta eduskuntaryhmässä tämän vaatiessa IKL:ää vastaan julistetun sodan viemistä loppuun. Vuonna 1939 Kekkonen ajoi IKL:n lakkauttamista tasavallan suojelulain avulla, ja ML:n eduskuntaryhmässä toistui sama näytelmä kuin aiemminkin. Kansanedustajat Viljami Kalliokoski, Juho Annala ja Leinonen vastustivat ehdottomimmin Kekkosien hankkeita. Hallitus antoi eduskunnalle esityksen tasavallan suojelulaista huhtikuussa 1939, mutta lakiesitys äänestettiin yli vaalien. Lepäämään äänestetty tasavallan suojelulakiesitys tuli ainoaan käsittelyynsä lokakuussa 1939, ja se hyväksyttiin äänin 132-55. Ajatellen Kekkosien alkuperäisiä tavoitteita laki tuli voimaan liian myöhään, sillä Euroopassa alkanut suursota toi mukanaan Suomessa pyrkimyksen kansalliseen yhteisrintamaan. Poliittista tahtoa lain mahdollistamiin toimenpiteisiin IKL:ää vastaan ei olisi enää löytynyt.⁴³ Leinonen ei ollut äänestämässä lakiesityksestä, koska hän putosi eduskunnasta vuoden 1939 vaaleissa. IKL lakkautettiin jatkosodan jälkeen vuonna 1944.

Suhtautuminen SDP:hen

Leinoselta ei ollut herunut vapaussodasta lähtien sympatiamia vasemmistolle, ei edes SDP:lle. Oikeistoagraarit, joihin Leinonen kuului, korostivat vuoden 1918 kapinan opetuksia, ja sitä, että sosialismi, oli ”luokkadiktatuuriin” johtava oppi. Toisaalta Maalaisliitto ei yhtynyt oikeistoradikaalien ja jyrkkien oikeistolaisten hyökkäyksiin SDP:n toimintaoikeutta vastaan. Sosiaalidemokraattista työväen-

liikettä oli totuttu pitämään oikeutettuna osana maan poliittista järjestelmää.⁴⁴ Seuraavaksi tarkastellaan, tapahtuiko Leinosen kielteisessä suhtautumisessa SDP:hen muutosta 1930-luvulla, ja miten hän suhtautui radikaaliin ajatukseen SDP:n ja ML:n poliittisesta yhteistyöstä.

Vaikeasti tasoitettava juopa

Leinonen ei ollut ensimmäisenä esittämässä yhteistyön tiivistämistä SDP:n ja Maalaisliiton välillä. Kuvaannollisesti sanoen Hakaniemen sillan ylitys ei ollut entiselle aktivistille helppoa. Ajatuksia puolueiden yhteistyöstä ja mahdollisesta hallituskumppanuudesta tuli julkisuuteen vuoden 1933 eduskuntavaalien jälkeen, ja aloitteet tulivat SDP:n suunnalta. SDP halusi lisätä yhteistyötä ML:n kanssa huolestuessaan kansainvälisestä tilanteesta. Erityisesti Hitlerin valtaantulo Saksassa ja oikeistodiktatuurin esiinmarssi askarruttivat SDP:tä.⁴⁵

ML:n ja SDP:n yhteistyön tiellä oli monia esteitä, jotka koskivat mm. talouspolitiikkaa, erilaista suhtautumista maanpuolustukseen, suojeluskuntiin ja kielipolitiikkaan. ML korosti aatteellisia eroja, ja SDP väitti agraaripuolueen olevan altis oikeiston vaikutuksille.⁴⁶ Alkuvaiheissa punavihreän yhteistyön sitkein ja innokkain kannattaja oli SDP:n ulkopoliittinen erikoismies Reinhold Sventorzetski (Svento), jota tukivat erityisesti puolueen maatalous- ja vasemmistopiirit. Ajoitus oli väärä, sillä vuoden 1933 loppupuolella ML oli vasemmistolle kärsimänsä vaalitappion seurauksena erityisen varovainen. Svento kirjoitti elokuussa 1933 ja seuraavan kerran joulukuussa pari tunnustelevaa pääkirjoitusta Suomen Sosialidemokraattiin. Sventon into kasvoi vuoden 1934 alussa, jolloin hän kirjoitti jo useita työmiehen ja talonpojan yhteisrintamaa kannattavia pääkirjoituksia.⁴⁷

Leinonen syytti tammikuussa 1933 sosiaalidemokraatteja ”sosialistisesta omahyväisyydestä” ja pelaamisesta ”tärkeissä asioissa”. Taustalla kaiversi eduskunnassa valmisteilla oleva laki Maankiinteistöpankin viljelijöille myöntämien lainojen koroista. SDP halusi lainoille korkean koron, ja Leinosen mielestä se vaaransi koko lakiesityksen tarkoituksen eli pyrkimyksen auttaa nopeasti velkaantuneita pienviljelijöitä.⁴⁸ Leinonen varoitti SDP:n pyrkimyksistä siirtää puolueohjelmansa mukaisesti sekä teollisuus että maatalous valtion haltuun, mikä merkitsisi hänen mielestään täydellistä talonpoikaisuuden tuhoamista. Leinonen ihmetteli, miksi suomalaiset pienviljelijät uskoivat sosialistien vilpittömyyteen. Leinonen rajasi ”sosialistisen leirin” pois ”yhteiseltä talonpoikaiselta rintamalta”. Hän päätyi siihen, että sosialidemokratiaa ei voida tuhota ”lainsuojattomaksi julistamisella”, mutta ”sosiaalidemokraattiselle käsitykselle” ei ole Suomessa sellaista sijaa kuin mitä puolueitten voimasuhteet osoittivat.⁴⁹

Tutkiessaan SDP:n äänenkannattajia Leinonen havaitsi, että niissä moitittiin viljelijöitä ja syytettiin Maalaisliittoa. Leinosen mielestä SDP:n aikaansaannokset maatalousasioissa olivat vähäiset. Leinonen irvaili, että SS:n mukaan sosialistit olivat ”oikeeta kansanvallan juurakkopönkiä ja laillisuuden tukipat-
tahia ja maan rauhan napoja”.⁵⁰ Leinonen esimerkiksi muistutti kesävaaleihin 1933 valmistautuvaa ML:n kenttäväkeä touko-⁵¹ ja kesäkuussa⁵² ennen eduskuntavaaleja siitä, että SDP pyrki maatalouden sosialisointiin. Tämä oli vaali-

taktiikkaa ja propagandaa, jolla poliitikko Leinonen vahvisti kenttäväen mielisissä olevia uhkakuvia. Leinosen mukaan sosialisointi oli niitä asioita, joissa SDP ja ML olivat eri linjoilla.⁵³ Hän myös päätteli, että SDP on "irtautumassa suomalaisesta maaperästä".⁵⁴

"Aktiivinen demokratia" aktivoi keskustelun

Kun sitten SDP saavutti huomattavan voiton 1933 vaaleissa, keskipuolueissa lähdettiin siitä, että SDP:n olisi jatkossa käytännössä osoitettava yhteistyökynsä.⁵⁵ SDP:n päälehti tunnustelikin elokuussa 1933 pari kertaa ML:n hallitusyhteistyöhaluja. Leinonen jatkoi kritiikkiään SDP:n epäluotettavuudesta viitaten vapaussotaan johtaneeseen kehitykseen. Hän vihjaisi, että SDP toteuttaisi väkivalloin "yhteiskunnallis-valtiollisia ja taloudellisia perusoppejaan lyöden kylmästi syrjään toisinajattelevain tarpeet ja tahdon", minkä vuoksi ML:n oli taisteltava "sosialistista käsitystä vastaan".⁵⁶

Yksi episodi oli, kun Leinonen pohti marraskuussa 1933 Saksan matkansa virikkeiden pohjalta keinoja aktivoida demokratian toimivuutta. Hän oli mielisään lapuanliikkeen kukistumisesta ja siitä, että Suomessa oli päästy "demokratian halveksimisesta" ja yksinvaltiuden ihannoimisesta. Leinonen korosti jälleen, että Suomen kansa ei halua yksinvaltiutta vaan kansanvaltaa. Hän varoitti Suomessa toimivasta "hyökkäävästä kumousjoukosta", ja siksi demokratian olisi muututtava aktiivisemmaksi.⁵⁷

Leinosen kannanotto olisi jäänyt huitaisuksi ilmaan, ellei ML:n ja SDP:n yhteistyötä kannattava Svento olisi tarttunut Suomen Sosialidemokraatissa aiheeseen. Svento kehitteli Leinosen aktiiviselle demokratialle toimijat, SDP:n ja ML:n. Sventon mielestä Leinosen toivoma demokratian aktivoituminen tapahtuisi vain työläisen ja talonpojan yhteistyöllä. Svento kuvasi Suomessa vallinnutta lamatilannetta, jossa työmies oli kokenut työttömyyttä, ja talonpoikaisväestö taisteli "huutokauppoja vastaan". Tilanne oli Sventon mielestä niin poikkeuksellinen, että ML:n ja SDP:n olisi ryhdyttävä yhteistyöhön työttömyyspolitiikassa, maatalouspulan lievittämisessä ja aktiivisen demokratian luomisessa. Sventon mielestä kaikki riitakysymykset oli unohdettava pahimman laman ajaksi ainakin siksi aikaa, että väestöstä suurimman osan elinehdot on "koetettu nostaa siedettävämmälle kannalle".⁵⁸

Keskustelu oli näin saatu käyntiin. Tosin Svento korosti, ettei hän tarkoitanut ML:n ja sosialidemokraattien yhteishallitusta. Leinonen puolestaan kiitteli Sventoa suorista mielipiteistä ja myönsi olevan luonnotonta, että talonpoika ja työmies olivat kulkeneet vuosikymmeniä eri linjoilla. Leinonen arvioi, että Sventon em. kolmessa kohdassa SDP:n ja ML:n välille olisi pitänyt syntyä yhteistyötä. mutta hän muistutti, että jo maatalouspulan torjumisessa puolueet olivat eduskunnassa olleet eri linjoilla. Leinonen syytti SDP:tä toimimisesta "pankki- ja rahamiespiirien" ja "suurporvarillisten" etujen puolesta. Leinonen myönsi, että talonpoika ja työmies tarvitsivat toinen toisiaan, mutta sille oli hänen mielestään este, "sosialidemokratiamme ihmeellinen asennoituminen". Hän viittasi myös kansallisiin ja sosiaalipoliittisiin kysymyksiin. "Asiallisista ehdotuksista olemme aina valmiit neuvottelemaan, tulivatpa ne taholta tai toiselta", Leinonen totesi. "Tilapäinenkin yhteistyö" voisi syntyä vasta sen jälkeen

kun SDP:n piirissä olisi tapahtunut "huomattavaa käsitysten ja menettelytapojen tarkistusta".⁵⁹

Kivimäen hallituksen oltua jonkin aikaa vallassa Svento esitti SDP:n puolueuuvoston kokouksessa joulukuussa 1933, että ML olisi päästettävä hallitukseen tai ryhdyttävä yhteistyöhön sen kanssa. Svento puolusti ehdotustaan myös maaliskuussa 1934 puolueuuvoston kokouksessa esittäen neuvottelutarjouksen tekemistä ML:lle hallitusyhteistyöstä. Hänen mielestään ML oli tärkeä kansanvallan tuki ja kummallakin puolueella oli yhteisiä ohjelmallisia tavoitteita. Kaarlo Harvala ja Väinö Tanner kertoivat, että epävirallisia tunnusteluja ML:n suuntaan oli jo tehty. Puolueuuvosto ei kuitenkaan lämmennyt asialle. SDP asettui tukemaan istuvaa Kivimäen hallitusta, koska edellytyksiä yhteishallitukselle ei näyttänyt olevan.⁶⁰

SDP:n ja ML:n lehdet mieluummin korostivat puolueiden eroja kuin nostivat esille yhteistyön mahdollisuuksia. Leinosen mielestä puolueet olivat niin erilaisia "maailmankatsomustensa ja pyrkimystensä" osalta, ettei yhteistyötä voisi syntyä. Kansanedustaja Antti Kukkonen (ml.) oli arvostellut ML:n lehdisissä SDP:tä, ja Suomen Sosialidemokraatti tarttui teemaan. Lehti katsoi, että ML hapuili taistelussa diktatuuripyrkimyksiä vastaan. Lehden mielestä ML ei löydä paikkaansa "nykyhetken valtiollisessa taistelussa", ja siksi puolueen pitäisi liittyä läheisemmin sosiaalidemokratiaan ja "muodostaa sen kanssa yhteistä rintamaa hyökkäävää taantumusta vastaan".⁶¹

Kannanotot saivat Leinosessa vastakaikua, ja hän listasi syyt, miksi ML ei voi tehdä yhteistyötä SDP:n kanssa. Leinosen mukaan SDP asettui monissa kysymyksissä porvariston kanssa ML:n pyrkimyksiä vastaan huolimatta siitä, että se väitti olevansa maaseudun vähäosaisten edustaja. Leinosen mukaan SDP oli asettunut ML:oa vastaan esimerkiksi voin ja munien vientipalkkiokysymyksissä sekä metsänparannuslakia käsiteltäessä. Leinonen syytti SDP:tä hapuilusta suhteessa kommunisteihin, ja lisäksi puolueelta puuttui selkeä suomalaisuus-kanta. Leinonen haki todistusvoimaa näkemyksilleen myös lähihistoriasta. Hänen mukaansa ML oli ollut jämäkkä perustuslakitaistelussa. vuoden 1918 "vapaussodassa" sekä torjuessaan kuningasvaltaa 1919 ja lapualaisuutta.⁶²

Näköpiirissä ei ollut asioita, jotka olisivat muuttaneet Leinosen suhtautumista. SDP ja ML yrittivät tehdä tunnusteluja eduskunnassakin mutta turhaan. Leinosen mielestä ML:n oli tehtävä yhteistyötä jatkossa SDP:n kanssa asiakohdaisesti kuten muidenkin puolueiden kanssa.⁶³ Leinonen toivoi, että SDP tukisi ML:n kannattajakunnalle tärkeitä asioita ja hankkeita, ja kun näin ei käynyt, yhteistyö näytti mahdottomalta. Leinosen mielestä SDP ei ymmärtänyt maan pääelinkeinon asemaa. Hän myös muistutti, että SDP ei ollut kansallinen puolue vaan "suurteollisuuden kasvatti".⁶⁴ ML ja SDP julistivat päälehdissään väkevästi poliittista sanomaansa omille kannattajilleen. Joulukuussa 1934 Tanner vähätteli SS:n haastattelussa maatalouden pulaa. Leinonen viittasi haastateluun ja totesi, että SDP:n asenne merkitsi vain vähäisiä yhteistyömahdollisuuksia.⁶⁵

”Rajankävijä” edistää yhteistyötä

Maalaisliitto suhtautui SDP:n yhteistyötarjouksiin kielteisesti, ja samaan lopputulokseen johtivat sosiaalidemokraattien ja ML:n johtajien epäviralliset tapaamiset. Leinonen vetosi kaiken aikaa moniin erimielisyyksiin käytännön politiikassa puolueiden kesken. Leinonen pohti esimerkiksi, miten kielikysymys vaikuttaisi SDP:n ja ML:n suhteisiin.⁶⁶ SDP piti kielikysymystä toisarvoisena, kun taas ML:lle kielikysymys oli tärkeä kansallisuusasia.

Maalaisliiton puoluekokouksessa huhtikuussa 1935 keskushallituksen puheenjohtaja P.V. Heikkinen luetteli hallitusyhteistyön esteitä maataloudesta ja maanpuolustuksesta aatteellisiin vastakohtiin. Yhteistyöajatuksen sitkeä kupliminen ML:ssa kuvasteli muutakin kuin SDP:n aktiivisuutta ja sisäpoliittista kuviointia Kivimäen hallituksen ympärillä. Leinonen torjui heinäkuussa SDP:n kansanedustajien puheet, joiden mukaan puolue tiivistäisi yhteistyötä suomalaisten talonpoikien kanssa muiden Pohjoismaiden tapaan.⁶⁷ Leinonen korosti ML:n keskeistä roolia ”maaseudun asian” hoitamisessa.⁶⁸ Hän peräänkuulutti yhteneväisyyttä viljelijöiden keskuuteen, koska näin maaseudun asiat tulisivat parhaiten hoidetuksi. Yhteistyö luokkapuolueiden kesken ei ollut helposti aloitettavissa.

Leinonen teki lopulta yllättävän siirron syyskuussa 1935 julkaisemalla nimimerkki Rajankävijän kirjoittaman artikkelisarjan, jossa kannatettiin talonpojan ja työläisen, Maalaisliiton ja SDP:n yhteistyötä. Kirjoitussarjan laatija oli Keski-Suomessa toimiva liikemies Frans Kivistö, joka oli lähettänyt tekstin Leinoselle jo vuonna 1934, mutta tämä harkitsi julkaisemista melko pitkään. Leinosen mielestä esitetyt asiat ovat siksi kiintoisia, että oli syytä julkaista ne. Leinonen perusteli julkaisemista myös sillä, että ”kysymys työväen-talonpojan yhteisrintamasta” oli ollut paljon esillä ja kaiken lisäksi ”väärässä valaistuksessa”.⁶⁹ Millä tavalla väärässä valaistuksessa, sitä hän ei tarkentanut.

Leinosen vapaamielisyys oli Myllyn mukaan huomattava ajanmerkki. Rajankävijän mielestä luokkavastakohtaisuudet olivat lieventyneet suuresti, ja talonpoikain ja työväestön tulisi olla kummankin ryhmän etujen yhtäläisyyksien vuoksi samassa rintamassa suurpääomaa vastaan. Kivistö moitti SDP:n johtajia yhteistyöhalun puutteesta ja ihmetteli, miksi työväenpuolueen lehdistö oli vaiennut talonpoikaispuolueen päälehden (Ilkka) aiemmista kannanotoista, joilla oli pyritty lähentämään näitä ryhmiä toisiinsa. Rajankävijä jatkoi: ”Työväenliikkeen johto on suhtautunut kielteisesti ja ilman ymmärtämystä kaikkiin talonpoikaisväestön tukemista tarkoittaviin pyrkimyksiin. Talonpojan ja työläisten on aika tarkistaa käsitteet porvari, köyhälistö ja sosialisti.”⁷⁰

On luonnollista, että SS:ssa ei oltu reagoitu läheskään kaikkiin Ilkan kannanottoihin ML:n ja SDP:n yhteistyöstä. Kivistön mielestä työväenliike on ollut ”terveellisenä vastapainona voimakkaalle ja äärimmäisen jyrkälle vanhoillisuudelle pyrittäessä kansanvaltaisuutta kohti”. Hän totesi, että talonpoikien ja työläisten yhteisrintama on mahdoton vain sellaisissa olosuhteissa, joissa ”ruotsalaisen ja suurpääoman edustajien taholta voidaan viitata vasemmalle työväestöön ja sanoa: siellä meillä on voimaa.” Kirjoittaja opetti myös Leinosen lailla ajattelevia toteamalla, että yhteistyö oli mahdotonta, jos talonpoikain taholta jatkuvasti vedotaan ”työväestön valtiolliseen lankeemukseen kaksi vuosi-

kymmentä sitten, tarkoituksella pitää yllä edelleen juopaa työläisen ja talonpojan välillä, ja jos siellä köyhän asia unohdetaan.”⁷¹

Vapaamielisyydellään - julkaisemalla Rajankävijän kirjoitussarjan - Leinonen mielestäni edisti punamultayhteistyötä, joka käynnistyi parin vuoden päästä. Hänellä oli asiassa jäänsärkijän rooli, ei niinkään aktiivisen toimijan. Rajankävijä ehdotti, että seuraavissa vaaleissa sekä talonpojan että työmiehen on ajateltava asiaa. Rajankävijä kuitenkin torjui ajatuksen vaaliliitosta SDP:n ja ML:n välillä.⁷²

Kivistö ennusti, että Maalaisliiton ja SDP:n johtohenkilöt suhtautuisivat nihkeästi kirjoitussarjaan, ja että kirjoitus jäisi ”huutavan ääneksi korvessa”. Kivistö ennakoi, että hänen kirjoitussarjallaan ei ole ”nykyisissä oloissa mitään käytännöllistä merkitystä”.⁷³ Näin näytti aluksi käyvän, ja artikkelisarja vaiettiin lähes kuoliaaksi ML:n lehdistössä. Osa puolueen lehdistä hyökkäsi rajusti sitä vastaan, ja erityisesti oululainen Liitto oli kriittinen. Leinonen sai uhkauksiakin, mutta SDP:n lehdistöstä tuli myönteistä palautetta.⁷⁴ Oikeiston maaseutulehdissä vihjailtiin, että Ilkka oli luisunut vasemmiston syliin. ML:n puheenjohtaja P.V. Heikkinen ihmetteli Helsingissä käyneelle Leinoselle kirjoitusta, ja eduskuntaryhmässäkään kaikki eivät hyväksyneet sitä. Kyösti Kallion mielestä oli hyvä, että tuollaisia ajatuksia esitettiin, mutta ajankohta ei ollut sopiva.⁷⁵ Helsingissä käynyt Leinonen sai asiasta suoraa palautetta myös kansanedustajilta eduskunnan kahvilassa, jossa moni oli kiinnostunut Rajankävijän henkilöllisyydestä.⁷⁶

Kivistön kirjoitussarja poiki jatkokeskustelun Ilkkaan. Nimimerkki A.S. kirjoitti kaksiosaisen artikkelin⁷⁷, jossa pohdiskeli valtiososialismia. A.S:n kirjoitus käsitteli siis vain yhtä osaa Leinosen kirjoituksessa. Kun avaus oli tehty, Leinonen antoi palstatilaa Frans Kivistölle myös joulukuussa 1935. Rajankävijän nimimerkillä laaditussa kirjoituksessa Kivistö ihmetteli, miksi SDP vastusti ML:n ehdotuksia armeijan perushankintojen rahoittamiseksi verolla, joka olisi kannettu suurituloisilta. ”Eikö se olisi ollut työväen etujen mukaista?” Kivistö kysyi. Kivistö patisti enemmän SDP:tä yhteistyöhön kuin ML:oa. ”Sosialistien johto tahtoo kaikissa tilanteissa, että mustin oikeisto on sille tervetullempi poliittinen rintamaliittolainen kuin talonpoika”, Rajankävijä kirjoitti.⁷⁸

Rajankävijän artikkelisarjan julkaiseminen puolueen johtavassa lehdessä kuvasteli toisaalta jossakin määrin⁷⁹ muuttumassa olevia asenteita puolueessa. Ehkä Leinonenkin alkoi olla jo valmis harkitsemaan SDP:n ja ML:n yhteistyötä. Aika oli tehnyt tehtävänsä. Vielä 1920-luvulla entinen aktivisti ja suojeluskuntapiirin valistusohjaaja ei olisi hyväksynyt SDP:tä ML:n yhteistyökumppaniksi. Lapuanliikkeen ja oikeistopuhurien taantumisen jälkeen 1930-33 Leinosen ajatukset SDP:stä ehkä lieventyivät. On mielestäni väärin arvioida, että Leinosen hyväksymä Rajankävijän kirjoitussarja olisi vaikuttanut ratkaisevasti punamultayhteistyön syntymiseen. Omalta osaltaan se kuitenkin aikaa myöten vaikutti mielipiteisiin johtavissa maalaisliittolaispoliitikoissa.

Vuoden 1936 eduskuntavaalien jälkeen Maalaisliiton lehdistössä alkoi näkyä uudenlaista, myönteistä suhtautumista sosiaalidemokraatteihin.⁸⁰ Kyösti Kallion hallitus oli vain väliaikaisratkaisu, ja avainasemaan tulivat vuoden 1937 presidentinvaalit. Kun presidentti Svinhufvud halusi estää SDP:n pääsyn hallitukseen, tilanne muuttui ratkaisevasti. Varmistamalla Kallion valinnan presi-

dentiksi SDP astui ratkaisevan askeleen kohti punamultayhteistyötä. Molemmat suurpuolueet, Maalaisliitto ja SDP, sopivat yhteisestä hallitusvastuusta ja luovuttivat pääministerin paikan edistyspuolueen A.K. Cajanderille. Punamultahallituksella oli vahvempi parlamentaarinen enemmistö takanaan kuin ainoallakaan aikaisemmalla ministeristöllä, ja se tuli sodan aattona symbolisoimaan kansallista yhtenäisyyttä.⁸¹

Maalaisliitolle vuoden 1937 presidentinvaalit olivat helpommat kuin vuoden 1931 vaalit, sillä Kallion asema oli nyt vahva, vaikka oma puolueväkikään ei ollut yksimielisesti hänen takanaan.⁸² Leinonen kävi Ilkassa vuoden 1931 tyyllisen kampanjan Kallion valitsemisen puolesta.⁸³ Kansanedustaja, myös valitsijamieheksi valittu Leinonen riensi ensimmäisten joukossa eduskunnasta onnittelemaan Kalliota, kun tämän valinta oli varmistunut.⁸⁴

Maalaisliitto taipui uuteen hallituskoalitioon vähitellen, ja tietä yhteistyölle tasoitti SDP hyväksymällä maalaisliittolaisen talouspolitiikan.⁸⁵ ML:n lehdistä edelleenkin vain osa suhtautui myönteisesti uuteen hallitukseen. Esimerkiksi Liitto ja Lalli eivät pitäneet hallituksesta, ja Leinosen Ilkkakin epäili, miten maanpuolustuskysymystä hoidettaisiin jatkossa. Cajanderin hallituksen hyvä ilmapiiri ja työkyky vuosina 1937-39 mursivat lopulta ratkaisevasti jäätä ML:ssä.⁸⁶ Vuoden 1937 ratkaisu kuului tämän vuosisadan suuriin periaatteellisiin linjanvetoihin. Punamullan voima ulottui pitkälle sodan jälkeisiin aikoihin, ja Cajanderin hallitus merkitsi läpimurtoa myös siinä pitkäjännitteisessä sosiaalipoliittisessa toiminnassa, joka johti vuosikymmenien kuluessa ns. hyvinvointivaltion syntymiseen. Jo hallitustaipaleen alkuvaiheessa säädettiin kansaneläke, äitiysavustus ja työntekijöiden vuosiloma.⁸⁷

Leinosen hillitty kielipolitiikka

Myös kielikysymyksestä, joka aktualisoitui erityisesti 1930-luvun puolessa välissä, tuli Leinoselle haaste. Kysymystä on syytä tarkastella lähemmin myös siksi, että kielikysymys kosketti Leinosen taustayhteisöä Maalaisliittoa. Leinosen kannanotot liittyivät vähitellen paljon laajempiinkin asioihin kuin kielikysymykseen sinänsä. Käsitellessään kielikysymystä ja Helsingin yliopiston suomalaistamista Leinonen otti näiden kautta kantaa myös Suomen turvallisuuspolitiikkaan, mikä nousi entistä keskeisemmin esille 1930-luvulla kansainvälisen tilanteen kiristyessä.

Leinosella ei 1920-luvulla ollut mitään yhteyttä kielitaisteluun, jonka painopiste oli Helsingissä. Patrioottiselle Leinoselle isänmaa oli tärkeä asia, samoin suomen kieli, mutta hän ei toiminut missään vaiheessa esimerkiksi aitosuomalaisten riveissä. Ilkan toimitus sijaitsi Vaasassa, jossa asui runsaasti ruotsinkielistä väestöä. Leinosen omaan ystäväpiiriin ei suomenruotsalaisia kuitenkaan kuulunut.⁸⁸ Toisaalta Leinonen oli tottunut ruotsinkielisiin jo lapsuudessaan, ja vapaussodassa kenraali Mannerheimin esikunnassa oli runsaasti ruotsinkielisiä, joiden kanssa Leinonen tuli kuitenkin joten kuten toimeen. Mitään "hurrihuraa" Leinosessa ei herännyt.

Kielitaistelulla oli Suomessa vanhat perinteet.⁸⁹ Itsenäistyneessä maassa suomenruotsalaiset olivat kuuluttanut suomenkielisiä äänekkäämmin taistelun alkaneeksi. Ruotsinkielisen väestön tulevaisuudenpelko oli kannustanut näitä

vaatimaan turvallisuutta. Suomen ruotsinkieliset eivät olleet tyytyväisiä hallitusmuodon antamaan suojaan, ja he katsoivat, etteivät ole vain oma kieliryhmä vaan oma kansansa ja kansallisuutensa. Ruotsinkieliset halusivat hallinnon ja kulttuurin autonomiaa maan ruotsalaisalueille ja kielilainsäädännön rajua uudistamista. Hallitus torjui esitykset ruotsinkielisten itsehallintoalueiden perustamisesta, mutta tuli ruotsalaisia vastaan lainsäädännössä. Vuonna 1921 hyväksytyt kielilait tyydyttivät maltillisia ruotsinkielisiä mutta eivät jyrkkää siipeä.⁹⁰

Maalaisliitto oli kaikkein aitosuomalaisin puolue, ja se oli jo 1920-luvulla ajanut Ilkan välityksellä ruotsalaisvastaista politiikkaa kiihottaen kenttäväkeä.⁹¹ Eräistä maalaisliittolaisista tulikin kiihkeimpiä suomalaisuuden puolestapuhujia. ML:n lisäksi aitosuomalaisuus sai jalansijaa kokoomuksessa ja Edistyspuolueessa. Ne taistelivat samoista äänestäjistä, joten puolueiden taktikot pitivät nationalistista kiihotusta yhtenä keinona saada äänestäjät liikkeelle.⁹² Aitosuomalaiset katsoivat, että kieli on kansallisuuden tärkein elementti. Heidän mielestään kansa oli yhtenäinen ja voimakas vain, jos yksi ja sama kieli yhdisti sen jäsenet, ja siksi ruotsista oli tehtävä vähemmistön kieli, jonka oikeudet määräytyisivät ruotsinkielisen väestöryhmän koon mukaan. Voimakkaimmin aitosuomalaisuutta ajoivat eräät kansalaisjärjestöt kuten Suomalaisuuden liitto ja AKS, jotka pyrkivät murtamaan ruotsinkielisten suhteellisen vallan sivistys- ja talouselämässä. ML oli 1920-luvulla jyrkästi suomenkielisyyskannalla kielilakeja säädettyä.⁹³

Lapuanliike sysäsi kielitaistelun syrjään, ja sen jälkeen kiista kulmineitui Helsingin yliopiston suomalaistamiseen. Eduskunta oli jo vuonna 1923 yrittänyt ratkaista asian hyväksymällä järjestelmän⁹⁴, jossa ruotsinkielisille perustettiin 15 omaa professuuria. Samalla toteutettiin suomenmielisten ajama suhteellisuusperiaate, jonka mukaan moni professori jouti opettamaan toisella kotimaisella kielellä. ML vaati suomalaista yliopistoa, ja yliopisto suomalaistuikin 1920-luvulla nopeasti, mikä näkyi esimerkiksi siinä, että suomenmielisten asema vahvistui yliopiston hallinnossa. Aitosuomalaiset olivat kuitenkin kärsimättömiä kehityksen hitaudesta. Suomenkielisen yliopisto-opetuksen määrään tyytymättömät ylioppilaat järjestivät myös luentolakkoja, jotka johtivat suomenkielisen opetuksen lisääntymiseen lääketieteellisessä tiedekunnassa. Esimerkiksi vuonna 1932 ylioppilaat astuivat suoran toiminnan tielle niin, että ruotsalaisuuden päivänä marraskuussa 1933 presidentti Svinhufvud joutui vetoamaan mielenosoitusten vuoksi kansan yhtenäisyyden puolesta.⁹⁵

Leinosen keskeisin lähtökohta kielikysymykseen oli se, että hänen mielestään ”ruotsalaiset” tärkeilivät. Kimmokkeen tälle Leinonen sai ilmeisesti siitä, että osa ruotsinkielisistä suhtautui 1920-luvulla ylemmydentuntoisesti ruotsia taitamattomiin maalaisliittolaisiin.⁹⁶ Leinonen tarkkaili erityisesti ruotsalaisten sanomalehtien kirjoittelua Suomen kieliasioista. Kun esimerkiksi Svenska Dagbladet moitti säveltäjämme Armas Järnefeltin 60-vuotispäiväselostuksessa sitä, että tilaisuudessa juhlapuhe oli pidetty suomeksi, Leinonen kirjoitti: ”Inhon puistatus kiiri läpi hienon yleisön. Tuntui aivan samalta kuin olisi nokinen nuohoojasälli luutineen ja laatikkoineen istahtanut ensiluokan rautatievaunuun silkkitanttujen ja frakkien keskelle tai suuri rupisammakko hypätä roiskauttanut juhlapöydässä tomaattikastikkeeseen. Suomenkieltä! Fyi!”⁹⁷

Leinonen suuttui havaitessaan ruotsalaisten vähättelevän tavalla tai toisella suomenkieltä. Muuten kielikysymys ei nostattanut hänessä intohimoisia tunteita, vaan hän pohdiskeli asiaa verrattain rakentavasti. Alkuvuodesta 1933 Leinonen arveli, että Suomeen ei koskaan saada "suomalaiskansallista yliopistoa". Kun siihen ei ollut halua suomalaisilla hallituksilla, Leinonen ehdotti, että tehtävä annettaisiin ruotsalaiselle hallitukselle! Kun ruotsalaisilla on rahaa, he voisivat Leinosen ehdotuksen mukaan sanoa suomalaisille, että "tuossa on teidän yliopistonne, meillä on varaa itsekin pitää yllä kulttuuriamme".⁹⁸ Leinonen toivoi nopeaa ja luonnollista ratkaisua kielipolitiikkaan, ja hän suostutteli ruotsalaisia hyväksymään kohtuullisen suomalaistamisohjelman, jonka takana mm. ML oli. Hän kuitenkin toivoi ruotsalaisten myöntyvän Helsingin Yliopiston "täydelliseen suomalaistuttamiseen" ja "virallisen kaksikielisyyden poistamiseen". Hän myös arveli, että ratkaisusta olisi Suomen ruotsalaisille etua. Leinonen ennusti, että ratkaisu merkitsisi "tervehdyttävää vaihetta" maan politiikkaan laajemminkin.⁹⁹

Lokakuussa 1933 Maalaisliiton eduskuntaryhmä esitti, että oli aika "ruotsalaisten erikoispyyteitten estämättä saada Helsingin yliopisto täysin suomalaiseksi, kansalliseksi laitokseksi". Julkilausumassa viitattiin opetusministeriön suunnitelmiin saada Helsinkiin erillinen, valtion varoilla toimiva ruotsinkielinen yliopisto.¹⁰⁰ Kielikysymys kyti pinnan alla, ja tammikuussa 1934 ylioppilaat osoittivat mieltään Helsingin yliopiston avajaisissa. Kun rehtori jatkoi puhettaan ruotsiksi, osa ylioppilaista aloitti mielenosoituksellisesti laulun "Nouse, riennä suomen kieli!"¹⁰¹ ML:n aitosuomalaisten johtomies V.A. Heiskasen aktivoituminen näkyi myös Leinosen lehdessä.¹⁰² Lehtitietojen mukaan Helsingin konservatoriossa tapahtui helmikuussa välikohtaus, jossa ruotsalaisia ei päästetty klubihuoneistoon. Leinonen oli huolissaan tapauksen saamasta julkisuudesta, sillä Ruotsissa oli verrattu Suomessa ruotsia puhuvien sortoa juutalaisvainoihin. Hän toivoi, että ruotsalaiset eivät kiinnittäisi asiaan huomiota.¹⁰³

Urho Kekkonen oli ottanut kielikysymyksen esille Demokratian itsepuolustus -teoksessaan ja suosittelut kirjassa jonkinlaista "kokonaisohjelmaa maan kieliolojen järjestämiseksi". Leinonen oli täysin samaa mieltä, sillä ohjelmasta olisi hyötyä sekä suomalaisille puolueille että RKP:lle. Leinonen toivoi sovittelvasti ohjelmaa, joka ei sortaisi ruotsalaisuutta, mutta joka samalla poistaisi esteet suomalaisen kansallisvaltion "lopullisen lihaksitulemisen tieltä", kuten hän asian ilmaisi.¹⁰⁴

Eduskunnassakin oli tehty monia aloitteita Helsingin yliopiston suomalaistamiseksi, ja myös yliopiston konsistori päätyi samalle kannalle. Kivimäen hallitus, jossa myös ruotsalaiset olivat mukana, puuttui ongelmaa ja tiedusteli Åbo Akademiilta, voisiko se valtionavun turvin ottaa vastuun kaikesta ruotsinkielisestä yliopisto-opetuksesta. Vastaus oli kielteinen. Hallitus ehdotti seuraavaksi erillistä ruotsalaista yliopistonosastoa Helsinkiin, mutta hanke sai vastalauseita aitosuomalaisten taholta ja 154 000 suomenruotsalaisen sekä 758 skandinaavisen yliopistomiehen kirjoittamat protestiadressit. Hallitus korjasi esitystään ruotsinkielelle edulliseen suuntaan ja kutsui tammikuussa 1935 koolle ylimääräiset valtiopäivät, joille jätettyä esitystä ei valtiopäiväjärjestyksen mukaan vähemmistö saisi äänestää lepäämään.¹⁰⁵

Leinonen ymmärsi, että ruotsalaiset taistelivat kielellisistä etuoikeuksista. Hän muistutti historiaan viitaten, että ruotsalaisuus oli aiemmin merkinnyt "ehdotonta isäntävaltaa", ja nyt Suomessakin pitäisi jo olla yksi, puhtaasti suomalainen yliopisto. Leinonen syytti hallitusta yliopiston kielikysymyksen pitkittämisestä ja toivoi oikeudenmukaista lopputulosta. Hän painotti, että tarkoitus ei ollut sortaa ruotsinkielisiä.¹⁰⁶ Leinonen totesi, että jos suomalaiset olisivat yksimielisiä ja "ruotsalaiset" järkeviä, kielikiistalta putoaisi pohja.¹⁰⁷

Kivimäen hallitus päätti siis viedä vuoden 1935 ylimääräisille valtiopäiville uudistetun lakiesityksen, jossa ruotsinkielinen opetus olisi säilytetty aiempaa suppeampana. Sen lisäksi edellytettiin, että opetusta annettaisiin suomenkielellä kaikissa oppiaineissa.¹⁰⁸ Ylimääräiset valtiopäivät olivatkin itsenäisyyden ajan kielitaistelun huipentuma. Kielioalojen järjestäminen kilpistyi kuitenkin aitosuomalaisten kansanedustajien jarrutukseen. Kun perustuslakivaliokunnan mietintöä ryhdyttiin käsittelemään eduskunnassa 23.1.1935 kokoomuksen, ML:n ja IKL:n edustajat aloittivat jarrutuksen: toisen puhujan lopettaessa toinen puhuja aloitti. Puhumista riitti viisi ja puoli vuorokautta, ja hallitus huomasi, että asiaa ei saataisi ratkaistuksi. Presidentti Svinhufvud määräsi valtiopäivät päättyneiksi 28.1.1935. Sitä ennen ylioppilaat olivat matkustaneet maaseudulle pitämään kokouksia.¹⁰⁹

Käytännön toiminnassa Maalaisliiton johto oli osoittautunut maltillisemmaksi kuin vuonna 1932 hyväksytyssä puolueohjelmassa vaadittiin. Kielikysymystä väheksyivät sosialidemokraatit ja ML joutuivat asiassa kovaan sanasotaan keskenään.¹¹⁰ Leinonen selvensi ML:n taktiikkaa toimia, kuten kielikysymyksen hoitaminenkin osoitti, suurporvariston ja sosialistien politiikan välissä.¹¹¹ ML:n keskushallitus antoi puolueen eduskuntaryhmälle vapaat kädet käyttää kaikkia parlamentaarisia keinoja yliopiston kielilakien "suunnitellun ratkaisun estämiseksi".¹¹² Leinonenkin aktivoitui tässä vaiheessa toimintaan pitämällä Vaasassa Ilkan tontilla järjestetyssä kansalaiskokouksessa puheen, jossa hän toisti jo aiemmin mainitsemansa lähtökohdan, eli että vähemmistöä vastaan ei taisteltu, vaan tavoite oli olla "oma isäntä" talossa. Kuulijat palkitsivat Leinosen puheen "myrskyisillä suosionosoituksilla". Tilaisuuden jälkeen marssittiin kaupungintalolle, ja Ilkan toimitalo oli koko lauantai-illan juhla-aiheinen. Sunnuntaina jatkettiin vielä kaupungintalolla.¹¹³

Leinonen tuomitsi ylimääräisten valtiopäivien koollekutsumisen siksi, että "sen kautta voitiin syrjäyttää perustuslaillinen oikeus vedota kansaan". Leinosen mielestä alistuminen tähän olisi ollut eduskunnan kannalta häpeällistä. Hänen mukaansa ML:n pyrkimyksenä kielikysymyksessä oli neuvotella yhteistyössä "eri ajatussuuntain ja puolueitten kesken", ja siksi puolue oli asettunut yhteisrintamaan kokoomuksen ja IKL:n kanssa.¹¹⁴ Kielikysymys huononsi, kuten jo edellä mainittiin, ML:n ja SDP:n suhteita. Kuvaavaa oli, että SDP:n kansanedustaja Väinö Tanner nimitti kielikysymystä "kuudennen luokan kysymykseksi" ja ihmetteli, miksi se sai ML:n "lantatunkionäkökulmasta" katsoen niin tärkeän aseman.¹¹⁵ SDP:n puoluesihteerin K.H. Wiik puolestaan nimitti ML:n politiikkaa kieliasiassa "suomalaiseksi talonpoikaisfascismiksi". Leinosen mielestä Kivimäen hallituksen yritys ratkaista kielikysymys oli epäonnistunut "sekä asiallisesti että muodollisesti". Leinonen syytti ruotsinkielisten johtajia

kielitaistelusta ja totesi, että jos nämä olisivat suostuneet aiemmin kompromisiin, koko tilannetta ei olisi syntynyt.¹¹⁶

Kielikysymyksessä ei ollut kyse vain professuureista, luennoista tai ten-teistä, jotka olisivat ilmenneet suomen kieltä vaativista mielipiteistä, sa-tojentuhansien allekirjoittamista massa-adresseista, kansalaiskokouksista tai lentokirjasista. Kyseessä oli Klingen mukaan symboli, jossa ratkaistiin, mitä suomalaisuus oli, ja millainen olisi Suomen kansallinen leima.¹¹⁷ Tältä pohjalta myös Leinonen arvioi kysymystä.

Pohjoismainen yhteistyö kytkeytyy mukaan

Vuonna 1935 Leinonen alkoi tarkastella kielikysymystä uudelta pohjalta. Hän toivoi yhteistyötä Suomen ja Ruotsin välille ja katsoi, että yhteistyömahdollisuuksia ei tulisi vaarantaa kärjistämällä Suomen kielikysymystä. Vuosina 1933-1935 Suomen poliittinen johto ryhtyi ajamaan maata pohjoismaisen yhteistyön tielle, ja jo vuoden 1933 kuluessa myös lehdistö alkoi liittää kielikysymyksen pohjoismaiseen yhteistyöhön. Suomenkieliset porvarilliset sanomalehdet korostivat, että kielikysymys oli ruotsalaisille ulkopoliittinen asia. Ruotsalaiset sanomalehdet korostivat pohjoismaisen yhteistyön tarpeellisuutta ja kielitai-telun sille tuomaa haittaa. Suomen ulkopolitiikan uusi suunta oli aluksi lähes yksinomaan ulkoministeri Antti Hackzellin vastuulla. Hän neuvotteli vuonna 1934 ruotsalaisen virkaveljensä Rickard Sandlerin kanssa kaksi kertaa, ja Suo-men ulkoministeri kutsuttiin syyskuussa ensimmäistä kertaa pohjoismaiseen ulkoministerikokoukseen. Pohjoismaisen yhteistyön edellytykset paranivat vuoden 1934 kuluessa siksi, että Ruotsi pettyi aseistariisunnan mahdollisuuk-siin ja siirsi turvallisuuspolitiikkansa pääpainon varsinaisen rauhanturvajärjes-telmän kehittämiseen.¹¹⁸

Helsingin yliopiston kieliriidan kärjistymisen ja laukeamisen jälkeen poh-joismaiselle yhteistyölle suopea mieliala yleistyi selvästi kesällä 1935.¹¹⁹ Kun presidentti Svinhufvud vieraili Ruotsissa kesällä 1935, Leinonen toivoi läntisen naapurimaan saavan ”täydellisen puolueettoman kuvan Suomen kielipolitiik-kasta ja sen oikeutetuista vaatimuksista”. Hän toivoi avoimesti läheisiä suhteita Suomen ja Ruotsin välille.¹²⁰ Puolustusneuvoston puheenjohtaja, kenraali C.G.E. Mannerheim pyrki vaikuttamaan Leinoseen, joka oli keskeisiä mielipiteen-muokkaajia ML:ssä.¹²¹ Tarkoitus oli saada puolue suopeaksi pohjoismaiselle yhteistyölle ja puolustusmäärärahojen lisäämiselle.¹²² Mannerheim taivutteli johtavien päätoimittajien lisäksi hallitusta ja puolueiden eduskuntaryhmiä pohjoismaisen yhteistyön kannalle. Kielikysymyksen osalta hän toivoi, että kummallakin puolella luovuttaisiin tunteisiin ja intohimoihin vetoavasta katke-ruudesta. Hän toivoi pohjoismaisesta yhteistyöstä kirjoittavilta malttia ja erityi-sesti Skandinavian historiaa vastaan kohdistuvien hyökkäysten välttämistä.¹²³ Leinosen vierailut Mannerheimin luona järjestyivät Rudolf Waldenin välityk-sellä.¹²⁴

Maalaisliitto suhtautui vielä vuonna 1935 pidättyvästi pohjoismaiseen yhteistyöhön, mutta Leinonen lämpeni jo asialle, joten Mannerheim vaikutti Leinoseen nopeammin kuin puolueen johtoon. ML hyväksyi osittain pohjois-maisen suuntauksen maan ulkopolitiikan uudeksi ohjenuoraksi vasta vuoden

1935 lopulla. Tiukat kansalliset asenteet ja historialliset rasitteet olivat tehneet puolueen lähentymisen Ruotsiin ja muihin Skandinavian maihin vaikeaksi. Leinonen perusteli kantaansa puolustuskäsitteillä jo toukokuussa 1935 ML:n puoluekokouksessa pitämässään alustuksessa. Hän tuhtui tavattomasti ruotsalaislehtien kirjoituksista, joissa presidentti Svinhufvudin toivottiin lopettavan ”ruotsalaisen heimon ahdistelu”. Leinonen viittasi ruotsinvallan aikaan todeten, että Ruotsissa Suomi nähtiin ilmeisesti edelleen pelkästään rajamaana. Hän jopa väitti, että yleinen mielipide ei ollut luonut Ruotsissa milloinkaan objektiivista kuvaa Suomesta. Leinonen viittasi kansainvälisen tilanteen epävarmuuteen ja siihen, että Pohjolan pienillä kansoilla oli paljon yhteistä puolustettavaa.¹²⁵ Leinosen mielestä Suomi tekisi kielelliset kuin muutkin ratkaisut itsenäisesti.¹²⁶

Suomelle pohjoismaainen yhteistyö merkitsi samaa kuin suomalais-ruotsalainen yhteistyö. Mannerheim ajoi pohjoismaista yhteistyötä aktiivisesti. Hänelle suhtautuminen Ruotsiin ei ollut tunneasia, vaan se määräytyi hänen havaitsemiensa maanpuolustuksen tosiasioiden perusteella. Ruotsi oli Suomen kannalta hyvin tärkeä tämän sotilasmaantieteellisen aseman vuoksi. Mannerheim katsoi, että läheinen yhteistyö Ruotsin kanssa vaikuttaisi rauhoittavasti kielikysymykseen, kunhan ensin tajuttaisiin yleisesti yhteistyön merkitys ja edut. Mannerheimille oli tärkeää saada näkemyksilleen ymmärtäjiä kansallisesti kiihkeissä ML:ssa, kokouksessa ja IKL:ssä.¹²⁷

Lokakuussa 1935 RKP:n eduskuntaryhmä vaati hallitukselta Helsingin yliopiston kieliasiansa sellaista ”esitystä, joka tyydyttäisi ruotsinkielistemme vaatimuksia”. Ryhmä vihjaisi saavansa asiassa apua SDP:ltä. Leinonen kummasteli vaatimusta huomauttaen, että Suomessa ei ollut vielä ”suomalaista valtionyliopistoa”, ja että ”suomalaisten enemmistö” oli asettunut kannattamaan vaatimusta suomalaisesta yliopistosta.¹²⁸ Leinosen mukaan ruotsalaiset yrittivät saada valtiopäivillä uudelleen käsittelyyn sitä hallituksen esitystä, joka alkuvuodesta ”poltettiin lopullisesti” ylimääräisillä valtiopäivillä.¹²⁹ Leinosen mielestä Suomessa ruotsia puhuvan vähemmistön pitäisi neuvotella suomea puhuvan enemmistön kanssa ja luopua liiallisista vaatimuksista. Suomenruotsalaisten olisi tyydyttävä vähemmistökansallisuuden osaan. Nämä saisivat Leinosen mukaan sillä tavalla ”hyväntahtoisilta suomalaisilta” paremmat edut kuin uhkailemalla. Leinonen toivoi kieliasian unohtuvan, koska pienessä maassa tarvittiin voimia muuhunkin.¹³⁰

Artturi Leinonen tarkasteli kielikysymystä historiallisesti. Marraskuussa 1935 Ruotsalaisuuden ja Hakkapeliittain päivänä Leinonen korosti sitä, että 30-vuotisessa sodassa taistelleet suomalaiset hakkapeliitat olivat ”ensimmäisiä suomalaisia viestinviejiä Euroopaan”. Hakkapeliittain muistolla oli hänen mukaansa myös suomalaisuuden kannalta oma arvonsa. Leinonen toivoi ”ruotsalaisiltamme”, että nämä muistaisivat ”yhteistä juhlimisen syytä”, suomalaisia esi-isiä.¹³¹

Kun Suomi menetti lopullisesti uskonsa Kansainliittoon Italian ja Abessinian sodan seurauksena vuonna 1935, yhteistyö Skandinavian maiden kanssa nousi varteenotettavaksi vaihtoehdoksi. Leinonen oli ML:ssa ensimmäisiä, jotka alkoivat suhtautua kriittisesti maailmanjärjestykseen. Suomen poliittinen johto lähetti ilmeisesti Mannerheimin aloitteesta toukokuussa 1935 myös Väinö Tannerin tunnustelemaan maaperää yhteistyölle tämän Ruotsin hallituksessa vaikut-

tavalta veljespuolueelta. Ruotsin varauksellisen asenteen tuntien ja Neuvostoliiton epäluuloa hälventääkseen pääministeri Kivimäki ilmoitti ulkoministeriön pääluokasta käydyin budjettikeskustelun yhteydessä 5.12.1935, että Suomi noudattaa ulkopoliitikassaan pohjoismaista puolueettomuuspolitiikkaa. Hallitus sai ulkopoliitikalleen yllättäen periaatteellisen hyväksynnän kaikista poliittisista ryhmistä. Jää alkoi sulaa kokoomuksen lisäksi myös ML:ssa, kuten jo edellä todettiin.¹³²

Hallituksen julistus ei saanut ML:oa vieläkään täysin pohjoismaisen suuntauksen taakse, eivätkä puolueen aitosuomalaisetkaan vaientaneet kieli-riitaa. Leinonen kysyi jo lokakuussa suoraan, voitaisiinko yhteistoimintaa lisätä Skandinavian maiden ja Suomen kesken *”Itämeren puolustamisen merkeissä”*. Hän korosti, että Suomen ja Ruotsin välillä ei saisi olla poliittisia erimielisyyksiä. Jos Ruotsi pitäisi Suomen kielikysymystä tällaisena, se osoittaisi *”heikkoa poliittista vaistoa”*. Hän korosti nytkin, että kieliä asia oli Suomen sisäpoliittinen kysymys.¹³³ Leinonen myös havaitsi, että kielikysymystä käytettiin Ruotsissa ulkopoliittisiin tarkoituksiin.¹³⁴ *”Tuntuu siltä kuin siellä katsottaisiin nyt tilaisuus erittäin sopivaksi Suomen ruotsalaisten vaatimusten esittämiseen ehtoina Suomelle, jos se mielihän päästä läheisempiin suhteisiin läntisten naapurimaiden kanssa”*, Leinonen pohdiskeli.¹³⁵

Suomalaiset nationalistit pitivät luonnollisesti kielikiistaa Suomen sisäisenä asiana. Sitä se ei kuitenkaan ollut jo sen vuoksi, että suomenruotsalaiset hakivat mielellään tukea Ruotsista. Siellä seurattiin vastaavasti huolestuneina, miten suomenruotsalaisen kansanosan käy.¹³⁶ Leinonen piti kielikysymystämme *”kansallisena asiana”*, eikä pohjoismaiden yhteistoiminta voisi toteutua niin kauan kuin Ruotsi *”tahtoo sen ehtona ehkäistä suomalaisen kansallisvaltion luonnollista ja oikeudenmukaista kehitystä”*. Leinosen mielestä tällainen asenne oli Ruotsin omankin turvallisuuden vastainen. Hän viittasi siihen, että matka Länsi-Pohjasta Atlantille on *”suorintein huomattavasti lyhyempi kuin Muurmannilta”*.¹³⁷ Leinonen torjui sellaisen mahdollisuuden, että Ruotsi kiristäisi Suomea yhteistyöhön kielikysymyksellä. Suomen turvallisuuspolitiikka tuli selvästi Leinosen pohdintojen ytimeksi. Hän näki, että jos kielitaistelu jatkuisi, Ruotsi saattaisi kääntää selkensä, ja Suomi jäisi puolustuksen osalta yksin.

Leinosen kannanottoja kieliäsiasta onkin tarkasteltava vuodesta 1935 lähtien juuri näissä laajemmissa yhteyksissä. Kyse oli, kuten jo edellä todettiin, Suomen valtaeliitin ja turvallisuuspoliittisen johtoryhmän¹³⁸ pyrkimyksestä saada Suomi puolustukselliseen yhteistyöhön Ruotsin kanssa. Leinonen kannatti johtoryhmän tavoitetta. ML:ssa luovuttiinkin hallituksen julistuksen jälkeen kieliäsiän jyrkästä käsittelystä. Tammikuussa 1936 Dagens Nyheter kirjoitti, että pohjoismaainen yhteistyö ja Suomen kieliolojen järjestely ruotsinkielisiä tyydyttävällä tavalla kuuluivat yhteen. Leinonen kysyi huolestuneena, oliko tämä Ruotsin kaikkien piirien mielipide, vai oliko lehti antanut palstansa kiihkoruotsalaisten piirien käytettäväksi. Leinosen mielestä Ruotsi näki pohjoismaisen yhteistoiminnan vain Suomelle tärkeänä, *”kuin armopalana, johon siellä suvaitaan tulla mukaan, jos Suomi on kiltti ja nöyrästi noudattaa määräyksiä.”*¹³⁹

Kielikiistan menettäessä merkitystään vuoden 1936 eduskuntavaalien jälkeä ratkaisun valmistelu haudattiin valiokuntaan.¹⁴⁰ A.K. Cajanderin punamultahallitus sai ratkaisun aikaan, ja Lex Hannulaksi ristitty esitys tuli edus-

kuntaan 1.4.1937. Vaikka kukaan ei ollut täysin tyytyväinen lopputulokseen, laki hyväksyttiin selvällä enemmistöllä. Lain mukaan suomenkielestä tuli Helsingin yliopiston ainoa hallintokieli, ja kaikkien suomenkielisten opettajien tuli osata suomea ja ymmärtää ruotsia. Ruotsinkielisten piti osata täydellistä ruotsia ja kyetä opettamaan ja johtamaan tutkintoja ruotsiksi. Ruotsinkieliset opiskelijat saivat käyttää ruotsia sekä harjoituksissa että suullisissa ja kirjallisissa kokeissa.¹⁴¹

Paasikivi neuvoo Tukholmasta

Arkadianmäelle vuonna 1936 valittu Leinonen raportoi lehdelleen Lex Hannulan eduskuntakäsittelyä.¹⁴² Tässä vaiheessa kielikiistan lainet tuntuivat myös Tukholmassa, josta Suomen lähettiläs J.K. Paasikivi kirjoitti toukokuussa 1937 läntisen naapurimaan reaktioista harmistuneena pääministeri Cajanderille, Helsingin yliopiston rehtori Hugo Suolahdelle ja Leinoselle. Kirjeiden mukana oli raportti Ruotsin lehdistön suhtautumisesta Helsingin yliopiston suomalaistamisesta käytävään keskusteluun.¹⁴³

Paasikiven mukaan Ruotsissa seurattiin tarkasti Suomen kielikiistaa. Hän huomautti Leinosen pääkirjoituksesta, jossa tämä oli korostanut ML:n päämääränä olevan ”täysin suomalaisen valtionyliopiston aikaansaaminen”. Paasikivi kertoi, että yliopistokysymyksen käsittely oli herättänyt pahaa verta Ruotsissa, ja hän toivoi rauhaa yliopistoasiaan. Hänen mielestään Suomen lehtien ei pitäisi kirjoittaa asiasta siinä sävyssä, että ratkaisu oli suomalaisuuden kannalta huono ja väliaikainen. Erityisesti Ruotsin menneisyyden käsittelyä olisi Paasikiven mielestä vältettävä.¹⁴⁴ Leinosen pääkirjoituksethan olivat sisältäneet viittauksia Ruotsin menneisyyteen Suomen entisenä emämaana. Leinonen myönsi Paasikivelle, että harkitsematontakin oli tullut sanottua yliopistolain käsittelyn yhteydessä. Leinosen mielestä ilmaisu yliopistolakien väliaikaisuudesta oli ollut turha. Hän viittasi ilmaisun käyttöön ML:ssä, ”jossa kielipolitiikkaa on hoidettu voimakkaasti ja lyöty yli, ylimääräisten valtiopäivien aikana erityisesti”. Leinonen korosti Paasikivelle pyrkineensä kielikysymyksessä maltillisuuteen.¹⁴⁵

Paasikivi vetosi syksyllä 1937 teollisuusmies Rudolf Waldeniin, jotta tämä vaikuttaisi Uuden Suomen hallituksessa lehden kirjoitteluun yliopistoasiasta. Paasikivi pyysi Waldenia vaikuttamaan myös ”pohjoismaisen yhteiskuntapolitiikkamme hyväksi”.¹⁴⁶ Paasikivi kertoi syyskuussa kirjeessään Leinoselle luke-neensa Ilkan pääkirjoituksen yliopistoasiasta. Häntä painoi se, että Helsingin yliopiston rehtori oli tulkinut yliopistolakia ”niin ahtaasti, että mm. yliopiston ohjelmaa yms. ei ole julkaistu myös ruotsinkielellä”. Asia oli herättänyt ”täkäläisissä Suomen ystävissä kovin alakuloista mielialaa”. Paasikiven mukaan Ruotsissa suhtauduttiin epäillen yhteistoimintaan Suomen kanssa. Paasikivi kirjoitti Leinoselle:

”Minusta meidän on harkittava ja ratkaistava, mikä meidän ulkopolitiikkamme on oleva. Mihin pyrimme ja millä keinoilla. Ellemme tahdo jatkaa pohjoismaista suuntautumista, on etsittävä joku muu ulkopolitiikka. Mikä, sitä minä ainakaan en osaa sanoa. IKL:llä on selvä ohjelma, Natsi-Saksa. Muita ohjelmia en näe, paitsi 1920-luvun ja 1930-luvun ”loistavan eristäytymisen” ja luottamisen Kansainliittoon. Jos se olisi todellisuudessa mahdollinen, olisi se meille mainio politiikka. Abessinian ym. asioiden jälkeen ei kait siihen kukaan luota... Pyydän Teitäkin Herra Päätoimittaja, tuumimaan, miten asia voitaisiin järjestää. Ja pyytäisin Teitä muutenkin harkitsemaan

maamme ulkopoliittista asemaa ja sen vaatimuksia. Siinä on miettimistä riittävästi. Vanha sääntö on: "La politique extérieure prime la politique intérieure" (= ulkopoliittikka menee sisäpolitiikan edelle). Meillä ei tätä selviötä ollenkaan pidetä muistissa."¹⁴⁷

Paasikivi huomautti, että "suomalaista Suomca" ymmärrettiin Ruotsissa "sangen vähän". "Sitä vastoin täällä hyvin ymmärretään Suomen ruotsinkielistä väestöä." Paasikivi patisteli "rauhaan ja sovintoon siellä kotona", jotta "ruotsinkielisemme" saataisiin "aktiivisesti ja lojaalisesti toimimaan meidän suomenkielisten kanssa tämän pohjoismaisen orientoimisen hyväksi".¹⁴⁸ Hän pyysi Leinosta miettimään Suomen ulkopoliittista asemaa.

IKL:n aktivistit kimpussa

Maalaisliittolaisena päätoimittajana Leinonen ei voinut välttyä poliittisten vastustajien hyökkäyksiltä. Kyse oli jonkinlaisesta "luontaisedusta", joka johtui ajan kiivaasta poliittisesta taistelusta puolueiden välillä. Leinosen kohdalla kyse oli henkilökohtaisista parjauskampanjoista. Maaliskuussa 1933 päätoimittaja Arne Somersalo ja Vihtori Kosola ryhtyivät Leinos-vastaiseen kampanjaan väittäen Ajan Suunnassa¹⁴⁹, että Leinonen olisi naulannut suurlakkoviikolla 1905 kiinni erään kirkon oven. Leinonen pyysi Somersaloo kertomaan, minkä seurakunnan kirkon ovet olivat kyseessä. Leinonen myös kysyi: "Pysyvätkö herrat edelleen tämän yhä uudelleen julkisessa sanassa ja yleisissä puheissa toistuvan herjansa takana?" Leinonen toivoi, että Somersalo ja Kosola peruisivat puheensa.¹⁵⁰

Leinonen otti myöhemmin uudelleen esille kirkonovennaulauksen, kun Somersalo oli Ajan Suunnassa¹⁵¹ vastannut väitteiden oikaisutoiveisiin - uudella syytteellä! Somersalo väitti, että Leinonen oli estänyt eräiden miesten lähdön Saksaan jääkärikauden alussa. Leinosen mielestä Somersalo ja Kosola kuuluivat yhdistykseen, jonka nimeksi sopisi esimerkiksi "Historian Väärentäjain Seura". Tämän yhdistyksen päätehtävänä oli ollut "koettaa allekirjoittaneen vaatimatonta elämäntapalelta löytää jotakin sellaista, jonka voisi saada palvelemaan isänmaan kallista asiaa, siis: koettaa saada näytetyksi allekirjoittanut isänmaallisessa mielessä kelvottomaksi ja tietysti, jos suinkin mahdollista, kaikessa muussakin mielessä."¹⁵² Somersalon ja Kosolan väitteet olivat osa 1930-luvun alkupuolen poliittista taistelua. Ei ollut tärkeää minkälaisia väitteitä ja syytteitä esitettiin, kunhan esitettiin. Marraskuussa 1933 joukko suomalaisia päätoimittajia matkusti Saksaan, ja mukana olivat sekä Leinonen että Somersalo. Riita sovittiin matkan aikana.¹⁵³

Somersalon esittämät, Leinosta koskevat vihjailut jäivät elämään Etelä-Pohjanmaalla, minkä Leinonen huomasi vuonna 1936. Eräässä vaalitulaisuudessa Leinoselta kysyttiin, ryöstikö hän talon eräältä nuorukaiselta, jonka hän pakotti ensin jääkäriksi Saksaan. Samoin kysyttiin, oliko punainen lippu liehunut hänen kotinsa katolla isänmaallisena juhlapäivänä. Leinonen sai selville, että tietoa levitettiin "hiljaisesti miehestä mieheen".¹⁵⁴ Kyseessä oli IKL:n juoni, ja kun vaalit olivat tulossa, ja Leinonenkin oli ehdokkaana, vanha asia otettiin esiin.

Leinos-vihjailut eivät IKL:n suunnalta loppuneet tähän. Vuonna 1937 entinen jääkäri, sittemmin lapuanliikkeessä mukana ollut ja IKL:n riveihin asettunut tarkastaja Antti Isotalo levitti IKL:n lakeus-lehdessä Leinosesta samanlaisia väitteitä kuin Kosola ja Somersalokin. Isotalo väitti kivenkovaan entisen aktivistitoverinsa olleen naulaamassa Ylihärmän kirkon ovet vuonna 1905. Edelleen Isotalo väitti, että Leinonen esti veljeään Ilmaria lähtemästä jääkäriksi Saksaan ja että Leinonen antautui santarmeille vuonna 1916, vaikka olisi hyvin ehtinyt pakoinkin. Lisäksi Isotalo katsoi, että Leinonen oli tehnyt vain pahaa jääkäri-
liikkeelle, jääkäreille ja kaiken lisäksi kerskaillut radio-ohjelmassa ja halventanut sielläkin jääkäreitä. Leinosen mielestä Isotalo oli ”kohdistanut häneen perättömiä herjauksia” ja teki asiasta valituksen jääkäriliiton johtokunnalle pyytäneen asian saattamista jääkäriliiton kunniatuomioistuimen käsiteltäväksi.¹⁵⁵

Kiista päättyi tavallaan tasapeliin. Asiaa tutkinut toimikunta totesi loppuraportissaan, että Leinosta vastaan oli esitetty loukkaavia asioita, joita ei toimikunnalle esitetyn aineiston perusteella voinut pitää toteennäytettyinä ja että ”osan näistä väitteistä” oli tehnyt Isotalo. Toimikunta esitti, että jääkäriliiton johtokunta antaisi Leinoselle ja Isotalolle huomautuksen ja kehottaisi heitä ”asian laatuun katsoen” henkilökohtaisesti sopimaan kiistan.¹⁵⁶

Virkkunen haastaa oikeuteen

Poliittisia herjoja Maalaisliiton vastustajista viljeltiin toki myös Leinosen isännöimässä Ilkassa. Ns. Virkkusen tapaus sai alkunsa Ilkan Helsingin toimittaja Urho Kittilän pakinasta 22.5.1934. Kittilän yksinoikeudella Ilkkaan kirjoittamat Tompan Tuomon pakinat¹⁵⁷ olivat kiisteltyjä ja kiitettyjä. Erityisesti hänen kynänsä oli sivaltanut kokoomuksen puheenjohtajaa, teologian tohtori Paavo Virkkusta, joka joutui keväällä 1934 luopumaan puheenjohtajuudesta puolueen tehdessä pesäeroa IKL:ään.¹⁵⁸ Kittilä oli tyytyväinen kokoomuksen vaihtaessa Virkkusen maltilliseen J.K. Paasikiveen. Kittilä totesi pakinassaan 22.5.1934 mm., että tohtori Virkkusta kohtaan tunnetaan laajalti vastenmielisyyttä, ja että monessa paikassa suljetaan radiotkin, kun tämä aloittaa sunnuntaisin radio-saarnan. Näin siksi, että monet eivät voineet ”ottaa vastaan samasta suusta evankeliumia, mistä oli vuosikaudet vuodatettu Mäntsälän kapinan puolustelua.”¹⁵⁹

Leinonen väitti, ettei hän ehtinyt lukea pakinaa, ja hän esitti sen julkaisemisen jälkeen anteeksipyyntönsä Virkkuselle.¹⁶⁰ Kittilän versio asiasta on aivan toisenlainen. Hänen mukaansa Leinonen luki kirjoituksen ennen julkaisemista ja totesi sen olevan ”hyvän pakinan Virkkusesta”. Kittilän mukaan Leinonen aavisti seuraamukset, mutta päätti julkaista pakinan. Kun Virkkunen nosti syytteen Vaasan raastuvanoikeudessa, Leinonen lähetti Kittilän mukaan vasta tässä vaiheessa anteeksipyyntönsä Virkkuselle. Kittilä kertoo, että tuomari Lauri Halme, kummankin syytetyn puolustusasianajaja, rakensi oikeuskäsittelyssä strategian sen varaan, että Leinonen ei lukenut pakinaa ennen sen julkaisemista.¹⁶¹

Virkkusen juttu herätti laajalti mielenkiintoa, koska vuoden 1934 alussa oli säädetty ns. kiihotuslaki, jolla pyrittiin estämään lapualaisjulkaisujen kiihkeää kirjoittelua. Nyt lakia sovellettiinkin kahteen maalaisliittolaiseen lehtimieheen.

Leinosta Ilkan vastaavana päätoimittajana ja Kittilää pakinan kirjoittajana syytettiin 22.3.1934 eduskunnassa hyväksytyyn "valtiolle ja yhteiskunnalle vahingollisen kiihoituksen ehkäisemisestä" säädetyn lain¹⁶² perusteella. Raastuvanoikeus tuomitsi Leinosen yhden kuukauden ja Kittilän kolmen kuukauden vankeusrangaistukseen, joka oli suoritettava pakollisena vesileipävankeutena. Vankeusaika väheni tällöin kolmannekseen.¹⁶³

Sekä syytetyt että syytteen nostajat valittivat tuomiosta Korkeimpaan Oikeuteen, mutta rangaistus pysyi. Virkkusen asianajaja Eino Tulenheimo pyrki löytämään Kittilän pakinasta useita solvauksen ja herjauksen tuntomerkkejä.¹⁶⁴ Lauri Halme yritti todistaa, että kaikki syytteessä mainitut pakinan kohdat eivät sisällä herjausta. "Eihän valtiollisesta tai yhteiskunnallisesta toimihenkilöstä voisi, jos tohtori Virkkusen tulkintaa täytyisi oikeana pitää, koskaan kirjoittaa tai mainita muuta kuin hyvää ja kiittävä", hän perusteli.¹⁶⁵

Kiihotuslakia sovellettaessa ei vastaajan todistajilla ollut paljoakaan merkitystä, ja tuomio oli tavallaan jo etukäteen selvä.¹⁶⁶ Helsingin yliopiston dosentti Kalle Huhtalan todistajalausunnon perusteella prosessin sivujuoneksi nousi se, että vuoden 1930 eduskuntavaaleissa olisi väärinkäytetty vaaliotteita¹⁶⁷, ja että silloinen kokoomuksen puheenjohtaja Virkkunen olisi tiennyt niistä, mutta ei olisi ryhtynyt minkäänlaisiin toimenpiteisiin.¹⁶⁸ Leinonen suoritti rangaistuksensa heinäkuussa 1935 Vaasan lääninvankilassa. Kittilä istui tuomionsa Helsingin Katajanokan vankilassa.¹⁶⁹ Kittilä otti tuomion raskaasti¹⁷⁰, huomattavasti raskaammin kuin Leinonen, jolle kyseessä oli lähinnä "terveellinen paasto". Kittilä yritti esittää prosessin aikana Halmeen välityksellä Leinoselle, että haluaisi sovittaa rikoksen yksinään. Kittilä jopa vetosi Leinosen laajaan yhteiskunnalliseen toimintaan ja ansioihin sekä siihen, että tämä ei ollut lukenut pakinaa ennen sen julkaisemista.¹⁷¹ Leinonen ei suostunut.¹⁷²

Prosessissa oli Leinosen mielestä kyse "kunnianperäänkysynnän" ohella myös "lapuanliikkeen alamäkikauden puoluepoliittisesta turnailusta".¹⁷³ Prosessi oli merkki ajan kiihkeästä poliittisesta taistelusta. Kun kokoomukselainen tunnettu poliitikko Virkkunen sai Leinosen kiinni kiihotuslain perusteella, hän ei jättänyt käyttämättä tilaisuutta hyväkseen. Leinosen tunteesta kertoo jotakin se, että hän laittoi asian tavoilleen uskollisena leikiksi ja kirjoitti vankilakokemuksistaan kaksi pakinaa. Lähtötunnelmissa "kiven sisään" Leinonen tuumiskeli: "Ennen annettiin keisarille mikä keisarin on. Nyt annetaan Virkkuselle, mikä Virkkusen on. Niin maailma pyörii. Mennään istumahan ja ollahan tyytyväisiä..."¹⁷⁴ Hieman myöhemmin Leinonen kertoi, että kiven sisässä oli "peräti rauhallinen olo", sillä hän sai "itteksensä istuskella aamusta iltahan". Leinonen myös totesi yrittäneensä "muistaa Jumalan miestä, Virkkusta".¹⁷⁵

Hiljainen valtiopäivämies

Leinonen päätti vuonna 1935 pyrkiä eduskuntaan. Kun hän ei ollut missään elämänsä vaiheessa kiinnostunut poliittisesta urasta, on aiheellista kysyä, miksi hän otti vielä yhden lisätehtävän itselleen, varsinkin kun tehtäviä oli ollut liikaakin. Poliitiikka olisi toki saattanut tarjota Leinoselle uuden kanavan huomattaviinkin tehtäviin, mikäli hän todella olisi sitä halunnut. Syy Leinosen suostumiseen löytyy tälläkin kertaa hänen velvollisuudentunnostaan, sillä istu-

va kansanedustaja rovasti Jussi Annala siirtyi papiksi toisen vaalipiirin alueelle. Annalan tilalle etsittiin uutta ehdokasta, ja tämä itse houkutteli Leinosta. Aluksi tämä kieltäytyi, mutta lopulta suostui.¹⁷⁶

Leinonen ryhtyi kampanjaan tosissaan ja kiersi puhumassa Vaasan läänin itäisen vaalipiirin kunnissa ahkerasti. Leinonen puhui esimerkiksi 7.6.1936 Alajärvellä, kirkonkylän suojeluskuntatalolla yhdessä ehdokas Matti Luomahon kanssa. Seuraavana päivänä hän puhui Soinissa Juho Kukkolan talossa, yhdessä Juho Heikkilän kanssa. Töysässä tapaamme Leinosen puhumassa 9.6. "kirkonkylässä yhteistalolla". Leinosen vaalikampanja jatkui 10.6. tilaisuudella Alavuden Jokivarrella "Myllymäen perillisten talossa", ja samana päivänä Leinonen puhui yhdessä varatuomari Lauri Halmeen kanssa "kirkonkylässä Salmella".¹⁷⁷ Leinosen tahti pysyi samanlaisena koko vaalikampanjan aikana, ja kesäkuun lopussa Leinosella oli vaalitulaisuuksia ainakin Korttesjärvellä, Kuortaneella, Alavudella, Virroilla ja Lappajärvellä.¹⁷⁸

Leinosen puheet saivat vastakaikua, ja hänet valittiin eduskuntaan 2647 äänellä. Vaaleissa sosiaalidemokraatit lisäsivät eduskuntapaikkojaan 78:sta 83:een, ja kokoomus lisäsi paikkalukuaan kahdella päätyen 32 kansanedustajaan. ML (53), RKP (21) ja IKL (14) pysyivät ennallaan. Menetyksiä kärsivät Edistyspuolue ja pikkupuolueet.¹⁷⁹

Leinonen valittiin heti ensimmäisenä syksynä jäseneksi sekä perustuslakiehdettä ulkoasiainvaliokuntaan. Kumpikin valiokunta on keskeinen ja tärkeä, ja niihin eduskuntaryhmät kelpuuttivat jo tuolloin yleensä vain kokeneita parlamentaarikkoja. Lisäksi Leinonen oli suuren valiokunnan varajäsen. Kun ML:n eduskuntaryhmä nimesi Leinosen varajäseneksi suureen valiokuntaan, pöytäkirjaan kirjoitettiin maininta "jos haluaa".¹⁸⁰ Ei Leinoselta ainakaan arvostusta puuttunut ML:n eduskuntaryhmässä.

Vuonna 1937 Leinonen valittiin ulkoasiainvaliokunnan varapuheenjohtajaksi mutta ei enää seuraavana vuonna.¹⁸¹ Leinosen roolista ulkoasiainvaliokunnan työskentelyssä vuosina 1936-38 pöytäkirjat eivät kerro kovin paljon, koska niissä on vain ylimalkaisia mainintoja käydyistä keskusteluista. Lisäksi on mainittu niiden edustajien nimet, jotka osallistuivat keskusteluihin. Leinonen osallistui vuosina 1936-38 keskusteluihin harvoin, pöytäkirjojen mukaan vain kaksi kertaa. Toinen aiheista koski "Unkarin kanssa henkisestä yhteistyöstä tehdyn sopimuksen hyväksymistä".¹⁸² Aivan yhtä vähän voidaan todeta Leinosen roolista perustuslakivaliokunnan kokouksissa vuosina 1936-38, koska pöytäkirjat eivät kerro mitään käydyistä keskusteluista. Valiokunnan kokouksista Leinonen sen sijaan oli poissa vain muutamia kertoja.

Eduskunnan täysistuntokeskusteluihin Leinonen osallistui syyskaudella 1936 seitsemän kertaa. Neitsytpuheensa hän piti lokakuun lopulla, jolloin käsiteltiin Etsivän Keskuspoliisin toimintaa.¹⁸³ Leinonen käytti puheenvuoroja myös vuoden 1937 tulo- ja menoarviota käsiteltäessä.¹⁸⁴ Vuonna 1937 Leinonen puhui eduskunnan isossa salissa neljä kertaa, ja aiheina olivat hallitusmuodon 14. pykälän muuttaminen, viljatullit vuonna 1938 sekä seuraavan vuoden budjetti.¹⁸⁵ Vuonna 1938 Leinonen puhui ison salin keskusteluissa kuusi kertaa. Aiheina olivat mm. edustajavaalilain muuttaminen, kielilain muuttaminen sekä seuraavan vuoden budjetti.¹⁸⁶

Ensimmäisen edustajakautensa aikana Leinonen teki kolme aloitetta, jotka myös toteutuivat. Hänen aloitteistaan toteutuivat laki lehtimieseläkkeistä, laki sokeusavustuksesta ja laki siviili-ilmailun avustamiseksi. Esimerkiksi lehtimieseläkkeen ajamisesta eräät Leinosen valitsijat kritisoivat häntä voimakkaasti. Leinonen vastasi arvostelijoille, että lehtimiesten eläkeasia oli ensin otettu esille Sanomalehtimiesliitossa. Hän vakuutti, ettei koskaan tule anomaan eläkettä itselleen. Kun Leinonen kuului Sanomalehtimiesliittoon, eläkeasian eteenpäinvieminen uskottiin hänelle. Leinosen lisäksi tämän eläkealoitteen allekirjoittajina oli 11 muuta kansanedustajaa.¹⁸⁷

Leinosen kansanedustajaura noudatteli matalaa profiilia. Tosin Leinonen oli tunnollinen kansanedustaja, sillä täysistunnoista hän oli poissa harvoin.¹⁸⁸ Aivan samanlaista profiilia hän noudatti ML:n eduskuntaryhmän ainakin keran viikossa pidetyissä kokouksissa. Tapansa mukaan Leinonen oli lähes aina paikalla, mutta puheenvuorot olivat harvassa. Leinonen vastusti, kuten jo aiemmin oli puhetta, IKL:n lakkauttamista, ja tästä asiasta hän käytti ryhmässä puheenvuoron.¹⁸⁹ Leinonen ei käyttänyt puheenvuoroja myöskään ML:n lisätyn keskushallituksen ja puolueen Etelä-Pohjanmaan piirin kokouksissa.¹⁹⁰ Lisätty keskushallitus oli puolueen neuvoa-antava elin, jonka päätökset sitoivat puolueen keskushallitusta. Jälkimmäisen harkinnassa oli, kutsuttiinko lisätty keskushallitus koolle.¹⁹¹

Leinosesta voi sanoa, että hän oli hiljainen valtiopäivämies. Hän oli myös Kyösti Kallion valitsijamiehenä vuoden 1937 presidentinvaaleissa ja asettui kansanedustajaehdokkaaksi vielä vuoden 1939 eduskuntavaaleissa, joihin ML lähti hyvin valmistautuneena, olihan paljolti kyse myös punamultarintaman testistä. Leinonen torjui Ilkassa väitteitä, joiden mukaan ML olisi SDP:n talutusnuorassa. Sisäpolitiikassa Suomi oli rauhoittunut, mutta sitäkin enemmän Leinosta huolestutti kansainvälinen kehitys. Vuoden 1939 vaaleissa ML lisäsi paikkamääräänsä kolmella. Leinonen kävi jälleen ahkerasti vaalililaisuuksissa, mutta 2 263 ääntä riittivät vain ensimmäisen varamiehen paikkaan. Leinonen palasi varamiehen paikalta eduskuntaan vuonna 1943, kun samasta vaalipiiristä valittu Matti Luoma-Aho kuoli. Jälkeenpäin Leinonen arvioi, että hän menetti paikkansa tekemänsä lehtimieseläkealoitteen vuoksi, ja että kilpailijat käyttivät hiljaisessa vaalilyössä juuri tätä aloitetta yhtenä aseenaan taistelussa edustajapaikasta. Leinonen matkusti jo toisena vaalipäivänä Tukholmaan keräämään arkistomateriaalia ja yllättyi lukiessaan Suomen lehdistä, että ei tullutkaan enää valituksi.¹⁹²

Uusia aluevaltauksia

Itse asiassa juuri ensimmäisellä kansanedustajakaudellaan 1936-1938 Leinosella oli samanaikaisesti enemmän päällekkäisiä tehtäviä hoidettavanaan kuin milloinkaan aiemmin elämässään. Hän hoiti kansanedustajan tehtäviä eduskunnassa, josta hän myös toimitti lähes yhtä paljon materiaalia - pääkirjoituksia ja pakinoita Ilkkaan - kuin aiemminkin.¹⁹³ Vauhtia riitti myös kirjallisella rintamalla, sillä Leinosen kirjoittamia kirjoja ilmestyi melkein joka vuosi. Hakkapeliittojen hyvän menestyksen jälkeen olisi luullut, että Leinonen olisi jatkanut historiallisten romaanien kirjoittamista, mutta toisin kävi. Hän vaihtoi tyyliä

kirjoittamalla seuraavaksi kaksi rakkausromaania. Vuonna 1935 niistä ilmestyi ensimmäinen, avioliiton ongelmia pohtiva Keväästä kevääseen. Romaanin peruskysymys kuului, onko avioliitto säilytettävä ikään kuin kulissina, vaikka rakkaus on hävinnyt tai toinen löytänyt uuden kohteen rakkaudelleen. Päähenkilön ratkaisu oli ero vaihtoehtona koko elämänmittaiselle, oman sisimmän kieltämiselle.¹⁹⁴

Ei puhuttakaan, että raskas lehtimiestyö ja valinta kansanedustajaksi olisivat lauhduttaneet Leinosen kunnianhimoa kirjailijana. Kustantajansa WSOY järjesti vuonna 1937 pienoisoromaanikilpailun, johon Leinonen lähetti käsikirjoituksensa Yrjänän emännän synty. Teosta ei palkittu, mutta se hyväksyttiin julkaistavaksi. Irja Spira käänsi teoksen ranskaksi, ja sitä myytiin siellä heti alkuun kaksi suurempuoleista painosta. Romaanista tehtiin myös Edvin Laineen ohjaama elokuva. Pienoisromaanikilpailun voittajaksi julistettiin Mika Waltari teoksellaan Vieras mies tuli taloon. Waltari sai romaanillaan runsaasti huomiota ja kiitosta, kun sen sijaan Leinosen romaani jäi taka-alalle. Teoksen ilmestymisen ranskaksi ilahdutti kansanedustajan työssä aloittanutta Leinosta.¹⁹⁵

Ratkaiseva syy siihen, miksi Leinosen kansanedustajakausi noudatteli niin matalaa profiilia, on Yrjänän emännän synty -teos. Romaanin kirjoittaminen vei niin paljon Leinosen aikaa ja energiaa, ettei niitä kerta kaikkiaan liennyt enää politiikan tekoon, varsinkaan, kun myös Ilkka "imaisi" viikoittain runsaasti Leinosen tekstiä. Leinosen oli kerta kaikkiaan pakko jättää jokin tehtävä vähemmälle, ja tässä tilanteessa se oli kansanedustajan työ.

Heti seuraavana vuonna ilmestyi Leinosen kirjoittama matkakirja Atlanttia ja Amerikkaa katsomassa. Mainittuna vuonna tuli kuluneeksi 300 vuotta ensimmäisten pohjoismaalaisten saapumisesta Pohjois-Amerikkaan. Yhdysvalloissa valmisteltiin näyttävät juhllallisuudet tapahtuman johdosta, ja senaatti lähetti virallisen kutsun Ruotsiin. Amerikansuomalaisten painostuksesta myös Suomi sai lopulta kutsun, ja Leinonen valittiin maan kahdeksanhenkiseen delegaatioon, jota johti ulkoministeri Rudolf Holsti. Suomesta mukana olivat Leinosen ja Holstin lisäksi kansanedustajat Väinö Hakkila, Mauno Pekkala, Kyllikki Pohjala, Vihtori Vesterinen, päätoimittaja Amos Andersson ja tohtori Sigfrid Sirenius.¹⁹⁶

Matka oli eittämättä kohokohta Leinosen elämässä, mutta se oli myös raskas tiiviin ohjelman vuoksi. Matka kesti puolisoista kuukautta, ja se tehtiin Kungsholmen laivalla. Erityisesti Leinosta ilahdutti se, että hän tapasi esimerkiksi Washingtonissa entisiä tuttujaan, Amerikkaan muuttaneita eteläpohjalaisia.¹⁹⁷ Kun mukana ei ollut Leinosen ja Anderssonin lisäksi muita suomalaisia lehtimiehiä, matkan vaiheista ei juurikaan ollut kirjoituksia suomalaisissa sanomalehdissä. Leinonen muisti kuitenkin Ilkkaansa viikoittain kirjoituksillaan, ja vielä matkan jälkeenkin, joten lukijat saivat koko ajan tuoreita kuvauksia toiselta puolelta maailmaa. Atlanttia ja Amerikkaa katsomassa -teos syntyi melko joutuisasti matkan jälkeen, ja se merkitsi uutta aluevaltausta Leinosen kirjojen repertoaarissa.

Amerikan matka merkitsi Leinoselle auvoista aikaa, elämän aurinkoista puolta ja samalla irtautumista hetkeksi kotimaan kiireestä ja velvollisuuksista. Leinonen sai etäisyyttä Euroopan yllä leijuvaan sodanuhkaan, jonka hän vaistosi jo varhain 1930-luvun alkuvuosina, kuten osasta V käy tarkemmin ilmi. Lei-

nonen askaroi näinä vuosina sodanuhkan parissa myös kirjailijana, sillä vuonna 1937 ilmestyi hänen näytelmänsä "Vieraalla tähdellä", jonka juonenkehittelyssä sodanuhka oli pelottavasti mukana. Teoksen alkuperäinen nimi "Minä huudan" kuvasti hyvin Leinosen halua puhua voimakkaasti rauhan puolesta. Näytelmässä, jota esitettiin teattereissa vuonna 1938 maailmansodan aattona, päähenkilöt pohtivat tulevan sodan mielettömyyttä, välttämättömyyttä ja traagikkaa. Kymmenen vuotta myöhemmin Leinonen analysoi teostaan näin: "On itsestään selvää, etteivät silloiset suomalaiset mielialat olleet sopiva kaikupohja tämän luontoisen näytelmän ajatuksille. Sodan sitten alettua ei näytelmän esittämistä luonnollisesti enää voitu ajatellakaan missään teatterissa."¹⁹⁸

LÄHESTYVÄN RAJUILMAN OUNASTELIJA

Se, että Artturi Leinonen vuonna 1937 kirjoitti sodan mielettömyyttä pohtivan näytelmän Vieraalla tähdellä, ei ollut häneltä mikään sattuma tai yksittäinen kannanotto, sillä jo 1930-luvun puolenvälin tienoilla Leinonen alkoi ounastella tulevan suursodan syttymistä. Leinosen kirjoitukset Ilkassa sisälsivät pessimismiä rauhan säilymisen mahdollisuuksista ja muuttuivat sävyltään sitä inho-realistisemmiksi mitä pidemmälle vuosikymmen eteni. Seuraavassa tarkastelen näitä Leinosen mielenliikahduksia sekä näkemyksiä ja arvioita kohti maailmansotaa kulkevasta Euroopasta, suurvaltojen pelistä ja pienten maiden mahdollisuuksista.

Kansainliiton arvostelija

Lamakausi ja diktatuurien esiinmarssi olivat heikentäneet itse asiassa jo 1930-luvun alussa edellisen vuosikymmenen aikana lujitetun rauhan edellytyksiä. Merkkejä kansainvälisen politiikan muutoksesta olivat Japanin hyökkäys Mantšuriaan syksyllä 1931, natsien valtaannousu Saksassa vuoden 1933 alussa sekä maailman talouskonferenssin ja kauan odotetun aseistariisuntakonferenssin epäonnistumiset samana vuonna. Mantsurian sota merkitsi Kansainliiton arvovallan romahtamista Euroopassa.¹ Tapaukset vaikuttivat lehdistön mielipiteisiin ja kannanottoihin. Maalaisliitossa tapahtui samanlainen asennekehitys Kansainliittoon kuin Suomessa yleensäkin eli luottamus järjestöön väheni. Ne, jotka olivat aikaisemmin suhtautuneet KL:oon muita kriittisemmin, mm. useat oikeistoagraarit, muuttivat nopeimmin suhtautumistaan. Leinonen oli näkyvimpiä maailmanjärjestön arvostelijoita ML:ssa, ja hän oli ulkopoliitiikan ja kansainvälisen politiikan tarkkailijana reaalioliitikko, joka pani suuren painon voimatekijöille ja konkreettisille eduille. Leinosen kansainvälisen politiikan analyysejä sävytti ”bismarckilainen” voimapolitiikka, ja tässä hän erosi edeltäjästään Alkiosta.²

Ilkka noudatteli Leinosen turvallisuuspoliittista näkemystä. Leinonen kuului niihin maalaisliittolaisiin, jotka pitivät etusijalla omaa puolustuslaitosta ja suhtautuivat esimerkiksi ulkopoliitiikan mahdollisuuksiin epäilevästi. Leinosen tavoin asiat näki Kyösti Kallio, jonka mielestä ulkopoliitiikan piti olla ”itsenäistä suomalaista politiikkaa”. Kallion kannanotto noudatteli pääkohdis-

saan ulkoministeri Hjalmar Procopén viitoittamaa linjaa, ja samalla se kuvasi laajemminkin maalaisliittolaista mielipidettä. Puolueessa korostettiinkin jatkuvasti suomalaisuuden itseriittoisuutta ja Suomen riippumattomuutta ulkovalloista.³

Kaukoidän kriisi synnytti Maalaisliitossa vakavaa Kansainliiton ja koko kansainvälispoliittisen tilanteen uudelleenarviointia. Kun Juho Sunilan hallitus kaatui vuoden 1932 lopulla ja ML:n suhde nimitettyyn Kivimäen hallitukseen jäi löysäksi, ulkopoliittinen tilittäytyminen saattoi tapahtua pitkältä aikaa sisäpoliittisista lojaaliussiteistä vapaana. Ilkkaa lukuun ottamatta maalaisliittolainen julkinen sana ei seurannut Kaukoidän kriisin kehitystä kovinkaan valppaasti, sillä asia ei kuulunut niihin kysymyksiin, joista lehtien lukijakunta olisi eniten kiinnostunut. ML:n lehdistön yksi piirre oli se, että jo ennen vuoden 1933 tärkeitä Genevessä tehtyjä ratkaisuja käsitykset järjestön toimintakyvystä, ei vain Kaukoidässä vaan yleensäkin, olivat muuttuneet vähitellen pessimistisiksi. Puolueen lehdistä yksi toisensa jälkeen asettui Leinosen Ilkan vanaveteen ja esitti kriittisiä arvioita KL:n turvallisuusmerkityksestä Suomelle.⁴ Leinonen ja Ilkka näyttivät suuntaa.

Leinonen siis ryhtyi ensimmäisenä ML:n lehdistössä kritisoimaan maailmanjärjestöä, ja muu osa puolueen mielipiderintamaa seurasi perässä. Esimerkiksi Maakansa puolusti ulkoministeri Procopén aktiivista Kansainliittopolitiikkaa. Ilkka eritteli finanssiapusopimuksen sisältöä yksityiskohtaisesti päinvastoin kuin muut puolueen lehdet.⁵ Leinonen totesi kylmästi: "Nykyisellä asteellaan sopimuksen käytännöllinen merkitys turvallisuustekijänä supistuu olemattomiin."⁶ Arviossa oli Leinoselle tyypillistä realismia. Marraskuussa 1930 Leinonen oli jo varoittanut luottamasta sokeasti KL:n apuun hyökkäyksen sattuessa, ja näin hän viittasi itänaapurin Neuvostoliiton uhkaan. Leinosen mielestä maailmanjärjestön avustustoimenpiteet olivat riippuvaisia monista seikoista. Tämä merkisi hänen mukaansa sitä, että Suomen olisi kehitettävä puolustusvoimiaan "yllätysten varalle".⁷ Tässä näkyi Leinosen turvallisuuspoliittinen ohjelma, joka oli jatkoa hänen 1920-luvulla suojeluskuntalehti Nuijasoturissa esittämiinsä näkemyksiin maanpuolustuksen tärkeydestä.

Leinonen meni Kansainliittoa koskevassa arvostelussaan myös kaikkein pisimmälle Maalaisliiton lehdistössä. Suomen ja NL:n hyökkäämättömyyssopimuksen käsittelyn yhteydessä hän muistutti niistä vaaroista, joita Kansainliitto-velvoitteet voisivat Suomelle aiheuttaa järjestön heikkouden seurauksena. Pienet valtiot saattoivat joutua Kaukoidän kriisin kaltaisissa suurvaltojen yhteenotoissa suurvaltapolitiittisiin selkkauksiin. Leinonen suositteli puolueettomuutta, koska se olisi pikkuvaltioille tärkeä ristiriitojen sattuessa. Leinonen tiukensi kritiikkiään koko ajan ja kysyi esimerkiksi toukokuussa 1933, mitä etuja KL:n jäsenyys voisi enää Suomelle antaa. Leinonen oli sitä mieltä, että jäsenyyden haitat olivat suuremmat kuin edut, mutta eroa järjestöstä hän ei suositellut.⁸

Maalaisliitossa ei uskottu Hitlerin rauhanvakuutteluihin samalla, kun Saksan kysymys muuttui ideologisesta kiistasta todelliseksi kansainväliseksi ongelmaksi. Sodan pelko oli sidoksissa uuden Saksan ulkopoliittikkaan. Kansainliitto alkoi näyttää Leinosen silmissä "sairaalta mieheltä", kuten hän ilmaisi asian lainaten Benito Mussolinin sanoja.⁹ Johtopäätökset ML:n muissa lehdissä olivat samansuuntaisia. Kuitenkin Ilkka, Maakansan tapaan, elätteli vielä pieniä

toiveita KL:n uudistamisesta.¹⁰ Vuosina 1934-1935 jännitys kiristyi erityisesti Saksan ja Italian politiikan seurauksena. Mussolinin Italia hyökkäsi vuoden 1935 lopulla Etiopiaan (Abessiniaan), mikä vei KL:n sen siihen asti pahimpaan kriisiin.¹¹ Sotatoimien alettua Italian ja Abessinian välillä Leinosen KL:oon aiemmin kohdistamat epäilyt vahvistuivat. Hän antoi sodan syttyttyä tuomionsa maailmanjärjestölle. Leinosen mielestä kriisi oli osoittanut pienille kansoille, ettei maailmassa ole muuta kuin voiman oikeus.¹²

”Tulevaa suursotaa ei voi välttää”

Leinonen seurasi jo 1930-luvun alkupuolella säännöllisesti Saksan sisäpolitiikan kehitystä, varsinkin vuoden 1932 jälkipuoliskolta lähtien Hitlerin ja kansallissosialistisen puolueen tultua mukaan maan sisäpoliittisiin kuvioihin. Leinonen kävi, kuten edellä oli jo puhetta, esimerkiksi vuonna 1933 Saksassa kaksi kertaa elokuussa ja marraskuussa, joten hänellä oli maasta omakohtaisiakin kokemuksia. Ylipäättään Leinonen matkusteli Euroopassa huomattavasti enemmän kuin Alkio, joka oli 1920-luvulla katkerakin omasta matkustelemattomuudestaan. Tarkkaa kuvaa Saksan tulevasta suunnitelmista Leinonen ei tietenkään voinut matkojensa perusteella muodostaa. Näin siksi, että elokuun 1933 matkallaan Leinonen keskittyi pelkästään materiaalinkeruuseen Hakkapeliitat -romaania varten ja kahden muun perättäisen matkan järjestelyistä vastasi Saksan valtio. On selvää, että kutsutuille lehtimiehille esiteltiin vain maan paraatipuolta.¹³

Jo vuodesta 1936 Leinonen teki entistä huolestuneemmin huomioitaan kansainvälisen politiikan liikahteluista ja jännityksen lisääntymisestä Euroopassa. Hän aisti tulevan suursodan kumun. Leinonen näytti olevan hyvin perillä kansainvälisen politiikan asetelmista ja kiemuroista. Lähteinä hän käytti erityisesti ruotsalaisia sanomalehtiä¹⁴, jotka yleensä tiesivät kansainvälisen tapahtumien taustoista enemmän kuin kotimaiset lehdet.

Leinonen pohti säännöllisesti maailmanrauhan säilymisen mahdollisuuksia maailmassa, jossa natsismi vahvistui Saksassa, fasismi nousi Italiassa ja Josef Stalin lujitti kommunismia Neuvostoliitossa. Stalinin vainojen ulottuminen Karjalaan asti vuoden 1936 alkupuolella kiinnitti Leinosen huomiota. Kun vetoaminen KL:oon oli osoittautunut turhaksi, Leinosen mielestä tarvittiin ”sota ja suurvaltojen oma in etujen vaaraan joutuminen, ennen kuin Kansainliitto puuttuu pienten heimokuntain asioihin”. Esimerkiksi Italian ja Etiopian välinen selkkaus oli Leinosen mukaan uhka maailmanrauhalle, ja hän syytti Kansainliittoa neuvottomuudesta. Italia hävitti Afrikkaa, ja Saksa käyttäytyi vihamielisesti. Leinonen oli realistina sitä mieltä, että kansainvälisiin turvallisuustakeisiin ei voinut luottaa, ja jokaisen maan oli itse huolehdittava itsestään. ”Monet uhkaavat, ja kaikki pelkäävät, mutta jokainen valtakunta aavistaa, että tulevaa suursotaa ei voi välttää. Asiat ajautuvat umpikujaan auttamattomasti”, Leinonen ennusti. Erityisen turvattomia olivat hänen mukaansa pienet maat, eikä Suomi ollut erikoisasemassa.¹⁵

Leinonen varoitti diktatuurista, ja hän uskoi, että äärimmäisyysuuntauksset eivät menestyneet kansanvaltaisesti hallituissa maissa eivätkä vallankaan maissa, joissa oli vahva talonpoikaisluokka. Hänen mielestään fasismi ja sosialismi eivät olleet vastakkaisia suuntauksia vaan täydensivät toisiaan. Esimerk-

keinä hän mainitsi Ranskan, jossa kommunismi ja sosialismi vahvistuivat Hitlerin ja Mussolinin noustua valtaan. Toisaalta Hitler oli kiitollinen Ranskan kommunistien suosiosta, koska se lujitti kansallissosialismin leviämistä Saksassa. "Fascismi lisää kommunismia, ja päinvastoin", Leinonen analysoi.¹⁶

Leinonen ennusti, että Saksa aloittaisi tulevan suursodan, koska ensimmäisessä maailmansodassa menetettyjen valtioiden takaisinvaltaus ja uudet valtaushankkeet olivat hänen mielestään loogisesti ajatellen helposti pääteltävissä. Myös Saksan sisäiset tapahtumat saivat Leinoselta huomiota. Demokratia oli hänen mukaansa suurissa vaikeuksissa. Esimerkiksi elokuussa 1936 Leinonen laskeskeli, että Italia ja Ranska eivät tyytyisi saavutuksiinsa. Leinonen iloitsi kuitenkin siitä, että Suomessa ja Pohjoismaissa vallitsi demokratia, ja hänen mielestään demokratiaa piti jatkuvasti vahvistaa.¹⁷

Leinosen mukaan Euroopassa ei vallinnut enää "aseellista rauhaa" vaan "rauhaton aseellisuus". Espanjan sisällissota lisäsi hänen mielestään tilanteen vakavuutta. Leinonen katsoi, että Espanjassa oli meneillään "uuden eurooppalaisen sodan kenraaliharjoitus". Tilanne oli hänen mielestään kehittynyt niin mutkikkaaksi, että Eurooppa ei voisi selviytyä ilman vakavia koettelemuksia. Hän toisti havaintonsa, että diktatuurijärjestelmät ruokkivat toisiaan. Lopputuloksena ei tulisi olemaan "sen enempää kansallissosialismin kuin kommunistinkaan häviö...", vaan monien paljon tärkeempien arvojen menetys, mittaamattomat kärsimykset ja raskaat veriuhrit".¹⁸

Vuoden 1936 jälkipuoliskolla maailmansodan rintamat hahmottuivat Ranskan tehdessä syyskuussa liittosopimuksen Puolan kanssa. Saksa ei jäänyt toimeettomaksi, vaan ryhtyi rakentamaan liittoa Italian kanssa. Saksan asemaa lujitti edelleen sen ja Japanin solmima antikomintern-sopimus, joka allekirjoitettiin marraskuun 25. päivänä.¹⁹ Leinonen kysyi, repiikö Eurooppa nyt itsensä vai nouseeko esimerkiksi Japanin mahti tilalle. Suomen olisi hänen mielestään haettava yhteistoiminnasta turvaa "lähestyvää rajuilmaa vastaan". Leinonen viittasi tässä kohden jo aiemmin esillä olleeseen, eduskunnan joulukuussa 1935 tekemään päätökseen, joka korosti yhteyttä Skandinaviaan. Pohjoismainen yhteistyö merkitsi, kuten jo aiemmin on todettu, Suomelle kahdenkeskistä yhteistyötä Ruotsin kanssa. Sillä pyrittiin tilanteeseen, jossa sodan uhatessa Ruotsista voitaisiin hankkia tarpeellista sotamateriaalia.²⁰ Leinonen viittasi englantilaisen poliitikon Winston Churchillin puheeseen, jonka mukaan Euroopan maat ovat bolshevistisia, kansallissosialistisia tai demokraattisia. Leinonen korosti, että valtiollinen olemassaolomme nojautuu aseellista voimaa enemmän tietoisuuteen, joka meistä on Euroopassa. Hän totesi Suomen orientoitumisen Pohjoismaihin olleen tietoisin valinnan, eikä muuta mahdollisuutta ollut. "Tehokas varustautuminen on näissä olosuhteissa sekä isänmaallinen että yleisinhimillinen velvollisuus", Leinonen kiteytti.²¹

Leinonen tutki tarkkaan kansainvälisen politiikan ilmapuntaria vetäen heilahteluista omia johtopäätöksiään. Hänen analyysijään sävytti bismarckilaisen voimapolitiikan lisäksi lähes inhorealismi. Rivien välistä näkyi koko ajan huoli kehityksen lopputuloksesta. Esimerkiksi helmikuun lopussa 1937 Leinonen pohti kansainvälistä "elämänrytmiä" ja yksityisen kansalaisen suhdetta "kansankokonaaisuuteen" ja sitä, miten tuo suhde oli vaihdellut ihmiskunnan historiassa. Leinosen mukaan ajan henkenä näytti olevan Napoleonin lause:

”Mitä teen - mitä merkitsee miljoona ihmishenkeä?” Leinonen ennusti nyt suursodan olevan ovella, ja tässä vaiheessa hän ilmeisesti jo kirjoitti täyttä päätä em. sodanvastaista näytelmäänsä Vieraalla tähdellä. Kansallisomaisuuksia käytettiin Leinosen mukaan varustautumiseen, koska vastakkain kaikkialla olivat maailmanpolitiikkaa määräävät edut ja aatteet, eikä kukaan enää uskonut muuhun ratkaisuun kuin kansojen kamppailuun. ”Rauhanpalmun viuhina” oli Leinosen mielestä aikoja sitten hukkunut ”sodan ukkosen kaukaiseen jyminaan”. Hän viittasi jälleen kansanvaltaisiin maihin, jotka olivat kuin saaria ”sodankiihkon aallokossa”.²²

Leinonen palasi yhä uudelleen ja uudelleen pienten valtioiden asemaan kansainvälisessä politiikassa asettaen jatkuvasti toivonsa demokratian puolustamiseen, joka oli ”yhtämittaista vapaustaistelua”, koska ”ajan henki hyökkäsi demokratiaa vastaan”. Kun ”diktatuuriset tartunnat” kulkivat maasta maahan, tartunnan torjuminen oli Leinosen mielestä kansalaisvapauksien puolustamista. Leinonen moitti sitä, että nuoria ei kasvatettu ajan hengen mukaisesti ”laajaan kansalaistunteeseen, vaan nuoret näkivät vain samanmielisten ryhmän, jonka valtaan muut on saatava alistumaan”. Kansainvälistä politiikkaa leimasi, kuten Leinonen oli jo aiemminkin havainnut, ”voiman oikeus”, johon pienten valtioiden oli alistuttava. ”Miekkoja taotaan, tykkeitä valetaan, ja joka ei ole tässä työssä mukana, se helposti poljetaan kuin mato.”²³ Euroopan suurvaltapolitiikka oli ”vain matematiikkaa”, ja valtiomiehet ”valtioittensa kauppamiehiä”. Kaikki ”punnitsevat ja laskevat”. Ero oli Leinosen mukaan vain siinä, että ”toiset kirjoittavat laskelmiaan punaiselle paperille, toiset punavalkoiselle, muutamat mustalle tai keltaiselle.”²⁴

Kansallinen eheytyminen alkoi hallita keskustelua Suomessa vuoden 1937 lopulla²⁵ saavuttaen huippunsa 1939 jälkipuoliskolla. Jokainen kansainvälinen kriisi aiheutti Suomessa mielipiteidenvaihtoa, jossa ulko- ja sisäpolitiikka kytettiin yhteen. Sisäistä yhtenäisyyttä pidettiin turvallisuuden edellytyksenä. Tähän liittyi ulkopoliittisten asenteiden yhdenmukaistumista Itävallan Anschlussista alkaen. Toinen merkittävä taustatekijä oli punamultahallituksen puolustaminen. Asiaan vaikuttivat myös itsenäisyysjulistuksen ja vapaussodan 20-vuotismuistojuhlat.²⁶

Maaliskuun puolivälissä 1938 Saksan joukot marssivat Itävaltaan, ja syyskuun lopussa Hitler painosti Münchenissä Englannin ja Ranskan johtajat suostumaan Tsekkoslovakian sudeettialueen liittämiseen Saksaan. Näiden tapahtumien johdosta Eurooppa hoiperteli sodan ja rauhan välimaastossa. Leinosen Vieraalla tähdellä -näytelmä oli saanut talvella ensi-illan Kansallisteatterissa Helsingissä. Eräässä päähenkilön repliikissä kajahtaa myös näytelmän kirjoittajan hätä: ”Minä tahdon vihdoinkin huutaa niin, että kuuluu maailman äärestä ääreen: sota on inhottava synti, hulluuksien hulluus, rikoksista suurin. Maailman täytyy havahtua.” Eduskuntatyössä päivittäin oleva Leinonen huolestui monen muun lailla kansainvälisen kehityksen suunnasta. Leinonen suhtautui edelleen sodan ja rauhan kysymyksiin realistisen kylmästi, eikä hän rakennellut missään vaiheessa spekuloinneissaan pilvilinnoja. Leinosen Ilkka suhtautui tilanteen kehitykseen kansainvälisessä politiikassa realistisemmin ja kylmemmin kuin muut ML:n lehdet.²⁷

Valtapelin kuvaaja

Leinonen kuvasi Ilkassa tilanteen kiristymistä Euroopassa ja kansainvälistä politiikkaa pelinä, jossa suurvallat tekivät siirtojaan kuin shakkilaudalla. Kovin-kaan paljon hän ei tarjonnut optimismia analyyseissään. Saksan marssittua Itä-valtaan Leinonen totesi, kuinka ”hirmuisella vauhdilla tehdään historiaa”. Suomikaan ei voinut tinkiä puolustusvoimiensa perusmäärärahoista, ja eduskunta hyväksyi 20.5.1938 perushankintalain.²⁸ Leinosen kritisoima Kansainliitto oli kärsinyt todellisen konkurssin vuoteen 1936 mennessä. Kansainvälisen politiikan kiristytessä Suomi orientoitui pohjoismaisen yhteistyön suuntaan. Huhtikuussa Neuvostoliitto aloitti tunnustelut Suomen suunnalla, ja viestintuoja oli Helsingin lähetystön sihteeri Boris Rybkin (Jartsev). Neuvotteluista lehdistö ei tiennyt mitään, ja samaan aikaan myös Saksa lähestyi Suomea. Saksakin oli tietämätön neuvotteluista, joista ulkoministeri Holsti kertoi vain Ruotsille, Ranskalle ja Englannille.²⁹

Itävallan Anschluss osoitti, että Kansainliitto ja sen suurvaltajäsenet Ranska ja Englanti eivät suojelisi pikkuvaltioita. Kuten aiemmin oli jo puhetta, Suomen vastaus kiristyvään kansainväliseen tilanteeseen oli vuonna 1935 julistautuminen puolueettomaksi Pohjoismaaksi.³⁰ Ulkoministeri Holsti luopui tavoitteesta syksyllä 1936 pyrkien reivaamaan Suomea aktiivisen Kansainliittopolitiikan tielle. Em. maiden arvostus laski vuonna 1938, ja sen seurauksena putosivat perusteet Holstin linjalta. Suomi ja Ruotsi olivat joutuneet eri linjoille maailmanjärjestössä tammikuussa 1938 Suomen esittäessä muita Pohjoismaita myönteisemmän kannan järjestön pakotejärjestelmän säilyttämisessä. Ruotsi kannatti pakotepykälästä luopumista. ML tuki Holstia pyrkien kääntämään häntä pohjoismaiseen yhteistyöhön. Leinonen oli sitä mieltä, että oppositio liioitteli Geneven tapahtumien merkitystä, ja että Suomi tulisi lähentymään Ruotsin mielipidettä. ML:n muuttunut asenne Holstiin tuli puolueen lehdissä julkisuuteen vain Leinosen linjanvedoissa. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunta, johon myös Leinonen kuului, vei maan ulkopolitiikkaa pohjoismaiseen suuntaan. Valiokunta suositteli hallitukselle, että Suomi varaisi itselleen täyden oikeuden ratkaista kussakin tapauksessa erikseen, milloin se soveltaisi Kansainliiton 16. artiklan säännöksiä. Nämä olivat näpäyksiä ulkoministeri Holstille. ML:ssa asia vaikutti niin, että Kansainliiton ”vararikosta” puhuttiin entistä enemmän. Puoluekokouksessa Lapualla 23.-24.4.1938 ulkopolitiikka olikin korostetusti esillä.³¹

Leinonen ei sen kummemmin paheksunut Saksan ekspansiivista politiikkaa eikä muuttanut suhtautumistaan Saksaa kohtaan kylmäkiskoiseksi Anschlussin jälkeenkään kuten eräät muut ML:n lehdet. Leinosella oli aktivistikaudeltaan jäänteinä tietyt saksalaissympatiat, jotka eivät olleet kokonaan viilentyneet. Hän ennakoiki nytkin maailmansotaa, mutta arveli, että Tšekkoslovakian saksalaisalueita Hitler ei anastaisi lähiaikoina. Leinonen ei ymmärtänyt, miksi monet maat halusivat ”kulkea Saksan tietä”. Hänen mielestään valtiomuotoja ja poliittisia ”uskontunnustuksia” ei voinut ”sellaisenaan kuljettaa maasta toiseen”. Leinonen ihmetteli Hitlerin sisäpolitiikkaa: ”Hitler kokoaa nopeasti lan-koja käsiinsä. Vielä muutama kiteyttämisenote ja hän voi sanoa, että Saksan valtakunnan todellinen kabinetti ei ole suurempi kuin välimatka valtakunnanjohtajan ohimosta toiseen.”³²

Toukokuussa 1938 kansainvälinen tilanne näytti vaihteeksi aikaisempaa rauhallisemmalta. Saksa ja Italia olivat vetäytyneet Kansainliiton toiminnasta, ja Leinonen pohdiskeli, olivatko järjestön mahdollisuudet lopullisesti menneet. Keväällä 1938 Leinonen iloitsi siitä, että kotimaassa *"kansanvaltainen ajattelu on juurtunut ja kasvanut tämän kansan mielialoissa voimakkaaksi tahdoksi"*.³³ Mielenkiintoinen sattuma Leinosen elämässä oli se, että hänen aiemmin mainittu, puolentoista kuukauden mittainen matkansa Yhdysvaltoihin osui juuri tähän ajankohtaan, jolloin sodan pilvet olivat hetkellisesti väistyneet Euroopan yltä.

Kansainvälinen valtapeli kuitenkin kuumeni jälleen syyskuussa 1938 Tšekkoslovakian tilanteen vaikeutumisenä, ja tilanne säikäytti Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon. Suomessa kiristymisen näkyi siinä, että Neuvostoliitto lähetti laivastonsa Itämerelle. Lopulta Münchenin sopimus laukaisi tilanteen, mutta samalla Englannin arvovalta laski Suomessa.

Kiistassa ML:n äänenkannattajat olivat tsekkien puolella ja niissä uskottiin, että Englanti ja Ranska tukisivat lopulta Prahan hallitusta. Puolueen lehdistä erityisesti Maakansa, Pohjolan Sanomat ja Savon Sanomat olivat Tšekkoslovakian puolella.³⁴ Leinonen ei kirjoittanut Tšekkoslovakian puolesta, vaan uskoi Englannin olevan valmis uhraamaan sudeettialueen rauhan alttarille. Hän viittasi The Times -lehden artikkeliin, jossa hallitusta neuvottiin ryhtymään sudeettisaksalaisen alueen luovuttamiseen. Englannin hallitus sanoutui kuitenkin irti lehden neuvoista. "Siellä tahdotaan valita kahdesta pahasta pienempi, ja silloin on Tšekkoslovakian jako vähäisempi juttu kuin uusi maailmansota", Leinonen kirjoitti. Leinonen osui naulan kantaan. Hitlerin vaadittua Nürnbergissä "sudeettialueen vapauttamista" Leinonen totesi, että "tuollainen kilvenkalistelu on suurelta osin bluffia, jolla tahdotaan saavuttaa tarkoitus ilman sotaa, johon Saksa tuskin on vielä valmis".³⁵

Leinosen mielestä Münchenin sopimus merkitsi vain hengähdysaikaa, sillä Eurooppa kulki yhä enemmän "voimantavoittelun ja laajentumishalun merkeissä". Valtioiden ryhmittymät alkoivat hahmottua, sillä Ranska ja Englanti olivat valtioparina, samoin Italia ja Saksa. Neuvostoliitto näytti Leinosen kuviossa jäävän yksin. Suomen olisi hänen mielestään edelleen vahvistettava puolustusvoimia ja saatava aikaan yhteistyötä muiden Pohjoismaiden kesken. Lisäksi Ahvenanmaan puolustus olisi ratkaistava.³⁶

Vuonna 1939 kansainvälispoliittisen tilanteen jännittyminen heijastui Suomeen, erityisesti vuoden jälkipuoliskolla. Suursodan varjossa Suomessa käytiin kesällä eduskuntavaalit. Lehdistössä käsiteltiin paljon turvallisuuspoliittisia seikkoja, joista Ahvenanmaan linnoittamiskysymys oli tärkeimpiä. Edelleenkin pienten valtioiden ainoa pelastus oli Leinosen mielestä liittoutuminen keskenään, sillä suurvalloilta oli turha odottaa suosiota. Suurvaltojen valtapelissä ei Leinosen mukaan ollut aatteilla mitään painoarvoa, sillä vain raha ja taloudelliset asiat ratkaisisivat. Fasismien ja kommunismin erikuntaisuus oli hänen mielestään sivuseikka silloinkin, kun Neuvostoliitto myi naftaa Italialle. Reaalipolitiikka ei tuntenut Leinosen havaintojen mukaan maailmankatsomuksia, rotuja ja uskontoja vaan kaupan, markkinat ja valtasuhteet. Leinonen ennusti myös Saksan ja Neuvostoliiton löytävän yhteiset kauppaintressit.³⁷

Saksa miehitti tynkä-Tšekkoslovakian 15.3.1939 suistaen kansainvälisen politiikan jälleen jännitystilaan. Nyt Saksa oli työntynyt ensimmäistä kertaa ei-

saksalaisten asuttamille alueille, ja Münchenin sopimuksen rauhanoptimismi romahti. Suomen puoluelehdistössä valtaus siirsi mielenkiinnon sisäpolitiikasta ulkopolitiikkaan antaen aiheita Suomen lähestyviin eduskuntavaaleihin. Tapalittunut ennakoi Saksan uusia laajentumisaikeita.³⁸ Leinonen arvioi maailmansodan syttymisen olevan nyt vain ajan kysymys. Saksa pyrki saamaan nopeasti hyvät asemat joka suunnalla, sillä ”sitä sitkeämmin se voi säilyttää paikkansa Euroopan kartalla tulevassa suuressa kamppailussa, jonka tulemistä tuskin enää voi mikään maallinen tai ylilmaallinen mahti estää”. Leinosen mielestä vaihtoehtoina eivät olleet enää sota tai rauha. Kysymys oli enää vain siitä, mihin saakka Hitler ehtisi marssia ennen sodan syttymistä. Hyökkäyksen kohteena saattoivat olla joko NL tai Ukraina. Euroopan suurvallat olivat Leinosen mukaan kummallisessa tienhaarassa.³⁹

Leinonen syytti tilanteesta Kansainliittoa, joka ei hänen mielestään ollut ”kallistanut korvaansa” ensimmäisen maailmansodan rauhankonferenssi päätösten tarkistamisvaatimuksille. Leinosen arvio tilanteesta oli tyyli: ”Kaikessa on jo sodan armottoman ja mistään piittaamattoman kouraisun tuntu.” Huhtikuussa 1939 Leinonen kirjoitti, että Suomen ja Pohjoismaiden ainoana keinona oli puolustuksen vahvistaminen. Hän peräänkuulutti jälleen myös yksimielisyyttä suurissa yhteiskunnallisissa asioissa. ”Varmistamalla asemamme kaikkien mahdollisuuksien varalle teemme *historiallisen ja kansallisen velvollisuutemme* sekä tämän päivän että huomisen hyväksi”, Leinonen kirjoitti.⁴⁰

Leinonen tarkasteli alkuvuodesta 1939 Suomen mahdollisuuksia selviytyä tietämättä mitään ns. Jartsev-neuvotteluista, joita hallituksen edustajat sekä Neuvostoliiton Helsingin suurlähetystön lähetystösihteeri Boris Jartsev ja suurlähettiläs Boris Stein kävivät 1938-1939. Leinonen tarkasteli Suomen turvallisuutta Euroopan kokonaistilanteen kannalta.

Suomi ja Ruotsi sopivat linnoittavansa yhteistyössä Ahvenanmaan, ja asia alistettiin KL:n vahvistettavaksi. Eräät ahvenanmaalaiset kävivät ennen kysymyksen ratkaisua puhumassa Ruotsissa hanketta vastaan, ja Leinonen tuomitsi heidät maanpettureiksi. Hän toivoi, kuten oli aiemminkin tehnyt, Suomen ja Ruotsin välille puolustusliittoa. Leinosen puolueessa Maalaisliitossa 1930-luvun puolessa välissä alkanut myönteinen suhtautuminen puolustusvoimien kehittämiseen jatkui, ja puolue oli kannattanut mieluusti alkuvuodesta 1938 täydennettyä puolustusvoimain perushankintaohjelmaa. Huhtikuussa 1939 ML kannatti myös määrärahaa Ahvenanmaan linnoittamiseen, ja puolueessa vallitsi ylioptimistinen mieliala Suomen puolustusvalmiuden suhteen. Leinonen ei tuonut julki sen kummemmin pessimismιάän kuin optimismiaan. Hän kiteytti Suomen ulkopolitiikan tärkeimmäksi kysymykseksi puolueettomuuden. Tämä merkitsi hallituksen ja koko kansan yksimielistä pyrkimystä ”estää sodankävijöitä hyökkäämästä maamme kautta toistensa kimppuun”.⁴¹

Maalaisliiton puoluekokouksessa Helsingissä 17.-18.4.1939 Leinonen, joka toimi kokouksen yhtenä puheenjohtajana, toivoi kansainvälisiin tapahtumiin viitaten, että Suomen ja Ruotsin kansat etsisivät toisiaan. Ruotsalaista veljespuoluetta kokouksessa edustivat kansanedustaja J.E. Andersson ja maanviljelijä Nils Larsson. Andersson piti Suomen historiaa ihannoivan puheen, jossa vilahtelivat mm. Runeberg, Välskärin kertomukset sekä suomalainen voitontahto ja sitkeys. Puhujan mukaan suomalainen ja ruotsalainen talonpoika olivat talou-

dellisesti ja historiallisesti "samaa verta, samaa kansaa". Suosionosoitusten tauottua Leinonen vetosi Ruotsiin ylistämällä Suomen ja Ruotsin välistä yhteistyötä. Leinonen viljeli tavoilleen uskollisena viittauksia historiaan ja jo tutuksi käynnyttä mahtipontista ilmaisuaan: "Vuosisadasta vuosisataan ovat Suomen ja Ruotsin talonpojat seisoneet verisillä kentillä vierekkäin." Hän tahtoi uskoa, että "Ruotsin talonpoikien myötätunto seuraa suomalaisia, jos sodan hetki lyö."⁴²

Leinonen oli, kuten tunnettua, kaiken aikaa vuodesta 1935 lähtien toivonut Suomen ja Ruotsin välille puolustuksellista yhteistyötä⁴³, ja nyt hän toivoi sitä entistä hartaammin ja entistä konkreettisemmässä muodossa. Tämä oli kuitenkin toiveajattelua, sillä Ahvenanmaan linnoittaminen joutui vastatuuleen Kansainliitossa NL:n vastustuksen johdosta touko-kesäkuussa 1939. Ruotsin hallitus peruutti esityksensä valtiopäiville, ja maiden välinen liittoajatus kariutui. Leinonen otti asian raskaasti. Hänen mielestään Pohjoismaiden "selvä ja rehellinen pyrkimys tahdotaan kietoa suurpolitiikan hämähäkinseitteihin". Leinonen totesi pettyneenä:

"Epäily, että Ahvenanmaa jossakin vaiheessa voisi palvella jonkin toisen Itämeren rannalla olevan suurvallan pyrkimyksiä, on tuulesta temmattu. Ei kukaan voi epäillä Pohjolan valtakuntain sanaa... Venäjän nykyhetken asenne Ahvenanmaan kysymyksessä on mitä räikeintä Pohjolan pienten valtakuntain puolueettomuuspyrkimysten loukkaamista... Tämän hetken vakavimpia Euroopan probleemoja on joka tapauksessa Itämeren kysymysten ylle painunut *punaisen jättiläisen varjo*, joka kautta vuosisatojen on ollut Pohjolan rauhan ja vapauden vaarallinen vihollinen."⁴⁴

"Sanat ovat savua"

Leinosen aiempi ennustus Saksan ja NL:n lähestymisestä toteutui 23.8.1939 maiden solmittua Ribbentrop-sopimuksen. Tieto tyrmistytti maailmaa, sillä aatteellisina vastakohtina pidetyt kommunismi ja natsismi löivät kättä toisilleen. Sopimus ei yllättänyt Leinosta, olihan hän jo maaliskuussa todennut, että aatteet ja maailmankatsomukselliset erot ovat sivuseikka, "kun saalista on tulossa". Suomessakin vasemmisto ja oikeisto yllättyivät täydellisesti sopimuksesta. Leinonen kommentoi tapahtunutta lähes itsestäänselvyytensä, olihan Saksa määrätietoisesti kehittänyt kauppasuhteitaan. NL ei ollut enää mikään "ryysyläisneitonen", vaan "kuninkaantytär, jolle kolme prinssiä kilvan tarjosivat lahjoaan", Leinonen kirjoitti. Sopimuksen aiheuttamat laineet kansainvälisessä politiikassa tuntuivat myös Suomessa, ja kansallinen yhteishenki lujittui loppuvuodesta 1939.⁴⁵ Saksa hyökkäsi Ribbentrop-sopimuksen rohkaisemana Puolaan 1.9.1939. Kun Englanti ja Ranska julistivat sodan Saksalle 3.9.1939, toinen maailmansota oli käytännössä alkanut.

Sodanuhka tuntui myös Suomessa, ja syyskuusta marraskuuhun Leinonen valmisteli lukijoitaan mahdollisen sodan ulottumiseen myös Suomeen. Hän yritti vahvistaa kansakunnan selkärankaa ja elämänuskoa ennen tulevia koetelemuksia. Puola luhistui Saksaa vastaan nopeasti, ja NL ryhtyi miehittämään 17.9.1939 Puolan itäisiä maakuntia. Suomessa sotaan varauduttiin elokuun lopulta lähtien, ja rauhattomuutta lisäsivät esimerkiksi NL:n sotalaivojen liikehittimiset Suomenlahdella. Kantahenkilökunnan lomat puolustusvoimissa peruutettiin, ja viikko sen jälkeen viimeksi kotiutettu ikäluokka kutsuttiin takaisin

palvelukseen. Pohjoismaiden pää- ja ulkoministerit antoivat Kööpenhaminassa 18.-19.9. julkilausuman, jossa uudelleen vahvistettiin Pohjoismaiden tahto noudattaa puolueettomuutta sotaa käyviin maihin. NL varmisti turvallisuuttaan Balliassa ja solmi keskinäisen avunantosopimukseen Viron kanssa 28.9. ja Latvian kanssa 5.10. Asiantuntijat aavistelivat NL:n ehdottavan pian vastaavanlaisia neuvotteluja myös Suomelle.⁴⁶

Leinonen oli hämmentynyt kansainvälisen tilanteen nopeista muutoksista. Häntä suretti erityisesti se, että mikään toiminta, oli kyseessä sitten Kansainliitto tai rauhantyö, ei ollut taannut rauhaa. Kaikki olivat ”kuin saippuakuplia, sanat ovat savua ja vakuuttelut valhetta”. Sodan lähestyvä kumu myös lamaannutti Leinosta. Alistuneena hän ilmoitti, että ”kevyitten jutelmien” aika oli ohi. Hän maalaili sodan kauhukuvia:

”Taas laahustavat hetken kuluttua sadattuhannet kädettömät, jalattomat sokeat ja mielipuolet kaikkialla maailmassa leipäpalaa kerjäten. Mitä iloa on heillä urheusmitalista rinnalla, sillä he tietävät, että nykyajan sota on vain koneiden sotaa, joukkomurhaa, jossa käden ja jalan tai hengen menetys ei merkitse mitään urheuden näytettä, vaan yksinkertaisesti uhria suuruudenhulluuden tai kansallisten intohimojen alttarille.”⁴⁷

Leinonen korosti syyskuusta lähtien *yksilöiden velvollisuutta* kansakunnan hyväksi vaaran hetkellä. Suomen oli hänen mielestään pidettävä ”pää kylmänä”. Leinonen uskoi, että maailmansodasta tulisi pitkä ja ”*hirvittävän tuhoisa*”. Kysymys oli ”historiallisesta ratkaisusta” ja siitä, mitkä valtiot pääsivät ”ylimmille sijoille” ratkomaan maailman asioita. Leinonen ennusti, että pienten ja puolueettomien maiden asema vaikeutuisi entisestään kaupallisten yhteyksien katketessa. ”Pienten kansojen valtiolaivat purjehtivat kuin myrskypilven alla suuressa sumussa”, Leinonen kirjoitti runollisesti.⁴⁸

”Tulen ja veren läpi täytyy kulkea”

Leinosen kirjoitukset muuttuivat vuoden 1939 lokakuussa entistä tunnepitoisemmiksi, ja lamaannus ja voimattomuus näkyivät nyt hyvin selvästi rivien välistä. Suomen hallitus sai 5.10.1939 kutsun lähettää edustajansa Moskovaan neuvottelemaan ”konkreettisista poliittisista kysymyksistä”. Välittömästi toteutettiin ylimääräiset kertausharjoitukset (YH). Moskovassa 12.-14.10. Paasikiven johdolla neuvotellut valtuuskunta sai eväikseen tiukat ohjeet. NL vaati Hangon sataman ja sen ympäristön vuokraamista tukikohdaksi. Vaatimuksiin kuuluivat myös Suursaari, Seiskari, Lavansaari, Tytärsaari ja Koivisto. Suomen olisi pitänyt hävittää Kannaksen linnoitetut vyöhykkeet. Korvauksena Suomi olisi saanut 5529 neliökilometrin suuruisen alueen Repolan ja Porajärven piiristä.⁴⁹

Ensimmäinen neuvottelu Neuvostoliiton vaatimuksista käytiin valtioneuvostossa 16.10.1939. Paikalla olivat Moskovasta ehtineet Paasikivi, Yrjö-Koskinen, Paasonen ja Nykopp. Itänaapurin vaatimukset saatettiin kokouksen tietoon 20.10. Neuvotteluja jatkettiin Moskovassa 23.-24.10., mutta tulokseen ei päästy. Neuvottelujen sisällöstä ei annettu tietoja lehdistölle, ja esimerkiksi 16.10. ML:n lehdet olivat ilmeisesti täysin tietämättömiä venäläisten vaatimuksista. ML:n eduskuntaryhmä otti kantaa aluevaatimuksiin yleisellä tasolla 28.10. tietämättä tarkemmin niiden sisältöä. Vasta 31.10. syrjässä olleet ML:n

parlamentaarikot ja lehtimiehet saivat tarkat tiedot NL:n esittämistä vaatimuksista.⁵⁰

Leinosen mielialat vaihtelivat lamaannuksesta optimismiin edellisen ollessa kuitenkin hallitsevin olotila. Lamaannuksesta toivuttuaan Leinonen yritti valaa uskoa lukijoihin esimerkiksi korostamalla, että Suomi oli kokenut historiansa aikana kovia ja tulisi nytkin tekemään parhaansa. *”Jokainen Suomen mies ja nainen tuntee näinä päivinä, että hänen hartioillaan, hänen tahtonsa teräksessä, mielensä alttiudessa ja käsivartensa voimassa on kappale vastuuta maan kohtalosta”*, Leinonen kirjoitti. Moskovan ensimmäisten neuvottelujen aikoihin Leinonen toivoi Suomen saavan oikeutta osakseen. Suomi oli Leinosen mielestä puolueeton suhteessaan suurvaltain selkkauksiin. Hän toivoi Neuvostoliiton ja Suomen suhteitten rauhoittuvan. Jos Suomi pakotettaisiin *”toisille teille”*, kansa tahtois Leinosen mukaan mieluummin *”kuolla räjähdykseen kuin tukehtua liejuun”*. Leinonen toivoi itänaapurin pidättäytyvän sellaisista ehdoista, *”joihin vapaan maan on mahdoton alistua”*.⁵¹

Leinosen mielestä Suomen kohtalosta riippui koko Pohjolan tulevaisuus. Suomi valmistautui, jos se siihen pakotettaisiin, suureen etuvartiotaisteluun alueella, *”jonka rantoja huuhtelevat sekä Itämeren ja Pohjanmeren että Atlantin aallot”*. Lokakuun puolenvälin tienoilla Leinonen hyvästeli lukijansa Karhuvainion Esan alakerrassa. Hän ilmoitti, että nyt ei ollut aikaa *”keskustella niistä yhteisistä arkisista asioista”*, joista oli kymmenen vuotta vaihdettu ajatuksia. Leinonen oli päättänyt lähteä Karjalan kannakselle, ilmeisesti auttamaan linoitustöissä, mutta olikin päätynyt Helsinkiin.⁵² Hän ennusti kovia aikoja ja päätyi kollektiiviseen tulkintaan yksilön asemasta kriisin hetkellä. Leinonen valitsi sanansa huolellisesti korostaen me-henkeä:

*”Tulen ja veren läpi kenties täytyy kulkea. Paljon murhetta kestää ja monta kyyneltä pyyhkiä. Mutta kaiken sen takana hämmöittää kirkas tie. Sillä oikeuden ja totuuden Jumalan käsivarsi ei ole lyhetty. Ikuinen oikeudenmukaisuus rankaisee ja armahtaa. Joka miekalla tahtoo tuhota sen, joka haluaa vain rauhaa, hän kerran miekkaan hukkuu. Nyt ei ole sinua eikä minua, ei meidän toiveitamme, eikä tarpeitamme... On vain kansa ja maa, yhteinen kuorma ja yhteinen taistelu, yksi toivo ja yksi tahto: elää vapaana omassa maassa... Omaa halua ja tahtoa ei saa olla, koska ei ole omaa kohtaloakaan. On vain yhteinen kohtalo, yhteinen kuorma ja vastuu, yksi halu ja tahto tehdä kaikki mitä voi.”*⁵³

Suomen neuvottelijoiden kolmas matka marraskuun alkupuolella Moskovassa kesti kaksi viikkoa. Moskova halusi edelleen tukikohdan Hangosta tai sen läheisiltä saarilta, mutta Suomen hallitus ei antanut neuvottelijoille liikkumatilaa. Paasikivi ja Tanner palasivat Helsinkiin 15.11.1939. Neuvottelujen katkeaminen oli suuri pettymys Mannerheimille, mutta hallitus tyytyi tilanteeseen. Helpottuneisuus levisi pian puolueisiin, lehdistöön ja kansan keskuuteen, ja näin alkoi vajaan kahden viikon mittainen valerauhan aika.⁵⁴ Leinonen palasi matkoiltaan asemapaikalleen Ilkkaan lokakuun lopussa ja kertoi matkustaneensa *”pitkin ja poikin Suomea”* ja katsoneensa asioita *”rauhan ja sodan näkövinkkelistä”*. Hän muisteli omaa sotaan lähtöään 21 vuotta sitten, eli lähtöään vapaussotaan 1918. Tilanne oli hänen mielestään nyt toisenlainen kansan ollessa *”yksi hengeltänsä niin kuin vereltänsäkin”*. Kun Molotov paljasti maailmalle Suomen ja Neuvostoliiton salaiset neuvottelut, Leinonen arveli, että edessä oli taistelu kansallisesta olemassaolosta. Hänen mukaansa Suomen ja Ruotsin oli nyt

tunnettava ”yhteisen vastuun välttämättömyys”. Leinonen vahvistikin päättäväisesti Ilkan lukijoita julkaisemalla esimerkiksi vanhan, Santeri Alkiota kuvaavan runonsa.⁵⁵ Sekin sopi tilanteeseen vahvistamaan Ilkan lukijoiden mieliä.

Valerouha loppui marraskuun lopulla 1939 tylysti NL:n hyökätessä Suomeen. Sitä ennen Molotov oli syyttänyt suomalaisia siitä, että nämä olisivat ampuneet Karjalan kannaksella tykeillä Mainilan kylän kohdalla rajan yli NL:n puolelle. Lavastettu välikohtaus oli tarpeen, jotta Molotov saattoi siihen vedoten sanoa irti hyökkäämättömyyssopimuksen Suomen kanssa. Jo paljon aiemmin hän ja Stalin olivat päättäneet ratkaista Suomen kysymyksen aseilla.⁵⁶ Suomalaisen suuttumuksen ja yllättyneisyyden tunnelmia kuvaa hyvin Leinosen pääkirjoitus Ilkassa 1.12.1939 talvisodan jo alettua. Nyt tarvittiin sitä yksituumaisuutta ja kansallista voimanponnistusta, jota Leinonen oli aatteellisissa pohdintoissaan koko 1930-luvun korostanut. Vastassa oli se ”ikivihollinen”, josta Leinonen oli suojeluskuntapropagandassaan 1920-luvulla varoittanut. Kirjoitus oli entisen aktivistin, suojeluskuntamiehen ja isänmaanystävän puheenvuoro olemassaolontaistelun joutuneelle maalle:

”Ensimmäiset pommit ovat räjähdelleet ja ensimmäiset hyökkäyshuudot kajahtaneet. Suomen rajan yli on astunut vihamiehen jalka. Törkeitä kansainvälisten määräysten loukkauksia tapahtui jo muutamia päiviä sitten... Vastoin kaikkia sitoumuksia ja vakuutuksia irtisanottiin hyökkäämättömyyssopimus tekaistuin perustein, ennenkuin oli edes vaivauduttu kuuntelemaan, mitä Suomen hallituksella oli sanottavaa...

..Syy ei ole meidän. On tehty kaikki mitä tehdä on voitu, että maa säästyisi sodan raatelulta. Mitään emme mahtaneet. Ikivihollisemme on jälleen lähtenyt liikkeelle. Olisi merkinnyt maan kunnian myymistä ja esi-isäin perinnön häpäisemistä, jos kansamme olisi vapaaehtoisesti antanut paloitella itsensä. Tämä sukupolvi ei halua tulla historian aikakirjoihin merkityksi kelvottomana ja omaa itseään halveksivana, koska sitä ei ole tehnyt mikään aikaisempikaan suomalainen sukupolvi...

Suomen kansalla on tästä hetkestä alkaen *vain yksi tahto ja mieli, vain yksi tehtävä: taistelu elämästä ja kuolemasta...* Jokainen käsivarsi on jännitettävä, jokainen ajatus suunnattava vain tähän yhteen päämaaliin. Yksityiset toiveet, pyyteet ja pyrkimykset eivät toistaiseksi saa merkitä mitään, yksityisiä ihmisiä ei ole, on vain kansalaisia, suuren yhteisön osia, jotka lyöttäytyvät yhä lähemmäksi toisiaan suureen voimainponnistukseen...

Kansojen Kaitsija ei ota pois suojaansa tältä kansalta nytkään, koska se on aina ennenkin sen kohtaloita ohjannut. Tähän luottaen, valmiina taistelemaan viimeiseen voimainpisaraan, otamme tyynin mielin vastaan kaiken, mitä kohtalo tästä alkaen kannettavaksemme asettaa.⁷³⁷

EPILOGI

Päätoimittaja, kirjailija Artturi Aleksanteri Leinosen (1888-1963) tärkein saavutus oli se, että hän osallistui merkittävästi lapuanliikkeen, oikeistoradikalismien ja -diktatuurinuhan pysäyttämiseen 1929-1932 Etelä-Pohjanmaalla, jossa liikehdintä loppuvuodesta 1929 käynnistyi. Leinonen innostui aluksi kommunisminvastaisesta toiminnasta. Paradoksaalista oli se, että Leinonen ensin edisti kommunisminvastaisen kansanliikkeen käynnistymistä mutta tuli myöhemmin liikkeen huomattavaksi vastustajaksi kotimaakunnassaan. Usein unohdetaan, että sekä lapuanliike että sen vastavoima syntyivät Etelä-Pohjanmaalla.

Leinonen ei tietenkään taistellut lapuanliikettä vastaan yksinäisenä don quijotena Etelä-Pohjanmaalla. Hänen taistelunsa oli osa taustaryhmänsä Maalaisliiton kannanmuodostusta lapuanliikkeeseen. Puolueen vaikuttajat sanoutuivat irti liikkeestä eri tahtiin, ja tämä näkyi esimerkiksi puolueen kansanedustajien mielipiteissä ja sanomalehtien kirjoittelussa. Maalaisliittolaisen hallituksen pääministeri Kyösti Kallio tuomitsi lapuanliikkeen sen jälkeen, kun joukko lapualaisia moukaroivat kommunistilehti Työn Äänen painokoneet käyttökelvottomiksi maaliskuun lopussa 1930. Kallion kanta oli ratkaiseva koko puolueelle. ML sanoutui irti lapuanliikkeen hämäristä puuhista huhtikuun loppupuolella, ja Leinosen oli mukauduttava puolueen linjaan. Vasta loppuvuodesta entisen presidentti K.J. Ståhlbergin kyyditys naulasi puolueen kannan lopullisesti.

Ennen Maalaisliiton irrottautumista lapuanliikkeestä Leinonen oli jäänyt puolueensa takuumieheksi Suomen Lukkoon, joka vastusti kommunismia mutta korosti laillisuutta. Leinonen ei voinut kuin ankkuroitua kyseiseen järjestöön. Leinosella oli työväliseenään Ilkka, jossa hän aluksi myötäili, selitti lapuanliikkeen kyydityksetkin parhain päin isänmaallisuudesta kumpuaviksi mutta myöhemmin myös kritisoi väkivaltaisuuksia harjoittanutta liikettä. Leinosesta tuli laillisuusrintaman johtaja Etelä-Pohjanmaalla, koska hän kutsui yhdessä Kustaa Tiitun kanssa Lapualle kansalaiskokouksen 1929 lopussa. Jo ensimmäisissä kommentoissaan Ilkassa Leinonen vaati laillisuutta taisteluun kommunismia vastaan. Laillisuuden kunnioittaminen oli ollut Maalaisliitonkin ohjenuora puolueen perustamisesta lähtien, ja Leinosen oli ilmeisen helppo sovittaa oma näkemyksensä yhteen Maalaisliiton näkemyksen kanssa.

Laillisuusrintaman johto säilyi Leinosella Lapuan toisen kokouksen jälkeiseen aikaan asti. Kyseisessä kokouksessa aloitteet karkasivat lopullisesti Leinosen käsistä. Leinonen vetäytyi laillisuusrintamalleen kommunisminvastaisen Suomen Lukon puheenjohtajan rooliin kommunisminvastaisen toiminnan johdon siirtyessä radikaaleja toimia kannattaville. Maalaisliitto luopui lopulta lapuanliikkeestä, koska puolueen perinne ja kannattajakunta eivät osuneet yksiin liikkeen toiminnan ja tavoitteiden kanssa. Lapuanliikkeen aiempien vaiheiden kertaaminen, selittely, ”ymmärtäminen” ja kritiikki olivat Leinoselta harkittua jarrutustaktiikkaa. Hänen kirjoituksensa vaikuttivat omalta osaltaan siihen, että lapuanliikkeestä ei lopulta tullut laajaa talonpoikaisliikettä Etelä-Pohjanmaalla. Leinosen ryhtyminen kommunisminvastaisen kansanliikkeen käynnistäjäksi pohjautui tämän vankkaan ideologiseen näkemykseen. Kommunismin vastus-

taminen ei ollut Leinoselle uutta, sillä hän oli tehnyt sitä itse asiassa lähes koko 1920-luvun Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin valistusohjaajan ominaisuudessa. Entisen aktivistin tunnot nostivat Leinosessa päätään vuonna 1930, mutta vapaussodan saavutusten vieminen loppuun ei saanut kuitenkaan hänen mielestään merkitä turvautumista laittomuuksiin. Tilanne oli myös ristiriitainen, koska lapuanliikkeessä oli mukana paljon Leinosen entisiä aktivistitovereita, kuten esimerkiksi Vihtori Kosola.

Kun kommunistinuoret kokoontuivat Lapualle haastejuhliin, paikkakuntalaiset eivät osoittaneet heille vieraanvaraisuutta. Kun juuri Ilkan peräsimeen siirtynyt Leinonen vaistosi mielialat, hän ryhtyi välittömästi purkamaan painetta kutsumalla kokouksen Lapualle pohtimaan, mitä tehdä kommunistien yhä kiihtyvälle toiminnalle. ML:n patriarkka Santeri Alkio makasi sairaana Laihiällä, mutta hänellä oli vielä vaikutusvaltaa Leinoseseen, jota hän lienee rauhoitellut kommunisminvastaisen liikehännän alkaessa. Lopullisesti Suomen poliittisen järjestelmän muuttamisen esti maataloutemme pientilavaltaisuus, sillä sosiaalidemokraatit eivät olisi yksin pystyneet 1929-1932 puolustamaan demokratiaa.

Laillisuustaistelu oikeistoradikalismia vastaan 1929-1932 muodostui taitekohdaksi, rajalinjaksi Artturi Leinosen 1910-luvulla alkaneella nousevalla urala. Kyseessä oli Leinosen elämäntyön huipentuma. Edellä mainitun ajankohdan jälkeen Leinosen nousu taittui, ja toiminta keskittyi pääasiassa kahtaalle, linjanvetoihin ja pohdintoihin Ilkassa sekä kirjailijan työhön.

Mistä Leinonen sitten tuli tähän elämäntyönsä tärkeimpään vaiheeseen? Hän oli ollut 1910-luvulta lähtien maalaisyhteisössä oman tiensä kulkija. Karvarin "Arttu" liittyi jo poikasena Ylihärmän nuorisoseuraan, koska halusi sivistystä. Saman tulen ajamana hän pyrki ja pääsi Jyväskylän seminaariin. Leinonen löysi yhteiskunnallisen väylänsä ja aloitti kuvaannollisesti sanoen kiipeämisenä kohti vuoren huippua. Huippua ei merkinnyt opettajan työ Töysässä eikä Ylihärmään paluu sen jälkeen. Ei myöskään se, että Leinonen avusti runoillaan ja kirjoituksillaan Santeri Alkion luotsaamaa nuorisoseuralehti Pirkijää, josta tuli hänen ensimmäinen kirjallinen fooruminsa. Leinosella oli pian hallussaan useita väyliä eteläpohjalaisten tajuntaan, eikä nuori opettaja aikaillut valinnoissaan. Ystävyys Alkioon ohjasi Leinosta myös Maalaisliiton toimijaksi, joskin hän oli tässä vaiheessa korostetusti nuorisoseuramies.

Ryhtyminen maanpetokselliseen toimintaan jääkäriväriväriksi tsaarinvalan Suomessa 1916 vaati nuorelta perheenpäältä rohkeutta. Alkio kielsi, mutta Leinonen valitsi toisin. Maakunnan mies Leinonen ryhtyi vaikuttamaan koko kansakunnan kohtaloihin. Leinosen ratkaisussa voi nähdä nuoruuden uhmaa ja seikkailunhalua, jota nuori opettaja ei voinut toteuttaa leipätyössään. Perheellisen miehen ratkaisuksi lähtö tuntemattomuuteen oli epäsovinnainen varsinkin silloisessa yksinelättäjäyteen perustuvassa perhemallissa. Kenties myös Alkio epäily lisäsi Leinosen halua näyttää oppi-isälleen. Vankilakausi merkitsi ensin kriisiä Leinosen perheelle, mutta Venäjän vallankumouksen myötä 1917 painajainen muuttui jälleennäkemisen riemuksi. Kansakoulunopettaja Leinonen astui jääkäriväriväriin aktivismin pariin, ja tavoitteena oli Suomen irrottaminen Venäjän yhteydestä. Leinonen suuntautui myös yhteiskunnallisessa katsannos-

saan entistä selvemmin Maalaisliittoon asettuen ensimmäistä kertaa puolueen kansanedustajaehdokkaaksi eduskuntavaaleissa syksyllä 1917.

Kun valkoisten joukkojen komentaja Carl Gustaf Mannerheim saapui Etelä-Pohjanmaalle tammikuussa 1918, Leinonen oli maakuntansa olot hyvin tuntevana luonnollinen valinta komentajan esikuntaan. Leinosen vapaussota huipentui ensin venäläisten joukkojen aseistariisumiseen Etelä-Pohjanmaalla ja sen jälkeen esikuntatehtävien ohessa taistelutoimintaan Tampereella ja Viipurissa. Vapaussota ei ilmeisesti jättänyt traumoja Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin päälliköksi kohonneeseen Leinoseen. Tosin voi kysyä, vaivasiko Leinosta jälkeensä se, että hän ei ilmeisesti pystynyt pelastamaan ylihärmäläistä Esa Eliel Näsiä teloituskomppanian luodeilta, koska asia hoidettiin Leinosen selän takana.

Leinonen kuului niihin noin puoleensataan aktivistiin, joista tunnetuimmat pyrkivät säilyttämään "valkoisen hegemonian". Leinonen halusi vapaussodan jälkeen ottaa tietoisesti etäisyyttä vuosien 1916-1918 tapahtumiin ja erityisesti jälkiaktivisteihin, joista innokkaimmat - esimerkiksi helsinkiläiset Kai Donner ja Elmo Kaila etunenässä - puuhasivat ja toteuttivatkin Aunuksen retkeä ja Pietarin valtausta. Leinonen haki omaa paikkaansa itsenäistyneessä tasavallassa ja suuntautui omassa aktivismissaan vapaussodassa valkoisille voiton tuoneen "hengen" vaalimiseen. Leinosen mielestä ilman tuota "henkeä" valkoiset eivät olisi voittaneet, ja hän katsoi, että edessä saattoi olla aika, jolloin sitä taas tarvittaisiin. Leinosen aktivismi muuttui ja merkitsi vuosina 1918-1923 vapaussodan muistojen vaalimista.

Valtiovallan ja suojeluskuntajärjestön välinen jännite purkautui 1921 suojeluskuntaselkkauksessa. Siinä sekä uuden suojeluskunta-asetuksen valmistelussa, jolla järjestön riippuvuus valtiovallasta vahvistettiin, Leinonenkin oli mukana. Mutta sen jälkeen Leinonen sanoutui irti jälkiaktivistien yrityksistä vaikuttaa tasavallan kehitykseen vuosien 1915-1917 aktivisti-ideologian ja konspiratiivisen toiminnan pohjalta. Siperian kovat kokemukset olivat opettaneet Leinosta, eikä ääritoiminta enää houkuttellut varsinkaan, kun vankilavuodet olivat tuoreessa muistissa. Eteläpohjalaisena vaikuttajana Leinonen oli myös maantieteellisesti etäällä entisistä aktivistitovereistaan, jotka vaikuttivat lähinnä Helsingissä. Syynä erkaantumiseen oli myös Leinosen omaksuma tasavaltalaisuus, sillä toisin kuin useat entiset aktivistit Leinonen kannatti Alkion ja ML:n tavoin tasavaltaa. Leinonen toi julki tasavaltalaisuutensa asettumalla toistamiseen ML:n kansanedustajaehdokkaaksi 1919 eduskuntavaaleissa. Näin valtiomuototaistelusta tuli keskeinen "jakava tekijä" Leinosen uralle, ja hän kiinnittyi entistä tukevammin Maalaisliittoon. Leinonen lähti sopeutumaan vapaussodan jälkeiseen tasavaltaan demokraattisen vaikuttamisen kautta. Kun lapuanliike oli osalle vapaussodan voittajia pyrkimys viedä vapaussodan jälkeen heille toteutumattomat tavoitteet päätökseen, Leinonen oli kovan valinnan edessä 1929-1930, sillä kommunismin, kommunistien ja lievemmin myös sosialidemokraattien vastustaminen oli ollut yksi piirre hänen aiemmassa elämässään. Leinonen selviytyi tilanteesta laillisuuden lippua heiluttaen.

Artturi Leinosen aktivismi muuttui vuodesta 1924 eteenpäin suojeluskunta-aktivismiksi, kun hän suostui Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin osapäivätoimiseksi valistusohjaajaksi. Työ oli luonteva jatke hänen varsinaisille

aktivistivuosilleen, ja se sisälsi vuoden 1918 valkoisille voiton tuoneen "hengen" korostamista suojeluskuntatyön perustana. Nuijasoturista tuli nyt uusi kanava Leinosen "valkoisen Suomen" maanpuolustusideologiaa tiheimmille kirjoituksille, joissa keskeistä oli "suojeluskuntahengen" hehkuttaminen ja kommunistipiirien maanpuolustusvastaisuuden voimakas kritisointi.

Kolmas toiminnan lohko, kirjailijan työ, vei myös suojeluskuntamies Leinosen aikaa ja energiaa 1920-luvulla entistä enemmän, mutta sitä kautta entisen aktivisti sopeutuminen yhteiskuntaan helpottui. Lakeuksien Lukko, Kolmanteen ja neljänteen polveen ja Profeetta saivat Leinosen odottamaan jo kirjallisia palkintojakin. Kun arvostusta ei tullut, Leinonen katsoi tämän johtuvan siitä, että hän sittenkin oli vain maakunnan mies. Hän päätteli, että palkintoja annettiin vain Helsingin kirjallisten piirien hyväksymille henkilöille. Leinonen vetäytyi entistä enemmän kotimaakuntaansa, mikä vaikutti protestilta Helsinki-keskeisyyttä vastaan.

Leinonen ei missään vaiheessa suunnitellut poliittista uraa, ei edes sanomalehtimiehen uraa, josta kuitenkin tuli hänen elämänsä pitkäaikaisin tehtävä Santeri Alkion suostuttelujen seurauksena. Leinonen oli yhteydessä Alkioon säännöllisesti 1910- ja 1920-luvuilla, ja Maalaisliitto oli Leinoselle luonnollinen valinta, vaikkei hän kuulunutkaan puolueen aktiivisimpiin toimijoihin. Kokoomukselaisen Vaasa-lehden päätoimittaja, lapsuudentoveri Jaakko Ikolakin tarjosi Leinoselle töitä paitsi lehdestään myös kokoomuksen politiikan parista. Leinonen kuittasi Ikolan kosiskelut naurulla, koska halusi kulkea omia kirjallisia teitään.

Kun "hyvä veli" Alkio sitten vetosi vetoamistaan Leinoseen vakavan sairastelunsa lomassa, tämä teki ratkaisevan siirron ja otti vetovastuun Ilkasta. Näin Leinonen siirtyi lopullisesti poliittiseen keskustaan vapaussodan voittajien ryhmittymästä, jota suojeluskunnat ja entiset aktivistit edustivat. Suostuessaan maalaisliittolaiseksi sanomalehtimieheksi Leinonen riuhtaisi itsensä irti "valkoiselta rintamalta" suojeluskuntapropagandistin työstä.

Itse asiassa käynnistäessään loppuvuodesta 1929 kommunisminvastaista kansanliikettä maalaisliittolaistunut Artturi Leinonen vastasi 1929-1930 viimeisen kerran entisen viiteryhmänsä aktivistien "taisteluhuutoon" viedä 1918 vapaussodan saavutuksia päätökseen. Lapuanliike kaatui kuitenkin omaan mahdollisuuteensa, ja Leinonen taistelikin nyt oikeistoradikalismia vastaan. Mäntsälän kapina 1932 merkitsi tässä mielessä karaistavaa taistelua, jossa Leinonen esti Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin piiriesikunnan jäsenenä maakunnan miesten lähtöjä Mäntsälään. Juopa Leinosen ja tämän entisten aktivistitoverien välillä syveni kuitenkin entisestään Seinäjoella piiriesikunnan kiihkeässä ilmapiirissä. Lapualaismielisten laitimalla murhalistallakin Leinonen oli kärkipäässä. Mäntsälän kapinan jälkeen lapualaismieliset eivät enää valinneet Leinosta Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin esikuntaan. Vaasan suojeluskuntaan hän sai sentään jäädä rivijäseneksi. Yksi Leinosen toiminnan lohko, aktivismi ja suojeluskuntatyö, olivat tulleet tiensä päähän. Leinonen oli monien entisten aktivistitovereidensa silmissä "isänmaaton". IKL:ksi muuttuneen lapualaisuuden aatetta ajava Ajan Suuntakin levitti ilkeitä juoruja Leinosen menneisyydestä.

Leinonen toimi myös oikeistoradikalismien vastaisessa Isänmaan ja Lain Puolesta -järjestössä 1932-1933. Se oli viimeinen vaihe Leinosen oikeistoradikalismien vastaisissa toiminnoissa. Sen jälkeen kun lapualaismieliset olivat tunkeutuneet puolustusministeri Jalo Lahdensuon kotiin, Lapualla pidettiin Maalaisliiton järjestämä kansalaiskokous, joka otti Leinosen esityksestä lapuanliikkeeltä pois sille 1930 annetun valtakirjan. IKL nostatti 1933-1937 Leinosessa vastarintaa kuten lapuanliikekin hieman aiemmin. Ilkassa Leinonen säännöllisesti varoitteli eduskuntapuolueeksi muuttuneesta IKL:stä ja sen ihaileman opin, fasismien sopimattomuudesta suomalaiselle maaperälle. Leinonen ei kuitenkaan vaatinut puolueen lakkauttamista, koska hänen mielestään liike oli vaaraton. Vaikka Leinonen ML:n ja Alkion oppien mukaisesti oli heti tuominut lapuanliikkeen, suhtautumisessaan IKL:ään hän oli esimerkiksi tulevaa suurmiestä Urho Kekkosta maltillisempi. Poliittisia irtopisteitäkään Leinonen ei tarvinnut, koska toisin kuin Kekkonen hän ei suunnitellut poliittista uraa.

Kun oikeistoradikalismi ehtyi, Leinonen sai tuulta purjeisiinsa kirjailijana. Salanimellä kirjoittamassaan romaanissa Hauta rajan takana Leinonen puki kirjalliseen muotoon sen lapuanliikkeen kritiikin, johon hän ei ollut Ilkassa ja Suomen Lukon puheenjohtajana uskaltanut kesällä 1930. Teoksessa hän ymmärsi vakaumuksellisen kommunistin valinnan. Leinonen kuvasi lapuanliikkeen tekemiä väkivallantekoja melko realistisesti, tavalla, joka olisi tiennyt hänelle vaikeuksia, jos teoksen tekijä olisi tullut lapualaispiirien tietoon ennen aikojaan. Vuodet 1931-1933 olivat työntäyteisiä, ja tuloksena oli kolmiosainen historiallinen romaani Hakkapeliitat. Jo 1910- ja 1920-luvuilla Leinosen uralla näkynyt voimien hajotus jatkui tämän suostuessa kansanedustajaehdokkaaksi vuoden 1936 vaaleissa.

Toisaalta oli hämmästyttävää, että entinen aktivisti Leinonen niin nopeasti politiikan rivimiehestä ML:n ykköslehtiin kuuluneen Ilkan päätoimittajaksi nostettuna "oppi" 1930-1931 kirjoittamaan uuden viiteryhmänsä poliitikasta asiantuntevia pääkirjoituksia. Maalaisliitossa Leinosen tähti oli hiljalleen nousut 1930-luvun alkuvuosina. Kaikessa alkoi kuitenkin näkyä väsymisen merkkejä vuoden 1933 jälkeen, jolloin Leinonen siirtyi selvästi tapahtumien taustalle poliittiseksi ja aatteelliseksi pohdiskelijaksi. Olisi voinut odottaa, että esimerkiksi kansanedustajana, joilla 1930-luvun Suomessa oli vaikutusvaltaa, Leinonen olisi voimakkaasti lähtenyt ajamaan ihanteitaan. Näin hän ei tehnyt, vaan urasta jäi vaisu kuva. Leinonen ehkä koki oikeistoradikalismien pysähtymisen Suomessa niin suureksi asiaksi, että kansanedustajanakaan hän ei enää löytänyt uusia haasteita. Leinonen jäi ML:n rivikansanedustajaksi, joka ei käyttänyt eduskunnassa monta puheenvuoroa. Leinosen kansanedustajakauden matalalle profiilille on myös edellä mainittua konkreettisempi syy. Leinonen nimittäin kirjoitti 1936-1938 koko kansanedustajakautensa Ilkkaan lähes yhtä paljon kuin aikaisemminkin, ja kirjojakin ilmestyi lähes joka vuosi. Jokin tehtävä tässä yhdistelmässä - sanomalehtimies, kansanedustaja ja kirjailija - oli jätettävä vähemmälle, ja tässä tapauksessa se oli kansanedustajan työ.

Poliittiset avauksetkin Ilkassa jäivät oikeastaan yhteen, nimittäin SDP:n ja ML:n yhteistyön varovaiseen edistämiseen. Kun aihe oli ML:ssa lähes kuoliaaksi vaiettu, Leinonen edisti omalta osaltaan ensimmäisen punamultahallituksen syntyä julkaisemalla syyskuussa 1935 nimimerkki Rajankävijän SDP:n ja ML:n

yhteistyötä kannattavan artikkelisarjan. Vapaussodan voittajia edustanut entinen suojeluskuntamies ja aktivisti tarjosi näin yhteistyön kättä sosialidemokraateille. *Leinosen asenteiden muutos, tämän kehityskaari jääkärivärväristä ja aktiivista punamultamieheksi heijasteli sitä kansallista eheytymistä, joka tapahtui Suomessa 1930-luvulla ennen talvisodan syttymistä.* Kansallinen eheytyminen ei tapahtunut oikeiston ehdoilla, ja torjuessaan oikeistovaaraa Leinonen oli toteuttanut tässäkin kansallista tarkoituksenmukaisuutta.

Kielitaistelun huipentumisessakin Leinosella oli vain tarkkailijan ja kommentoijan rooli - rooli, joka vahvistui entistä selvemmin 1930-luvun jälkipuoliskolle tultaessa. Kielikysymystä kommentoidessaan Leinonen oli ML:n vaikuttajista ensimmäisiä pohjoismaisen suuntauksen puolestapuhujia vuonna 1935. Jos ei oteta huomioon joutumista pariksi viikoksi vankilaan Urho Kittilän Paavo Virkkusesta kirjoittaman herjaavan pakinan vuoksi, Leinosen taistelun aiheet olivat ehtyneet 1930-luvun jälkipuoliskolle tultaessa. Leinosen päätehtäväksi Ilkassa jäi oikeastaan vain kansainvälisen politiikan kehityslinjien arvioiminen ja ennustaminen. ML:n nimimiehistä Leinonen menetti ensimmäisenä uskonsa Kansainliiton mahdollisuuksiin maailmanrauhan takaajana. Leinonen ounasteli jo vuodesta 1936 eteenpäin tulevan suursodan yllättävän tarkasti. Pienten maitten ainoa mahdollisuus oli Leinosen mielestä liittoutua keskenään suurvaltojen saalistaessa. Siksi hän toivoi sotilaallista yhteistyötä Suomen ja Ruotsin välille. Leinosen kirjoittelua sävytti 1930-luvun jälkipuoliskolla entistä selvempi inhorealismi hänen pohtiessaan maailmanrauhan mahdollisuuksia. Tämän hän teki myös Vieraalla tähdellä -näytelmässä.

Selkeän painopisteen puuttuminen leimasi Leinosen toimintaa 1910-luvulta 1930-luvun loppuun. Leinonen oli moniottelija, joka ei itse asiassa halunnut valita moninaisuudesta vain yhtä tiettyä sarkaa tai elämäntehtävää, vaan teki samanaikaisesti lähes kaikkea sitä, minkä koki tärkeäksi. Leinonen ei joko kyennyt keskittymään tai sitten hän velvollisuudentunnossaan suostui tehtäviin, joista kieltäytymällä olisi saanut rauhaa paneutua johonkin tiettyyn osa-alueeseen. Kenties Leinoselta vain yksinkertaisesti puuttui uskallus valita yksi laji, joka olisi ollut ylitse muiden, ja itseään hajottamalla hän piti perheensä leivässä. Tuo yksi alue olisi voinut olla kirjailijan työ, mutta Leinonen ei uskaltanut heittäytyä yksistään sen varaan. Kirjoittaminen oli kuitenkin Leinosen tärkein elämäntyön sarka ja juuri kirjoitustensa kautta hänen ajatus- ja aatemaailmansa avautuu parhaiten.

Leinosen vaikutus jäi paljolti oman kotimaakunnan rajojen sisäpuolelle, vaikka hänellä olisi ollut mahdollisuus kokemuksensa ja yhteiskunnallisen harastuneisuutensa perusteella lyödä itsensä läpi esimerkiksi valtakunnan politiikassa. Leinonen kenties laskelmoi, että Helsingissä kilpailu politiikan tai kirjallisuuden kärkipaikoista oli tiukkaa ja että Etelä-Pohjanmaalla hänellä ainakin oli mahdollisuus pysytellä eturivissä. Hän myös näki vaikutusmahdollisuuksiensa kumpuavan nimenomaan maakunnallisuudesta eikä siksi halunnut siirtyä pois Etelä-Pohjanmaalta.

Leinosen tärkein tehtävä yhteiskunnallisena ja poliittisena vaikuttajana olikin siis oikeistoradikalismin ja fasismin uhan estäminen. Tällä toiminnalla oli maakunnalliset juuret mutta suuri vaikutus koko maan kohtaloihin. Tässä mielessä Leinosen toiminta 1930-luvulla on hyvä esimerkki siitä, miten tietyissä olosuhteissa, tietyssä historiallis-

sa tilanteessa maakunnallinenkin vaikuttaja voi antaa panoksensa ratkaisevalla tavalla koko valtakunnan sisäpolitiikkaa ravistelleen ilmiön - oikeistoradikalismien - alasajoon.

Artturi Leinonen oli 1910- ja 1920-luvuilla ikään kuin mies, joka kiipesi kohti vuoren huippua. Kuitenkin 1930-luvun jälkipuoliskolla tapahtui selvä taantuma - mies laskeutuikin oikeastaan vain kukkulalta. Leinosen toiminta suuntautui monille tahoille ja huiput jäivät puuttumaan. Leinosen kuten muidenkin suomalaisten maailma pirstoutui joulukuussa 1939 talvisodan syttyessä. Sotavuosina Leinosen rooli lehtimiehenä korostui, samoin kuin 1940-luvun jälkipuoliskolla ja 1950-luvulla. Viimemainitulla vuosikymmenellä Leinonen esimerkiksi tuki, päinvastoin kuin monet maalaisliittolaiset vaikuttajat Etelä-Pohjanmaalla, tohtori Urho Kekkosen presidenttitietä. Ilkan päätoimittajuudesta Leinonen erosi vuonna 1958.

Leinonen oli aktivisti, patriootti ja isänmaanystävä elämänsä loppuun asti. Esimerkiksi aktivistimuistojaan hän tallensi kirjoihinsa jälkipolville vielä elämänsä ehtoosakin. Esimerkiksi Leinosen viimeiseksi jäänyt romaani "Päin nousevan Suomen rantaa" (1963), oli hänen kirjallinen kunnianosoituksensa aktivisteille ja jääkäreille. Historian dramatiikasta kertoo, että Leinonen kohtasi matkansa pään 75-vuotiaana Vaasassa 26.2.1963 kotiovellaan ollessaan palaa-massa jääkäreitten Vaasaan tulon perinteisestä vuosijuhlasta Vaasan kaupungintalolta.

LYHENTEET

AKS	Akateeminen Karjala-Seura
IKL	Isänmaallinen Kansanliike
HYK	Helsingin yliopiston kirjasto
KA	Kansallisarkisto
KMA	Keskustan ja maaseudun arkisto
ML	Maalaisliitto
Pk.	Pääkirjoitus
Pk	Pikkukokoelma
RKP	Ruotsalainen Kansanpuolue
SA	Sota-arkisto
SD	Svenska Dagbladet
SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue
SS	Suomen Sosialidemokraatti
Sk	Suojeluskunta
SkY	Suojeluskuntain yliesikunta
SL	Suomen Lukko
VMA	Vaasan maakunta-arkisto
VP	Valtiopäivät

LÄHDEVIITTEET

TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Artturi Leinonen - katsaus aiempaan tutkimukseen

- 1 Vuoden 1918 sodan nimitys on kiistanalainen, ja sodasta voidaan perustellusti käyttää erilaisia nimityksiä. Tutkimuksen kohteelle Artturi Leinoselle 1918 sota oli vapaussotaa, ja käytän siksi koko ajan tätä termiä. Ks. keskustelua 1918 sodan nimestä Historiallinen Aikakauskirja 2/1993, s. 97-120.
- 2 Seppo Hentilä, Itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen 1917-1944. Teoksessa Suomen poliittinen historia 1809-1995. Juva 1995, s. 121. Aktivisteilla tarkoitetaan myös Suomessa 1900-luvun alkuvuosina syntynyttä poliittista ryhmää, jonka mielestä passiivinen vastarinta ei riittänyt venäläistämistoimien edessä. Aktivistien toiminta alkoi hiipua mutta sai uutta voimaa I maailmansodan sytyttyä, ja aktivistien toimesta syntyi jääkäriiliike, jonka tavoitteena oli aseellinen vapaustaistelu ja siihen liittyvä ulkomailla järjestettävä sotilaskoulutus. Kaisu-Maija Nenonen, Ilkka Teerijoki, Historian suursanakirja. Juva 1998, s.20, 116.

Tutkimustehtävä ja lähteistö

- 3 Ari Uino, Biografisen tutkimuksen ääriviivoja. Teoksessa Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta. Toimitussihteeri Marketta Ahtiainen. Juva 1990, s. 311.
- 4 Vesa Vares, Konservatiivi ja murrosvuodet. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922. Helsinki 1993, s. 15.
- 5 Jaakko Paavolainen, Poliittisen elämäkertatutkimuksen ongelmia. Historiallinen Aikakauskirja 1986, s. 204. Paavolainen 1986a.
- 6 Gunnar Palander, Historiallista kirjallisuutta. Historiallinen Aikakauskirja 1905, s. 225.
- 7 Pentti Renvall, Nykyajan historiantutkimus. Porvoo 1965, s. 251-252.
- 8 Jukka-Pekka Pietiäinen, Elämäkerrallisesta historiantutkimuksesta. Historiallinen arkisto 82. Helsinki 1984, s. 171.
- 9 Paavolainen 1986a, s. 203-207.
- 10 Renvall, s. 243.
- 11 Jaakko Paavolainen, Henkilöhistoriallisen tutkimuksen lähteistä. Historiallinen arkisto 88. Vammala 1986, s. 261. Paavolainen 1986b.
- 12 Paavolainen 1986b, s. 264.
- 13 Ari Uino, Elämäkerrallisen tutkimuksen ongelmia. Kanava 1985, s. 403.
- 14 Paavo Tuomari, Santeri Alkion yhteiskunnalliset aatteet. Kolmas painos. Kokemäki 1971.

I

ELÄMÄNTIE POLVEILEE 1888-1929

Suku, vanhemmat ja lapsuus

- 1 Perustuu, ellei toisin mainita seuraaviin lähteisiin: Artturi Leinonen, Maalaispojan matkaanlähtö. Muistelmia I. Porvoo 1959a, s. 9-13, 32-33, 64-65, 74-78, 87-88; Kaarina Vasarlan (os. Leinonen) haastattelu 14.8.1994; Kalevi Leinosen haastattelu 8.3.1993; Jouko Vahtola, Nuorukaisten sota. Suomen sotaretki Aunukseen. Keuruu 1997, s. 39-40, 169.
- 2 Heikki Ylikangas, Tervasta teollisuuteen. Ylihärmän kehitys varhaisista ajoista nykypäivään. Vaasa 1989, s. 139-147.
- 3 Ylikangas 1989, s. 147-156.
- 4 Ylikangas 1989, s. 158-160, 161-173.
- 5 Ylikangas 1989, s. 323-324.

Nuorisoseura kutsuu

- 6 Paavo Tuomari, Nuorisoseuramies ja kasvattaja. Teoksessa Isänmaan asialla. Artturi Leinosen elämäntyön piirteitä. Porvoo 1978, s. 52-54.
- 7 Pyrkijä 1955, s. 181. Artturi Leinonen: "Nuori mies"; Tuomari 1978, s. 52-54.
- 8 Ylikangas 1989, s. 353-354; Vapaa Sana 29.8.1906.
- 9 Leinonen 1959a, s. 186-188.

- 10 Raimo Salokangas, Eteläpohjalaiset ja politiikka. Teoksessa Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809-1917. Vaasa 1987, s. 859, 875; Kaarina Vattula, Etelä-Pohjanmaan työväenliikkeen historia. Helsinki 1976, s. 67-68.
- 11 Ylihärman nuorisoseuran Säde-lehti maaliskuuhuhtikuun 1908. Hilikka ja Väinö Haapojan yksityisarkisto. Ylihärma.

Jyväskylän seminaariin

- 12 Vapaa Sana 12.11.1906; Siirtolaisuuden neljän voimakkaimman vuosikymmenen aikana 1880-luvulta 1910-luvulle E-Pohjanmaalta lähti enemmän siirtolaisia kuin koko Vaasan läänistä tai mistään muusta Suomen läänistä. Anna-Leena Toivonen, Etelä-Pohjanmaan valtamerentakainen siirtolaisuus 1867-1930. Historiallisia Tutkimuksia LXVI. Seinäjoki 1963, s. 29.
- 13 Matti Lackman, Nälkämästä Saksaan. Kainuulaiset jääkärit ensimmäisestä maailmansodasta talvisotaan. Teoksessa Jääkärit marssivat. Kainuulaista sotahistoriaa. Kainuun Museon julkaisuja. Kajaani 1993, s. 26.
- 14 Aimo Halila, Jyväskylän seminaarin historia. Porvoo 1963, s. 327-328, 337, 293-295.
- 15 Halila 1963, s. 296, 306.
- 16 Ylikangas 1989, s. 360-362. Ylikangas arvioi, että äänen olisi antanut Leinonen. Äänioikeus valtiollisissa vaaleissa edellytti tuolloin kuitenkin 23 vuoden ikää. Eduskuntavaalit pidettiin 1. ja 3.5.1909. L. on itse myöhemmin kertonut, että hän jo seminaarivuosina Jyväskylässä maalaisliittolainen tilaten Ilkankin itselleen. Veteraanihaastattelut. Artturi Leinonen, s. 1. KMA.
- 17 Tuomari 1978, s. 55.
- 18 Aliina Kivimäki Artturi Leinoselle 10.11.1907. A.L:n yksityisarkisto. IV Aa1. VMA.
- 19 Artturi Leinonen Aliina Kivimäelle 14.2. ja 24.3.1911. A.L:n yksityisarkisto. IV Ab1. VMA.
- 20 Artturi Leinonen Aliina Kivimäelle 21.11.1909. A.L:n yksityisarkisto. IV Ab1. VMA.
- 21 Artturi Leinonen Aliina Kivimäelle 27.10.1907. A.L:n yksityisarkisto. IV Ab1. VMA.
- 22 Artturi Leinonen Aliina Kivimäelle 30.10.1910. A.L:n yksityisarkisto. IV Ab1. VMA.
- 23 Artturi Leinonen Aliina Kivimäelle 5.5.1911. A.L:n yksityisarkisto. IV Ab1. VMA.
- 24 Artturi Leinonen Aliina Kivimäelle 28.5.1911. A.L:n yksityisarkisto. IV Ab1. VMA.

Töysän kautta kotiin

- 25 Esimerkiksi Aliina Kivimäki Artturi Leinoselle 11.3.1912. A.L:n yksityisarkisto. IV Aa1. VMA. "Pidäthän peukkaa, huomenna minulla on näytetunti."
- 26 Pohjalainen 2.10.1911.
- 27 Artturi Leinonen Aliina Kivimäelle 20.11.1911. Kaarina Vasarlan yksityisarkisto. Espoo.
- 28 Artturi Leinonen Aliina Kivimäelle 28.2.1912. A.L:n yksityisarkisto. IV Ab1. VMA.
- 29 Artturi Leinonen Aliina Kivimäelle 14.3.1912. A.L:n yksityisarkisto. IV Ab1. VMA.
- 30 Artturi Leinonen Aliina Kivimäelle 30.4.1912. A.L:n yksityisarkisto. IV Ab1. VMA.
- 31 Artturi Leinonen Aliina Kivimäelle 27.8.1911. A.L:n yksityisarkisto. IV Ab1. VMA.
- 32 Artturi Leinonen Aliina Kivimäelle 3.1.1912. A.L:n yksityisarkisto. IV Ab1. VMA.
- 33 Tuomari 1978, s. 56-57.
- 34 Ylihärman nuorisoseuran Säde-lehti 11.8.1912. Juhlalehti ilmestyi poikkeuksellisesti painettuna. III E 3. A.L:n yksityisarkisto. VMA.
- 35 Ibid.
- 36 Ylihärman nuorisoseuran Säde-lehti lokakuu 1913. Ylihärman nuorisoseuran arkisto. Hilikka ja Väinö Haapojan yksityisarkisto. Ylihärma.
- 37 Säde 25.20.1914. Hilikka ja Väinö Haapojan yksityisarkisto. Ylihärma.
- 38 Ylihärman nuorisoseuran arkisto. Hilikka ja Väinö Haapojan yksityisarkisto. Ylihärma.
- 39 Heikki Ylikangas, Mennyt meissä. Suomalaisen kansanvallan historiallinen analyysi. Porvoo 1990, s. 412; Tuomari 1978, s. 60-61.
- 40 Ylihärman nuorisoseuran päiväkirja 24.1., 28.23 ja 4.4.1915. Hilikka ja Väinö Haapojan yksityisarkisto. Ylihärma.
- 41 Ylihärman nuorisoseuran päiväkirja 2.5.1915. Hilikka ja Väinö Haapojan yksityisarkisto. Ylihärma.
- 42 Ylihärman nuorisoseuran päiväkirja 5.9.1915. Hilikka ja Väinö Haapojan yksityisarkisto. Ylihärma.
- 43 Ylihärman nuorisoseuran päiväkirja 12.9., 25.3., 26.12. ja 29.4.1916. Hilikka ja Väinö Haapojan yksityisarkisto. Ylihärma.

44 Tuomari 1978, s. 58 ja 60.

Pyrkijä lähentää Santeri Alkioon

- 45 Timo Mikkilä, Artturi Leinonen sanomalehtimiehenä vuoteen 1944. Suomen historian liseniaattityö. Helsingin yliopisto 1991, s. 23 ja 61; Raimo Salokangas, Maalaisliiton kannatuksen leviäminen Vaasan läänissä 1906-1917. Suomen historian laudaturtyö. Turun Yliopisto 1975, s. 192; Raimo Salokangas, Puolueen aseet. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906-1917. Vammala 1982, s. 169.
- 46 Aulis J. Alanen, Santeri Alkio. Porvoo 1976, s. 241-246, 249-250, 254-256.
- 47 Pyrkijä 1929, s. 353, Artturi Leinonen: "Ensimmäinen runo".
- 48 Mikkilä 1991, s. 23.
- 49 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 5.10.1912. S. Alkion yksityisarkisto. IV B1. Kansio 24. VMA.
- 50 Pyrkijä 1912, s. 297-298, "Päämäärää selventämään".
- 51 Paavo Tuomari, Santeri Alkion yhteiskunnalliset aatteet. 3. painos. Kokemäki 1971, s. 123 ja 125.
- 52 Pyrkijä 1914, s. 225.
- 53 Pyrkijä 1914, s. 225.
- 54 Pyrkijä 1916, s. 1-2, "Nuorisoseuran seuralehdistä".
- 55 Mikkilä 1991, s. 11.
- 56 Mikkilä 1991, s. 24 ja 61.
- 57 Pyrkijä 1910, s. 152, 200; Pyrkijä 1913, s. 311.
- 58 Pyrkijä 1917, s. 91.
- 59 Pyrkijä 1918, s. 39.
- 60 Pyrkijä 1918, s. 39.
- 61 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 11.1.1918. S. Alkion yksityisarkisto. IV B1. Kansio 24. VMA.

Värvärin tie vie Siperiaan

- 62 Artturi Leinonen, Kohtalo miestä kuljettaa. Muistelmia II. Porvoo 1959b s. 7-10; Taustoista Jussi T. Lappalainen, Itsenäisen Suomen synty. Jyväskylä 1977, s. 42.
- 63 Timo Soikkanen, Yrjö Ruutu. Näkijä ja tekijä. Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopoliittikan juurilla. Juva 1991, s. 39 ja 44-45.
- 64 Soikkanen 1991, s. 55-58.
- 65 Leinonen 1959b, s. 10, 14-15 ja 17-19; Suojeluskuntalaisen Lehti 24/1920. Alkio kuului jo vanhaan polveen, eikä hän uskonut jääkäri liikkeen mahdollisuuksiin. Tapahtumien jälkeen hän kehui jääkäri liikkeen ratkaisevaa merkitystä Suomen itsenäistymisessä. Ks. jäljennös Santeri Alkion ja Nikke Pärmin keskustelusta Laihialla 10.5.1918. Allekirjoittanut Kerttu Alkio. Elmo E. Kailan kokoelma, Pk 637:4. SA.
- 66 Soikkanen 1991, s. 53.
- 67 Markku Kuisma, Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620-1920. Jyväskylä 1993, s. 454.
- 68 Aarne Sihvo, Muistelmani I. Helsinki 1954, s. 67.
- 69 Matti Lauerma, Jääkäripataljoona 27. Helsinki 1966, s. 254-255.
- 70 Suojeluskuntalaisen Lehti 24/1920; Leinonen 1959b, s. 14-16.
- 71 Soikkanen 1991, s. 59.
- 72 Jaakko Paavolainen, Valkoinen terrori. Helsinki 1967, s. 21; Martti Saranpää, Jääkäri liike Etelä-Pohjanmaalla. Laudaturtutkielma. Suomen historia. Turun yliopisto 1979, s. 27.
- 73 Lauerma 1966, s. 187 ja 202.
- 74 Ylikangas 1989, s. 365-366; K.A. Wegelius, Routaa ja rautaa V. Vaasan lääniin lukeutuvalla Keski- ja Etelä-Pohjanmaalla jääkäri liikkeen vuosina suoritettu itsenäisyystyö ynnä Uumajan etappi. Porvoo 1933, s. 76-77, 80.
- 75 Lauerma 1966, s. 211-212. Venäläiset saivat vihiä jääkäri liikkeestä jo syyskuun lopulla 1915 ja ryhtyivät vastatoimenpiteisiin vasta joulun tienoilla. Ks. Matti Lauerma, Jääkärien tie. Toimittaneet Markku Onttonen ja Hilikka Vitikka. Porvoo 1984, s. 47.
- 76 Lauerma 1984, s. 47. Muistelmassa Leinonen kertoo perusteellisesti vankilakaudesta. Ks. Leinonen 1959b, s. 35-118.
- 77 Kaarina Vasarlan haastattelu 14.8.1994.
- 78 Artturi Leinonen Aliina Leinoselle. Yöpöydän sisällä lähetettyjä papereita, joissa päiväs 19.-22.6.1916. A.L.:n yksityisarkisto. IVAb1. VMA.

- 79 Aliina Leinonen Artturi Leinoselle 19.6.1916; Artturi Leinonen Aliina Leinoselle 16.7.1916. A.L:n yksityisarkisto. IVAA1 ja IVAb1. VMA.
- 80 Aliina Leinonen Artturi Leinoselle 15.11.1916. A.L:n yksityisarkisto. IVAA1. VMA.
- 81 Artturi Leinonen Aliina Leinoselle 19.11.1916. A.L:n yksityisarkisto. IVAb1. VMA.
- 82 Artturi Leinonen Aliina Leinoselle 12.11.1916. A.L:n yksityisarkisto. IVAb1. VMA.
- 83 Artturi Leinonen Aliina Leinoselle 3.12.1916. A.L:n yksityisarkisto. IVAb1. VMA.
- 84 Aliina Leinonen Artturi Leinoselle 28.12.1916. Kaarina Vasarlan yksityisarkisto. Espoo; Artturi Leinonen Aliina Leinoselle 31.12.1916. A.L:n yksityisarkisto. IVAb1. VMA.
- 85 Artturi Leinonen Aliina Leinoselle 17.1.1917. A.L:n yksityisarkisto. IVAb1. VMA.
- 86 Ibid.
- 87 Artturi Leinonen Aliina Leinoselle 4.2.1917. A.L:n yksityisarkisto. IVAb1. VMA; Laurerma 1966, s. 733.
- 88 Bernhard Lindelöf Aliina Leinoselle 29.1.1917. A.L:n yksityisarkisto. IVAb1. VMA.
- 89 Artturi Leinonen Aliina Leinoselle 19.2.1917: "Kahleitten ja sapelien kilinä oli alinomainen." A.L:n yksityisarkisto. IVAb1. VMA.
- 90 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 5.3.1917. S. Alkion yksityisarkisto. IVB1. Kansio 24. VMA.
- 91 Artturi Leinonen Aliina Leinoselle 28.3.1917. A.L:n yksityisarkisto. IVAb1. VMA.
- 92 Bernhard Lindelöf Aliina Leinoselle 3.3.1917. A.L:n yksityisarkisto. IVAb1. VMA.
- 93 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 29.3.1917. S. Alkion yksityisarkisto. IVB1. Kansio 24. VMA.
- 94 Ilkka 24.5.1917. "Karkoitettujen matkamuistelmia II". Leinosen helmi- ja maaliskuussa 1917 lähettämät kirjeet saapuivat Alkiolle Ilkkaan vasta toukokuussa. Ks. Santeri Alkio A. Leinoselle 6.5.1917. A.L:n yksityisarkisto. IVAA1. VMA.
- 95 Ilkka 10.4.1917. "Kotona taas"; Vrt. Leinosen kotiintulosta Ylihärmässä myös Vaasa 12.4.1917; Kaarina Vasarla kertoo, että hän oli tuolloin nelivuotias ja muistaa vieläkin, että kotiin ilmestyi musta ja partainen mies, joka osoittautui isäksi. Kaarina Vasarlan haastattelu 14.8.1994.
- 96 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 11.4.1917. S. Alkion yksityisarkisto. IVB1. Kansio 24. VMA.
- 97 Ilkka 26.4.1934. Karhuvainion Esa: "Vähä taas politiikastakin". Esimerkiksi Leinonen ei saanut enää sokerikiloa markalla, vaan hinta oli noussut "puukhollarilla" kolmeen markkaan.
- 98 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 4.5.1917 ja 11.5.1917. S. Alkion yksityisarkisto. IVB1. Kansio 24. VMA
- 99 Nuijamies 1923, s. 31.
- 100 Tapio Turpeinen, Tapaus Into Auer. Hämeenlinna 1995, s. 43; Heti sisällissodan jälkeen Spalernajan kävijä, armeijan leipiin jäänyt Into Auer ryhtyi puuhaamaan spalerniittien kokoontumisia yhteisten muistojen ääreen. Leinonen ei ollut toiminnassa mukana. Ks. Turpeinen, s. 69.

Vapaussodan pyörteissä

- 101 L.A.Puntila, Suomen poliittinen järjestelmä. Helsinki 1971, s. 95-99; Pirkko Leino-Kaukiainen, Rajamaa 1890-1917. Teoksessa Suomi kautta aikojen. Helsinki 1992. (Leino-Kaukiainen 1992a).
- 102 Leinonen puhui esim. 23.9.-24.9.1917 Lapualla useassa eri tilaisuudessa, samoin 26.9. Ylistarossa useassa eri tilaisuudessa. Ilkka 22.9.1917. "Maalaisliiton vaaliviikko"; Leino-Kaukiainen 1992a, s. 367; Ilkka 1.9.1917. "Maalaisliittolaiset Suomen kansalle"; Raimo Salokangas, Maalaisliiton kannatuksen leviäminen Vaasan läänissä 1906-1917. Suomen historian laudaturtyö. Turun yliopisto 1975, s. 133; Eduskuntavaalit 1917. Suomen Virallinen Tilasto. XXIX.
- 103 Martti Ahti, Salaliiton ääriviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918-1919. Espoo 1987, s. 10.
- 104 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 30.7.1917. S. Alkion yksityisarkisto. IVB1. Kansio 24. VMA.
- 105 Artturi Leinonen kirjoitti muutamia kirjoituksia Välvivasaran nimimerkillä. Artturi Leinosen veteraanihaastattelu. KMA.
- 106 Lappalainen 1977, s. 97; Leinonen 1959b, s. 139-145 ja 166-167; Erkki Lehtinen, Lapuan historia II. Suomen sodasta pitäjäkauden loppuun. Vaasa 1984, s. 592-593.
- 107 Lars Westerlund, Polle. Ryssen som blev faktisk överbefälhavare. Generallöjtnanten Paul von Gerich 1873-1951. Del 1. Helsingfors 1997, s. 12; Leinonen 1959b, s. 155-164;

- Stig Jäkerskiöld, Mannerheim 1918. Helsinki 1967, s. 40; Martti Ahti, Ryssänvihassa Elmo Kaila 1888-1935. Aktivistin, asevoimien harmaan eminenssin ja Akateemisen Karjala-Seuran puheenjohtajan elämäkerta. Juva 1999, s. 72.
- 108 Ilkka Hakalehto, Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia I. Maalaisliitto autonomian aikana 1906-1917. Hämeenlinna 1986, s. 325; Kari Hokkanen, Kyösti Kallio I. Juva 1986, s. 267 ja 269.
- 109 Turo Manninen, Tie sotaan. Teoksessa Itsenäistymisen vuodet 1917-1920. 1. Irti Venäjistä. Helsinki 1992, s. 416. Manninen 1992b; Anthony F. Upton, Vallankumous Suomessa 1917-1918. Jyväskylä 1980, s. 458-459; Lappalainen 1977, s. 93, 97.
- 110 Turo Manninen, Kaartit vastakkain. Teoksessa Itsenäistymisen vuodet 1917-1920. 1. Irti Venäjistä. Helsinki 1992, s. 371. Manninen 1992a.
- 111 Manninen 1992b, s. 432.
- 112 Manninen 1992a, s. 373.
- 113 Venäjällä Mannerheim oli viimeksi komentanut ratsuväkiarmeijaa. Hän ei aikonut jäädä Suomeen, vaan Suomi oli hänelle vuonna 1918 osa laajempaa suunnitelmaa, johon ensin kuului sulun asettaminen punaisille. Martti Turtola, 1993, Tasavallan Presidentit. Sodan ja rauhan miehet 1940-1956. Porvoo 1993, s. 93-95.
- 114 Lappalainen 1977, s. 101; Westerlund 1997, s. 38; Ahti 1999, s. 85. Ks. 1918 sodan niimestä johdannossa.
- 115 Leinonen 1959b, s. 187-201, 203.
- 116 Heikki Ylikangas, Tie Tampereelle. Antautumiseen johtaneista sotatapahtumista sisällissodassa 1918. Porvoo 1993, s. 46-47; Lappalainen 1977, s. 133-134.
- 117 Jalo Lahdensuon oma kertomus neuvottelukunnan synnystä on A.L:n paperien joukossa. "Kuinka syntyi ylipäällikön neuvottelukunta", vuosiluvuton. A. Leinosen yksityisarkisto. II Ba2. VMA; Leinonen 1959b, s. 204, 212-215. Ks. Ylipäällikön neuvottelukunnan perustamisesta "Dagorder 20.2.1918 Ylipäällikön neuvottelukunta. Saa-puneita ja lähetettyjä kirjeitä ja sähkösanomia helmi-huhtikuulta 1918". Sk 184/1519 D 3. SA; Pekka Kakkuri, Suomettarelainen Maalaisliitossa. Jalo Lahdensuon yhteiskunnalliset aatteet ja toiminta. Helsinki 1999, s. 193-201.
- 118 Leinonen 1959b, s. 208, 214, 225. Tavoitteensa mukaisesti Valkoinen Suomi "jakoi mahdollisimman luotettavia sotatietoja". Ks. esim. Valkoinen Suomi 6.3.1918, s. 2.
- 119 Artturi Leinonen (toim.) 1918, Ilkan ja Poutun pojat. Eteläpohjalaisten sota-albumi. Helsinki 1918, s. 117; Leinonen 1959b, s. 221.
- 120 Leinonen 1959b, s. 215-216.
- 121 Suomen tasavallan sotajoukkojen ylipäällikön päiväkäsky n:o 19. Seinäjoella 11.3.1918. Ohje piiripäälliköille. Jäljennös. Ylihärman suojeluskunta. Asiakirjoja 1918-1920. Sk 907/64. SA.
- 122 Leinonen Ylihärman suojeluskunnalle 2.2.1918. Ylihärman suojeluskunta. Asiakirjoja 1918-1920. Sk 907/64. SA.
- 123 Kiertokirjeitä Ylihärman suojeluskunnalle 1.3.1918, 9.5. ja 22.5.1918. Ylihärman Suojeluskunta. Asiakirjoja 1918-1920. Sk 907/64. SA; Leinonen 1959b, s. 225.
- 124 Tapani Holma, Artturi Leinonen kirjailijana. Kirjallisuuden lisensiaattityö. Jyväskylän Yliopisto. Kirjallisuuden laitos 1980, s. 10-11; Leinonen 1959b, s. 225, 227-253.
- 125 Leinonen 1959b, s. 239-240.
- 126 Leinonen 1959b, s. 248-253.
- 127 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 7.5.1918. S. Alkion yksityisarkisto. IVB1. Kansio 24. VMA; Leinonen 1959b, s. 254-255.
- 128 Tällaisen kuvan Leinonen antaa muistelmissaan. Ks. toiminnasta sodan loppuvaiheessa ja kesällä 1918 piiripäällikkönä, Leinonen 1959b, s. 242-262.
- 129 Heikki Ylikangas, Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. Juva 1999, s. 239-276. Mainittu teloitusmääräys on ollut Ylihärman suojeluskunnan papereitten joukossa Sota-arkistossa, josta se on sittemmin kadonnut.
- 130 Artturi Leinonen Ylihärman suojeluskunnan esikunnalle 30.7.1918. Ylihärman suojeluskunnan asiakirjoja 1918-1920. Sk 907/64. SA.

Aktivistit passivoituu

- 131 Leinonen 1918, s. 7.
- 132 Leinonen 1918, s. 9-10.
- 133 Leinonen 1918, s. 185-200.
- 134 Leinonen 1918, s. 117-119. Kirjoitus oli ilman signeerausta.
- 135 Leinonen 1918, s. 137-138.
- 136 Leinonen 1918, s. 139.

- 137 Leinonen 1959b, s. 226.
 138 Leinonen 1959b, s. 241, 253.
 139 Turpeinen 1995, s. 68.
 140 Martti Sinerma, Lauri Malmberg ja suojeluskunnat. Keuruu 1995, s. 93: Suojeluskuntain historian käsikirjoitusta, Etelä-Pohjanmaan piiri, s. 41. Georg Didrik von Essenin kokoelma. Pk 1494/2. SA.
 141 Sinerma 1995, s. 93-94.
 142 Lista suojeluskuntajärjestön perustajista, joita oli kokoontunut valtionhoitaja Mannerheimin luo 23.1.1919. E.E. Kailan kokoelma, Pk 637:4. SA.
 143 Suojeluskuntain historian käsikirjoitusta, Etelä-Pohjanmaan piiri, s. 41. Georg Didrik von Essenin kokoelma. Pk 1494/2. SA.
 144 Ahti 1987, s. 11.
 145 Ahti 1987, s. 10; Lauri Hyvämäki, Aktivistit ja Pietarin retki. Historiallinen Aikakauskirja 3/1972. Helsinki 1972, s. 189.
 146 Aktivismin tästä vaiheesta tarkemmin Ahti 1987, s. 10-14. Asetelmista myös Hyvämäki 1972 s. 188-190.
 147 Näistä aktivisteista tarkemmin Ahti 1987, s. 228-280, 298.
 148 E.E. Kailan päiväkirja 13.7.1919, Pk 637:6 ("Jos vastaus kielteinen, ei aloiteta uutta värväystä.") SA; Ahti 1987, s. 122-123, 256.
 149 Ahti 1987, s. 121-122, 181.
 150 Ahti 1987, s. 123.
 151 E.E. Kailan kokoelma, Pk. 637:3. "Aktivistit". SA. Ydinjoukkoon Kaila kelpuutti "ne henkilöt, jotka luonnollavammalla tavalla ovat ottaneet osaa jääkäriliikkeeseen sekä palo- ja suojeluskuntain perustamiseen ennen syksyä 1917." Aktivistinimityksen saaneita löytyy Kailan laajemmasta luettelosta kaikkiaan noin 900.
 152 Esimerkiksi Leinosen juhlaruno "Mannisen miehille" 15.3.1919. Suomen Sotilas 15/1919, s. 180. Siinä ko. arvio Leinosesta.
 153 Leinonen puuhasi patsasta Ruovedelle, koska ylihärmäläisiä kaatui "Ruoveden seutu- ja puolustaessaan" paljon. Ks. Leinosen kirje Ruoveden seurakunnalle 4.3.1919, Ylihärman suojeluskunta, asiakirjoja 1918-1920. Sk 907/64. SA.
 154 Pöytäkirja Seinäjoella 8.12.1919 pidetystä kokouksesta. Jääkäriliitto. Saapuneita kirjeitä 1918-1922. Ea1-Ea6. Pk 1842. SA. Isotalo työskenteli tällöin rajavartiokomppanian päällikkönä Repolassa.
 155 Leinonen 1959b, s. 263-266. Vrt. Leinosen veteraanihaastattelu, s. 11-12. KMA; Lista sotaministeriölle 24.3.1920 "valtioneuvoston päätöksen mukaan". Kuori "Ryssänmaa". E.E. Kailan kokoelma, Pk 637:3. SA.
 156 Turpeinen 1995, s. 68.
 157 Leinonen 1959b, s. 266-272.
 158 Juhani Paasivirta, Suomi ja Eurooppa 1914-1939. Hämeenlinna 1984, s. 131-132.
 159 Tuomari 1971, s. 107.
 160 Paasivirta 1984, s. 133.
 161 Juho Ekola E.E. Kailalle 3.6.1918. Kailan kokoelma, Pk 637:4. SA; Ekola oli "hyvin innokas kuningasmielinen". Leinosen veteraanihaastattelu. KMA; Ahti 1987, s. 36-38.
 162 Paasivirta 1984, s. 149; Juhani Mylly, Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918-1939. Helsinki 1989, s. 69,71; Veikko Pirilä, Alkion kynnoksellä. Maalaisliitto-Keskustapuolue Etelä-Pohjanmaalla 1906-1986. Seinäjoki 1986, s. 81, 131; Leinonen 1959b, s.280; Ilkka 22.2.1919 lisälehti, jossa ML:n ehdokkaat vaalipiireittäin; Ilkka 7.2.1919 "Maalaisliiton työmaalta. Vaalivalmistelut"; Leinosen vaalitulaisuudesta Ilkka 18.2.1919; Ilkka 24.1.1919 etusivu "Se on taktiikkaa".
 163 Leinosen puoluevalintaan vaikuttivat erityisesti Maalaisliiton perustuslaillisuus ja se, että puolue oli "jyrkästi suomalainen". Kun ML ilmoitti ajavansa myös "maaseudun sivistämiskysymyksiä", L. tunsu sen omakseen. Veteraanihaastattelut. Artturi Leinonen, s. 2. KMA; Ilkka 13.11.1919 pk. "Meidän täytyy maksaa".
 164 Juhani Mylly, Maalaisliitto ja turvallisuuspolitiikka. Suomen ulkopoliittikka ja turvallisuuskysymykset agraaripuolueen politiikassa maan itsenäistymisestä talvisotaan I. Aktiivisesta heimopoliitikasta passiiviseen isolaatioon 1918-1933. Turku 1978, s. 192.
 165 Mylly 1978, s. 192-197.
 166 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 4.2.1920. S.Alkion yksityisarkisto. IVB 1. Kansio 24. VMA; Mikrofilmirulla PR 108. KA; E.E. Kailan päiväkirjamerkintöjä 13.2., 14.2., 22.2. 1920. Pk 637:6. SA.
 167 Pöytäkirja Lapuan Emäntäkoululla 22.8.1920 pidetystä kokouksesta. Ylihärman suojeluskunta. Asiakirjoja 1918-1920. Sk 907/64. SA.

- 168 Ilkka 24.2.1920. Pk. "Jääkärien päivänä". "Päin nousevaa Suomen rantaa" oli katkelma jääkärimarssista. Leinonen kirjoitti myös kirjan "Päin nousevaa Suomen rantaa" 1960-luvulla viimeisenä teoksenaan.
- 169 E.E. Kailan päiväkirja 27.2., 28.2. ja 2.3.1920. Pk 637:6. SA.

Suojeluskuntaselkkaus kuumentaa tunteita

- 170 Martti Ahti, Kaappaus? Suojeluskuntaselkkaus 1921, Fascismin aave 1927, Mäntsälän kapina 1932. Keuruu 1990, s. 56-57; vrt. Leinonen 1959b, s. 293.
- 171 Ks. suojeluskuntaselkkauksesta Ahti 1990, s. 15-76; Veikko Huttunen, Kansakunnan historia 6. Täysivaltainen kansakunta 1917-1939. Porvoo 1968, s. 344.
- 172 Suojeluskuntain edustajakokous, pöytäkirja 23.6.1921. Suojeluskuntajärjestön vuosikokousten pöytäkirjat liitteinen 1918-1927. C1. Sk 2022; Sulo Heiniön kokoelma; "Eräitä henkilökohtaisia muistelmia", s. 41-42. Pk 238. SA.
- 173 Ahti 1990, s. 46-47; Suomen Suojeluskuntain Liitosta tarkemmin, Ahti 1987, s. 63-70; Suomen Suojeluskuntain Liiton tavoitteista, Ahti 1984, s. 16-17.
- 174 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle kesällä 1921, päiväamäton kirje. Kirjeessä oli vain vuosiluku, ei tarkempaa päiväystä. Kirje oli kirjoitettu "suurella kiireessä". S. Alkion yksityisarkisto. IVB1. Kansio 24. VMA; Mikrofilmirulla PR 108. KA; Sulo Heiniön kokoelma: "Eräitä henkilökohtaisia muistelmia", s. 43. Pk 238. SA; Leinosen nimi kummitteli suojeluskuntaliiton puuhamiesten joukossa vielä 1923. Ks. Artturi Leinonen E.E. Kailalle 30.1.1923. E.E. Kailan henkilöarkisto 630:77. Kaila 4. KA.
- 175 Huttunen 1968, s. 342; Ahti 1990, s. 61; Leinonen 1959a, s. 305.
- 176 Leinonen 1959b, s. 308.
- 177 Huttunen 1968, s. 344-345; Malmbergin nimitysnäytelmästä tarkemmin Ahti 1990, s. 67-76. "Näytelmän" käsikirjoituksesta vastasivat ministeri Ritavuori sekä Kaila, Heiniö ja Zilliacus.
- 178 Leinonen 1959b, s. 304-305.
- 179 Relation av den uppseendeväckande skyddskårs konflikter juni-september 1921, s. 25-27. G.D. von Essenin kokoelma. Pk 1494/1. SA.
- 180 Ahti 1990, s. 57.
- 181 Ahti 1990, s. 59.
- 182 Ahti 1990, s. 76.
- 183 Leinonen 1959b, s. 307 ja 309; Samanlaisen arvion antaa Heiniö. Sulo Heiniön kokoelma, s. 49-50. Pk 238. SA.
- 184 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 15.1.1923. S. Alkion yksityisarkisto. IVB 1. Kansio 24. VMA; Mikrofilmirulla PR 108. KA.
- 185 Suojeluskuntalaisen Lehti 17.6.1920. Etelä-Pohjanmaan juhlanumero. Kyösti Wilkunan kirjoitus Artturi Leinosesta.
- 186 Sinerma 1995, s. 127-129.
- 187 E.E. Kaila Santeri Alkiolle. S. Alkion yksityisarkisto. IIIBc 1. Kansio 20. VMA.
- 188 Sinerma 1995, s. 130-131.

Suojeluskuntapiirin valistusohjaaja

- 189 Suojeluskuntalaisen Lehti 12/1921. "Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntajuhlat".
- 190 Suomen Sotilas 1920, s. 546. "Tappio". Kirjoitus oli myöhästynyt Napuen taistelua selvittelystä erikoisnumerosta; Suomen Sotilas julkaisi myös samana vuonna katkelman Leinosen vapaussota-albumista Ilkan ja Poutun pojat, Suomen Sotilas 1920, s. 92. Leinonen kirjoitti 1920-luvulla hyvin harvoin valtakunnallisiin suojeluskunta- ja maanpuolustuslehtiin.
- 191 Leinonen 1959b, s. 312; Suojeluskuntain yliesikunnan vuosikertomus 1924, s. 54. HYK.
- 192 Juhani Piilonen, Laskut lankeavat. Teoksessa Yhden kortin varassa. Suomalainen vallankumous 1918. Helsinki 1989, s. 276-277.
- 193 Eino Jutikkala-Kauko Pirinen, Suomen historia. Helsinki 1966, s. 326; Ilkka Hakalehto, SKP ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918-1939. Porvoo 1966, s. 12; Ilkka Hakalehto, Kommunistinen liike. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919-1939. Historian Aitta XVI. Porvoo 1964, s. 96; Jorma Kallenautio, Suomi katsoi eteensä. Itsenäisen Suomen ulkopoliittikka 1917-1955. Helsinki 1985, s. 76-77.
- 194 N.V. Hersalo, Suojeluskuntain historia I. Lahti 1955, s. 163; Ahti 1987, s. 50-51 ja 53.
- 195 Raikkala 1966, s. 61; Allan Tiitta, Itsenäisen tasavalta 1918-1939. Teoksessa Suomi kautta aikojen. Toim. Seppo Zetterberg ja Allan Tiitta. Keuruu 1992, s. 389; N.V. Her-

- salo, Suojeluskuntain historia II. Vaasa 1962, s. 77 ja 89; Vilho Tervasmäki, Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917-1939. Mikkeli 1964, s. 66.
- 196 Hakalehto 1966, s. 104; Jutikkala-Pirinen 1966, s. 325.
- 197 SkY:n valistusosasto. Ohjesäännöt ja toimintaohjeet. De1. SA; SkY:n vuosikertomus 1925, s. 60. IYK.
- 198 SkY:n valistusosasto. Kiertokirjeet 1921-1927. Da1 13.6.1924. SA.
- 199 Marja Lehtinen, Hakkapeliitta, suojeluskuntajärjestön viikkolehti 1926-1944. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto 1987, s. 26. Lehtinen 1987a.
- 200 Piirien valistusoahjaajien toimintakertomukset ja valistustilastot 1923-1925. "Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiiriin valistusoahjaajan toimintakertomus tammi-maaliskuulta 1925". SkY:n valistusosasto. Ec 1; Toimintakertomukset 1928. Ec 3. SA.
- 201 Piirien valistusoahjaajien toimintakertomukset 1928. SkY:n valistusosasto. Ec 3. SA.
- 202 Pöytäkirjat 1925-1938. SkY:n valistusosasto. C1. SA

Arvostelijat hiljaisiksi

- 203 Suojeluskuntalaisen Lehti 1918. Näyttenumero, s. 1.
- 204 Lehtinen 1987a, s. 10-11; Suojeluskuntalaisen Lehti 1925, s. 1081.
- 205 Lehtinen 1987a, s. 25. Leinonen kuului myös puolustustahdon lujittamiseksi perustetun Sana ja mickka lehden toimituskuntaan. Sen päätoimittaja oli E.E. Kaila.
- 206 Mikkilä 1991, s. 11, 28.
- 207 Pertti Kilkki, Puolustusvoimain joukko-osastolehdistö ja ulkopolitiikka vuosina 1925-1939. Poliittisen historian laudaturtyö. Helsingin yliopisto 1972, s. 1; Esko Salminen, Propaganda riintamajoukoissa 1914-1944. Helsinki 1976, s. 23; Pertti Kilkki, Suomen maanpuolustuslehdistö. Suomen lehdistön historia 9. Erikaisaika-lehdet. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Jyväskylä 1992, s. 188 ja 190; Lehtinen 1987a, s. 139-140.
- 208 Nuijasoturi 6/1926. Pk. "Naamioitua hyökkäilyä".
- 209 Nuijasoturi 4/1928. Pk. "Kuivat oksat"; Nuijasoturi 4/1929. Pk. "Hiukkasen pengontaa", jossa Leinonen suositteli niitä "kuivia oksia, jotka eivät millään tavoin täytä suojeluskuntavakuutuksessaan antamaansa lupausta", tiputettavaksi pois koko toiminnasta.
- 210 Nuijasoturi 5/1929. Pk. "Kesällä ei kerkiä, talvella ei tarkene!"
- 211 Nuijasoturi 10/1929. Pk. "Ei ole aikaa".
- 212 Nuijasoturi 6/1925. Pk. "Oma tupa".
- 213 Nuijasoturi 2/1926. Pk. "Oma tupa".
- 214 Matti Klinge, Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta. Toinen painos. Juva 1983, s. 113-114.
- 215 Risto Alapuro, Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvuilla. Helsinki 1973, s. 95 ja 97; Klinge 1983, s. 113.
- 216 Nuijasoturi 2/1927. Pk. "Pitäisi pikkuisen muistaa!"; Vrt. Marja Lehtinen, Hakkapeliitta-lehden historiakuva. Historiallinen Aikakauskirja 1987, s. 99. Lehtinen b. Hakkapeliitta-lehtikin suosi venäläisten julmuuksien kuvailua.
- 217 Nuijasoturi 4/1927. Pk. "Maitohampaatko vasta?"
- 218 Nuijasoturi 9/1926. Pk. "Maatkaamme!"; Esim. Maalaisliiton turvallisuuspoliittisen näkemyksen mukaan Neuvostoliitto muodosti pysyvän ja ainoan uhan itsenäisyydellemme. Mylly 1978, s. 252.
- 219 Nuijasoturi 11/1928. Pk. "Bolshevistisia päämääriä ja taistelutapoja"; Nuijasoturi 6/1927. Pk. "Antaapa heidän huutaa!"
- 220 Outi Karemaa, Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917-1923. Helsinki 1998, s. 148, 168-169, 197 ja 199.
- 221 Nuijasoturi 5/1928. Pk. "Kuilu".
- 222 Ibid.
- 223 Klinge 1983, s. 123-124.
- 224 Nuijasoturi 1/1928. Pk. "Kymmenen vuotta sitten".
- 225 Ks. Mikkilä 1991, s. 222.
- 226 Klinge 1983, s. 50-51; Toivo Nygård, Venäjänvastaisuus ja Suur-Suomi -ajatus suomalaisen äärioikeiston ideologiassa. Vammala 1985, s. 72; Toivo Nygård, Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot. Studia Historica Jyväskyläläisiä 25. Jyväskylä 1982, s. 41.
- 227 Klinge 1983, s. 114-117; Ruudun väitöskirja oli nimeltään Kansakunta, poliittinen tutkimus ilmestyi vuonna 1922. Klinge 1983, s. 115.
- 228 Nuijasoturi 2/1928. Pk. "Kansan ääni."

Aapo Apilamäen nimimerkillä

- 229 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 21.1.1922. S. Alkion yksityisarkisto. IVB 1. Kansio 24. VMA; Mikrofilmirulla PR 108. KA.
- 230 Nuijasoturi 5/1929. "Kovia kuuluu". Pakina nimimerkillä Apilamäen Aapo.
- 231 Nuijasoturi 11/1928. "Hirvittävää sortoa!" Pakina nimimerkillä Apilamäen Aapo.
- 232 Nuijasoturi 9/1927. "Siellä se on sittenkin paratiisi!" Pakina nimimerkillä Apilamäen Aapo.
- 233 Nuijasoturi 4/1927. "Ne suuret talvikisat". Pakina nimimerkillä Apilamäen Aapo; Nuijasoturi 3/1929. "Hiihtoretki"; Nuijasoturi 6/1925. "Vaasan suojeluskunnan ja lottain arpajaisista".
- 234 Nuijasoturi 3/1928, s. 7.

Halu kirjailijaksi ei hellitä

- 235 Ylikangas 1990, s. 216. Näytelmä jäi, kuten jo aiemmin mainittiin, Artturi Järvi-
luoman Pohjalaisia-näytelmän varjoon.
- 236 Kai Laitinen, Kirjallisuus. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 3. Itsenäisyyden aika. Toimituskunta: Päiviö Tommila, Aimo Reitala, Veikko Kallio. Porvoo 1982, s. 327.
- 237 Laitinen 1982, s. 329.
- 238 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 21.1.1922. S. Alkion yksityisarkisto. IVB 1. Kansio 24. VMA. Leinonen kertoi myös sairastalleensa.
- 239 Santeri Alkio Artturi Leinoselle 10.12.1923. A.L:n yksityisarkisto. IVAa 1. VMA; Kaarina Leskinen, Artturi Leinonen kirjailijana. Teoksessa Isänmaan asialla. Artturi Leinosen elämäntyön piirteitä. Porvoo 1978, s. 87-88.
- 240 Santeri Alkio Artturi Leinoselle 7.9.1924. A.L:n yksityisarkisto. IVAa 1. VMA.
- 241 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 14.9.1924. S. Alkion yksityisarkisto. IVB 1. Kansio 24. VMA.

Helsinki-keskeisyys kismittää

- 242 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 14.9.1924. S. Alkion yksityisarkisto. IVB 1. Kansio 24. VMA.
- 243 Ibid.
- 244 Leinonen 1959b, s. 317.
- 245 Ks. Tulenkantajista esim. Facta 2001, n:o 17, s. 64.
- 246 Leinonen 1959b, s. 296-297.
- 247 Leinonen 1959b, s. 295-298, 329 ja 345-346.
- 248 Esim. Ilmari Järvi (s. 1915) muistelee Leinosen lukeneen oppilaille luokassa vuonna 1922 valmisteilla olevaa romaaniaan Kati. Ilmari Järven puhelinhaastattelu 12.1.1993. Samansuuntaisia muistoja on muillakin entisillä Artturi Leinosen oppilailla 1920-luvulta.
- 249 Santeri Alkio Artturi Leinoselle 16.9.1924. A.L:n yksityisarkisto. IVAa 1. VMA.
- 250 Leinonen 1959b, s. 324-326.
- 251 Santeri Alkio Artturi Leinoselle 26.12.1926. A.L:n yksityisarkisto. IVAa 1. VMA.
- 252 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 11.3.1928. IVB 1. Kansio 24. VMA.
- 253 Nuijasoturi 2/1926, s. 3.
- 254 Leinonen 1959b, s. 326.
- 255 Ks. Leinosen romaanien syntyprosesseista Leinonen 1959b, s. 317-326; Pohdiskeluja kirjailijatyön jokapäiväistämisestä. Leinonen 1959b, s. 358.
- 256 Santeri Alkio Artturi Leinoselle 14.3.1928. A.L:n yksityisarkisto. IVAa 1. VMA. Alkion mielestä Leinonen asui sen verran syrjässä, että "vakava antautuminen työhön varmasti puhdistaa sielun". Alkion mielestä "ei niistä nuorista koskaan tule mitään, jotka askel askeleelta seuraavat vain isien polkuja".

Velvollisuus ja kriisi vievät Ilkkaan

- 257 Juhani Mylly, Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918-1939. Hämeenlinna 1989, s. 201.
- 258 Mylly 1989, s. 199.
- 259 Santeri Alkio Artturi Leinoselle 7.9.1924. A.L:n yksityisarkisto. IVAa 1. VMA.
- 260 Santeri Alkio Artturi Leinoselle 16.9.1924. A.L:n yksityisarkisto. IVAa 1. VMA.
- 261 Mylly 1989, s. 200.
- 262 Artturi Leinonen Heikki Tunkkarille 30.11.1917. Mikko Tunkkarin yksityisarkisto. Veteli.
- 263 Jaakko Ikola Artturi Leinoselle 23.5.1927. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa.

- 264 Artturi Leinonen Jaakko Ikolalle 15.2.1927. Jaakko Ikolan yksityisarkisto. Saapuneet kirjeet A-O. 1921-1950. Kansio 10. VMA.
- 265 Ikola ilmeisesti laskeskele, että maakunnassa hyvin tunnettuna henkilönä Leinonen keräisi hyvin ääniä kokoomukselle.
- 266 Santeri Alkio Kyösti Kalliolle 28.9.1929. Kyösti Kallion arkisto. Mappi 6. KA.
- 267 Leinonen 1959b, s. 357-359.
- 268 Juho Koivisto Artturi Leinoselle 11.4.1929. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa.
- 269 Leinonen 1959b, s. 358.
- 270 Tompan Tuomo (Urho Kittilä), Välähdyksiä maalaisliittolaisista sanantekijöistä. Heräävä Maaseutu VI. Porvoo 1956, s. 269.
- 271 Paavo Tuomarin haastattelu 16.12.1975.
- 272 Ilkka 29.6.1929. Lyhyt Leinosen nimitysuutinen.
- 273 Santeri Alkio Kyösti Kalliolle 24.7.1929. Kyösti Kallion arkisto. Mappi 6. KA.
- 274 Artturi Leinonen 16.6.1929 Jalmari Jäntille. WSOY:n kirjearkisto. Mappi 1929, K-L.
- 275 Artturi Leinonen 24.6.1929 Jalmari Jäntille. WSOY:n kirjearkisto. Mappi 1929, K-L.

II

LEINOSEN NÄYTTÄMÖ, POLIITTINEN ETELÄ-POHJANMAA

- 1 Erkki Kujanpää, Ylistaron poliittisen ilmaston muotoutuminen. Teoksessa Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta. Toimittanut Kalervo Ilmanen. Helsinki 1981, s. 122; Reino Kallio, Uuden sivistyksen nousu. Teoksessa Etelä-Pohjanmaan historia V. Autonomian kausi 1809-1917. Vaasa 1988, s. 5,6,190.
- 2 Heikki Ylikangas, Eteläpohjalaisten kansanliikkeiden selitysmahdollisuuksista. Teoksessa Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta. Toimittanut Kalervo Ilmanen. Vaasa 1981, s. 232; Viljo Rasila, Suomen taloushistoria 2. Porvoo 1982, s. 147.
- 3 Kujanpää 1981, s. 123.
- 4 Leevi Norrena, Talonpoika, pohjalainen - ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järviseudun työväenliikkeestä vuoteen 1939. Historiallisia tutkimuksia 178. Tampere 1993, s. 49 nootit 19 ja 20.
- 5 Norrena 1993, s. 49.
- 6 Raimo Salokangas, Eteläpohjalaiset ja politiikka. Teoksessa Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809-1917. Vaasa 1987, s. 903-904, 909-910, 915, 917-918. (Salokangas 1987b)
- 7 Salokangas 1987b, s. 918.
- 8 Kujanpää 1981, s. 106.
- 9 Mylly 1989, s. 68.
- 10 Mylly 1978, s. 29, 31 ja 42.
- 11 Mylly 1989, s. 72. Salokankaan sanoin ML:n suurvoitto 1919 oli kannanotto tasavallan puolesta monarkiaa vastaan mutta myös herroja vastaan. Salokangas 1987b, s. 918.
- 12 Kujanpää 1981, s. 112; Mylly 1989, s. 165.
- 13 Martti Noponen, Yksikamarisen eduskunnan synty ja kehitys. Teoksessa Suomen kansanedustusjärjestelmä. Toimittanut Martti Noponen. Juva ja Porvoo 1989, s. 43.
- 14 Raimo Salokangas, Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Teoksessa Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Suomen Lehdistön historia 2. Helsinki 1987, s. 246. (Salokangas 1987 a)
- 15 Ari Uino, Kokoomuspoliitikko. Teoksessa Edwin Linkomies, suomalainen vaikuttaja. Toimittaneet Päiviö Tommila ja Hannu Heikkilä. Keuruu 1996, s. 56.
- 16 Ari Uino, Kansallinen Kokoomus. Suomalaisen puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929. Kirjoittaneet Pirjo Leino-Kaukiainen ja Ari Uino. Vammala 1994, s. 606.
- 17 Uino 1994, s. 594-595.
- 18 Mylly 1989, s. 165; Uino 1994, s. 595.
- 19 Uino 1994, s. 594.
- 20 Mylly 1989, s. 166.
- 21 Ibid.

LEINOSEN TYÖVÄLINE ILKKA 1920- JA 1930-LUVUILLA

- 1 Artturi Leinonen, Vuosikymmenten valinkauhassa. Muistelmia III. Porvoo 1960, s. 9-10.
- 2 Esko Keränen, Muuttuva työnkuva, toimitustyön differentioitumiskehitys Suomen sanomalehdistössä. Helsinki 1984, s. 82.

Alkion ohjauksessa

- 3 Aulis J. Alanen, Taisteleva sanomalehti I. Ilkka Alkion aikana (1906-1930). Seinäjoki 1981, s. 52; Vrt. s. 64; Ilkan perustamisesta s. 24-49.
- 4 Salokangas 1982, s. 88-89.
- 5 Toivo Nygård, Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. Teoksessa Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Suomen Lehdistön historia 2. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Keuruu 1987, s. 31 ja 42; Salokangas 1982, s. 168.
- 6 Mylly 1978, s. 32 ja 45.
- 7 Salokangas 1987a, s. 246.
- 8 Aulis J. Alanen, Santeri Alkio. Porvoo 1976, s. 319.
- 9 Alanen 1981, s. 183.
- 10 Esimerkkejä Alkion ominaisuuksista: Alanen 1976, s. 320-321; ks. myös Alanen 1981, s. 232-233.
- 11 Eino Salmelainen, Kun olin nuori. Helsinki 1966, s. 238 ja 246-247. Em. taloudenhoitaja oli Kustaa Harju, jolla oli synnynnäinen ruumiinvamma. Toimittaja oli Antti Haapala, joka kuoli keuhkotautiin vuonna 1924.
- 12 Alanen 1981, s. 80.
- 13 Artturi Leinonen, Ilkan tie 1906-1956. Vaasa 1956, s. 46-47, 55 ja 61.
- 14 Alanen 1981, s. 237-241.

Leinosen lehtenä

- 15 Vuosikatsaus Ilkan toimintaan vuonna 1931. Osuuskunta Ilkan pöytäkirjat 1907-1933. Sanomalehti Ilkan arkisto. Seinäjoki.
- 16 Osakeyhtiö Ilkan varsinainen yhtiökokous 30.3.1933. Liitteenä toimintakertomus 1933. Osuuskunta Ilkan pöytäkirjat 1907-1933. Sanomalehti Ilkan arkisto. Seinäjoki.
- 17 Ilkan levikin kehitys 1906-1981. Pirilä 1981, s. 408.
- 18 Ilmari Laukkonen, Vaasa aikansa kuvastimessa I 1903-1919. Vaasa 1978, s. 182.
- 19 Veikko Pirilä, Taisteleva sanomalehti II. Ilkka vuosina 1930-1980. Seinäjoki 1981, s. 171-177.
- 20 Paavo Tuomarin kirje tekijälle 24.4.1989.
- 21 Paavo Tuomarin kirje tekijälle 12.4.1990.
- 22 Ilkka 15.8.1936. Jalmari Kahran lausunto.

PAKINAT – ARTTURI LEINOSEN ALTER EGO

- 1 Timo Mikkilä, Artturi Leinonen sanomalehtimiehenä ja poliitikkona vuosina 1927-1938. Suomen historian pro gradu. Turun yliopisto 1977, s. 128; Mikkilä 1991, s. 313.
- 2 Alanen 1981, s. 190; Mikkilä 1991, s. 314.
- 3 Ilkka 20.6.1929. "Unilukkarin viikkovirsiä".
- 4 Ilkka 27.6.1929. "Unilukkarin viikkovirsiä".
- 5 Ilkka 13.6.1929. "Unilukkarin viikkovirsiä"; Mikkilä 1991, s. 120.
- 6 Tämä aihe oli kolmanneksi suosituin. Mikkilä 1991, s. 314; Vrt. Mikkilä 1977, s. 13.
- 7 Mikkilä 1991, s. 312.
- 8 Ks. esim. Ilkka 3.9.1929; Ilkka 20.2.1930. Jusun pakinat.
- 9 Kari Immonen, Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa kirjallisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918-1939. Keuruu 1987, s. 442. Immonen mukaan venäjänvastaiset pakinat liittyivät suomalaisen kirjallisuuden oikeistotraditioon. Vuosina 1918-1939 ilmestyi lukuisia räikeitäkin venäjänvastaisia romaaneja. Myös päivälehdistössä oli venäjänvastaisuutta, joka ei ollut kuitenkaan yhtä jyrkkää kuin kirjallisuuden venäjänvastaisuus. Ks. Immonen.
- 10 Ilkka 23.8.1929. "Karhuvainion Esan jutelmia".
- 11 Laukkonen 1978, s. 196.
- 12 Mikkilä 1991, s. 315.
- 13 Ilkka 5.7.1930. Karhuvainion Esa "on kulkenu maakunnas".
- 14 Tommi Nieminen, Ylistaron talonpoikaismarssijat. Teoksessa Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koske-

- van aineiston pohjalta. Toimittanut Kalervo Ilmanen. Helsinki 1981, s. 165 ja nootti 126 ko. teoksessa.
- 15 Paula Oittinen, Pulaliikehdintä Suomessa 1930-luvulla. Selvitys liikehdinnän yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta taustasta sekä alueellisesta levinneisyydestä. Poliittisen historian pro gradu -työ. Helsingin yliopisto 1975, s. 109-113.
- 16 Mikkilä 1991, s. 315; Laukkonen 1978, s. 196.
- 17 Ks. esim. Ilkka 16.6.1931. Karhuvainion Esa "kävääsi Jyväskyläs"; Ilkka 26.1.1932. Karhuvainion Esa "taas käväsi", Ilkka 4.5.1933. Karhuvainion Esa "oli Turuus"; Ilkka 27.4.1934. Karhuvainion Esa lähtöö Tampereellen".
- 18 Ilkka 8.5.1930. Karhuvainion Esa "oli noidis"; Ilkka 7.6.1930. Karhuvainion Esa "oli maahanpanijais"; Ilkka 28.6.1930. Karhuvainion Esa "on ollu kaukana kyläs".
- 19 Mikkilä 1991, s. 315; Sotavuodet 1940-1944 mukaanlukien historia oli Karhuvainion Esan alakertojen kolmanneksi suosituin aihe; Mikkilä 1991, s. 318; Ks. esim. Ilkka 5.5.1931. Karhuvainion Esa "puheloo vähä muinaisista ja nykyisistä"; Ilkka 12.5.1931. Karhuvainion Esa "puhuu päivän asioosta"; Ilkka 28.1.1933. Karhuvainion Esa "muisteloo mennehiä"; Ilkka 28.2.1933. Karhuvainion Esa "oli jääkärijuhlis"; Ilkka 13.4.1933. Karhuvainion Esa "kertoo jääkärin kohtalosta"; Ilkka 17.1.1935. Karhuvainion Esa "kertoo muistelma".

III

LAPUANLIKETTÄ ALOITTAMASSA - JA LOPETTAMASSA 1930-1932

Kommunisminvastaisen liikkeen veturiksi

- 1 Juha Siltala, Lapuanliike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1985, s. 51-53, Krister Wahlbäck, Mannerheimista Kekkoeseen. Suomen politiikan päälinjoja 1917-1967. Helsinki 1972, s. 111.
- 2 Ilkka 27.11.1929. Karhuvainion Esa "on sattumalta käynyt Lapualla"; Vrt. Leinonen 1960, s. 23-24.
- 3 Seppo Kuusisto, Lapuanliikkeen johtoryhmät marraskuusta 1929 heinäkuuhun 1930. Suomen historian laudaturtutkimus. Helsingin yliopisto 1969, s. 11-12; Siltala 1985, s. 53; Lasse Kangas, Kustaa Tiitu - Tasavallan talonpoika. Jyväskylä 1983, s. 35.
- 4 Ilkka 30.11.1929. Pk. "Se on yhteisen kansan tahto".
- 5 Ibid.
- 6 Siltala 1985, s. 203.
- 7 Tuomo Polvinen - Hannu Heikkilä - Hannu Immonen, J.K. Paasikivi, Valtiomiehen elämäntyö 2. 1918-1939. Juva 1992, s. 135.
- 8 Wahlbäck 1972, s. 111.
- 9 Markku Mansner, Suomen Työnantajain Keskusliitto 1907-1940. Jyväskylä 1981, s. 279-280.
- 10 Mansner 1981, s. 281-283 ja 285.
- 11 Mansner 1981, s. 300-304.
- 12 Siltala 1985, s. 43.
- 13 Siltala 1985, s. 43-44.
- 14 Siltala 1985, s. 32.
- 15 Svenska Dagbladet 31.3.1932. P.H. Norrmen, "Efter Mäntsälä". HYK B 137.
- 16 Ahti 1987, s. 37.
- 17 Juhani Paasivirta, Suomi ja Eurooppa 1914-1939. Hämeenlinna 1984, s. 346-347.
- 18 Aktivistien luettelo. E. E. Kailan kokoelma. Pk 637: 3. SA; Siltala 1985, s. 34-35; Martti Ahti, Skyddskårernas i Finland Förbund - skyddskårsorganisationens dubbelgångare. Historisk Tidskrift 1984, s. 50.
- 19 Alanen 1981, s. 257-260, s. 511 ja nootti 61 ko. teoksessa; Presidentin päiväkirja I-II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1925-1931. Julkaissut Eino Jutikkala. Helsinki 1967-1968, päiväkirja 14.3.1929.
- 20 Siltala 1985, s. 36; Ilkka 5.2.1929. Pk. "Missä on se mies?"
- 21 Mylly 1989, s. 114.
- 22 Kangas 1983, s. 36-37.
- 23 Kuusisto 1969, s. 21; Vrt. Leinonen 1960, s. 32.
- 24 Ilkka 2.12.1929. "Maakunnan ääni kajahti mahtavana Lapualla".
- 25 Ilkka 2.12.1929. "Maakunnan ääni kajahti mahtavana Lapualla"; Kangas 1983, s. 37-38; Matti Lepistö, Vapaa talonpoika Pohjanmaalta. Toimittanut Olavi Hurri. Helsinki 1983, s. 61.
- 26 Lepistö 1983, s. 64-65.

- 27 Uuno Hannula Santeri Alkiolle 11.12.1929. S. Alkion yksityisarkisto. IIIAb 1. Kansio 12. VMA.
- 28 Siltala 1980, s. 54; Juha Siltala, Lapuan liike ja kyyditykset 1930. I. Terrori sisäpolitiikan funktiona. Suomen historian laudaturtyö 1980. Helsingin yliopisto 1980, s. 38-39.
- 29 Paikalla oli myös Vaasa-lehden päätoimittaja, kansanedustaja Jaakko Ikola, jonka mukaan Leinonen puhui hermostuneesti. Jaakko Ikolan päiväkirja. Ikolan omaisten yksityisarkisto. Vaasa; Leinonen 1960, s. 37-38.
- 30 Leinonen 1960, s. 38-39.
- 31 Kari Hokkanen, Kyösti Kallio II. 1930-1939. Juva 1986, s. 17; Leinonen 1960, s. 39.
- 32 Ilkka 9.12.1929; Leinonen 1960, s. 40-41.
- 33 Jukka Tervonen, J.R. Danielsson-Kalmari, historiantutkija ja -opettaja. Historiallisia tutkimuksia 163. Jyväskylä 1991, s. 260; Leinonen 1960, s. 42.
- 34 Ks. päätös- ja pöytäkirjalauseimat. K.J. Vennolan kokoelma 56. KA; Kai Donnerin kokoelma 26. KA.

Suvantovaiheesta Lapuan toiseen kokoukseen

- 35 Ilkka 9.12.1929. Pk. "Kansanvallan vahvistamisen tiellä"; Ilkka 10.12.1929. Pk. "Sosialidemokratia ja päivän suuri kysymys"; Heikki Eskelinen, Itsenäisyytemme vuosikymmenet 1917-1969. Helsinki 1970, s. 140.
- 36 Ilkka 13.12.1929. Pk. "Yhdistyslain muutosehdotus"; Ilkka 19.12.1929. Pk. "Oikea ratkaisu".
- 37 Ilkka 30.12.1929. Pk. "Oikea suunta ja oikeat keinot".
- 38 Artturi Leinonen Kai Donnerille 7.1.1930. Donnerin kokoelma. KA; Ilkka 7.1.1930. Pk. "Onko kansalaiskokouksia jatkettava?"
- 39 Kuusisto 1969, s. 23-27; Siltala 1985, s. 59-60; Leinonen 1960, s. 47-48.
- 40 Kuusisto 1969, s. 34; Kämpin kokous 10.1.1930. Pöytäkirja Donnerin kokoelmassa. Kansio H5. KA; Ilkka 18.2.1930.
- 41 Kaarle Sulamaa, "Enemmän oikealle!" Hilja Riipinen Suomen poliittisessa historiasa. Helsinki 1995, s. 39.
- 42 Siltala 1985, s. 60; Kuusisto 1969, s. 50.
- 43 Ilkka 12.2.1930. Pk. "Ihmiset arpanappuloina"; Ilkka 13.2.1930. Pk. "Punaisen hämären maa".
- 44 Kangas 1983, s. 40-42; Leinonen 1960, s. 49-50.
- 45 Mylly 1989, s. 253-254; Ks. esim. Ilkka 30.12.1929. Pk. "Oikea suunta ja oikeat keinot", Maakansa 8.12.1929. Pk. "Hämäräperäisiä voimia kartettava!"
- 46 Mylly 1989, s. 254; Hallituksen esitykset n:ot 49 ja 50. II VP 1929 A III; Hallituksen esitys N:o 68 ja eduskunnan vastaus. II VP 1929 A III; Mauno Jääskeläinen, Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919-1938. Suomen kansanedustuslaitoksen historia. Seitsemäs osa. Helsinki 1973, 2. 94-96.
- 47 Mylly 1989, s. 254-255.
- 48 Mylly 1989, s. 253; Ks. välikysymyskeskustelusta: II VP 1929 pöytäkirja, s. 1187-1248.
- 49 Mylly 1989, s. 255-256.
- 50 Siltala 1985, s. 61. Siinä nootit 58 ja 60; Mylly 1989, s. 256.
- 51 Hokkanen 1986, s. 18-20.
- 52 Siltala 1985, s. 64; Vrt. Leinonen 1960, s. 52.
- 53 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 27.3.1930. S. Alkion yksityisarkisto. IVB 1. Kansio 24. VMA; Leinonen 1960, s. 54-55.
- 54 Eskelinen 1970, s. 141; Leinonen 1960, s. 56-57.
- 55 Jääskeläinen 1973, s. 459; Presidentin päiväkirja II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1928-1931. Julkaissut Eino Jutikkala, Tapiola 1968, s. 411-412. Muistiinpanot 17.3. - 18.3.1930; Hokkanen 1986, s. 21.
- 56 Hokkanen 1986, s. 21-22; Vrt. Relanderin muistiinpanot 17.3. - 18.3.1930, s. 411-412.
- 57 Relanderin muistiinpanot 17.3. - 18.3.1930, s. 411-412.
- 58 Kyösti Kallio Artturi Leinoselle 17.3.1930. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa.
- 59 Hannu Soikkanen, Kohti kansanvaltaa I. 1899-1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975, s. 507.
- 60 Artturi Leinonen Kyösti Kalliolle 17.3.1930. Kyösti Kallion arkisto. Kansio 10. KA.
- 61 Ilkka 22.3.1930. Pk. "Mielenilmaisuja".
- 62 Ilkka 18.3.1930. Pk. "Maa on lailla rakennettava".

Työn äänen moukarointi havahduttaa

- 63 Artturi Leinonen Santeri Alkiolle 27.3.1930. S. Alkion yksityisarkisto. IVB 1. Kansio 24. VMA; Hokkanen 1986, s. 22; Kangas 1983, s. 43-44; Leinonen 1960, s. 63-66; Siltala 1985, s. 68-69; Wahlbäck 1972, s. 122; Jutikkala 1976, s. 165; Työn äänen moukarointi lomaannutti vasemmiston toiminnan. Tapio Huttula, Sallitun rajat. Työväentalojen sulkemiset Lapuan liikkeen painostuspolitiikan osana 1929-1932. Suomen historian liseniaattityö. Jyväskylän Yliopisto. Historian laitos 1996, s. 99.
- 64 Hokkanen 1986, s. 22-23 ja 51.
- 65 Ilkka 29.3.1930. Pk. "Päät kylmiksi!"
- 66 Siltala 1985, s. 69.
- 67 Mikkilä 1991, s. 80.
- 68 Leinonen 1960, s. 66-68.
- 69 Sulamaa 1995, s. 39-40; "Kovan linjan" toimintaa järjesti kolmikko Yrjö Nikula, Vihtori Herttua ja Iivari Koivisto. "Taustalta" kiihottivat Riipinen ja Kares; Sulamaa 1995, s. 40.
- 70 Hilja Riipisen kokoelma. Kansio 17. KA.
- 71 Artturi Leinonen Kustaa Tiitulle 29.3.1930. Tiitun omaisten yksityisarkisto. Lapua; Kangas, s. 45-46.
- 72 Siltala 1985, s. 66; Ilkka 1.4.1930; Leinonen 1960, s. 61-62.
- 73 Ilkka 1.4.1930. Pk. "Suomen Lukko"; Siltala 1985, s. 66.
- 74 Mylly 1989, s. 258; Siltala 1985, s. 66.
- 75 Suomen Lukon säännöt, s. 1. Kuori IX B 21. IKL ja Lapuan liike. Suomen Lukko ry. Kansio Valpo II: IX B20-IX B22d. KA.
- 76 Ilkka 4.4.1930. Pk. "Harkitsematonta".
- 77 Jutikkala 1976, s. 165-166; Jaakko Korjus, Vihtori Kosola - legenda jo eläessään. Porvoo 1976, s. 128-132; Eskelinen 1970, s. 142-143; Ilkka 7.4.1930. Pk. "Harkitsematonta".
- 78 Ilkka 1.4.1930. Pk. "Arvonantoa hallitukselle ja kunniaa maan laeille". Lopussa oli Alkion signecraus S.A. Tämä oli niitä harvoja pääkirjoituksia, joita Alkiö kirjoitti vuonna 1930 ennen kuolemaansa.
- 79 Ilkka 1.4.1930. Pk. "Suomen Lukko".

Leinosella selkä seinää vasten

- 80 Hokkanen 1986, s. 28; Siltala 1985, s. 71-72.
- 81 Mikkilä 1991, s. 86-93.
- 82 Tiitta 1992, s. 406.
- 83 Siltala 1985, s. 322-323 ja 497.
- 84 Siltala 1985, s. 320-321.
- 85 Ilkka 11.4.1930. Pk. "Kommunisminvastainen järjestö"; Etusivulla johtaja Koristo ilmoittaa eroavansa; Korjus 1976, s. 133.
- 86 Ilkka 5.4.1930. Pk. "Maalaisliitto ja kommunisminvastainen kansanliike".
- 87 Ilkka 14.4.1930. "Maalaisliiton piirikokous Seinäjoella".
- 88 Ilkka 28.4.1930. "Maalaisliiton 24. puoluekokous: Toinen kokouspäivä"; Ilkka 29.4.1930. Pk. "Puoluekokous".
- 89 Leinonen 1960, s. 73-74.
- 90 Leinosen päiväkirja 19.5.1930. Kalevi Leinosen yksityisarkisto: Vantaa. Päiväkirjamerkintöjä on vain vuosilta 1930 ja 1932; Ks. myös Leinonen 1960, s. 114-115.
- 91 Artturi Leinosen päiväkirja 27.-28.5.1930. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa.
- 92 Eskelinen 1970, s. 142-143; Leinonen 1960, s. 78-82; Ilkka 5.6.1930. Pk. "Eilinen päivä".
- 93 Martti Pihkalan kokoelma. Mappi 4. KA. Kokous päätti, että tuomari Jaskari tiedotaisi kokouksen linjauksista Suomen Lukolle, AKS:lle ja Suojelusliitolle.
- 94 Einar W. Juva, P.E. Svinhufvud II. 1917-1944. Porvoo 1961, s. 378-379; M. Hulkko Artturi Leinoselle 10.6.1930; W. Mäkinen Artturi Leinoselle 17.6.1930. A.L:n yksityisarkisto. IAa 7. VMA.
- 95 Jaakko Ikolan päiväkirja 17.6.1930. Jaakko Ikolan omaisten yksityisarkisto. Vaasa.
- 96 Hokkanen 1986, s. 36; Siltala, 1985, s. 98.

Mielialat vaihtelevat

- 97 Pihkalan käsikirjoitus "Lapualta Mäntsälään", s. 24-26, 52-53. Pihkalan kokoelma I. KA; Siltala 1985, s. 338.
- 98 Ks. lapuanliikkeen suunnitelmista murhata Kyösti Kallio, Hokkanen 1986, s. 29-30.

- 99 Ernst Torsten Brander, Mäntsälän kapina - suojeluskuntajärjestön suuri kriisi. Poliittisen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin Yliopisto 1974, s. 22; Ks. Suomen Lukon säännöt, s. 1. Kuori IX B21. IKL ja Lapuan liike. Suomen Lukko ry. Kansio B21. VALPO II: IX B20-IX B22d. KA.
- 100 Ilkka 20.6.1930. Pk. "Kommunismia vaiko tasavaltaa vastaan?"
- 101 Ilkka 21.6.1930. Pk. "Joukkomielenosoitus eduskunnan kokoontuessa".
- 102 Ks. suojeluskuntien yliesikunnan päällikkö V.H. Palojärvelle 30.6.1930. Käsky Vaasan suojeluskuntapiirin piiripäällikölle. "Talonpoikaismarssia koskevaa 1930". Kenraali E. Heinrichsin kokoelma. Pk 1172/12. SA.
- 103 Talonpoikaismarssin vastaanottokomitea. Asiakirjoja 30.6. - 7.7.1930. M 45. Talonpoikaismarssi/Lapuan liike. Lakkautetut järjestöt. KA.
- 104 Leinonen 1960, s. 89-90.
- 105 Ragnar Nordström, Voitto tai kuolema. Jääkärivevstin elämä ja perintö. suomentanut ja huomautuksin varustanut Raimo Ragnar Nordström. Juva 1996, s. 194, 627, liite 7.
- 106 Ilkka 8.7.1930. "Talonpoikaismarssin juhlallisuuksissa vallitsi syvä isänmaallinen tunnelma"; Mylly 1989, s. 262-263; Siltala 1985, s. 98-100.
- 107 Tuija Hietaniemi, Isänmaallinen Kansanliike Ylistarossa. IKL:n poliittinen, taloudellinen ja yhteiskunnallinen tausta. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto 1980, s. 56.
- 108 Hietaniemi 1980, s. 55.
- 109 Ahti 1987, s. 15, 19.
- 110 Jutikkala 1977, s. 166-167; Eskelinen, s. 143-145; Leinonen 1960, s. 90-92.
- 111 Ilkka 10.7.1930. Pk. "Vakavat ajat"; Ilkka 12.7.1930. Pk. "Kuinka käy kommunistilain?"
- 112 Eskelinen 1970, s. 143; Leinonen 1960, s. 88-89.
- 113 Siltala 1985, s. 99-100.
- 114 Alanen 1976, s. 692. Ks. myös s, 693-697.
- 115 Ilkka 1.8.1930. Pk. "Eivätkö laittomat kyyditykset loput?"
- 116 Ilkka 26.8.1930. Pk. "Kansanliikkeen voima ja rajoitus"; Ilkka 4.9.1930. Pk. "Suomen Lukko ja Lapuanliike III"; Leinonen kertasi perusteellisesti SL:n lähtökohtia ja mahdollisuuksia kolmiosaisessa pääkirjoitussarjassa 2.9., 3.9. ja 4.9.1930.
- 117 Mylly 1978, s. 217-218.
- 118 Mylly 1978, s. 218.
- 119 Raimo Seppälä, Rudolf Walden. Isänmaan mies. Keuruu 1981, s. 81; Leinonen 1960, s. 103-104.
- 120 Artturi Leinonen Mikko Jaskarille 16.9.1930. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa.
- 121 Ilkka 23.9.1930. Pk. "Maata ei rakenneta epäselvällä pelillä".
- 122 Ilkka 23.9.1930. Karhuvainion Esa "puhuu Kosolan Wikillen". Kodin "turvallisuusjärjestelyistä" Kaarina
- 123 Kodin "turvallisuusjärjestelyistä" Kaarina Vasarla tekijälle 14.8.1994.
- 124 Ilkka 24.9.1930. Pk. "Mitä sitten tulee?"
- 125 Ilkka 24.9.1930. Pk. "Mitä sitten tulee?"
- 126 Siltala 1985, s. 155; Mylly 1989, s. 266.
- 127 Ks. vuoden 1930 vaaleista ja vaaliliitoista Jutikkala 1976, s. 167-168; Eskelinen s. 147-148; Mylly 1978, s. 218.
- Luottamus "suorankäden toimintaan on loppu nyt..."**
- 128 Yrjö Blomstedt, K.J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta. Keuruu 1969, s. 476-478; Ilkka 21.10.1930. Pk. "Ajan aallot"; Ilkka 24.10.1930. Pk. "Paise puhkeaa"; Ilkka 18.10.1930. Eerikin alakerta.
- 129 Artturi Leinonen Iivari Koivistolle 23.10.1930. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa.
- 130 Eskelinen 1970, s. 147-148.
- 131 Ilkka 25.10.1930. Pk. "Oikea pohja"; Ilkka 28.10.1930. Pk. "Riittävätkö lait?"
- 132 Mylly 1978, s. 219; Leinonen 1960, s. 129-132.
- 133 Ilkka 2.12.1930. Karhuvainion Esa "kävääsi Helsingis".
- 134 Ibid.
- 135 Ilkka 2.12.1930. Pk. "Puoluekokous".
- 136 Mylly 1989, s. 269.

- 137 Tommi Nieminen, Ylistaron talonpoikaismarsijat. Teoksessa Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta. Toimittanut Kalervo Ilmanen. Helsinki 1981, s. 172-173.
- 138 Nieminen 1981, s. 173; Juhani Mylly, Maalaisliiton synty. Turun Historiallinen Arkisto 30. Vammala 1975, s. 97-100; Mauno Jääskeläinen, Keskustapolitiikan aika 1918-1938. Teoksessa Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa. Porvoo 1964, s. 10.
- 139 Nieminen 1981, s. 173-174.
- 140 Ylikangas 1981, s. 235.
- 141 Matti Lackman, Taistelu talonpojasta. Suomen kommunistisen puolueen suhde talonpoikauskysymykseen ja talonpoikaismarkkeihin 1918-1939. Oulu 1985, s. 183, nootti 17 ja siinä mainitut teokset. Kuitenkin esimerkiksi Lauri Hyvämäen mukaan lapuanliike ja IKL tuskin ylsivät "fasistiseen minimiin". Lauri Hyvämäki, Lapuanliike, fasismi ja historiantutkimus. Kanava 9/1978. Helsinki 1978, s. 53.
- 142 Ylikangas 1981, s. 235.
- 143 Ibid.
- 144 Mylly 1978, s. 219.

Kallion puolesta - lopulta Svinhufvudin

- 145 Ari Uino, Pro patria et lege - isänmaan ja lain puolesta -järjestö. Historiallinen Aikakauskirja 1983, s. 50.
- 146 Hokkanen 1986, s. 56-60; Jutikkala 1976, s. 169.
- 147 Jukka-Pekka Pietiäinen, Tasavallan presidentit 1919-1931. Tasavalta perustetaan. Jyväskylä 1992, s. 193-194. Pietiäinen 1992b.
- 148 Hokkanen 1986, s. 62.
- 149 Pietiäinen 1992b, s. 194; Vihtori Kivimäki ilmoitti Santeri Alkiolle 15.10.1924, että Kalliolla oli "paljon kannatusta" eduskuntaryhmässä. Kallio ei kuitenkaan ottanut ehdokkuutta vakavasti. S. Alkion yksityisarkisto. IIIAb 1. Kansio 12. VMA.
- 150 Kyösti Kallio Artturi Leinoselle 31.12.1930. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa; Hokkanen 1986, s. 63-64.
- 151 Ilkka 17.11.1930. "Suuri maalaisliittokokous Seinäjoella".
- 152 Ilkka 18.11.1930. Karhuvainion Esa "oli Seinäjoella kuuhoolemas".
- 153 Ibid.
- 154 Relanderin muistiinpanot 19.11.1930, s. 556.
- 155 Ilkka 28.11.1930. Pk. "Presidentinvaali".
- 156 Relanderin muistiinpanot 30.11.1930, s. 575.
- 157 Ilkka 2.12.1930. Karhuvainion Esa "kävääsi Helsingis".
- 158 Vihtori Varpio Paavo Virkkuselle 30.1.1931. Paavo Virkkusen kokoelma. HYK.
- 159 Ilkka 10.1.1930; Pk. "Siellä on presidentti talonpoikain miehiä"; Ilkka 10.1.1930. Karhuvainion Esa "tuumaaloo vaaliasioota".
- 160 Ilkka 14.1.1931. Pk. "Rivit kokoon"; Ilkka 22.1.1931. Pk. "Selvä peli loppuun saakka!"
- 161 Relanderin muistiinpanot 26.1.1931, s. 597.
- 162 Pirilä, 1986, s. 136-137.
- 163 Artturi Leinonen Juho Koivistolle 27.1.1931. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa. Leinonen oli optimistinen: "Kaikista näistähän päästään. Ajat selkenevät kun ehtivät."
- 164 Artturi Leinonen Uno Tarkkaselle 22.1.1931. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa.
- 165 Hokkanen 1986, s. 65; Kun Relander kuuli, että Leinonen, Niukkanen ja Heikkinen oli valittu puhemieshistoriaan, hän kirjoitti päiväkirjaansa, että "Leinonen on niitä jyrkimpiä kalliolaisia." Lisäksi Kallion ja Relanderin välit olivat huonot; Relanderin muistiinpanot 14.2.1931, s. 608-609.
- 166 Mylly 1989, s. 277; Leinonen 1960, s. 150-158; Pirilä 1986, s. 136-137; Hokkanen 1986, s. 66.
- 167 Leinonen 1960, s. 150.
- 168 Hokkanen 1986, s. 67.
- 169 Leinonen 1960, s. 157.
- 170 Leinonen 1960, s. 147.

Huolenaiheena yhteiskuntarauha

- 171 Ks. esim. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 25.2.1931 - 5.3.1931. KMA; Ks. esim. pk.:t Maakansa 6.11.1930 ja 12.2.1931; Ilkka 19.11.1930 ja 10.2.1931; Vrt. Leinonen 1960, s. 142-145.

- 172 Asiasta keskusteltiin eduskuntaryhmässä. Ks. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirja 4.3.1931. KMA.
- 173 Ilkka 10.2.1931. Pk. "Lapualais-maalaisliittolaisuus".
- 174 Ilkka 10.2.1931. Karhuvainion Esa "puheloo lapualaasmaalaasliittolaasille".
- 175 Ilkka 14.2.1931. Pk. "Valtiokäsité".
- 176 Ilkka 5.3.1931. Pk. "Kansalaissopua odotetaan".
- 177 Ilkka 1.4.1931. Pk. "Kaksi suuntaa".
- 178 Ilkka 7.2.1931. Pk. "Muistakaa tulivuorta!"
- 179 Ilkka 12.6.1931. Pk. "Neljännesvuosisadan täytyessä".
- 180 Ilkka 15.6.1931. "Maalaisliiton puoluekokous ja 25-vuotisjuhla Jyväskylässä".
- 181 Mylly 1989, s. 279; Mylly 1978, s. 244; Ilkka 9.9.1931.

Kyydityksistä salanimellä

- 182 Artturi Leinonen (salanimellä Erkki Urpiala), Hauta rajan takana. Romaani. Porvoo 1931, s. 48-72.
- 183 Leinonen 1931, s. 78-80.
- 184 Leinonen 1931, s. 90.
- 185 Leinonen 1931, s. 94-108.
- 186 Leinonen 1931, s. 97.
- 187 Leinonen 1931, s. 107.
- 188 Leinonen 1931, s. 109-111.
- 189 Leinonen 1931, s. 123.
- 190 Leinonen 1931, s. 135.
- 191 Leinonen 1931, s. 131.
- 192 Leinonen 1931, s. 144.
- 193 Leinonen 1931, s. 151.
- 194 Siltala 1985, s. 377-383.
- 195 Leinonen 1931, s. 164, 166-167 ja 171.
- 196 Leinonen 1931, s. 175.
- 197 Kari Immonen, Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918-1939. Keuruu 1987, s. 356.
- 198 Ibid.

Mäntsälän kapinan jarrumies

- 199 Leinosen satunnaisia päiväkirjamerkintöjä Mäntsälän kapinaviikolta. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa; Leinonen 1960, s. 188-203.
- 200 Ahti 1990, s. 115-122; Tuija Hietaniemi, Lain vartiassa. Poliisi Suomen politiikassa 1917-1948. Historiallisia tutkimuksia 166. Vammala 1992, s. 165; Jutikkala 1976, s. 171.
- 201 Mylly 1989, s. 279-281; Jutikkala 1976, s. 171; Hannes Raikkala, Suomen suojeluskuntain historia III. Kamppaileva kansa. Vaasa 1966, s. 11.
- 202 Ilkka 1.3.1932. Pk. "Säännöllinen elämä palautettava" ; Leinonen 1960, s. 191-192; "Kertomus SkY:n puhelinpäivystäjän toiminnasta mäntsäläläisten liikehtimisen aikana 29.2. - 6.3.1932". Mappi 3. Lauri Malmbergin kokoelma. KA.
- 203 Sampo Ahto - Veikko Pirilä, Eteläpohjalaisia taisteluissa 1919-1944. Keuruu 1989, s. 68; Leinosen päiväkirja 2.2.1932. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa; Leinonen 1960, s. 193-194. Muistelmissa Leinonen tukeutuu päiväkirjaansa, mutta hän ei muista epäilleensä Laurilan lujuuutta piiriesikunnan vaatimusten edessä; Laurila oli Ahdin mukaan lojaali esivallalle, ja se esti miesten lähdön Mäntsälään. Ks. Ahti 1990, s. 223.
- 204 "Kertomus SkY:n puhelinpäivystäjän toiminnasta mäntsäläläisten liikehtimisen aikana 29.2. - 6.3.1932". Lauri Malmbergin kokoelma. KA; Ahto-Pirilä 1989, s. 69; Leinonen 1960, s. 195.
- 205 Ahti 1990, s. 237.
- 206 Ahti 1990, s. 238.
- 207 Leinosen päiväkirja 4.3.1932. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa; Samoja asioita Leinonen selvitteli myöhemmin muistelmissaan. Leinonen 1960, s. 196-201; Ahto-Pirilä, s. 69.
- 208 Kakkuri 1999, s. 295; Ilkka 1.3.1932. Pk. "Säännöllinen elämä palautettava".
- 209 Ilkka 4.3.1932. Pk. "Suomen kansan kirot".
- 210 Mylly 1989, s. 281-282; Mylly 1978, s. 244.
- 211 Ilkka 8.3.1932. Karhuvainion Esa "silmäälöö vähä takaasinpäin".

- 212 Ahto-Pirilä, s. 71; Leinosen päiväkirja. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa; Leinonen 1960, s. 203-206.
- 213 Ilkka 9.3.1932. Pk. "Suojeluskuntajärjestön osuus". Tutuksi tulleella tavallaan L. listasi sotilaallisen koulutuksen, järjestökurin, "oikean isänmaallisen hengen herättämisen" ja "suomalaisen valtioajatuksen tehostamisen" suojeluskuntien "aatteellisen kasvatuksen ytimeksi".
- 214 Leinosen päiväkirja 22.2.1933. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa.
- 215 Artturi Leinosen veteraaniihaastattelu, s. 5. KMA.
- 216 Ahto-Pirilä, s. 70-71.
- 217 Ahti 1990, s. 311-312.
- 218 "Mäntsälä". Malmbergin puhe(en konsepti) piiripäälliköiden kokouksessa 7.4.1932. Lauri Malmbergin kokoelma. KA.

Pro Patria et Lege

- 219 Mylly 1989, s. 285-286.
- 220 Uino 1983, s. 198.
- 221 Mylly 1989, s. 286.
- 222 Uino 1983, s. 198-199.
- 223 'Järjestön järjestömuoto'. Kuori IX B 24. I.L.P., s.2. Kansio Valpo II: IX B23h - IX B30. KA.
- 224 Mylly 1989, s. 287.
- 225 Ilkka 12.3.1932. Pk. "Tasavaltaa turvaava järjestökö?"
- 226 Ks. kansalaiskokouksen omanottajien nimiluettelo ja kutsun lähettäjät 16.3.1932. Kuori IX B 24 I.L.P., s. 45; Leinonen vastasi myönteisesti kutsuun. Artturi Leinonen Into Auerille 12.3.1932. Kuori IX B 24 I.L.P, s. 44. Kansio VALPO II: IX B 23h - IX B 30. KA.
- 227 Ilkka 17.3.1932. Etusivu. "Laki voimaan!"; Ilkka 17.3.1932. Etusivu. "Valtakunta turvattava kumousyrityksiltä! Tasavaltalais-kansanvaltaisten piirien keskuskomitea asetettu Helsingissä."
- 228 Kiertokirje 18.3.1932 keskustoimikunnan työvaliokunnalta "piirijohdoille". Osoitettu toimittaja Artturi Leinoselle, kopio. Vaasa. Kuori IX B 24.I.L.P., s. 47. Kansio VALPO II: IX B 23h - IX B 30. KA.
- 229 Isänmaan ja Lain puolesta -järjestön toiminnassa mukanaolijoita. Kuori IX B 24 I.L.P., s. 30. VALPO II: IX B 23h - IX B 30. KA.
- 230 Isänmaan ja Lain puolesta -järjestön kiertokirjeitä. Kuori IX B 24 I.L.P., s. 30. VALPO II: IX B 23h - IX B 30. KA.
- 231 Isänmaan ja Lain puolesta -järjestön keskuskomitean kokouksen pöytäkirja 17.3.1932. Rydmanin alustus. Kuori IX B 24 I.L.P. VALPO II: IX B 23h - IX B30. KA; Ilkka 17.3.1932. Lähetystö tasavallan presidentin ja pääministerin luona; Ks. presidentille luovutettu julkilausuma. Isänmaan ja Lain puolesta. Into Auerin kokoelma. Pk 519:1. SA.
- 232 Ilkka 18.3.1932. Pk. "Isänmaallisuuden kasvatusta".
- 233 Ilkka 31.3.1932. Pk. "Nykyhetken tarkastelua meidänkin taholta III".
- 234 Mylly 1989, s. 289.
- 235 Mylly 1989, s. 289.
- 236 Mylly 1989, s. 290.

Valtakirja pois lapuanliikkeeltä

- 237 Ilkka 11.5.1932. Pk. "Helluntaihenkeä".
- 238 Ilkka 2.4.1932. Pk. "Suojeluskuntatyön jatkaminen".
- 239 Ilkka 20.5.1932. Pk. "Suojeluskuntain sisäinen tila".
- 240 Ilkka 7.4.1932. Karhuvainion Esa "pannahan syyttä saunahan".
- 241 Ilkka 17.5.1932. Karhuvainion Esa "muistelo yhtä reisua".
- 242 Ylikangas 1981, s. 235.
- 243 Ilkka 8.3.1932. Karhuvainion Esa "silmäälöo vähä takaasinpäin".
- 244 Uola, 1982, s. 35-40; Lehtinen 1984, s. 707.
- 245 Ilkka 9.6.1932. Pk. "Uusia kansanliikkeitä".
- 246 Mylly 1989, s. 292-296.
- 247 Mylly 1989, s. 301-306.
- 248 Ilkka 14.6.1932. Pk. "Tämän päivän tähkäpäitä".
- 249 Ilkka 16.6.1932. Pk. "Maalaisliitto ja Nivala".
- 250 Ilkka 15.6.1932. Jusun pakina.
- 251 Alkuna hyökkäykselle Honkimäelle oli tunnettu kukkopillikonsertti Lapuan päivän juhlassa 14.7.1932. Viheltäjien tarkoitus oli estää puolustusministeri Jalo Lahdensuon

- puhe, koska hän oli vaatinut ankaraa kohtelua Mäntsälän kapinan johtajille. Kakkuri 1999, s. 305; Lehtinen 1984, s. 707-708. Ilkka 16.7.1932. Pk. "Omituista isänmaallisuutta"; Ilkka 25.6.1932. Etusivu. "Maalaisliiton puoluekokous".
- 252 Ilkka 9.7.1982. Eerikin alakerta.
- 253 Ks. esim. Ilkka 30.6.1932. "Lisää tutkimustuloksia Mäntsälän kapinasta"; Ilkka 21.6.1932. Pk. "Valtakunta-ajatus ja keskusta".
- 254 Ks. tarkemmin hyökkäyksestä Honkimäelle Kakkuri 1999, s. 307-327. Ilkka 18.7.1932. "Lapuanliikkeen miehet roistontöissä Lapualla".
- 255 Ilkka 18.7.1932. Pk. "Uusi muilutus!"; Ilkka 19.7.1932. Pk. "Riittää jo!"; Ilkka 19.7.1932. Karhuvainion Esa "oli Lapualla".
- 256 Ilkka 21.7.1932. Pk. "Lapuan kokous"; Lehtinen 1984, s. 710.
- 257 Ilkka 23.7.1932. Pk. "Ollako vai eikö?"
- 258 Ilkka 25.7.1932. "Maakunnan ääni jymisi mahtavana eilen Lapualla".
- 259 Ilkka 25.7.1932. Ibid.
- 260 Ilkka 27.8.1932. Pk. "Valtio ja kansa".

Leinosen puhdistautumisriitti

- 261 Uola, 1982, s. 151-152; Ks. Uuden Suomen päätoimittajakiistasta esim. Raimo Salokangas, Uusi Suomi ja kokoomuspuolue 1930-luvulla. Historiallinen Aikakauskirja 1985, s. 17-19.
- 262 Ilkka 21.9.1932. Pk. "Rappiokausi".
- 263 Ilkka 4.10.1932. Karhuvainion Esa "kuuloo uusia Lapuasta".
- 264 Ilkka 6.10.1932. Karhuvainion Esa "muistelo alkua Lapualla".
- 265 Ilkka 8.10.1932. Karhuvainion Esa "seliittelöö etehenpäin".
- 266 Ilkka 11.10.1932. Karhuvainion Esa "puhuu kirjapainon särkemisestä"; Ilkka 13.10.1932. Karhuvainion Esa "jatkaa entisiä".
- 267 Ilkka 15.10.1932. Karhuvainion Esa "aina vain samaa".
- 268 Ilkka 20.10.1932. Karhuvainion Esa "vieläkin muutamista asioista".
- 269 Ilkka 2.11.1932. Pk. "Papit politiikassa I".
- 270 Ilkka 3.11.1932. Pk. "Papit politiikassa II".
- 271 Ilkka 7.11.1932. Pk. "Ei keskustaa?"
- 272 Ilkka 10.11.1932. Pk. "Vainajat vastuuseen".
- 273 Ilkka 12.11.1932. Pk. "Kaksinaispeliä".

Historiallisen romaanin puolesta

- 274 Kaarina Vasarlan haastattelu 14.8.1994.
- 275 Artturi Leinonen Jalmari Jäntille 16.6.1929. Mappi 1929. K-L. WSOY:n kirjarkisto.
- 276 Artturi Leinonen Jalmari Jäntille 18.6.1929. Mappi 1929. K-L. WSOY:n kirjarkisto.
- 277 Leinonen oli jo vuonna 1926 kirjoittanut nuijasotaan liittyvän näytelmän Nuijapäälkikkö. Mirjam Leskinen, Artturi Leinonen kirjailijana. Teoksessa Isänmaan asialla. Artturi Leinosen elämäntyön piirteitä. Porvoo 1978, s. 74.
- 278 Artturi Leinonen Jalmari Jäntille 24.6.1929. Mappi 1929. K-L. WSOY:n kirjarkisto.
- 279 Artturi Leinonen, Maakunnan sinetti. Romaani. Porvoo 1930, s. 190.
- 280 Leinonen 1930, s. 391.
- 281 Leinonen 1930, s. 460.
- 282 Artturi Leinonen WSOY:lle 28.8.1930. Mappi 1930. K-L. WSOY:N kirjarkisto.
- 283 Yrjö J.E. Alanen oli Vaasan lyseon uskonnon opettaja, teologian tohtori ja dosentti. Kokoomuslainen Alanen vieraili usein Leinosten kotona. Kaarina Vasarla ja Kalevi Leinonen tekijälle 14.8.1994.
- 284 Leskinen 1978, s. 74.
- 285 Artturi Leinonen Jalmari Jäntille 12.12.1931. Mappi 1931. K-L. WSOY:n kirjarkisto.
- 286 Leinonen lähetti toisen osan käsikirjoituksesta kustantajalle 1.9.1933. Mappi 1933. K-L. WSOY:N kirjarkisto.
- 287 Ks. esim. Artturi Leinonen WSOY:lle 4.7.1933. Mappi 1933. K-L. WSOY:n kirjarkisto.
- 288 Artturi Leinonen Jalmari Jäntille 4.7.1933. Mappi 1933. K-L. WSOY:n kirjarkisto.
- 289 Artturi Leinonen, Hakkapeliitat I. Romaani. Porvoo 1932, s. 314.
- 290 Kirjailija Kaari Utrion haastattelu 7.7.1993.
- 291 Ilkka 12.10.1934. Artturi Leinosen artikkeli "Historiallisen romaanin oikeutus kirjallisuudessa".
- 292 Ibid.

IV SISÄPOLITIikka RAOHOITTAMASSA 1933 - 1937

IKL:n politiikka arveluttaa

- 1 IKL korosti usein sopivissa tilanteissa olevansa lapuanliikkeen jatke. Uola 1982, s. 480.
- 2 "IKL:n monisteita". Kansio 8. Yrjö Oskar Ruudun kokoelma. KA; Ajan Sana 2.12.1932; Ilkka 13.12.1932. Pk. "Eheyttäjät".
- 3 Ilkka 10.1.1933. Pk. "Talonpojan paikka ei ole siellä".
- 4 Olavi Borg, Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964. Porvoo 1965, s. 209; Jääskeläinen 1973, s. 249.
- 5 Ilkka 16.1.1933. Pk. "Vaalitemppuja valmistellaan".
- 6 Ilkka 26.1.1933. Pk. "Uusi Suomi ärtyneenä".
- 7 Ilkka 2.2.1933. Jusun pakina.
- 8 Ilkka 22.4.1933. Pk. "Uskon puute".
- 9 Ilkka 7.6.1933. Pk. "Vaalitaistelu".
- 10 Ilkka 26.6.1933. "Väkevä maalaisliittotilaisuus Lapualla"; Ilkka 27.6.1933. Karhuvainion Esa "kuuntelee mitä sanotahan".
- 11 Ilkka 28.6.1933. Pk. "Musta ja harmaa".
- 12 Mylly 1989, s. 307-308.
- 13 Timo Soikkanen, Kansallinen eheytyminen - myytti vai todellisuus. Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa 1933-1939. Juva 1984, s. 48-50; Mylly 1989, s. 307.
- 14 Ilkka 9.9.1933. Artturi Leinosen artikkeli: "Eräitä huomioita diktatuurimaasta, pika-käynnillä Saksassa I".
- 15 Ilkka 12.9.1933. Pk. "Vaikeaa ymmärtää muuten".
- 16 Ilkka 24.11.1933. Karhuvainion Esa "kävääsi kestaalemas"; Ilkka 25.11.1933. Karhuvainion Esa "jatkaa vielä reisujuuttua"; Ilkka 28.11.1933. Karhuvainion Esa "vieläkin vähä reisuustansa". Poikkeuksellisesti alakertojen yhteydessä julkaistiin Leinosen ottamia valokuvia matkalta.
- 17 Ilkka 4.12.1933. Jusun pakina.
- 18 Ks. esim. Ilkka 13.1.1934. Jusun pakina.
- 19 Ilkka 16.1.1934. Pk. "Hallitus kiinnittää huomiota".
- 20 Ilkka 24.1.1934. Pk. "Talonpoikaisväestön historiallinen tehtävä".
- 21 Ks. luku "Suhtautuminen SDP:hen".
- 22 Ilkka 2.2.1934. Pk. "Valkoinen viikko"; Valkoinen viikko -kampanjat aloitettiin tammi-helmikuussa 1933. Tällöin vapaussodan alkamisesta oli kulunut 15 vuotta. Uola 1982, s. 179.
- 23 Ilkka 3.2.1934. Jusun pakina.
- 24 Ilkka 17.2.1934. "Loppuratkaisu tapahtui eduskunnan eilissä istunnossa"; Ilkka 17.2.1934. Pk. "Merkillistä epäjohtamukaisuutta".
- 25 Ilkka 22.2.1934. Pk. "Niin sitä pitää!"
- 26 Ilkka 3.3.1934. Pk. "Julkinen ja yksityinen puhe"; Erityisesti suojeluskuntien vahvistaminen oli IKL:lle keino sen sisäpoliittisen linjan lujittamiseksi. Uola 1982, s. 85.
- 27 Ilkka 12.3.1934. "Pohjois-Suomen talonpojat lausuneet ajatuksensa poliittisista ym. nykytärkeistä asioista"; Ilkka 14.3.1934. Karhuvainion Esa "kävääsi Oulus". Paikalla puheita pitivät L:n lisäksi esim. kansanedustajat Vihtori Vesterinen ja K.A. Lohi.
- 28 Ilkka 14.3.1934. Karhuvainion Esa "kävääsi Oulus". Teksti muistutti kovasti Leinosen Ilkan pääkirjoituksia lapuanliikkeestä vuonna 1930.
- 29 Ilkka 17.7.1934. Pk. "Saksassa selkenee".
- 30 Ilkka 13.9.1934. Karhuvainion Esa "kattelo päivän asiota".
- 31 Ilkka 3.11.1934. Karhuvainion Esa "sai naskalinpiston".
- 32 Ilkka 17.11.1934. Pk. "Kansanvallan väärinkäyttöä".
- 33 Ilkka 5.12.1934. Pk. "Itsenäisyyspäivänä".

Lakkauttaminen ei innosta

- 34 Juhani Suomi, Urho Kekkonen 1936-1944. Myrrysmies. Keuruu 1986, s. 24; Uola 1982, s. 175.
- 35 Suomi 1986, s. 26.
- 36 Urho Kekkosen toimista IKL:ää vastaan. Ks. Suomi 1986, s. 92-151.
- 37 Suomi 1986, s. 105-106.
- 38 Suomi 1986, s. 94
- 39 Suomi 1986, s. 111.

- 40 Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat vuonna 1938. 1.12.1938, s. 61. KMA.
 41 Suomi 1986, s. 116.
 42 Suomi 1986, s. 111-118.
 43 Suomi 1986, s. 118-119, 148 ja 150.

Suhtautuminen SDP:hen

- 44 Juhani Mylly, Maalaisliitto ja turvallisuuspolitiikka II. Pikkuvaltio kansainvälisen jännityksen kiristymisen ja suurvaltanaapurin varjossa 1934-1939. Turku 1983, s. 51.

Vaikeasti tasoitettava juopa

- 45 Mylly 1983, s. 52.
 46 Ks. tarkemmin Soikkanen 1984, s. 57-58.
 47 Mylly 1983, s. 52-53.
 48 Ilkka 23.1.1933. Pk. "Peliä tärkeissä asioissa!"
 49 Ilkka 14.2.1933. Pk. "Väärällä rintamalla"; Maalaisliitto korosti kannattajilleen sitä, että SDP muuttaa Suomen yhteiskuntajärjestelmää, mikäli se pääsisi niskanpäälle. Soikkanen 1984, s. 57.
 50 Ilkka 28.3.1933. Karhuvainion Esa "kattelloo sosialistia".
 51 Ilkka 23.5.1933. Karhuvainion Esa "imehtelöö asioota".
 52 Ilkka 10.6.1933. Pk. "Aivan väärä leiri"
 53 Ilkka 23.5.1933, Karhuvainion Esa "imehtelöö asioota".
 54 Ilkka 31.5.1933. Pk. "Sosialidemokraattinen puoluekokous".

"Aktiivinen demokratia" aktivoi keskustelun

- 55 Soikkanen 1984, s. 56.
 56 Ilkka 7.10.1933. Pk. "Meidän tehtävämme".
 57 Ilkka 9.11.1933. Pk. "Aktiivinen demokratia".
 58 Ilkka 29.11.1933. Pk. "Esityksiä yhteistyöstä, Suomen Sosialidemokraatti".
 59 Ilkka 29.11.1933. Pk. "Esityksiä yhteistyöstä".
 60 Hannu Soikkanen, Kohti kansan valtaa I 1899-1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta. Vaasa 1975, s. 584.
 61 Ilkka 10.3.1934. Pk. "Kuka hapuilee?"
 62 Ibid.
 63 Ibid.
 64 Ilkka 13.11.1934. Pk. "Sosialidemokratian rintamakäännökset".
 65 Ilkka 28.12.1934. Pk. "Hyökkäykset maataloutta vastaan".

"Rajankävijä" edistää yhteistyötä

- 66 Ilkka 12.1.1935. Pk. "Menevätkö mukaan?"
 67 Ilkka 24.7.1935. Pk. "Suomen talonpoika naurahtaa".
 68 Ilkka 24.8.1935. Pk. "Talonpojan osa".
 69 Ilkka 7.9.1935. Pk. "Talonpojan ja työläisen yhteisrintama I".
 70 Ilkka 11.9.1935. Pk. "Talonpojan ja työläisen yhteisrintama II"; Mylly 1983, s. 55.
 71 Ilkka 26.9.1935. Pk. "Talonpojan ja työläisen yhteisrintama VI".
 72 Ibid.
 73 Ilkka 28.9.1935. Pk. "Talonpojan ja työläisen yhteisrintama. Loppusanat".
 74 Soikkanen 1984, s. 61; Artikkelin taustasta ks. Ilkka 4.11.1935. "Käsitteiden selvitte-lyä".
 75 Leinonen 1960, s. 250-251.
 76 Ilkka 10.10.1935. Karhuvainion Esa "oli messuulla".
 77 Ilkka 2.10.1935. "Yksityinen vaiko valtio? Valtiososialismin tarkastelua toiseltakin kannalta kuin Rajankävijä I"; Toinen osa julkaistiin Ilkassa 3.10.1935.
 78 Ilkka 1.12.1935. Pk. "Aikamoista taktikointia, Rajankävijä".
 79 Soikkanen 1984, s. 61.
 80 Soikkanen 1984, s. 104.
 81 Jutikkala 1976, s. 178. Punamultayhteistyön syntyprosessista tarkemmin Soikkanen 1984, s. 114-123.
 82 Vuoden 1937 presidentinvaaleista Hokkanen 1986, s. 181-189.
 83 Ks. Mikkilä 1991, s. 177.
 84 Ilkka 16.2.1937.
 85 Mylly 1983, s. 58-60, 71-60; Mylly 1989, s. 368-370; Ilkka Kananen, MTK ja Suomen maatalouspolitiikka I. Elintarvikepolitiikasta omavaraisuuteen. Porvoo 1987, s. 70.

- 86 Mylly 1989, s. 371-376.
 87 Kimmo Rentola, Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937-1945. Juva 1994, s. 78.

Leinosen hillitty kielipolitiikka

- 88 Kalevi Leinosen haastattelu 8.3.1993. Vaasassa kieliraja suomen- ja ruotsinkielisten välillä oli 1930-luvulla selkeä ja tiukka.
 89 Erkki Lehtinen, Suomalainen patriotismi ja kansallistunne Ruotsin kaudella. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Jyväskylä 1989, s. 13.
 90 Pekka-Kalevi Hämäläinen, Kielitaistelu Suomessa 1919-1939. Porvoo 1968, s. 271, 42-64; Tiitta 1992, s. 390; Ari Uino, Kielitaistelu ja "uusi suomalaisuusliike" 1918-1939. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Jyväskylä 1989, s. 179-181.
 91 Uino 1989, s. 198.
 92 Hämäläinen, s. 134-142.
 93 Tiitta 1992, s. 390.
 94 Pirkko Rommi-Marita Pohls, Poliittisen fennomanian synty ja nousu. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Jyväskylä 1989, s. 119.
 95 Tiitta 1992, s. 416; Uino 1989, s. 186. 14.7.1923 säädettiin, että Helsingin Yliopiston kaikilla tieteenoilla, lukuunottamatta ruotsia ja kirjallisuutta, tuli opettaa myös suomenkielillä.
 96 Uino 1989, s. 184.
 97 Ilkka 28.8.1929. Jusun pakina.
 98 Ilkka 1.4.1933. Eeikiin alakerta.
 99 Ilkka 11.7.1933. Pk. "Eräitä ilmiöitä ruotsalaisilla alueilla".
 100 Ilkka 6.10.1933. "Maalaisliiton eduskuntaryhmä otti julkilausumassaan kantaa yliopistokysymyksen nykyvaiheeseen".
 101 Ilkka 16.1.1934. "Ylioppilaat osoittivat mieltään".
 102 Ks. esim. Ilkka 19.1.1934. V.A. Heiskasen kirjoitus "Nouse riennä suomen kieli...!"
 103 Ilkka 16.2.1934. Pk. "Kielipoliittista kannunvalantaa".
 104 Ilkka 7.3.1934. Pk. "Kielikysymyksen kokonaisuohjelma".
 105 Jutikkala 1976, s. 175.
 106 Ilkka 22.9.1934. Pk. "Suomalaisuuskysymys".
 107 Ilkka 22.9.1934. Karhuvainion Esa "puhuu päivän asioista".
 108 Valtioapäivät 1934 asiakirjat. Hallituksen takana oli 6 ministeriä, 4 ilmoitti eriävän mielipiteen ja 3 oli poissa istunnosta; Ks. Juva 1961, s. 508; Soikkanen 1984, s. 64-66; Ylimääräiset valtioapäivät 1935 asiakirjat ja hallituksen esitys.
 109 Soikkanen 1984, s. 68; Juva 1961, s. 510-511.
 110 Hämäläinen 1968, s. 198.
 111 Ilkka 17.1.1935. Pk. "Se kolmas".
 112 Ilkka 25.1.1935. Pk. "Tulos on selvä".
 113 Ilkka 28.1.1935. "Yliopiston suomalaisvaatimukset esitetty".
 114 Ilkka 29.1.1935. Pk. "Eduskunnan kunnian puolustaminen"; Ilkka 31.1.1935. Pk. "Rintamat".
 115 Soikkanen 1984, s. 66.
 116 Ilkka 7.2.1935. Pk. "Jälkিতarkastelua", Ilkka 23.2.1935. Pk. "Kaksi kertaa pettynyt".
 117 Klinge 1983, s. 172-173.

Pohjoismainen yhteistyö kytkeytyy mukaan

- 118 Soikkanen 1984, s. 65; Selen 1980, s. 242-243; Hentilä 1995, s. 153.
 119 Soikkanen 1984, s. 69.
 120 Ilkka 22.6.1935. Pk. "Suomi ja Pohjola".
 121 Soikkanen 1984, s. 44; Leinonen 1960, s. 104-105.
 122 Soikkanen 1984, s. 44.
 123 Soikkanen 1984, s. 40; Selen 1980, s. 209-210.
 124 Leinonen 1960, s. 104-106.
 125 Soikkanen 1984, s. 44, 72; Ilkka 22.6.1935. Pk. "Suomi ja Pohjola".
 126 Ilkka 22.6.1935. Pk. "Suomi ja Pohjola".
 127 Kari Selen, Suomen turvallisuuspolitiikan painopisteen siirtyminen Kansainliitosta pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931-1936. Historiallisia Tutkimuksia 94. Helsinki 1974, s. 135, 265; Selen 1980, s. 208-209, 243.
 128 Ilkka 15.10.1935. Pk. "Häikäilemätön vaatimus".
 129 Ilkka 19.10.1935. Karhuvainion Esa "kattelo poliitiikkaa".

- 130 Ibid.
 131 Ilkka 6.11.1935. "Hakkapeliittain päivä".
 132 Uino 1989, s. 239; Ilkka 25.10.1935. Pk. "Itämeren puolustus".
 133 Uino 1989, s. 239; Ilkka 25.20.1935. Pk. "Itämeren puolustus".
 134 Ilkka 14.12.1935. Pk. "Naapurien mielialoja".
 135 Ibid.
 136 Soikkanen 1984, s. 65, 69, 71.
 137 Ilkka 13.1.1936. Pk. "Ruotsille omantunnonkysymys Suomen kieliolojen järjestely?"
 138 Soikkanen 1984, s. 375.
 139 Ilkka 31.1.1936. Pk. "Ruotsille omantunnonkysymys Suomen kieliolojen järjestely?"
 140 Hämäläinen 1968, s. 255; Uino 1989, s. 241.
 141 Uino 1989, s. 241-243.

Paasikivi neuvoo Tukholmasta

- 142 Ks. esimerkiksi Ilkka 10.4.1937. Pk. "Kansalaiskokoukset"; Ilkka 28.4.1937. Pk. "Yliopisto"; 1.5.1937. Pk. "Vieläkin yliopistokysymyksestä".
 143 Ks. esimerkiksi kirjeitä Hugo Suolahdelle. Hugo Suolahden kokoelma. Helsingin Yliopiston kirjasto.
 144 J.K. Paasikivi Artturi Leinoselle 27.5.1937. J.K. Paasikivi. Kirjeitä. Kansio I:5, II:1. KA.
 145 A. Leinonen J.K. Paasikivelle 1.6.1937. Kirjeitä. Kansio 1:5, II:1. KA.
 146 J.K. Paasikivi Rudolf Waldenille 25.9.1937. Vrt. Walden Paasikivelle 27.9.1937. R. Waldenin arkisto. Kirj.vaihto yms. Rulla 5. SA.
 147 J.K. Paasikivi Artturi Leinoselle 24.9.1937. J.K. Paasikivi. Kirjeitä. Kansio 1:5, II:1. KA.
 148 Ibid. Paasikivi toivoi, että hän voisi "taas kerran" tavata Leinosen, jotta he voisivat keskustella perusteellisesti ulkopoliittisista kysymyksistä.

IKL:n aktivistit kimpussa

- 149 Ajan Suunta 8.3.1933. "Tarkkailijan tähtäimessä". Antti Suomenpojan pakina.
 150 Ilkka 11.3.1933. Sisäsivu.
 151 Ajan Suunta 17.3.1933. "Tarkkailijan tähtäimessä". Antti Suomenpojan pakina.
 152 Ilkka 18.3.1933.
 153 Artturi Leinonen Aliina Leinoselle Berliinistä 12.11.1933..."ja minä otin Somersalon rippikirkkoon. Puhuimme asiasta hiuksen halki". A.L:n yksityisarkisto. IV Ab1. VMA.
 154 Ilkka 3.6.1936. Karhuvainion Esa "kuuluu olevan pakana".
 155 Jääkäriliiton johtokunnan asettaman toimikunnan lausunto Artturi Leinonen - Antti Isotalo -kiistassa 1938. Jääkäriliiton arkisto. Pk 1843. HI3. SA.
 156 Ibid.

Virkkunen haastaa oikeuteen

- 157 Ilkka pystyi maksamaan Urho Kittilälle vähän, ja siksi hän sai Leinoselta luvan avustaa muita ML:n lehtiä. Ilkalla oli yksinoikeus Tompan Tuomoon. Urho Kittilän veteraanihaastattelu, s. 54. KMA.
 158 Salli Kaarina Korpela, Hallituksen ainoa mies. Marjatta Väänäsen poliittinen ura. Poliittisen historian pro gradu-tutkielma. Helsingin Yliopisto 1993, s. 18.
 159 Ilkka 22.5.1934. Tompan Tuomon "Pilkkeitä".
 160 Leinonen 1960, s. 252.
 161 Urho Kittilän veteraanihaastattelu, s. 69. KMA.
 162 Valtiopäivien pöytäkirjat 1934; S.V.M. Esitys N:o 7.
 163 Leinonen 1960, s. 253.
 164 Kopio Paavo Virkkusen valituksesta Vaasan hovioikeudelle. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa.
 165 Artturi Leinosen ja Urho Kittilän vastaus Vaasan hovioikeudelle. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa.
 166 Leinonen 1960, s. 252.
 167 Leinonen 1960, 253.
 168 Ilkka 21.6.1934. "Eilisen oikeudenkäynnin loppupuoli muodostui täydelliseksi skandaaliksi kokoomuspuolelle".
 169 Korpela 1993, s. 19.
 170 Marjatta Väänäsen (o.s. Kittilä) haastattelu 19.4.1994.
 171 Urho Kittilä Lauri Halmeelle 13.2.1935. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa.
 172 Lauri Halme Urho Kittilälle 16.2.1935. Kalevi Leinosen yksityisarkisto. Vantaa.

- 173 Leinonen 1960, s. 253.
 174 Ilkka 27.6.1935. Karhuvainion Esa "istuu nyt linnas".
 175 Ilkka 2.7.1935. Karhuvainion Esa "jutteloo kiven raosta".

Hiljainen valtiopäivämies

- 176 Leinonen 1960, s. 308.
 177 Artturi Leinonen vaalitulaisuuksissa. Pieniä ilmoituksia esimerkiksi Ilkka 4.6.1936; Ilkka 5.6.1936; Ilkka 12.6.1936.
 178 Ks. Ilkka 26.6.1936. Vaali-ilmoituksia.
 179 Ilkka 8.7.1936.; Jutikkala 1976, s. 244.
 180 Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirja 2.2.1937. KMA.
 181 Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat. 11/1936; 13/1937; 1/1938.
 182 Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 27/1937.
 183 Valtiopäivät 1936. Pöytäkirjat I, s. 438.
 184 Valtiopäivät 1936. Pöytäkirjat I, s. 512-514 ja 787; Valtiopäivät 1936. Pöytäkirjat II, s. 929, 1193 ja 1137.
 185 Valtiopäivät 1937. Pöytäkirjat, s. 204, 1367, 1737 ja 1956.
 186 Valtiopäivät 1938. Pöytäkirjat, s. 55, 1254, 1583, 2479 ja 2698.
 187 Ks. tarkemmin Artturi Leinosen eduskunnassa tekemästä lehtimiesten eläkealoitteesta ja muista aloitteista: Mikkilä 1977, s. 88-90.
 188 Mikkilä 1977, s. 89.
 189 Mikkilä 1977, s. 92.
 190 Mikkilä 1977, s. 92.
 191 V.J. Sukselainen, Maalaisliiton järjestötoiminta vuosina 1906-1955. Heräävä maaseutu VI. Porvoo 1956, s. 146.
 192 Mylly 1989, s. 381-382; Soikkanen 1984, s. 299-304; Leinosen mukaan vaaleissa oli kyse "talonpojan oikeuksien puoltamisesta, kansanvaltaisen valtiojärjestelmän säilyttämisestä, maan lujittamisesta kestävään sekä ulkoista että sisäistä hyökkääjää vastaan". Leinonen otti esille myös "esi-isämme, jotka ovat raivanneet maan korvet ja kivikot suomalaisella peräänantamattomalla sisulla". Talonpojan oikeutena oli "rakentaa vapaata, itsenäistä Suomea". Ilkka 1.7.1939. Pk. "Nyt on iskettävä!"; Ks. Leinosen kirjoittelua vaaleista: Ilkka 20.5.1939. Karhuvainion Esa "lannoista ja apulannoista"; Ilkka 1.6.1939. Pk. "Asiallisuus vaalivalmisteluissa"; Ilkka 13.6.1939. "Eikö Maalaisliitto ole toiminut itsenäisesti?"; Mylly 1989, s. 382-383; Leinosen puhujamatkoista esim. ilmoitukset Ilkka 2.6.1939; Ilkka 18.6.1939; Ilkka 29.6.1939; Ks. myös Leinonen 1960, s. 313-314.

Uusia aluevaltauksia

- 193 Mikkilä 1977, s. 123.
 194 Leskinen 1978, s. 102.
 195 Leinonen 1960, s. 281; Leskinen 1978, s. 102-103.
 196 Matkasta tarkemmin Leinonen 1960, s. 377-384.
 197 Artturi Leinonen Aliina Leinoselle 1.7.1938. "Pitkän aikaa olin Matti Kankaan kanssa... Ernst Virtala väitti olevansa entinen oppilaani." A.L:n yksityisarkisto. IVAb1. VMA; Leinonen omisti kirjansa Amerikan suomalaisille. Artturi Leinonen, Atlanttia ja Amerikkaa katsomassa. Porvoo 1938, s. 7.
 198 Leskinen 1978, s. 76-77; Artturi Leinonen, Kolme näytelmää. Vieraalla tähdellä, Herttuan kaunis Kaarina, Markkinatori. Vaasa 1947, s. 4.

V LÄHESTYVÄN RAJUILMAN OUNASTELIJA

Kansainliiton arvostelija

- 1 Mylly 1978, s. 220; Ks. Mantsurian kriisin vaikutuksista: Selen 1974, s. 52-73.
 2 Mylly 1978, s. 224.
 3 Mylly 1978, s. 225.
 4 Mylly 1978, s. 225-226.
 5 Mylly 1978, s. 224.
 6 Ilkka 8.10.1930. Pk. "Suomen finanssiapuehdotus päätöksessä".
 7 Ilkka 6.11.1930. Pk. "Turvallisuutemme ulkopuoliset takeet".
 8 Ilkka 19.1.1932. Pk. "Hyökkäämättömyyssopimus I"; Ilkka 3.1.1933. Pk. "Maailmanpolitiikka v. 1932"; Ilkka 2.3.1933. Pk. "Ratkaisu Genevessä"; Ilkka 17.5.1933. Pk. "Kansainliiton otteet".

- 9 Ilkka 10.1.1934. Pk. "Kansainvälinen politiikka v. 1933 II".
 10 Ilkka 16.10.1933. Pk. "Saksa"; Ilkka 11.11.1933. Pk. "Mihin suuntaan?"; Ilkka 9.1.1934. Pk. "Kansainvälinen politiikka v. 1933 I".
 11 Mylly 1983, s. 11; Ks. Abessinian kriisin vaikutuksista: Selen 1974, s. 164-169.
 12 Ilkka 12.10.1935. Pk. "Kansainliiton arvovalta".

"Tulevaa suursotaa ei voi välttää"

- 13 Ks. Alkion katkeruudesta. Santeri Alkio Kyösti Kalliolle 23.2.1929. Kyösti Kallion arkisto. Mappi 6. KA.
 14 Toimittaja Paavo Tuomarin haastattelu 24.4.1990.
 15 Ilkka 18.1.1936. Pk. "Karjalan kohtalo"; Ilkka 27.3.1936. Pk. "Sivistääkö sota?"; Ilkka 7.4.1936. Pk. "Pienet maat".
 16 Ilkka 21.5.1936. Pk. "Auttavat toisiaan".
 17 Ilkka 15.7.1936. Pk. "Huolestuneita"; Ilkka 19.7.1936. Pk. "Ihmeellistä sunnuntailuke mistä"; Ilkka 12.8.1936. Pk. "Pappeja keskitysleirillä"; Ilkka 14.8.1936. Pk. "Demokratia ja Euroopan rauha".
 18 Ilkka 30.8.1936. Pk. "Uuden maailmansodan kenraaliharjoitus?"
 19 Mylly 1983, s. 84.
 20 Selen 1974, s. 265; Ilkka 15.10.1936. Pk. "Euroopan tila".
 21 Ilkka 27.10.1936. Pk. "Pohjoismaiden päivä"; Ilkka 8.11.1936. Pk. "Kansanvaltaisten maiden yhteisrintama".
 22 Ilkka 28.2.1937. Pk. "Nykyhetken elämänrytmi".
 23 Ilkka 22.5.1937. Pk. "Vapaus, tarkoitus ja keino"; Ilkka 4.7.1937. Pk. "Vastuuntunnon kasvattaminen"; Ilkka 3.10.1937. Pk. "Muuan vuosimuisto".
 24 Ilkka 2.12.1937. Pk. "Sodat ja kansat".
 25 Ilkka 31.12.1937. Pk. "Katsaus kuluneen vuoden tapahtumiin".
 26 Soikkanen 1984, s. 242.
 27 Mylly 1983, s. 144; Leinonen 1947, s. 62.

Valtapelin kuvaaja

- 28 Ilkka 19.3.1938. Pk. "Eurooppa tänään".
 29 Martti Julkunen, Suomi keväästä 1938 talvisotaan.. Pyrkimys turvaan Saksan ja Neuvostoliiton etupiiristä. Teoksessa Kansakunta sodassa. I. Sodasta sotaan. Helsinki 1989, s. 89-90.
 30 Ks. luku Pohjoismainen yhteistyö kytkeytyy mukaan.
 31 Julkunen 1989, s. 90-91; Mylly 1983, s. 139-142; Ilkka 4.2.1938. Pk. "Ulkopolitiikka"; Ilkka 9.2.1938. Pk. "Liian paljon ääntä".
 32 Mylly 1983, s. 137-138; Ilkka 19.3.1938. Pk. "Eurooppa tänään", Ilkka 3.2.1938. Pk. "Saksan juhlat".
 33 Ilkka 13.5.1938. Pk. "Viimeinenkö?"; Ilkka 15.5.1938. Pk. "Vapauden juhla".
 34 Julkunen 1989, s. 95; Mylly 1983, s. 144.
 35 Mylly 1983, s. 144; Ilkka 9.9.1938. Pk. "Vakava välikohtaus"; Ilkka 14.9.1938. Pk. "Jännitys".
 36 Ilkka 9.10.1938. Pk. "Suomen asema nykytilanteessa"; Ilkka 3.12.1938. Pk. "Uusia levottomuuden aiheita".
 37 Ilkka 2.3.1939. Pk. "Aatteet ja politiikka"; Ilkka 17.1.1939. Pk. "Pikkuvaltiot".
 38 Soikkanen 1984, s. 277.
 39 Ilkka 15.3.1939. Pk. "Taas askel"; Ilkka 17.3.1939. Pk. "Yhä kauemmaksi".
 40 Ilkka 22.3.1939. Pk. "Odotuksia ja epäilyjä"; Ks. Ilkka 25.3.1939. Pk. "Levoton viikko"; Ilkka 5.4.1939. Pk. "Kaksi asiaa".
 41 Mylly 1983, a. 177-178, 247; Ilkka 23.5.1939. Pk. "Laivaston vuoro".
 42 Ilkka 18.4.1939. "Suomen ja Ruotsin talonpoika tuntevat yhteisen vastuun Pohjolan kohtalosta lepäävän hartioillaan"; Mylly 1989, s. 391.
 43 Ks. luku Pohjoismainen yhteistyö kytkeytyy mukaan. Leinonen toivoi jo toukokuussa 1935 puolustuksellista yhteistyötä.
 44 Soikkanen 1984, s. 282-285; Ilkka 9.6.1939. Pk. "Punaisen jättiläisen varjo"; Ks. myös Ilkka 21.5.1939. Pk. "Geneven kokous". Ilkka 28.5.1939. Pk. "Sitkistyy".

"Sanat ovat savua"

- 45 P.R. Palmer, Uuden ajan maailmanhistoria III. Helsinki 1966, s. 255; Jutikkala 1976, s. 198; Mylly 1983, s. 254-255; Ilkka 2.3.1939. Pk. "Aatteet ja politiikka"; Ilkka 24.8.1939. Pk. "Kansakuntien kohtalot neuvottelujen vaakalaudalla".
- 46 Selen 1980, s. 321-323; Suomi 1986, s. 157-158.
- 47 Ilkka 2.9.1939. Pk. "Sota"; Ilkka 5.9.1939. Karhuvainion Esa "siitä mitä on tapahtunut".
- 48 Ilkka 2.9.1939. Pk. "Sota"; Ilkka 4.9.1939. Pk. "Maailmansota alkanut!" ; Ilkka 20.9.1939. Pk. "Maailmanrintama"; Ilkka 29.9.1939. Pk. "Pienet kansat ja sota"; Ilkka 3.10.1939. Pk. "Mitä odotettavissa?"

"Tulen ja veren läpi täytyy kulkea"

- 49 Selen 1980, s. 323-330; Jutikkala 1976, s. 198-199; Moskovan neuvotteluista: Suomi 1986, s. 160-161; Mylly 1989, s. 398-399; Mylly 1983, s. 269-273; Soikkanen 1984, s. 334-336.
- 50 Selen 1980, s. 331-333; Suomi 1986, s. 161-164; Mylly 1989, s. 401-404.
- 51 Ilkka 12.10.1939 ja 22.10.1939. Etusivut; Ilkka 12.10.1939. Pk. "Vakavat hetket".
- 52 Ilkka 13.10.1939. Pk. "Myötätunto"; Ilkka 14.10.1939. Karhuvainion Esa "sanoo näkemiin".
- 53 Ilkka 14.10.1939. Karhuvainion Esa "sanoo näkemiin".
- 54 Selen 1980, s. 334-336; Mylly 1989, s. 405.
- 55 Ilkka 31.10.1939. Karhuvainion Esa "livahtaa takaisin"; Ilkka 2.11.1939. Pk. "Esirippu avautui", Ilkka 2.11.1939. Karhuvainion Esa "sotajuttuja"; Ilkka 5.11.1939. Leinosen runo "Suomen mies". Alunperin runon otsikkona oli "Mies", ja Leinonen osoitti sen Santeri Alkiolle.
- 56 Jutikkala 1976, s. 200; Ilkka 1.12.1939. Pk. "Sota".
- 57 Ilkka 1.12.1939. Pk. "Sota".

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Arkistolähteet

Helsingin Yliopiston Kirjasto (HYK)

Suojeluskuntain yliesikunnan vuosikertomukset 1924-1927

Hugo Suolahden kokoelma

Paavo Virkkusen kokoelma

B 137 P.H. Norrmen, Efter Mäntsälä. Svenska Dagbladet 31.3.1932

Keskustan ja Maaseudun Arkisto (KMA), Helsinki

Maalaisliiton eduskuntaryhmän ja ryhmävaltuuskunnan pöytäkirjat 1930-1931, 1936-1939

Pikkukokoelmat

Artturi Leinosen kokoelma

Veteraanahaastattelut

Urho Kittilä

Artturi Leinonen

Sanomalehti Ilkan arkisto, Seinäjoki

Osuuskunta Ilkan (r.1.) pöytäkirjat 1907-1933

Vaasan Maakunta-Arkisto (VMA)

Santeri Alkion yksityisarkisto

J.O. Ikolan yksityisarkisto

Jalo Lahdensuon yksityisarkisto

Artturi Leinosen yksityisarkisto

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Etsivän Keskuspoliisin/Valtiollisen poliisin arkisto (EK-Valpo):

EK- Valpo I (1919-1944)

XXV (E-) Oikeistokaappauksen uhka Suomessa 1 ja 2:

lehtileikkeitä 1931-1932

Valpo II (1945-1948):

IX B 21 IKL, Lapuanliike ja Suomen Lukko ry.

IX B 24 I. L. P. (Isänmaan ja lain puolesta)

Santeri Alkion arkisto

Kai Donnerin kokoelma

E.E. Kailan henkilöarkisto

Kyösti Kallion arkisto

Lauri Malmbergin kokoelma

Juho Kusti Paasikiven kokoelma

Martti Pihkalan kokoelma

Hilja Riipisen kokoelma

Yrjö Oskar Ruudun kokoelma

K.J. Vennolan kokoelma

Lakkautetut järjestöt
 Talonpoikaismarssi/Lapuanliike (M 45)
 Asiakirjoja 30.6. - 7.7.1930

Sota-arkisto (SA), Helsinki

Into Auerin kokoelma (Pk 519)
 Georg Didrik von Essenin kokoelma (Pk 1494)
 Sulo Heiniön kokoelma (Pk 238)
 Kenraali Erik Heinrichsin kokoelma (Pk 1172/12)
 Jääkäriliitto (Pk 1842,1843)
 E.E. Kailan kokoelma (Pk 637)

Suojeluskuntain Yliesikunnan (SkY) arkisto

* Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiirin esikunta
 Vuosikokousten pöytäkirjoja ja kertomuksia 1932-1936 (Sk 883/2)
 * Suojeluskuntajärjestö
 Vuosikokousten pöytäkirjat liitteineen 1918-1927 ja 1928-1932 (Sk 2022)
 Valistusosasto
 * Rudolf Waldenin arkisto
 * Ylihärman suojeluskunta
 Asiakirjoja 1918-1920 (Sk 907/64)
 * Päämaja
 Ylipäällikön neuvottelukunta (Sk 184-188)

Werner Söderström Osakeyhtiön (WSOY) kirjearkisto, Helsinki

Yksityisarkistot

Hilkka ja Väinö Haapojan yksityisarkisto, Ylihärma
 J.O. Ikolan yksityisarkisto, Vaasa
 Kalevi Leinosen yksityisarkisto, Vantaa
 Kustaa Tiitun yksityisarkisto, Lapua
 Mikko Tunkkarin yksityisarkisto, Veteli

Haastattelut

Ilmari Järvi, s. 1920, maanviljelijä, puhelinhaastattelu 12.1.1993,
 Väinö Kaustinen, s. 1921, kunnallisneuvos, puhelinhaastattelu 17.1.1993,
 Kalevi Leinonen, s. 1915, toimittaja, haastattelu 8.3.1993,
 Paavo Tuomari, s. 1907, toimittaja, haastattelut 16.12.1975 ja 24.4.1990,
 Kaari Utrio, s. 1946, kirjailija, haastattelu 7.7.1993,
 Kaarina Vasarla (o.s. Leinonen), s. 1913, voimistelunopettaja, haastattelu
 14.8.1994,
 Marjatta Väänänen (o.s. Kittilä), s. 1931, ministeri, haastattelu 19.4.1994.

Kirjeenvaihto

Paavo Tuomarin kirjeet 27.4.1988, 24.4.1989 ja 12.4.1990

Painetut lähteet

Eduskunnan perustuslakivaliokunnan pöytäkirjat 1936-1939

Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1936-1939

Presidentin päiväkirja II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1928-1931. Julk. E. Jutikkala. Tapiola 1968

Valtiopäiväasiakirjat 1929-1930 ja 1933-1939. Valtiopäivien pöytäkirjat.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Ajan Sana 1932

Ajan Suunta 1933

Hakkapeliitta 1926-1930

Ilkka 1907-1939

Ilkan Joulu 1923-1929

Maakansa 1929-1931

Nuijamies 1923-1928

Nuijasoturi 1921-1930

Pohjalainen 1911

Pyrkijä 1906-1929

Sana ja Miekka 1924-1929

Suojeluskuntalaisen Lehti 1920-1930

Suomen Sotilas 1918-1930

Säde 1912

Vaasa 1917

Valkoinen Suomi 1918

Vapaa Sana 1906-1908

Painamattomat tutkimukset

Brander 1974: Ernst Torsten Brander, Mäntsälän kapina - suojeluskuntajärjestön suuri kriisi. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto 1974.

Hietaniemi 1980: Tuija Hietaniemi, Isänmaallinen Kansanliike Ylistarossa. IKL:n poliittinen, taloudellinen ja yhteiskunnallinen tausta. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto 1980.

Holma 1980: Tapani Holma, Artturi Leinonen kirjailijana. Kirjallisuuden lisen-
siaattityö. Jyväskylän Yliopisto 1980.

Huttula 1996: Tapio Huttula, Sallitun rajat. Työväentalojen sulkemiset Lapuan liikkeen painostuspolitiikan osana 1929-1932. Suomen historian lisen-
siaattityö. Jyväskylän Yliopisto 1996.

Kilkki 1972: Pertti Kilkki, Puolustusvoimain joukko-osastolehdistö ja ulkopoli-
tiikka vuosina 1925-1939. Poliittisen historian laudaturtyö. Helsingin Yli-
opisto 1972.

Korpela 1993: Salli Kaarina Korpela, Hallituksen ainoa mies. Marjatta Väänäsen poliittinen ura. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin Yli-
opisto 1993.

- Kuusisto 1969: Seppo Kuusisto, Lapuanliikkeen johtoryhmät marraskuusta 1929 heinäkuuhun 1930. Suomen historian laudaturtutkimus. Helsingin Yliopisto 1969.
- Lehtinen 1987a: Marja Lehtinen, Hakkapeliitta, suojeluskuntajärjestön viikko-lehti 1926-1944. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto 1987.
- Mikkilä 1977: Timo Mikkilä, Artturi Leinonen sanomalehtimiehenä ja poliitikkona vuosina 1927-1938. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Turun Yliopisto 1977.
- Mikkilä 1991: Timo Mikkilä, Artturi Leinonen sanomalehtimiehenä vuoteen 1944. Suomen historian lisensiaattityö. Helsingin Yliopisto 1991.
- Oittinen 1975: Paula Oittinen, Pulaliikehdintä Suomessa 1930-luvulla. Selvitys liikehdinnän yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta taustasta sekä alueellisesta levinneisyydestä. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto 1975.
- Ruottinen 1965: Pentti Ruottinen, Maalaisliitto ja aitosuomalaisuus 1920- ja 1930-luvuilla. Pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto 1965.
- Salokangas 1975: Raimo Salokangas, Maalaisliiton kannatuksen leviäminen Vaasan läänissä 1906-1917. Suomen historian laudaturtyö. Turun yliopisto 1975.
- Saranpää 1979: Martti Saranpää, Jääkäriliike Etelä-Pohjanmaalla. Suomen historian laudaturtutkielma. Turun Yliopisto 1979.
- Siltala 1980: Juha Siltala, Lapuan liike ja kyyditykset 1930. I. Terrori sisäpolitiikan funktiona. Suomen historian laudaturtyö. Helsingin Yliopisto 1980.
- Tuomarla 1968: Pertti Tuomarla, Pakinoitsija Sasu Punanen ja presidentinvaalit Suomessa 1919-1937. Sisältöanalyttinen tutkimus poliittisesta pakinoitsijasta ja hänen suhtautumisestaan presidentinvaaleihin. Poliittisen historian laudaturtyö. Helsingin Yliopisto 1968.

Tutkimuskirjallisuus ja artikkelit

- Ahti 1984: Martti Ahti, Skyddskårernas i Finland Förbund - skyddskårsorganisationens dubbelgångare. Historisk Tidskrift för Finland 1984, s. 13-37.
- Ahti 1987: Martti Ahti, Salaliiton ääriviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918-1919. Espoo 1987.
- Ahti 1990: Martti Ahti, Kaappaus? Suojeluskuntaselkkaus 1921. Fascismin aave 1927. Mäntsälän kapina 1932. Keuruu 1990.
- Ahti 1999: Martti Ahti, Ryssän vihassa Elmo Kaila 1888-1935. Aktivistin, asevoimien harmaan eminenssin ja Akateemisen Karjala-Seuran puheenjohtajan elämäkerta. Juva 1999.
- Ahto-Pirilä 1989: Sampo Ahto-Veikko Pirilä, Eteläpohjalaisia taisteluissa 1919-1944. Keuruu 1989.
- Alanen 1976: Aulis J. Alanen, Santeri Alkio. Porvoo 1976.
- Alanen 1981: Aulis J. Alanen, Taisteleva sanomalehti I. Ilkka Alkion aikana (1906-1930). Seinäjoki 1981.

- Alapuro 1973: Risto Alapuro, Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvuilla. Helsinki 1973.
- Blomstedt 1969: Yrjö Blomstedt, K.J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta. Keuruu 1969.
- Borg 1965: Olavi Borg, Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964. Porvoo 1965.
- Deutscher 1966: Isaac Deutscher, Stalin, Poliittinen elämäkerta. Toinen laitos. Oxford 1966. Suomentanut Arto Häilä. Juva 1989.
- Eskelinen 1970: Heikki Eskelinen, Itsenäisyytemme vuosikymmenet 1917-1969. Helsinki 1970.
- Hakalehto 1964: Ilkka Hakalehto, Kommunistinen liike. Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa. 1919-1939. Historian Aitta XVI. Porvoo 1964, s. 89-119.
- Hakalehto 1966: Ilkka Hakalehto, SKP ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918-1939. Porvoo 1966.
- Hakalehto 1986: Ilkka Hakalehto, Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia I. Maalaisliitto autonomian aikana 1906-1917. Hämeenlinna 1986.
- Halila 1963: Aimo Halila, Jyväskylän seminaarin historia. Porvoo 1963.
- Hentilä 1995: Seppo Hentilä, Itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen 1917-1944. Teoksessa Suomen poliittinen historia 1809-1995. Juva 1995, s. 93-195.
- Hersalo 1955: N.V. Hersalo, Suojeluskuntain historia I. Lahti 1955.
- Hersalo 1962: N.V. Hersalo, Suojeluskuntain historia II. Lahti 1962.
- Hietaniemi 1992: Tuija Hietaniemi, Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917-1948. Historiallisia tutkimuksia 166. Vammala 1992.
- Hokkanen 1986: Kari Hokkanen, Kyösti Kallio II 1930-1939. Juva 1986.
- Huttunen 1968: Veikko Huttunen, Kansakunnan historia 6. Täysivaltainen kansakunta 1917-1939. Porvoo 1968.
- Hyvämäki 1972: Lauri Hyvämäki, Aktivistit ja Pietarin retki. Historiallinen Aikakauskirja 3/1972. Helsinki 1972, s. 188-210.
- Hyvämäki 1978: Lauri Hyvämäki, Lapuanliike, fasismi, historian tutkimus. Kanava 9/1978. Helsinki 1978, s. 528-536.
- Hämäläinen 1968: Pekka-Kalevi Hämäläinen, Kielitaistelu Suomessa 1919-1939. Porvoo 1968.
- Immonen 1987: Kari Immonen, Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918-1939. Keuruu 1987.
- Julkunen 1989: Martti Julkunen, Suomi keväästä 1938 talvisotaan. Pyrkimys turvaan Saksan ja Neuvostoliiton etupiiristä. Teoksessa Kansakunta sodassa. I. Sodasta sotaan. Helsinki 1989, s. 86-114.
- Juva 1961: Einar W. Juva, P.E. Svinhufvud II 1917-1944. Porvoo 1961.
- Jutikkala 1976: Eino Jutikkala, Ensimmäinen tasavalta (1919-1945). Teoksessa Suomen poliittinen historia 1809-1975. 2. osa. 1905-1975. Porvoo 1977, s. 117-250.
- Jutikkala-Pirinen 1966: Eino Jutikkala-Kauko Pirinen, Suomen historia. Helsinki 1966.
- Jägerskiöld 1967: Stig Jägerskiöld, Mannerheim 1918. Helsinki 1967.

- Jääskeläinen 1964: Mauno Jääskeläinen, Keskustapolitiikan aika 1919-1938. Teoksessa Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919-1939. Historian Aitta XVI. Porvoo 1964, s. 9-29.
- Jääskeläinen 1973: Mauno Jääskeläinen, Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919-1938. Suomen kansanedustuslaitoksen historia. Seitsemäs osa. Helsinki 1973.
- Kakkuri 1999: Pekka Kakkuri, Suomettarelainen Maalaisliitossa. Jalo Lahdensuon yhteiskunnalliset aatteet ja toiminta. Helsinki 1999.
- Kallenautio 1985: Jorma Kallenautio, Suomi katsoi eteensä. Itsenäisen Suomen ulkopoliittikka 1917-1955. Helsinki 1985.
- Kallio 1988: Reino Kallio, Uuden sivistyksen nousu. Teoksessa Etelä-Pohjanmaan historia V. Vaasa 1988.
- Kananen 1987: Ilkka Kananen, MTK ja Suomen maatalouspolitiikka I. Elintarvikopolitiikasta omavaraisuuteen. Porvoo 1987.
- Kangas 1983: Lasse Kangas, Kustaa Tiitu - Tasavallan talonpoika. Jyväskylä 1983.
- Kare 1954: Kauko Kare, Artturi Leinosen kirjailijakuvan ääriivivoja. Teoksessa Artturi Leinosen kootut teokset I. Porvoo 1954, s. 6-25.
- Karemaa 1998: Outi Karemaa, Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917-1923. Helsinki 1998.
- Keränen 1984: Esko Keränen, Muuttuva työnkuva. Toimitustyön differentioitumiskehitys Suomen sanomalehdistössä. Helsinki 1984.
- Kilkki 1992: Pertti Kilkki, Suomen maanpuolustuslehdistö. Suomen lehdistön historia 9. Erikoisaikakauslehdet. Jyväskylä 1992, s. 183-216.
- Klinge 1983: Matti Klinge, Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910-1920-luvuilta. Toinen painos. Juva 1983.
- Korjus 1976: Jaakko Korjus, Vihtori Kosola - legenda jo eläessään. Porvoo 1976.
- Kuisma 1993: Markku Kuisma, Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620-1920. Jyväskylä 1993.
- Kujanpää 1980: Erkki Kujanpää, Ylistaron poliittisen ilmaston muotoutuminen. Teoksessa Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta. Toimittanut Kalervo Ilmanen. Helsinki 1980, s. 91-140.
- Lackman 1985: Matti Lackman, Taistelu talonpojasta. Suomen Kommunistisen puolueen suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaisliikkeisiin. Oulu 1985.
- Lackman 1993: Matti Lackman, Nälkämaasta Saksaan, Kainuulaiset jääkärit, ensimmäisestä maailmansodasta talvisotaan. Teoksessa Jääkärit marssivat. Kainuulaista sotahistoriaa. Kainuun Museon julkaisuja. Kajaani 1993, s. 7-14.
- Laitinen 1982: Kai Laitinen, Kirjallisuus. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 3. Itsenäisyyden aika. Porvoo 1982, s. 325-380.
- Lappalainen 1977: Jussi T. Lappalainen, Itsenäisen Suomen synty. Jyväskylä 1977.
- Lauerma 1966: Matti Lauerma, Jääkäripataljoona 27. Helsinki 1966.
- Lauerma 1984: Matti Lauerma, Jääkärien tie. Toimittaneet Markku Onttonen ja Hilikka Vitikka. Porvoo 1984.

- Laukkonen 1978: Ilmari Laukkonen, Vaasa aikansa kuvastimena I 1903-1919. Vaasa 1978.
- Lehtinen 1984: Erkki Lehtinen, Lapuan historia II. Suomen sodasta pitäjäkauden loppuun. Vaasa 1984.
- Lehtinen 1987b: Marja Lehtinen, Hakkapeliitta-lehden historiakuva. Historiallinen Aikakauskirja 1987, s. 96-104.
- Lehtinen 1989: Erkki Lehtinen, Suomalainen patriotismi ja kansallistunne Ruotsin kaudella. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Jyväskylä 1989, s. 13-47.
- Leino-Kaukiainen 1992a: Pirkko Leino-Kaukiainen, Rajamaa 1890-1917. Teoksessa Suomi kautta aikojen. Helsinki 1992, s. 318-369.
- Leino-Kaukiainen: 1992b: Pirkko Leino-Kaukiainen, Aikakauslehdistön itsenäistymisvuodet 1918-1955. Teoksessa Aikakauslehdistön historia. Aikakauslehdistön kehityslinjat. Suomen lehdistön historia 10. Jyväskylä 1992, s. 179-288.
- Leinonen 1956: Artturi Leinonen, Ilkan tie 1906-1956. Vaasa 1956.
- Leinonen 1959a: Artturi Leinonen, Maalaispojan matkaanlähtö. Muistelmia I. Porvoo 1959.
- Leinonen 1959b: Artturi Leinonen, Kohtalo miestä kuljettaa. Muistelmia II. Porvoo 1960.
- Leinonen 1960: Artturi Leinonen, Vuosikymmenten valinkauhassa. Muistelmia III. Porvoo 1961.
- Lepistö 1983: Matti Lepistö, Vapaa talonpoika Pohjanmaalta. Toimittanut Olavi Hurri. Helsinki 1983.
- Leskinen 1978: Mirjam Leskinen, Artturi Leinonen kirjailijana. Teoksessa Isänmaan asialla. Artturi Leinosen elämäntyön piirteitä. Porvoo 1978, s. 69-117.
- Manninen 1985: Kirsti Manninen, Ollista Bisquitiin. Ylioppilaslehden pakinat 1913-1968. Helsinki 1985.
- Manninen 1992a: Turo Manninen, Kaartit vastakkain. Teoksessa Itsenäistymisen vuodet 1917-1920. I. Irti Venäjästä. Helsinki 1992, s. 346-395.
- Manninen 1992b: Turo Manninen, Tie sotaan. Teoksessa Itsenäistymisen vuodet 1917-1920. I. Irti Venäjästä. Helsinki 1992, s. 398-432.
- Mansner 1981: Markku Mansner, Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1907-1940. Jyväskylä 1981.
- Mylly 1975: Juhani Mylly, Maalaisliiton synty. Turun Historiallinen Arkisto 30. Vammala 1975, s. 82-109.
- Mylly 1978: Juhani Mylly, Maalaisliitto ja turvallisuuspolitiikka. Suomen ulkopolitiikka ja turvallisuuskysymykset agraaripuolueen politiikassa maan itsenäistymisestä talvisotaan. I. Aktiivisesta heimopolitiikasta passiiviseen isolaatioon 1918-1933. Turku 1978.
- Mylly 1983: Juhani Mylly, Maalaisliitto ja turvallisuuspolitiikka II. Pikkuvaltio kansainvälisen jännityksen kiristymisen ja suurvaltanaapurin varjossa 1934-1939. Turku 1983.
- Mylly 1989: Juhani Mylly, Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918-1939. Hämeenlinna 1989.

- Nieminen 1981: Tommi Nieminen, Ylistaron talonpoikaismarssijat. Teoksessa Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta. Toimittanut Kalervo Ilmanen. Helsinki 1981, s. 141-176.
- Noponen 1989: Martti Noponen, Yksikamarisen eduskunnan synty ja kehitys. Teoksessa Suomen kansanedustusjärjestelmä. Juva ja Porvoo 1989, s. 31-46.
- Nordström 1996: Ragnar Nordström, Voitto tai kuolema. Jääkärivevstin elämä ja perintö. Suomentanut ja huomautuksin varustanut Raimo-Ragnar Nordström. Juva 1996.
- Norrena 1993: Leevi Norrena, Talonpoika, pohjalainen - ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järviseudun työväenliikkeestä vuoteen 1939. Historiallisia tutkimuksia 178. Tampere 1993.
- Nousiainen 1980: Jaakko Nousiainen, Suomen poliittinen järjestelmä. 5. painos. Porvoo 1980.
- Nygård 1978: Toivo Nygård, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Keuruu 1978.
- Nygård 1982: Toivo Nygård, Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot. *Studia Historica Jyväskyläänsä* 25. Jyväskylä 1982.
- Nygård 1985: Toivo Nygård, Venäjänvastaisuus ja Suur-Suomi -ajatus äärioikeiston ideologiassa. Vammala 1985.
- Nygård 1987: Toivo Nygård, Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. Teoksessa Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Suomen lehdistön historia 2. Jyväskylä 1987, s. 9-166.
- Paasivirta 1984: Juhani Paasivirta, Suomi ja Eurooppa 1914-1939. Hämeenlinna 1984.
- Paavolainen 1967: Jaakko Paavolainen, Valkoinen terrori. Helsinki 1967.
- Paavolainen 1986a: Jaakko Paavolainen, Poliittisen elämäkertatutkimuksen ongelmia. *Historiallinen Aikakauskirja* 1986, s. 203-207.
- Paavolainen 1986b: Jaakko Paavolainen, Henkilöhistoriallisen tutkimuksen lähteistä. *Historiallinen Arkisto* 88. Helsinki 1986, s. 261-265.
- Palander 1905: Gunnar Palander, Historiallista kirjallisuutta. *Historiallinen Aikakauskirja* 1905, s. 225-228.
- Palmer 1966: R.R. Palmer. Uuden ajan maailmahistoria III: Helsinki 1966.
- Pietiäinen 1984: Jukka-Pekka Pietiäinen, Elämäkerrallisesta historiantutkimuksesta. *Historiallinen Arkisto* 82. Helsinki 1984, s. 169-174.
- Pietiäinen 1990: Jukka-Pekka Pietiäinen, Onnellinen Sisyfos ja muita kirjoituksia. Helsinki 1990.
- Pietiäinen 1992a: Jukka-Pekka Pietiäinen, Suomen ulkopolitiikan alku. Teoksessa Itsenäistymisen vuodet 1917-1920. 3. Katse tulevaisuuteen. Helsinki 1992, s. 252-472.
- Pietiäinen 1992b: Jukka-Pekka Pietiäinen, Tasavallan presidentit 1919-1931. Tasavalta perustetaan. Jyväskylä 1992.
- Piilonen 1989: Juhani Piilonen, Laskut lankeavat. Teoksessa Yhden kortin varassa. Suomalainen vallankumous 1918. Helsinki 1989, s. 276-293.

- Pirilä 1981: Veikko Pirilä, Taisteleva sanomalehti II. Ilkka vuosina 1930-1980. Seinäjoki 1981.
- Pirilä 1982: Veikko Aaretti Pirilä, Sainpahan sanottua, Pohjanmaata ja politiikkaa. Juva 1982.
- Pirilä 1986: Veikko Pirilä, Alkion kynnöksellä. Maalaisliitto-Keskustapuolue Etelä-Pohjanmaalla 1906-1986. Seinäjoki 1986.
- Polvinen 1992: Tuomo Polvinen-Hannu Heikkilä-Hannu Immonen, J.K. Paasikivi, Valtiomiehen elämäntyö 2. 1918-1939. Juva 1992.
- Puntila 1971: L.A. Puntila, Suomen poliittinen järjestelmä. Helsinki 1971.
- Raikkala 1966: Hannes Raikkala, Suomen suojeluskuntain historia III. Kampapaileva kansa. Vaasa 1966.
- Rasila 1982: Viljo Rasila, Suomen taloushistoria 2. Porvoo 1982.
- Rentola 1994: Kimmo Rentola, Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937-1945. Juva 1994.
- Renvall 1965: Pentti Renvall, Nykyajan historiantutkimus. Porvoo 1965.
- Rommi-Pohls 1989: Pirkko Rommi-Marita Pohls, Poliittisen fennomanian synty ja nousu. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Jyväskylä 1989, s. 69-119.
- Salmelainen 1966: Eino Salmelainen, Kun olin nuori. Helsinki 1966.
- Salminen 1976: Esko Salminen, Propaganda rintamajoukoissa 1941-1944. Helsinki 1976.
- Salokangas 1982: Raimo Salokangas, Puolueen aseet. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906-1916. Historiallisia tutkimuksia 116. Vammala 1982.
- Salokangas 1985: Raimo Salokangas, Uusi Suomi ja kokoomuspuolue 1930-luvulla. Historiallinen Aikakauskirja 1985, s. 13-22.
- Salokangas 1987a: Raimo Salokangas, Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Teoksessa Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Suomen lehdistön historia 2. Helsinki 1987, s. 167-433.
- Salokangas 1987b: Raimo Salokangas, Eteläpohjalaiset ja politiikka. Teoksessa Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809-1917. Vaasa 1987, s. 745-940.
- Selen 1974: Kari Selen, Suomen turvallisuuspolitiikan painopisteen siirtyminen Kansainliitosta pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931-1936. Historiallisia Tutkimuksia 94. Helsinki 1974.
- Selen 1980: Kari Selen, C.G.E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa. Keuruu 1980.
- Seppälä 1981: Raimo Seppälä, Rudolf Walden. Isänmaan mies. Keuruu 1981.
- Sihvo 1954: Aarne Sihvo, Muistelmani I. Helsinki 1954.
- Sihvo 1957: Aarne Sihvo (toim.), Kalterijääkärien 40-vuotismuistojuhlajulkaisu. Helsinki 1957.
- Siltala 1985: Juha Siltala, Lapuanliike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1985.
- Sinerma 1995: Lauri Sinerma, Lauri Malmberg ja suojeluskunnat. Keuruu 1995.
- Soikkanen 1975: Hannu Soikkanen, Kohti kansanvaltaa I. 1899-1937. Suomen Sosialidemokraattinen puolue 75 vuotta. Vaasa 1975.

- Soikkanen 1984: Timo Soikkanen, Kansallinen eheytyminen - myytti vai todellisuus. Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933-1939. Juva 1984.
- Soikkanen 1991: Timo Soikkanen, Yrjö Ruutu. Näkijä ja tekijä. Itsenäisyyden, eheytyksen ja uuden ulkopoliitiikan juurilla. Juva 1991.
- Sukselainen 1956: V.J. Sukselainen, Maalaisliiton järjestötoiminta vuosina 1906-1955. Heräävä maaseutu VI. Porvoo 1956, s. 118-160.
- Sulamaa 1995: Kaarle Sulamaa, "Enemmän oikealle!" Hilja Riipinen Suomen poliittisessä historiassa. Helsinki 1995.
- Suomi 1986: Juhani Suomi, Urho Kekkonen 1936-1944. Myrrysmies. Keuruu 1986.
- Teikari 1973: Erkki Teikari, Suomen oikeistoradikaalinen lehdistö vuosina 1930-1944. Tampere 1973.
- Tervonen 1991: Jukka Tervonen, J.R. Danielson-Kalmari, historiantutkija ja -opettaja. Historiallisia Tutkimuksia 163. Jyväskylä 1991.
- Tervasmäki 1964: Vilho Tervasmäki, Eduskuntaryhmät ja maanpuolustus valtiopäivillä 1917-1939. Mikkeli 1964.
- Tiitta 1992: Allan Tiitta, Itsenäisen tasavalta 1918-1939. Teoksessa Suomi kautta aikojen. Toimittaneet Seppo Zetterberg ja Allan Tiitta. Keuruu 1992, s. 370-431.
- Toivonen 1963: Anna-Leena Toivonen, Etelä-Pohjanmaan valtamerentakainen siirtolaisuus 1867-1930. Historiallisia Tutkimuksia 66. Seinäjoki 1963.
- Tommila-Raitio 1976: Päiviö Tommila-Tuire Raitio, Keski-Suomen lehdistö 1918-1944. Jyväskylä 1976.
- Tompan Tuomo (Urho Kittilä) 1956: Tompan Tuomo (Urho Kittilä), Välähdyksiä maalaisliittolaisista sanantekijöistä. Heräävä maaseutu VI. Porvoo 1956, s. 265-274.
- Tuomari 1971: Paavo Tuomari, Santeri Alkion yhteiskunnalliset aatteet. 3. painos. Kokemäki 1971.
- Tuomari 1978: Paavo Tuomari, Nuorisoseuramies ja kasvattaja. Teoksessa Isänmaan asialla. Artturi Leinosen elämäntyön piirteitä. Porvoo 1978, s. 51-68.
- Turpeinen 1995: Tapio Turpeinen, Tapaus Into Auer. Hämeenlinna 1995.
- Turtola 1993: Martti Turtola, Tasavallan Presidentit. Sodan ja rauhan miehet 1940-1956. Porvoo 1993.
- Uino 1983: Ari Uino, Pro Patria et Lege - isänmaan ja lain puolesta -järjestö. Historiallinen Aikakauskirja 1983, s. 198-207.
- Uino 1985a: Ari Uino, Nuori Urho Kekkonen. Poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvun vuodet (1900-1936). Jyväskylä 1985.
- Uino 1985b: Ari Uino, Elämäkerrallisen tutkimuksen ongelmia. Kanava 1985, s. 399-404.
- Uino 1989: Ari Uino, Kielitaistelu ja "uusi suomalaisuusliike" 1918-1939. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Päätoimittaja Päiviö Tommila. Jyväskylä 1989, s. 177-249.
- Uino 1990: Ari Uino, Biografisen tutkimuksen ääri viivoja. Teoksessa Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta. Juva 1990, s. 304-315.

- Uino 1994: Ari Uino, Kansallinen Kokoomus 1918-1929. Teoksessa Suomalais-kansallinen Kokoomus. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929. Vammala 1994, s. 257-645.
- Uino 1996: Ari Uino, Kokoomuspoliitikko. Teoksessa Edwin Linkomies, suomalainen vaikuttaja. Keuruu 1996, s. 53-82.
- Uola 1982: Mikko Uola, Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen Kansanliike 1932-1944. Keuruu 1982.
- Upton 1980: Anthony F. Upton, Vallankumous Suomessa 1917-1918. I osa. Jyväskylä 1980.
- Vahtola 1997: Jouko Vahtola, Nuorukaisten sota. Suomen sotaretki Aunukseen. Keuruu 1997.
- Vares 1993: Vesa Vares, Konservatiivi ja murrosvuodet. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922. Helsinki 1993.
- Vattula 1976: Kaarina Vattula, Etelä-Pohjanmaan työväenliikkeen historia. Helsinki 1976.
- Väänänen 1996: Marjatta Väänänen, Suoraan eestä Suomenmaan. Keuruu 1996.
- Wahlbäck 1972: Krister Wahlbäck, Mannerheimista Kekkoeseen. Suomen politiikan päälinjoja 1917-1967. Helsinki 1972.
- Wegelius 1933: K.A. Wegelius, Routaa ja rautaa V. Vaasan läänin lukeutuvalla Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla jääkäri liikkeen vuosina suoritettu itsenäisyystyö ynnä Uumajan etappi. Porvoo 1933.
- Westerlund 1997: Lars Westerlund, Polle. Ryssen som blev faktisk överbefälhavare. Generallöjtnanten Paul von Gerich 1873-1951. Del 1. Helsingfors 1997.
- Ylikangas 1981: Heikki Ylikangas, Eteläpohjalaisten kansanliikkeitten selitysmahdollisuuksista. Teoksessa Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aiheiston pohjalta. Toim. Kalervo Ilmanen. Helsinki 1981, s. 225-236.
- Ylikangas 1989: Heikki Ylikangas, Tervasta teollisuuteen. Ylihärman kehitys varhaisista ajoista nykypäivään. Vaasa 1989.
- Ylikangas 1990: Heikki Ylikangas, Mennyt meissä. Suomalaisen kansanvallan historiallinen analyysi. Porvoo 1990.
- Ylikangas 1993: Heikki Ylikangas, Tie Tampereelle. Antautumiseen johtaneista sotatapahtumista sisällissodassa 1918. Porvoo 1993.
- Ylikangas 1999: Heikki Ylikangas, Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaisten menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. Juva 1999.

Artturi Leinosen kaunokirjallisia teoksia

- Leinonen 1914: Artturi Leinonen, Puhdepakinaa Ahopellossa. Kaksinäytöksinen huvinäytelmä. Helsinki 1914.
- Leinonen 1918: Artturi Leinonen (toim.), Ilkan ja Poutun pojat. Eteläpohjalaisten sota-albumi. Helsinki 1918.
- Leinonen 1919a: Oikeata maahenkeä. Kaksinäytöksinen huvinäytelmä. Helsinki 1919.
- Leinonen 1919b: Kapituliherra. Kaksinäytöksinen huvinäytelmä. Kolmas painos vuonna 1933. Helsinki 1933.

- Leinonen 1920: Artturi Leinonen, Lakeuksien Lukko. Romaani. Porvoo 1920.
- Leinonen 1920: Artturi Leinonen, Vanha Härmä. Kolminäytöksinen näytelmä. Toimittanut Rope Kojonen. Helsinki 1920.
- Leinonen 1923: Artturi Leinonen, Kati. Romaani. Porvoo 1923.
- Leinonen 1924: Artturi Leinonen, Värväri. Romaani. Porvoo 1924.
- Leinonen 1926: Artturi Leinonen. Profeetta. Romaani. Porvoo 1926.
- Leinonen 1928: Artturi Leinonen, Kolmanteen ja neljänteen polveen. Romaani. Porvoo 1928.
- Leinonen 1930: Artturi Leinonen, Maakunnan sinetti. Romaani. Porvoo 1930.
- Leinonen 1931: Artturi Leinonen (salanimellä Erkki Urpiala), Hauta rajan takana. Romaani. Porvoo 1931.
- Leinonen 1932: Artturi Leinonen, Hakkapeliitat I-II. Romaani. Porvoo 1932.
- Leinonen 1933: Artturi Leinonen, Hakkapeliitat III. Romaani. Porvoo 1933.
- Leinonen 1938: Artturi Leinonen, Atlanttia ja Amerikkaa katselemassa. Porvoo 1938.
- Leinonen 1947: Artturi Leinonen, Kolme näytelmää. Vieraalla tähdellä, Herttuan kaunis Kaarina, Markkinatori. Vaasa 1947.

HENKILÖHAKEMISTO

- Ahlman, Einar 75
 Ahti, Martti 16, 45
 Ahtiluoto, Juhani 25
 Ala-Kulju, Reino 112
 Alanen, Yrjö 116, 117
 Alkio, Anni 25
 Alkio, Santeri 11, 14-16, 20, 22, 24-26, 27,
 31-33, 37, 38, 41-42, 44, 46, 53, 56-62,
 64, 66-67, 68, 70, 77, 78, 80, 84, 85, 87,
 93, 97, 98, 117, 145, 147, 156, 158-161
 Andersson, Amos 143
 Andersson, J.E. 152
 Annala, Juho (Jussi) 124, 141
 Annala, Vilho 112
 Ansas, Jalo 34
 Antila, Aukusti 40
 Auer, Into 16, 110, 111
- Bayer, Maximilian 28
 Berg, Karl 43
 Björkenheim, Edvard 79
 Björklund, Matti 49
 Bobrikov, Nikolai 28
 Boucht, Harald 38, 45, 80
- Cajander, A.K. 130, 136, 137
 Canth, Minna 18, 19
 Castrén, Kaarlo 40
 Churchill, Winston 148
 Cleve, Othiel Johannes 32, 58
 Craucher, Minna 109
 Cygnaeus, Uno 20, 24
- Danielsson-Kalmari, J.R. 79
 Donner, Kai 15, 39, 43, 44, 45, 80, 92, 159
 Durchmann, Frans Oskar 18
- Eerola, A. 86
 Ekola, Antti 39, 40, 41
 Ekola, Juho 40, 41, 44
 Enckell, Carl 41
 Enckell, Oskar 43
 Erich, Mikko 107, 111
 von Essen, Georg Didrik 43, 44, 45
- Friedrich Karl 41
- von Gerich, Paul 32 33, 34, 35, 43, 46
 Granlund, Väinö 45
 Gripenberg, Bertel 55
- Haapala, Antti 31
 Haapaniemi, Erland 111
 Haarla, Lauri 58
 Haarla, Rafael 83
 Haavio, Martti 79
 Hackzell, Antti 134
 Hagman, Einar 71
 Hakkila, Väinö 93, 143
 Hallberg, Aimo 80
 Halme, Lauri 74,77, 80, 83, 85, 86, 108,
 111, 139, 140, 141
 Hannula, Uuno 78, 93, 108, 111
 Harvala, Kaarlo 127
 Hautamäki, Kustaa 25
 Heikinheimo, Oskari 89
 Heikkilä, Juho 141
 Heikkinen, P.V. 89, 101, 128, 129
 Heiniö, Sulo 38, 43, 44, 45
 Heiskanen, V.A. 132
 Helanen, Viljo 78
 Hellaakoski, Aaro 57
 Helojärvi, Toivo 90, 111
 Herttua Vihtori 40, 43, 83, 108, 109
 Hiekkala, Eero 111
 Hiekkala, Lassi 62
 Hillilä, Kaarlo 111
 Hitler, Adolf 121, 125, 146, 147, 148, 149,
 150
 Holkko, Matti 90
 Holma, Tapani 12
 Holsti, Rudolf 143, 150
 Huhtala, Kalle 140
 Huumonen, M.E. 86
 Hyvämäki, Lauri 39
 Hägglund, Adolf 18
 Härkönen, Iivo 25
- Ikola, Jaakko 60, 63, 70, 71, 90, 160
 Ikonen, Väinö 43, 44
 Immonen, Kari 106
 Ingman, Lauri 41, 43, 44
 Inkilä, Arvo 25
 Isotalo, Antti 40, 41, 139
- Jalander, Bruno 44, 109
 Jaskari, Mikko 90, 94, 97
 Jauhiainen, J.B. 86
 Jauho, A. 86
 Jokela, Maija 12
 Jutila, K.T. 110, 111

- Juutilainen, Antti 82
 Juvelius (Juva) Einar W. 49
 Jylhä, Yrjö 58
 Jäntti, Jalmari 62, 116, 118
 Järnefelt, Armas 131
 Järventausta, Arvi 49
 Järviluoma, Artturi 24
- Kahra, Jalmari 69
 Kaila, Elmo E. 33, 38, 39, 41, 42, 44, 46, 49, 76, 159
 Kailas, Uno 58
 Kaitera, Isak (Iisakki) 38, 44, 80, 83
 Kakkuri, Pekka 16
 Kallio, Kyösti 15, 61, 62, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 91, 93, 99, 100, 101, 102, 129, 130, 145, 149, 157
 Kallio, Reino 63
 Kalliokoski, Viljami 82, 93, 111, 124
 Kangas, Selma 22
 Karemaa, Outi 52
 Kares, K.R. 25, 74, 92, 97
 Karhumäki, Urho 20
 Karimo, Aarno 49
 Kekkonen, Urho 110, 123, 124, 132, 161, 163
 Kekoni, Heikki 46
 Kerenski, Aleksandr Feodorovits 32
 Kianto, Ilmari 25, 55, 58
 Kilpi, Volter 55
 Kittilä, Urho 139, 140, 162
 Kivijärvi, Erkki 58
 Kivilinna, Martti 47
 Kivimäki (myöh. Leinonen), Aliina 21, 22, 23
 Kivistö, Frans 128, 129
 Kivistö, Kalle 17
 Kivimäki, Juho 38
 Kivimäki, T.M. 80, 108, 122, 127, 128, 136, 146
 Klinge, Matti 134
 Koivisto, Iivari 89, 96
 Koivisto, Juho 59, 61, 82, 101, 102, 109
 Koivisto, Vilho 107
 Kontu, Arvi 43
 Koristo, Herman 83, 86, 88, 111
 Koskenniemi, V.A. 55, 116
 Koskimies, Yrjö 115
 Kosola, Vihtori 28, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 46, 73, 74, 75, 78, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 92, 94, 112, 120, 138, 139, 158
 Kotonen, Otto 80, 86
 Kukkola, Juho 141
- Kukkonen, Antti 89, 127
 Kuula, Toivo 38
 Kärki, Frans 60
- Lahdensuo, Aliina 113
 Lahdensuo, Jalmari 34, 37
 Lahdensuo, Jalo 16, 34, 36, 59, 61, 85, 89, 90, 107, 108, 113, 114, 161
 Lahdensuo, Oskari 40
 Laine, Edvin 143
 Larsson, Nils 152
 Lassila, Maiju 55
 Latvala, Kustaa 83, 108, 109
 Laurell, Karl 30
 Laurila, Matti 50, 54, 107
 Lehtonen, Joel 25, 58
 Lehtimäki, Konrad 58
 Leino, Eino 58
 Leinonen (o.s. Kivimäki), Aliina 29, 30, 56
 Leinonen, Aino 17
 Leinonen, Alli 17
 Leinonen, Hilja 17
 Leinonen, Jaakko 17, 18
 Leinonen, Kalevi 15, 36
 Leinonen, Lyydia 17
 Leinonen, Matti 17
 Leinonen (o.s. Perälä) Serafiina 17, 18
 Lenin, V.I. 33
 Lepistö, Matti 78
 Leppälä, Juhani 93, 108, 111
 Leskelä, Ernst 17
 Lindelöf, Bernd 30
 Lohi, Kalle 81, 93
 Lundson, Otto 37
 Luoma, Aukusti 107
 Luoma-aho, Matti 141, 142
- Malkamäki, Matti 40, 43
 Malmberg, Lauri 45, 46, 48, 50, 109, 111
 Malmberg, N.G. 18
 Malmivaara, Arvi 97
 Manner, Albin 83, 86, 91
 Mannerheim, Carl Gustaf 33, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 44, 45, 130, 134, 135, 155, 159
 Mantere, Niilo 25
 Markkula, Hannes 43, 44
 Martonen, Kaarlo 109, 114
 Merenmaa, Martti 58
 Molotov, V.M. 155, 156
 Mussolini, Benito 146, 147
 Mylly, Juhani 128
 Mäki, Matti Eemeli 61
 Mäkinen, V. 90

- Nikula, Yrjö 85
 Niukkanen, Juho 101, 102, 108, 123, 124
 Nordström, Ragnar 90, 91
 Norrmen, P.H. 76
 Nykopp, Johan Albert 154
 Näsi, Esa Eliel 36, 159
- Paasikivi, Juho Kusti 92, 137, 138, 139,
 154, 155
 Paasonen, Aladar Antero 154
 Paavolainen, Jaakko 14, 15
 Paavolainen, Olavi 58
 Pakkala, Teuvo 25
 Palander (myöh. Suolahti), Gunnar 13
 Pehkonen, Eero 34
 Pehkonen, E.Y. 89
 Pekkala, Eino 92
 Pekkala, Mauno 143
 Pentti, S. J., 80, 115, 120
 Perälä, Heikki 21, 22
 Pihkala, Martti 39, 75, 83, 86, 91
 Pimiä, Ilmari 57
 Pohjala, Kyllikki 143
 Procopé, Hjalmar 146
 Puhakka, Mikko 25
 Puhakka, Pekka 25
- Rantanen, Martti 80, 93
 Rasila, Viljo 65
 Relander, Lauri Kristian 77, 83, 92, 99,
 100, 101, 102
 Renvall, Heikki 34
 Renvall, Pentti 14
 Riipinen, Hilja 16, 74, 79, 80, 83, 86
 Risla (Roos), Karl 30
 Runeberg, Johan Ludvig 152
 Ruotsala, J. 111
 Ruutu, Yrjö Oskari 39, 41
 Rybkin, Boris (Jartsev) 150, 152
 Rydman, Eero 43, 110, 111
 Ryyänen, J.G. 83
 Räisänen, Oke 71
 Rötökö, Jalmari 92
- Saarinen, P. 111
 Salmiala, Bruno 112
 Salmelainen, Eino 67
 Salo, Asser 89, 104
 Sandler, Rickard 134
 Sarlin, Bruno 74, 86, 87, 110
 Sarlin, Knut 34
 Serlachius, Gösta 75
 Sihvo, Arne 43
- Sihvo, Tauno 38
 Sillanpää, F.E. 55
 Sillanpää, Kustaa 18
 Siltala, Juha 16, 85
 Sippola, Ahto 36, 40, 89, 109
 Sippola, Matti 26
 Sirenus, Sigfrid 143
 Soini, Lauri 25
 Somersalo, Arne 112, 115, 138
 Spira, Irja 143
 Stalin, Josef 145, 156
 Stein, Boris 152
 Ståhlberg, Kaarlo Juho 41, 43, 44, 45, 96,
 99, 101, 102, 109, 157
 Sulamaa, Kaarle 16
 Sundqvist, Edvin 111
 Sunila, J.E. 99, 108, 113, 146
 Suolahti, Ernesti 43
 Suolahti (ent. Palander), Gunnar 13
 Suolahti, Hugo 137
 Sventorzetski (Svento) Reinhold 125, 126,
 127
 Svinhufvud, Pehr Edvin 33, 43, 44, 50, 86,
 89, 90, 92, 95, 99, 101, 102, 107, 108,
 109, 122, 129, 131, 133, 134, 135
- Takala, Esa Eetu 18
 Tallgren, Anna-Maria 57
 Talvela, Paavo 89
 Talvio, Maila 25, 55
 Talvitie, Ilmari 112
 Tamminen, Johannes 110
 Tanner, Väinö 101, 102, 127, 133, 135, 155
 Tarkkanen, E.M. 59, 61, 88, 89, 90, 110, 111
 Tarkkanen, Uno 101
 Tiitu, Kustaa 73, 77, 80, 84, 85, 86, 90, 113,
 114, 121, 157
 Toivola, Urho 111
 Tokoi, Oskari 31
 Tolvanen, Onni 34
 Topelius, Zacharias 120
 Toppila, Heikki 58
 Tulenheimo, Eino 140
 Tuomari, Paavo 15, 19, 68, 69
 Turpeinen, Tapio 16
- Uino, Ari 15, 65
 Urpiala, Erkki 104
- Vaara, Elina 57
 Vala, Katri 57
 Vannas, Kustaa 85
 Varpio, Vihtori 100

Vasarla, Kaarina 15, 27
Vesterinen, Vihtori 82, 89, 93, 143
Viitasalo, Erkki 28
Vilhula, T.N. 111
Viljanen, Lauri 57
Virkkunen, Paavo 100, 139, 140, 162
Vuorela, Einari 20, 37, 58

Waldén, Rudolf 35, 40, 83, 86, 94, 134, 137
Wallenberg, Jaakko 18
Waltari, Mika 57, 118, 143

Wetterhof, Fritz 27
Wiik, K.H. 133
Wilkuna, Kyösti 34, 39, 42, 43, 45, 46, 58

Ylikangas, Heikki 36
Yrjö-Koskinen, Aarno Armas Sakari 154

Zilliacus, Per 43, 44, 50

Österman, Hugo 46